

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL CAMİLERİNDE
AÇIK ALANLAR ve SINIRLAYICI ÖĞELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ravdağ Aşlı ARTAM ÖVER

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Sanat Tarihi Programı

HAZİRAN 2012

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL CAMİLERİNDE
AÇIK ALANLAR ve SINIRLAYICI ÖĞELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Ravdağ Aslı ARTAM ÖVER
(42081003)**

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Sanat Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aygöl AĞIR

HAZİRAN 2012

İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 42081003 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Ravdağ Aslı ARTAM ÖVER**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **“MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL CAMİLERİNDE AÇIK ALANLAR ve SINIRLAYICI ÖĞELER”** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Aygöl AĞIR**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. İlknur KOLAY**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER
Mimar Sinan Üniversitesi

Teslim Tarihi : **04 Mayıs 2012**
Savunma Tarihi : **07 Haziran 2012**

ÖNSÖZ

Klasik dönem Osmanlı mimarisinin anıtsal örnekleri çok sayıda çalışmaya konu olmuştur, ancak Mimar Sinan ve yapıtları hakkında literatür hala yetersiz kalmaktadır. Günümüzde açık alanların özgün durumuna ait çizim bulunmamakta ve 16. yüzyıla dair somut bilgi edinilememektedir. Özellikle bu araştırmanın konusu olan açık alanlar bir çok sebepten değişime uğramış ve ilgi görmemiştir. Açık alanları oluşturan ve sınırları belirleyen mimari öğelerin külliye'nin bütününde önemli bir yere sahip olduğu ve araştırılması gerekliliği ile bu çalışmaya girilmiştir. Ayrıca bu çalışma Sinan öncesi ve sonrası dönemleri açık alanlarının araştırmaya açılması açısından mütevazı bir çalışmadır.

Beni, araştırma boyunca yorumlarıyla yönlendiren ve heyecanımı paylaşan danışmanım Doç. Dr. Aygöl Ağır'a ve taşlar konusunda bilgilerini paylaşan Sn. Serkan Angı'ya teşekkür ederim. Alan çalışmalarında beni yalnız bırakmayan ablam Ayça Artam'a, çevirilerde yardımcı olan Onat Över'e ve bu geçen süre içinde sevgi ve sabırla beni destekleyen annem Cumhuriyet Artam ve babam Tunçer Artam'a teşekkür ederim.

Bu çalışma merhume babaannem Mürüvvet Artam ve merhum dedem Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'na adanmıştır.

Haziran 2012

Ravdağ Aslı Artam Över
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
ÖZET	xxiv
SUMMARY.....	xxvi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Amaç.....	3
1.2 Kapsam.....	3
1.3 Yöntem ve Kaynaklar.....	4
2. MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL CAMİLERİNDE AÇIK ALAN ve SINIRLAYICI ÖĞELER.....	7
2.1 Haseki Hürrem Sultan Camisi.....	7
2.2 Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi.....	17
2.3 Şehzade Camisi.....	33
2.4 Süleymaniye Camisi.....	62
2.5 Hadım İbrahim Paşa Camisi.....	96
2.6 Sinan Paşa Camisi.....	110
2.7 Kara Ahmed Paşa Camisi.....	119
2.8 Rüstem Paşa Camisi.....	133
2.9 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi.....	141
2.10 Piyale Paşa Camisi.....	142
2.11 Kadirga Sokullu Mehmed Paşa Camisi.....	157
2.12 Atik Valide Camisi.....	172
2.13 Molla Çelebi Camisi.....	189
2.14 Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camisi.....	197
2.15 Zal Mahmud Paşa Camisi.....	207
2.16 Kılıç Ali Paşa Camisi.....	221
2.17 Şemsi Paşa Camisi.....	236
2.18 Nişancı Mehmed Paşa Camisi.....	247
2.19 Mesih Mehmed Paşa Camisi.....	257
3. DEĞERLENDİRME.....	267
4. SONUÇ.....	283
KAYNAKLAR.....	293
EKLER.....	295

KISALTMALAR

AAEFA	: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi
İAMA	: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi
İHKA	: İbrahim Hakkı Konyalı Arşivi
TKVKKA	: Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
E.A	: Encümen Arşivi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge B.1: Mimar Sinan Camileri, Yapım Tarihi, Bulundukları Yer, Bani ve Bölümler çizelgesi.....	338
Çizelge B.2: Camilerin açık alanlarına ait nitelik ve nicelik çizelgesi.....	339
Çizelge B.3: Cami açık alanlarında kullanılan taşların çizelgesi.....	341
Çizelge B.4: Camilere ait kapıların sayısal değer çizelgesi.....	345
Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi.....	347
Çizelge B.6: Camilere ait çeşmelerin çizelgesi.....	356

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Haseki Hürrem Sultan Camisi, son cemaat yeri.....	8
Şekil 2.2: Haseki Hürrem Sultan Camisi, baklavalı sütun başlığı.....	9
Şekil 2.3: Haseki Hürrem Sultan Camisi, son cemaat yeri mermer desen.....	9
Şekil 2.4: Haseki Hürrem Sultan Camisi, son cemaat yeri.....	10
Şekil 2.5: Haseki Hürrem Sultan Camisi, şadırvan.....	10
Şekil 2.6: Haseki Hürrem Sultan Camisi vaziyet planı, altıgen şadırvan.....	11
Şekil 2.7: Haseki Hürrem Sultan Camisi güney avlu duvarı.....	11
Şekil 2.8: Alman Mavileri’nde Haseki Hürrem Sultan Camisi.....	12
Şekil 2.9: Haseki Hürrem Sultan Camisi, kuzeydoğudan avlu duvarı görünüşü.....	13
Şekil 2.10: Haseki Hürrem Sultan Camisi, kuzeybatıdan görünüş.....	13
Şekil 2.11: Haseki Hürrem Sultan Camisi kapı kodlama şeması.....	13
Şekil 2.12: Haseki Hürrem Sultan Camisi, A kapısı.....	14
Şekil 2.13: Haseki Hürrem Sultan Camisi, B kapısı.....	15
Şekil 2.14: Haseki Hürrem Sultan Camisi, C kapısı.....	15
Şekil 2.15: Haseki Hürrem Sultan Camisi, çeşme ve musluk aynası.....	16
Şekil 2.16: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, son cemaat yeri.....	18
Şekil 2.17: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi gravürü Thomas Allom.....	18
Şekil 2.18: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, dış revak, İstanbul kireçtaşı.....	19
Şekil 2.19: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, Camisi yan giriş saçağı sütun kaideleri.....	19
Şekil 2.20: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, Osman Bey’in lahdi.....	20
Şekil 2.21: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, şadırvanın önünde geniş taş seki.....	21
Şekil 2.22: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, avluda taş seki.....	21
Şekil 2.23: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, avlu ve şadırvan.....	22
Şekil 2.24: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi genel görünüm, Abdullah Frères.....	22
Şekil 2.25: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, şadırvan.....	23
Şekil 2.26: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, şadırvan zemin.....	23
Şekil 2.27: Mihrimah Sultan Camisi, türbeleri sınırlayan avlu duvarı.....	24
Şekil 2.28: Mihrimah Sultan Camisi kuzeybatı avlu duvarı.....	25
Şekil 2.29: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, kapı kodlama şeması.....	25
Şekil 2.30: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, Pervititch Haritası.....	26
Şekil 2.31: Alman Mavileri Haritaları’nda Mihrimah Sultan Camisi.....	27
Şekil 2.32: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, A kapısı.....	27
Şekil 2.33: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, B kapısı.....	28
Şekil 2.34: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, C kapısı.....	29
Şekil 2.35: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, hazire.....	30
Şekil 2.36: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, hazire kapı ve pencereler.....	30
Şekil 2.37: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, güneş saati.....	30
Şekil 2.38: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi avlu görünüşü.....	31
Şekil 2.39: Üsküdar Mihrimah Sultan medresesi ve bahçe.....	31

Şekil 2.40: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, çeşme.....	32
Şekil 2.41: Şehzade Camisi, son cemaat yeri.....	34
Şekil 2.42: Şehzade Camisi, kible kapısı önünde döşeme deseni.....	34
Şekil 2.43: Şehzade Camisi, avlu döşemesi eğim derzi ve üçgen desen.....	35
Şekil 2.44: Şehzade Camisi, avlu revakı.....	36
Şekil 2.45: Şehzade Camisi, avlu revakı taş yama döşeme.....	36
Şekil 2.46: Şehzade Camisi, şadırvanı.....	37
Şekil 2.47: Şehzade Camisi, avlu pencereleri.....	37
Şekil 2.48: Şehzade Camisi, avlu pencereleri, kemer ayna motifleri.....	38
Şekil 2.49: Şehzade Camisi, kapı kodlama şeması.....	38
Şekil 2.50: Şehzade Camisi, A/A kapısı.....	39
Şekil 2.51: Şehzade Camisi, avlu kapıları söve bezemeleri A/A - A/C kapıları.....	39
Şekil 2.52: Şehzade Camisi, A/B kapısı.....	40
Şekil 2.53: Şehzade Camisi, kuzeydoğu cephesi dış yan sofalar.....	41
Şekil 2.54: Şehzade Camisi, dış yan sofa planı.....	41
Şekil 2.55: Şehzade Camisi, dış yan sofa, sütun kaideleri.....	42
Şekil 2.56: Şehzade Camisi, dış yan sofa, lale ve yaprak bezemesi.....	42
Şekil 2.57: Şehzade Camisi, dış yan sofa kapısı.....	43
Şekil 2.58: Şehzade Camisi, güneybatı cephe dış yan sofa kemeri.....	43
Şekil 2.59: Şehzade Camisi, Sebah & Joaillier, güneybatı cephesi.....	44
Şekil 2.60: Şehzade Külliyesi, Schneider, 1943, tabhane cephesi.....	45
Şekil 2.61: Şehzade Camisi, Pervititch Haritası.....	45
Şekil 2.62: Alman Mavileri Haritaları'nda Şehzade Camisi.....	46
Şekil 2.63: Şehzade Camisi hava fotoğrafı, 1966.....	46
Şekil 2.64: Şehzade Camisi kuzeydoğu cephesi, W. Schiele.....	47
Şekil 2.65: Şehzade Camisi, türbeler kapısı Sebah & Joaillier.....	47
Şekil 2.66: Şehzade Camisi, helaların önünde bulunan taşlar.....	48
Şekil 2.67: Şehzade Camisi, anıt ağaç.....	48
Şekil 2.68: Şehzade Camisi, su haznesi.....	49
Şekil 2.69: Şehzade Camisi, güney bahçe duvarı	50
Şekil 2.70: Şehzade Camisi, kuzeybatı bahçe duvarı ve çeşme.....	50
Şekil 2.71: Şehzade Camisi, Sebah & Joaillier, kuzeybatı bahçe duvarı.....	51
Şekil 2.72: Şehzade Camisi, kuzey bahçe duvarı.....	51
Şekil 2.73: Şehzade Camisi, güneydoğu hazire duvarı.....	52
Şekil 2.74: Şehzade Mehmed Türbesi güneydoğu bahçe duvarı.....	52
Şekil 2.75: Şehzade Camisi, B/A kapısı.....	53
Şekil 2.76: Şehzade Camisi, B/B kapısı.....	53
Şekil 2.77: Şehzade Camisi, B/C kapısı.....	54
Şekil 2.78: Şehzade Camisi, B/D kapısı.....	54
Şekil 2.79: Şehzade Camisi, B/D bahçe kapısı, tavanda çiçek motifi.....	54
Şekil 2.80: Şehzade Camisi, B/F kapısı.....	55
Şekil 2.81: Şehzade Camisi, B/G kapısı.....	55
Şekil 2.82: Şehzade Camisi, B/H kapısı.....	56
Şekil 2.83: Şehzade Camisi, batı bahçe duvarı önünde bulunan hazire alanı.....	57
Şekil 2.84: Şehzade Camisi, batı cephe, hazire alanı içinde özel bölüm.....	57
Şekil 2.85: Şehzade Camisi, H/A kapısı.....	58
Şekil 2.86: Şehzade Camisi, güneybatı hazire penceresi.....	58

Şekil 2.87: Şehzade Camisi, H/B kapısı.....	59
Şekil 2.88: Şehzade Medresesi, taç kapı.....	60
Şekil 2.89: Şehzade Medresesi taç kapı detay.....	60
Şekil 2.90: Şehzade Camisi, dış yan sofa korkuluk.....	61
Şekil 2.91: Şehzade Camisi, dış yan sofa korkuluk, W. Schiele.....	61
Şekil 2.92: Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı.....	63
Şekil 2.93: Süleymaniye Camisi, son cemaat yeri.....	64
Şekil 2.94: Süleymaniye Camisi son cemaat yeri zemin, Hereke pudingi levha....	64
Şekil 2.95: Süleymaniye Camisi son cemaat yeri zemin, mukarnaslı niş önünde Hereke pudingi düzenleme.....	65
Şekil 2.96: Süleymaniye Camisi cümle kapısı önünde geometrik desen.....	65
Şekil 2.97: Süleymaniye Camisi avlu zemininde geometrik düzenlemeler.....	66
Şekil 2.98: Süleymaniye Camisi avluyu saran taş bant	66
Şekil 2.99: Süleymaniye Camisi cümle kapısı önünde geometrik düzenlemeler....	67
Şekil 2.100: Süleymaniye Camisi, A/A kapısı önünde geometrik düzenleme.....	67
Şekil 2.101: Süleymaniye Camisi avlu döşemesinde geometrik düzenlemeler.....	68
Şekil 2.102: Süleymaniye Camisi, A/B kapısı önünde geometrik düzenleme.....	68
Şekil 2.103: Süleymaniye Camisi, A/C kapısı önünde geometrik düzenleme.....	69
Şekil 2.104: Süleymaniye Camisi batı revak kemerleri, Bandırma breşi.....	70
Şekil 2.105: Süleymaniye Camisi doğu avlu revakı.....	70
Şekil 2.106: Süleymaniye Camisi kuzey avlu revakı.....	71
Şekil 2.107: Süleymaniye Camisi batı avlu revakı	71
Şekil 2.108: Süleymaniye Camisi su taksim ve havalandırma ünitesi.....	72
Şekil 2.109: Süleymaniye Camisi geometrik desenli tavan ve pencereler.....	72
Şekil 2.110: Süleymaniye Camisi avlusu, havalandırma tesisi, Abdullah Freres....	73
Şekil 2.111: Süleymaniye Camisi abdest muslukları.....	73
Şekil 2.112: Süleymaniye Camisi abdest muslukları	74
Şekil 2.113: Süleymaniye Camisi avlu pencereleri.....	75
Şekil 2.114: Süleymaniye Camisi kapı kodlama şeması.....	75
Şekil 2.115: Süleymaniye Camisi, A/A kapısı.....	77
Şekil 2.116: Süleymaniye Camisi, A/B kapısı.....	78
Şekil 2.117: Süleymaniye Camisi, A/C kapısı.....	78
Şekil 2.118: Süleymaniye Camisi, batı cephe dış yan sofalar.....	79
Şekil 2.119: Süleymaniye Camisi, doğu cephe dış yan sofalar.....	80
Şekil 2.120: Süleymaniye Camisi, avlu pencereleri	80
Şekil 2.121: Güneybatı cephe Camisi yan cemaat giriş revakları.....	81
Şekil 2.122: Güneybatı cephe Camisi yan cemaat giriş sekilerinde geometrik düzenlemeler.....	81
Şekil 2.123: Süleymaniye Camisi kuzeydoğu cephe Camisi yan cemaat giriş sekilerinde geometrik düzenlemeler.....	82
Şekil 2.124: Süleymaniye Camisi güneydoğu cephe hünkar girişi.....	82
Şekil 2.125: Alman Mavileri Haritaları'nda Süleymaniye Camisi.....	83
Şekil 2.126: Süleymaniye Camisi, 1960 hava fotoğrafı.....	83
Şekil 2.127: Süleymaniye Camisi, 1982 hava fotoğrafı.....	84
Şekil 2.128: Nakkaş Osman'ın Süleymaniye Camisi ve Kanuni'nin defin töreni minyatürü, Lokman, Tarih-i Sultan Süleyman.....	84
Şekil 2.129: Süleymaniye Camisi ve bahçesi.....	85

Şekil 2.130: Süleymaniye Camisi, bahçe, doğu cephe.....	86
Şekil 2.131: Süleymaniye Camisi, bahçe, batı cephe.....	86
Şekil 2.132: Süleymaniye Camisi, güney cephe hazire.....	86
Şekil 2.133: Süleymaniye Camisi, güneyden bakış, Schiele.....	87
Şekil 2.134: Süleymaniye Camisi, güneybatı cemaat girişi bakış, Kargopoulo.....	87
Şekil 2.135: Süleymaniye Camisi, kuzeydoğu bahçe duvarı.....	88
Şekil 2.136: Süleymaniye Camisi, kuzeybatı bahçe duvarı.....	88
Şekil 2.137: Süleymaniye Camisi, güneybatı bahçe duvarı.....	89
Şekil 2.138: Süleymaniye Camisi, B/A kapısı.....	90
Şekil 2.139: Süleymaniye Camisi, B/B, B/C kapısı.....	90
Şekil 2.140: Süleymaniye Camisi, B/D, B/E ve B/F kapıları.....	91
Şekil 2.141: Süleymaniye Camisi, B/G, B/H kapıları.....	92
Şekil 2.142: Süleymaniye Camisi, B/I kapısı.....	92
Şekil 2.143: Süleymaniye Camisi, güney hazire duvarı	93
Şekil 2.144: Süleymaniye Camisi, hazire pencereleri.....	93
Şekil 2.145: Süleymaniye Camisi, H/A, H/B kapıları.....	94
Şekil 2.146: Süleymaniye Camisi, mermer korkuluklar.....	94
Şekil 2.147: Süleymaniye Camisi, kuzey cephe korkulukları.....	95
Şekil 2.148: Süleymaniye Camisi, çeşme.....	95
Şekil 2.149: Hadım İbrahim Paşa Camisi, son cemaat yeri.....	97
Şekil 2.150: Hadım İbrahim Paşa Camisi, son cemaat yeri zemin kaplaması.....	97
Şekil 2.151: Avlu zemininde taş desen	98
Şekil 2.152: Avlu zemininde taş desenin çizimi.....	98
Şekil 2.153: Avlu zemininde mermer ile yapılmış desen.....	99
Şekil 2.154: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avluya güneyden bakış türbe ve mezartaşları.....	99
Şekil 2.155: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avluda kuyu, sütun başlığı ve kaidesi ..	100
Şekil 2.156: Hadım İbrahim Paşa Camisi, şadırvan.....	100
Şekil 2.157: Hadım İbrahim Paşa Camisi kuzeybatıdan camiye bakış, şadırvan....	101
Şekil 2.158: Şadırvan detayı.....	101
Şekil 2.159: Hadım İbrahim Paşa Camisi, bostan tarafından görünüşü, 1972.....	102
Şekil 2.160: Hadım İbrahim Paşa Camisi, Ali Saim Ülgen planı, 1939.....	103
Şekil 2.161: Hadım İbrahim Paşa Camisi, Alman Mavileri Haritası.....	103
Şekil 2.162: Hadım İbrahim Paşa Camisi, kuzey cephe avlu duvarı.....	104
Şekil 2.163: Kuzey cephe avlu duvarı, duvar sonunda çeşme.....	104
Şekil 2.164: Türbe Sokak, avlu ve türbe duvarı.....	105
Şekil 2.165: Hadım İbrahim Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	105
Şekil 2.166: Hadım İbrahim Paşa Camisi, A kapısı.....	106
Şekil 2.167: Hadım İbrahim Paşa Camisi, B kapısı.....	106
Şekil 2.168: Hadım İbrahim Paşa Camisi, C kapısı.....	107
Şekil 2.169: Hadım İbrahim Paşa Camisi, 1966, 1982 hava fotoğrafları.....	107
Şekil 2.170: Hadım İbrahim Paşa Camisi, hazire.....	108
Şekil 2.171: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avlunun güneybatıdan görünüşü.....	108
Şekil 2.172: Hadım İbrahim Paşa Camisi, çeşme.....	109
Şekil 2.173: Hadım İbrahim Paşa Türbesi.....	109
Şekil 2.174: Ali Saim Ülgen, Sinan Paşa Camisi planı.....	111

Şekil 2.175: Sinan Paşa Camisi şadırvan avlusu, 1943.....	112
Şekil 2.176: Sinan Paşa Camisi, avlu.....	112
Şekil 2.177: Sinan Paşa Camisi, meşruta Görünüşleri, 1936.....	112
Şekil 2.178: Sinan Paşa Camisi, Pervititch Haritası.....	113
Şekil 2.179: Sinan Paşa Camisi, şadırvan.....	113
Şekil 2.180: Sinan Paşa Camisi, son cemaat yeri, 1943.....	114
Şekil 2.181: Sinan Paşa Camisi, medrese revak sütunları.....	115
Şekil 2.182: Sinan Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	115
Şekil 2.183: Sinan Paşa Camisi, A kapısı.....	116
Şekil 2.184: Sinan Paşa Camisi, B kapısı.....	116
Şekil 2.185: Sinan Paşa Camisi, C kapısı.....	117
Şekil 2.186: Sinan Paşa Camisi, D kapısı.....	117
Şekil 2.187: Sinan Paşa Camisi, batı cephe hazire.....	118
Şekil 2.188: Alman Mavileri Haritaları, Sinan Paşa Camisi.....	118
Şekil 2.189: Kara Ahmet Paşa Camisi, son cemaat yeri.....	120
Şekil 2.190: Kara Ahmet Paşa Camisi, son cemaat yeri köşe sütunu.....	120
Şekil 2.191: Kara Ahmet Paşa Camisi, avlu taş döşeme parçası.....	121
Şekil 2.192: Şadırvan avlusu ve kapılar arasında taş yol, 1943.....	121
Şekil 2.193: Kara Ahmet Paşa Camisi, şadırvan avlusu.....	122
Şekil 2.194: Kara Ahmet Paşa Camisi, şadırvan.....	122
Şekil 2.195: Avlu revak sütunları, Serpantin breşi, Mısır Asuan graniti, Kestanbol graniti.....	123
Şekil 2.196: Kara Ahmet Paşa Camisi, medrese revakı mukarnaslı ve baklava başlıklı sütunlar.....	124
Şekil 2.197: Medrese revakı, şeshane tuğlası zemin kaplaması, 1943.....	124
Şekil 2.198: Kara Ahmet Paşa Camisi, sivri kemerli revak pencereleri.....	125
Şekil 2.199: Kara Ahmet Paşa Camisi, çini alınlıklı dolap nişi.....	126
Şekil 2.200: Kara Ahmet Paşa Camisi, revak pencereleri.....	126
Şekil 2.201: Kara Ahmet Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	127
Şekil 2.202: Kara Ahmet Paşa Camisi, A/A kapısı.....	127
Şekil 2.203: Kara Ahmet Paşa Camisi, avlu doğu cephesi A/B kapısı.....	128
Şekil 2.204: Kara Ahmet Paşa Camisi, A/B kapısı önünde taş merdiven.....	128
Şekil 2.205: Kara Ahmet Paşa Camisi, batı cephe onarım çalışmaları.....	129
Şekil 2.206: Kara Ahmet Paşa Camisi, B/A kapısı.....	130
Şekil 2.207: Kara Ahmet Paşa Camisi, B/B kapısı.....	130
Şekil 2.208: Kara Ahmet Paşa Camisi, hazire.....	131
Şekil 2.209: Kara Ahmet Paşa Camisi, güneybatı cephe hazire duvarı.....	131
Şekil 2.210: Kara Ahmet Paşa Camisi, bahçe içiden hazire duvarı.....	132
Şekil 2.211: Rüstem Paşa Camisi, son cemaat yeri, Sebah&Joallier.....	134
Şekil 2.212: Rüstem Paşa Camisi, dış revak.....	135
Şekil 2.213: Rüstem Paşa Camisi, ahşap panel ile kapatılmış yan cepheler.....	136
Şekil 2.214: Rüstem Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	136
Şekil 2.215: Rüstem Paşa Camisi, A kapısı.....	137
Şekil 2.216: Rüstem Paşa Camisi, B ve C kapıları.....	137
Şekil 2.217: Rüstem Paşa Camisi, D kapısı.....	138

Şekil 2.218: Rüstem Paşa Camisi, Pervititch Haritası.....	139
Şekil 2.219: Rüstem Paşa Camisi, şadırvan.....	139
Şekil 2.220: Rüstem Paşa Camisi, mermer korkuluk detayı.....	140
Şekil 2.221: Rüstem Paşa Camisi, çeşme.....	140
Şekil 2.222: Piyale Paşa Camisi, son cemaat yeri taş ayaklar ve sütunlar.....	143
Şekil 2.223: Piyale Paşa Camisi, cümle kapılarının önünde ve mahfili taşıyan sütunlar.....	144
Şekil 2.224: Piyale Paşa Camisi, dış revak.....	145
Şekil 2.225: Camisi yanlarında uzanan tonozlu galeriler	145
Şekil 2.226: Piyale Paşa Camisi, dış yan sofalar.....	146
Şekil 2.227: Piyale Paşa Camisi, avluda bulunan mermer parçalar.....	146
Şekil 2.228: Piyale Paşa Camisi, doğu ve kuzey görünüşü.....	147
Şekil 2.229: Piyale Paşa Camisi, Alman Mavileri Haritası.....	148
Şekil 2.230: Piyale Paşa Camisi, Pervititch Haritası.....	148
Şekil 2.231: Piyale Paşa Camisi, doğudan bakış ve ahşap binalar.....	149
Şekil 2.232: Piyale Paşa Camisi, günümüze ait abdest muslukları.....	149
Şekil 2.233: Piyale Paşa Camisi, özgün abdest muslukları.....	150
Şekil 2.234: Piyale Paşa Camisi, şadırvan.....	150
Şekil 2.235: Piyale Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	151
Şekil 2.236: Piyale Paşa Camisi, doğu kapısı.....	152
Şekil 2.237: Piyale Paşa Camisi, A kapısı.....	152
Şekil 2.238: Piyale Paşa Camisi, B kapısı.....	153
Şekil 2.239: Piyale Paşa Camisi, kuzeybatıdan bakış ve B kapısı.....	153
Şekil 2.240: Piyale Paşa Camisi, hazires.....	154
Şekil 2.241: Piyale Paşa Camisi, hazire kapısı ve penceresi, H/A kapısı	154
Şekil 2.242: Piyale Paşa Türbesi.....	155
Şekil 2.243: Piyale Paşa Camisi yanında bulunan çeşme.....	156
Şekil 2.244: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yeri.....	158
Şekil 2.245: Son cemaat yeri kemer alınlarında disk ve çiçek motifleri.....	158
Şekil 2.246: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, medrese ve şadırvan avlusu.....	159
Şekil 2.247: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, şadırvan avlusu.....	159
Şekil 2.248: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, şadırvan.....	160
Şekil 2.249: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi şadırvanı, 1933.....	160
Şekil 2.250: Son cemaat yeri ve şadırvan, Freres.....	161
Şekil 2.251: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, medrese revakları	161
Şekil 2.252: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, doğu cephe pencereli duvar	162
Şekil 2.253: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi kuzey cephe dükkanlar ve medrese odaları.....	162
Şekil 2.254: Gurlitt'in Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi kuzey cephe çizimi.....	163
Şekil 2.255: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, kuzey cephe ahşap konutlar.....	163
Şekil 2.256: Kadirga Sokollu Camisi kapı kodlama şeması.....	164
Şekil 2.257: Kadirga Sokollu Camisi, B/A Kapısı	164
Şekil 2.258: Kadirga Sokollu Camisi, B/B kapısı.....	165
Şekil 2.259: Kadirga Sokollu Camisi, A/A Kapısı.....	165
Şekil 2.260: Kadirga Sokollu Camisi, A/C Kapısı	166
Şekil 2.261: Kadirga Sokollu Camisi, A/C kapısı ve mukarnaslı nişler.....	166
Şekil 2.262: A/C kapısı, söve kabartmaları ve kemer örgüsü.....	167

Şekil 2.263: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, Pervititch Haritası.....	167
Şekil 2.264: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, güney yönünde hazire.....	168
Şekil 2.265: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, hazire batı duvarı ve pencereler.....	168
Şekil 2.266: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, H/A kapısı yanında bulunan hazire pencereleri.....	169
Şekil 2.267: H/A Kapısı	169
Şekil 2.268: H/B Kapısı.....	169
Şekil 2.269: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi dersane altındamerdivenler	170
Şekil 2.270: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, merdiven parapet bitiş detay	170
Şekil 2.271: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, çeşme.....	171
Şekil 2.272: Atik Valide Sultan Külliyesi vaziyet planı.....	173
Şekil 2.273: Atik Valide Sultan Camisi, son cemaat yeri.....	174
Şekil 2.274: Atik Valide Sultan Camisi, son cemaat yeri döşemesinde geometrik desenler.....	175
Şekil 2.275: Atik Valide Sultan Camisi dış revak.....	175
Şekil 2.276: Atik Valide Sultan Camisi şadırvan ve avlu görünüşü.....	177
Şekil 2.277: Atik Valide Sultan Camisi hünkar köşkü, A/A kapısı.....	177
Şekil 2.278: Atik Valide Sultan Camisi avlu revak.....	178
Şekil 2.279: Atik Valide Sultan Camisi şadırvan	179
Şekil 2.280: Atik Valide Sultan Camisi, şadırvan ve avlu görünüşü.....	179
Şekil 2.281: Şadırvan, Sebah & Joaillier.....	180
Şekil 2.282: 1985 yılında şadırvanın görüntüsü	180
Şekil 2.283: Atik Valide Sultan Camisi doğu cephe avlu duvarı	181
Şekil 2.284: Atik Valide Sultan Camisi avlu revak penceresi.....	181
Şekil 2.285: Atik Valide Sultan Camisi kapı kodlama şeması.....	182
Şekil 2.286: Atik Valide Sultan Camisi, B/A kapısı.....	182
Şekil 2.287: Atik Valide Sultan Camisi, A/A kapısı.....	183
Şekil 2.288: Atik Valide Sultan Camisi, A/C kapısı, avludan bakış dehliz içinden bakış, medrese avlusundan bakış.....	184
Şekil 2.289: Atik Valide Sultan Camisi, A/C kapısı üç kollu merdiven	185
Şekil 2.290: Atik Valide Sultan Camisi, A/B ve A/D kapıları sokaktan bakış.....	185
Şekil 2.291: Merdiven ile revak arasında sivri kemerli açıklık.....	186
Şekil 2.292: Atik Valide Sultan Camisi, çınar ağaçları.....	186
Şekil 2.293: Atik Valide Sultan Camisi, hazire.....	187
Şekil 2.294: Atik Valide Sultan Camisi, hazire duvarı.....	187
Şekil 2.295: Atik Valide Sultan Camisi, batı cephe çeşmesi	188
Şekil 2.296: Atik Valide Sultan Camisi, doğu cephe çeşmesi.....	188
Şekil 2.297: Molla Çelebi Camisi, son cemaat yeri.....	190
Şekil 2.298: Molla Çelebi Camisi, son cemaat yeri zemin kaplaması.....	191
Şekil 2.299: Molla Çelebi Camisi, 1875.....	191
Şekil 2.300: Molla Çelebi Camisi, Alman Mavileri Haritası.....	192
Şekil 2.301: Molla Çelebi Camisi güney cephesi, meşruta izleri	193
Şekil 2.302: Molla Çelebi Camisi, 1958 onarımından sonra genel görünüm.....	193
Şekil 2.303: Molla Çelebi Camisi, Pervititch Haritası.....	194
Şekil 2.304: Son cemaat yerinden bahçe ve hazireye geçiş kapıları.....	195
Şekil 2.305: Molla Çelebi Camisi, hazire duvarı.....	196

Şekil 2.306: Molla Çelebi Camisi, dua penceresi.....	196
Şekil 2.307: Azapkapı Camisi, son cemaat yeri.....	198
Şekil 2.308: Son cemaat yeri, tamirden sonra.....	199
Şekil 2.309: Son cemaat yeri, tamirden önce.....	199
Şekil 2.310: Azapkapı Camisi, Thomas Allom, 1838.....	200
Şekil 2.311: Azapkapı Camisi karpotalı.....	200
Şekil 2.312: Azapkapı Camisi, minare kaidesi köşesinde kum saati detayı.....	201
Şekil 2.313: Azapkapı Camisi, kuzeydoğu dükkanlar ve yarım sütun detayı.....	201
Şekil 2.314: Azapkapı Camisi, su teknesi, tamirden önce.....	202
Şekil 2.315: Azapkapı Camisi, Alman Mavileri Haritası.....	202
Şekil 2.316: Azapkapı Camisi kapı kodlama şeması.....	203
Şekil 2.317: Azapkapı Camisi, A kapısı	204
Şekil 2.318: Sol kanat avlu kapısı, A kapısı.....	204
Şekil 2.319: Azapkapı Camisi, B kapısı.....	205
Şekil 2.320: Sağ kanat avlu kapısı, B kapısı.....	205
Şekil 2.321: Azapkapı Camisi, çeşme.....	206
Şekil 2.322: Çeşme ve arkasında bitişik bina.....	206
Şekil 2.323: Zal Mahmud Paşa Camisi, son cemaat yeri.....	208
Şekil 2.324: Zal Mahmud Paşa Camisi, avlu.....	209
Şekil 2.325: Zal Mahmud Paşa Camisi, kuzey cephe revakları ve avlu döşemesi.....	209
Şekil 2.326: Zal Mahmud Paşa Camisi, şadırvan ve avlu döşemesi.....	210
Şekil 2.327: Zal Mahmud Paşa Camisi, şadırvan	210
Şekil 2.328: Zal Mahmud Paşa Camisi, medrese köşe sütunu	211
Şekil 2.329: Ali Saim Ülgen Camisi çizimi, Levha 129.....	212
Şekil 2.330: Alman Mavileri Haritası, Zal Mahmud Paşa Camisi.....	212
Şekil 2.331: Zal Mahmud Paşa Camisi, alt medrese revak sütunu.....	213
Şekil 2.332: Zal Mahmud Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	213
Şekil 2.333: Zal Mahmud Paşa Camisi, A kapısı.....	214
Şekil 2.334: Zal Mahmud Paşa Camisi, B kapısı.....	215
Şekil 2.335: Zal Mahmud Paşa Camisi, C kapısı.....	215
Şekil 2.336: Zal Paşa Caddesi avlu duvarı ve pencereler.....	216
Şekil 2.337: Defterdar Caddesi'nden avlu duvarları, kapı ve çeşme	216
Şekil 2.338: Sebah & Joaillier, Defterdar Caddesi'nden avlu duvarları kapı ve çeşme.....	217
Şekil 2.339: Zal Mahmud Paşa Camisi, B kapısı, merdivenler ve pencere.....	217
Şekil 2.340: Zal Mahmud Paşa Camisi, medrese revak ve son cemaat yeri korkulukları.....	218
Şekil 2.341: Zal Mahmud Paşa Camisi, alt medrese ve yürüme yolu.....	219
Şekil 2.342: Zal Mahmud Paşa Camisi, anıt ağaç.....	219
Şekil 2.343: Zal Mahmud Paşa Camisi, alt bahçe.....	219
Şekil 2.344: Zal Mahmud Paşa Camisi, hazire.....	220
Şekil 2.345: Zal Mahmud Paşa Camisi, çeşme.....	220
Şekil 2.346: Kılıç Ali Paşa Camisi, son cemaat yeri.....	222
Şekil 2.347: Kılıç Ali Paşa Camisi, dış revak.....	223
Şekil 2.348: Kılıç Ali Paşa Camisi, dış revak, Creswell.....	223
Şekil 2.349: Kılıç Ali Paşa Camisi, avlu ve avluda ağaç.....	224
Şekil 2.350: Kılıç Ali Paşa Camisi, abdest muslukları.....	224

Şekil 2.351: Musluk aynası.....	225
Şekil 2.352: Kılıç Ali Paşa Camisi, şadırvan.....	225
Şekil 2.353: Şadırvan musluk aynası.....	226
Şekil 2.354: Kılıç Ali Paşa Camisi, kuzey avlu duvarı ve C kapısı.....	226
Şekil 2.355: Şadırvan musluk aynası.....	227
Şekil 2.356: Kılıç Ali Paşa Camisi, Pervititch Haritası.....	227
Şekil 2.357: Kılıç Ali Paşa Külliyesi çizim, Ali Saim Ülgen.....	228
Şekil 2.358: Kılıç Ali Paşa Camisi, doğu avlu duvarı üzerinde pencereler.....	228
Şekil 2.359: Doğu avlu duvarı, pencereler ve A kapısı.....	229
Şekil 2.360: Kılıç Ali Paşa Camisi, batı avlu duvarı üzerinde pencereler.....	229
Şekil 2.361: Medresenin yanında hazireye geçit veren kapı.....	230
Şekil 2.362: Kılıç Ali Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	230
Şekil 2.363: Kılıç Ali Paşa Camisi, A kapısı.....	231
Şekil 2.364: Kılıç Ali Paşa Camisi, A kapısı kırmızı porfir sütun.....	231
Şekil 2.365: Kılıç Ali Paşa Camisi, B kapısı.....	232
Şekil 2.366: Kılıç Ali Paşa Camisi, C kapısı.....	233
Şekil 2.367: Kılıç Ali Paşa Camisi, D kapısı.....	233
Şekil 2.368: Kılıç Ali Paşa Camisi, E kapısı.....	234
Şekil 2.369: Kılıç Ali Paşa Camisi, hazire.....	234
Şekil 2.370: Kılıç Ali Paşa Camisi, sebil.....	235
Şekil 2.371: Şemsi Paşa Camisi, doğudan bakış, 1940.....	237
Şekil 2.372: Şemsi Paşa Camisi, son cemaat yeri.....	238
Şekil 2.373: 2008-10 onarımından önceki avlu planı, 2002.....	238
Şekil 2.374: Şemsi Paşa Camisi deniz kapısından avlu görünüşü.....	239
Şekil 2.375: Şemsi Paşa Camisi avlu zemin kaplaması, küfeki taşı.....	239
Şekil 2.376: Şemsi Paşa Camisi medrese revakı.....	240
Şekil 2.377: Şemsi Paşa Camisi, medrese revakı devşirme sütunlar.....	240
Şekil 2.378: Mermer su haznesi.....	241
Şekil 2.379: Şemsi Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	241
Şekil 2.380: Şemsi Paşa Camisi, A kapısı.....	242
Şekil 2.381: Şemsi Paşa Camisi, B kapısı.....	242
Şekil 2.382: Şemsi Paşa Camisi, güney avlu duvarı.....	243
Şekil 2.383: Şemsi Paşa Camisi, doğu ve kuzey hazire duvarı.....	243
Şekil 2.384: Şemsi Paşa Camisi, doğu avlu duvarı, 1940'tan önce.....	244
Şekil 2.385: Ali Saim Ülgen'in hazırladığı vaziyet planı, 1941.....	245
Şekil 2.386: Şemsi Paşa Camisi, Pervititch Haritası.....	245
Şekil 2.387: Şemsi Paşa Camisi, kuzey avlu duvarı.....	245
Şekil 2.388: Şemsi Paşa Camisi, hazire.....	246
Şekil 2.389: Nişancı Mehmed Paşa Camisi kible kapısı önünde Afyon menekşe breş mermeri desen.....	248
Şekil 2.390: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yeri önünde su kuyusu.....	249
Şekil 2.391: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, şadırvan genel görünüm.....	250
Şekil 2.392: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, şadırvan haznesi.....	250
Şekil 2.393: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, tuğla taş almaşık duvarlar ve küfeki duvarlar.....	251
Şekil 2.394: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, revak penceresi.....	251
Şekil 2.395: Kuş bakışı Nişancı Mehmed Paşa Camisi.....	252

Şekil 2.396: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, Alman Mavileri Haritası.....	252
Şekil 2.397: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, Pervititch Haritası.....	253
Şekil 2.398: Nişancı Mehmed Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	253
Şekil 2.399: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, A kapısı.....	254
Şekil 2.400: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, B kapısı.....	254
Şekil 2.401: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, C kapısı.....	254
Şekil 2.402: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, hazire.....	255
Şekil 2.403: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, türbe ve hazire kapısı ve pencereler	255
Şekil 2.404: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, türbe ve hazire pencereleri	256
Şekil 2.405: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, hazire pencereleri.....	256
Şekil 2.406: Mesih Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yeri.....	258
Şekil 2.407: Mesih Mehmed Paşa Camisi, dış revak.....	258
Şekil 2.408: Mesih Mehmed Paşa Camisi batı cephesi.....	259
Şekil 2.409: Mesih Mehmed Paşa Camisi, dış revak batı cephe mermer döşeme.....	259
Şekil 2.410: Mesih Mehmed Paşa Camisi kapı kodlama şeması.....	260
Şekil 2.411: Mesih Mehmed Paşa Camisi, A kapısı.....	261
Şekil 2.412: Mesih Mehmed Paşa Camisi güney cephe B kapısı.....	262
Şekil 2.413: Mesih Mehmed Paşa Camisi güneybatı cephe hazire duvarı.....	262
Şekil 2.414: Mesih Mehmed Paşa Camisi batı cephesi.....	263
Şekil 2.415: Mesih Mehmed Paşa Camisi, batı cephe dükkanlar.....	263
Şekil 2.416: Mesih Mehmed Paşa Camisi, hazire.....	264
Şekil 2.417: Mesih Mehmed Paşa Camisi, H/A kapısı	264
Şekil 2.418: Mesih Mehmed Paşa Camisi avlu onarımı.....	265
Şekil 2.419: Mesih Mehmed Paşa Camisi, güney cephe çeşmesi.....	265
Şekil 2.420: Mesih Mehmed Paşa Camisi, batı cephe çeşmesi.....	266
Şekil A.1 : Haseki Hürrem Camisi fotoğraflar.....	300
Şekil A.2 : Haseki Hürrem Camisi vaziyet planı.....	301
Şekil A.3 : Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi fotoğraflar.....	302
Şekil A.4 : Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi vaziyet planı.....	303
Şekil A.5 : Şehzade Camisi fotoğraflar.....	304
Şekil A.6 : Şehzade Camisi vaziyet planı.....	305
Şekil A.7 : Süleymaniye Camisi fotoğraflar.....	306
Şekil A.8 : Süleymaniye Camisi vaziyet planı.....	307
Şekil A.9 : Hadım İbrahim Paşa Camisi fotoğraflar.....	308
Şekil A.10 : Hadım İbrahim Paşa Camisi vaziyet planı.....	309
Şekil A.11 : Sinan Paşa Camisi fotoğraflar.....	310
Şekil A.12 : Sinan Paşa Camisi vaziyet planı.....	311
Şekil A.13 : Kara Ahmed Paşa Camisi fotoğraflar.....	312
Şekil A.14 : Kara Ahmed Paşa Camisi vaziyet planı.....	313
Şekil A.15 : Rüstem Paşa Camisi fotoğraflar.....	314
Şekil A.16 : Rüstem Paşa Camisi vaziyet planı.....	315
Şekil A.17 : Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi fotoğraflar.....	316
Şekil A.18 : Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi vaziyet planı.....	317
Şekil A.19 : Piyale Paşa Camisi fotoğraflar.....	318
Şekil A.20 : Piyale Paşa Camisi vaziyet planı.....	319
Şekil A.21 : Kadirga Sokollu Mehmet Paşa Camisi fotoğraflar.....	320
Şekil A.22 : Kadirga Sokollu Mehmet Paşa Camisi vaziyet planı.....	321

Şekil A.23 : Atik Valide Sultan Camisi fotoğraflar.....	322
Şekil A.24 : Atik Valide Sultan Camisi vaziyet planı.....	323
Şekil A.25 : Molla Çelebi Camisi fotoğraflar.....	324
Şekil A.26 : Molla Çelebi Camisi vaziyet planı.....	325
Şekil A.27 : Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camisi fotoğraflar.....	326
Şekil A.28 : Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camisi vaziyet planı.....	327
Şekil A.29 : Zal Mahmud Paşa Camisi fotoğraflar	328
Şekil A.30 : Zal Mahmud Paşa Camisi vaziyet planı.....	329
Şekil A.31 : Kılıç Ali Paşa Camisi fotoğraflar	330
Şekil A.32 : Kılıç Ali Paşa Camisi vaziyet planı.....	331
Şekil A.33 : Şemsi Paşa Camisi, fotoğraflar.....	332
Şekil A.34 : Şemsi Paşa Camisi, vaziyet planı.....	333
Şekil A.35 : Nişancı Mehmed Paşa Camisi, fotoğraflar	334
Şekil A.36 : Nişancı Mehmed Paşa vaziyet planı.....	335
Şekil A.37 : Mesih Mehmed Paşa Camisi fotoğraflar.....	336
Şekil A.38 : Mesih Mehmed Paşa Camisi vaziyet planı.....	337
Şekil C.1 : Mimar Sinan yapılarının harita üzerinde konumları	357
Şekil C.2 : Camilere ait Pervititch, Alman Mavileri, Goad, Ayverdi ve günümüz haritaları.....	359

MİMAR SİNAN’IN İSTANBUL CAMİLERİNDE AÇIK ALANLAR ve SINIRLAYICI ÖĞELER

ÖZET

Mimar Sinan hakkında sayısız çalışmalar yapılmıştır ancak üzerine araştırma yapılmamış bir çok konu bulunmaktadır. Klasik dönem Camilerinin açık alanları da bugüne kadar araştırılmamış konulardan biridir. İç mekanlara göre değişime ve bozulmaya daha dayanıksız olan açık alanlar bu araştırmanın konusudur.

Araştırma konusu ve süreci, Mimar Sinan’ın İstanbul’daki camilerinin açık alanlarına ait mimari öğelerin çalışılması ve kataloglanarak verilmesi ayrıca vaziyet planları üzerinde belirli bir lejand kullanılarak açık alanların grafik olarak netlik kazanması gereğini doğurmuştur. Açık alanları oluşturan mimari öğeleri temel alan bu çalışmanın amacı; klasik Osmanlı mimarisinin açık alan tasarımında bir düzen olup olmadığı hakkında söz söyleyebilmek ve camilerin günümüzdeki durumlarını belgelemektir.

Çalışmanın kapsamı, Mimar Sinan’ın İstanbul’daki camileri ile sınırlandırılmış, ve onsekiz cami yerinde alınan ölçüleriyle çalışmanın temelini oluşturmuştur. Ancak restorasyon sürecinde olan Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi araştırmada kapsamlı bir şekilde yer almamıştır. Yapıların genel durumu, geçirdiği onarımlar külliye başlığı altında incelenmiş, camilerin son cemaat yeri, avlu, şadırvan, avlu kapıları, avlu duvarları ve pencereleri, hazire, çeşme, bahçe ve bahçe kapıları, bahçe duvarları sırasıyla alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Külliyelerin açıklamaları, vaziyet planlarıyla ve fotoğraflarla desteklenmiş, Ali Saim Ülgen’in çizimleri, eski fotoğraflar ve haritalarla özgün durumuna en yakın hali araştırılmaya çalışılmıştır. Her yapı için tüm nitelikleri özetleyen tablolar ve avlu kapıları, pencereleri ve çeşmelere ait grafik çizimler ekler bölümünde ayrıca verilmiştir.

Değerlendirme bölümünde, açık alanları oluşturan birimler genel özellikleriyle verilmiş ve yapılar topluca irdelenmiştir.

Sonuç bölümünde, değerlendirme bölümünde ortaya çıkan sonuçlar verilmiş ve araştırma sırasında ortaya çıkan sonuçlar sıralanmıştır.

Bu çalışma sonucunda, Mimar Sinan külliyelerinin açık alanlarında genel bir düzen ortaya çıkmış, tasarım fikirleri ortaya konmuştur.

OPEN COURTYARDS and SURROUNDINGS OF ARCHITECT SİNAN'S MOSQUES IN ISTANBUL

SUMMARY

Although there are numerous researches about Architect Sinan's works, there still are lots of fields and topics which haven't been pointed out yet. The open courtyards of his mosques' which were built in the classical era of the empire is one of them. Subject of this research is the courtyards of these mosques; which are more likely to be damaged and changed.

The topic itself and the process of issuing it brought the necessity of classification of the architectural elements which are parts of these open fields as well as bringing their site plans ratio to front, in diagrams accompanied with a key plan. This research is based on the architectural elements that create the open fields and aims to find out if there is an order in arranging the open fields' design in Ottoman Architecture of the classical era and to classify the present situation of the mosques.

The extent of the research is limited with the Sinan's mosques in Istanbul and eighteen of them are examined upon on site measurements. Finally the mosques of Edirnekapı Mihrimah Sultan Mosque is not examined because of being under restoration.

The general condition of the structure, restorations and the notes of Evliya Çelebi are examined under the title Mosque, narthexes, courtyards, fountains, doors and walls of the courtyards, windows, cemeteries, gardens, garden doors and walls are the sub-titles.

Explanations of the complexes are supported with site plans, photographs and also the original condition and construction of the complex is searched from old photographs and Ali Saim Ülgen's drawings. Drawings of courtyard doors, windows and fountains of each mosque and also graphic diagrams which give information about all of the details and qualities of the complexes are given in the end with the appendix section.

In the judgement section; elements which create the open spaces are given with their general characteristics and complexes are studied.

In the conclusion section; final statements of this research are given. This study shows that there was a general design principal in design of Sinan complexes' open courtyards.

1.GİRİŞ

Klasik dönem Osmalı mimarisinin yaratıcısı Mimar Sinan 1538-1588 tarihleri arasında yaklaşık 50 yıllık bir süre içerisinde, İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde 469 adet eser inşa etmiştir. Mimar Sinan eserlerinin kayıtlı olduğu tezkerelere göre 334 adet yapıt, Mimar Sinan'ın en çok eser verdiği kent olan İstanbul'dadır (Kuran, 1986, s.249-257). Bu eserlerden bir kısmı günümüze kadar ulaşmış, bir kısmı özgünlüğünü tamamen yitirmiş, bir kısmı da yok olmuştur.

Kent, Bizans devrinde; Galata dışında, sur içinde gelişmiş, İmparatorluğun güçlü ve zengin dönemlerinde bir çok kilise, manastır ve saraylar yapılmıştır. Ancak, 1204 yılı Latin istilas sonucu yağmalandığı ve fethedildiğinde de oldukça harap vaziyette olduğu bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed ile başlayan imar faaliyetleri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, imparatorluk sınırlarının genişlediği ve en zengin olduğu dönemde tüm ihtişamıyla devam etmiştir. Fatih Külliyesi başta olmak üzere Mahmud Paşa Camisi (1463), Davud Paşa Camisi (1485), Kocamustafa Paşa Camisi (1489), Atik Ali Paşa Camisi (1496), Beyazıd Camisi (1500), Yavuz Selim Camisi (1522) ve bir çok küçük ölçekli mescit inşa edilmiştir (Ertuğrul, 2009, s.106). Mimar Sinan, sultanlar başta olmak üzere hanedan üyeleri ve birçok devlet adamının baniliğinde İstanbul'un silüetini yaratmıştır.

16. yüzyıl İstanbul'u hakkında bilgiler seyyahların yazdığı notlardan, minyatür ve gravürlerden edinilmektedir. Mimar Sinan döneminde yaşayan Matrakçı Nasuh 1533-36 yıllarında, Nakkaş Osman 1584 tarihli Hünernâme'de Sinan devri sonunda İstanbul'u betimlemiştir. Lorichs 1559 İstanbul panoramasında kentin karakteristik özelliklerini işlemiştir. Hilair, Melling, Barlett, Allom gibi ressamın gravür ve resimleri 18. ve 19. yüzyıla ait kent ve sivil mimari örneklerinin bilinmesine olanak sağlamıştır. 18. yüzyıl sonunda hazırlanan ölçekli haritalardan ve 19. yüzyılda gelişen fotoğrafçılık sayesinde kentin dokusu görsel olarak öğrenilmektedir. 1776 tarihli Kauffer'in haritası İstanbul'un ilk ölçekli bilimsel haritasını oluşturmuştur (Ertuğrul, 2009, s.107). 1904-1906 yılları arasında Charles E. Goad'un çalıştığı

yangın sigorta haritaları, 1911-1913 yılları arasında hazırlanan Alman Mavileri Haritaları ve 1922-45 yılları arasında Jacques Pervititch tarafından hazırlanan sigorta haritaları 20. yüzyıl ortalarına kadar İstanbul'un kentsel dokusu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bununla birlikte, batıdan gelen fotoğrafçılar da önemli belgeler bırakmışlardır. 1857 yılında Pera'da stüdyo açan Pascal Sebah, 1888'de Sebah'a ortak olan Policarpe Joaillier, saray fotoğrafçıları Abdullah Biraderler, 1870'li yılların başında İstanbul'a gelen İsveçli Guillaume Berggren gibi fotoğrafçılar günlük yaşamın yanısıra anıtsal yapıları da fotoğraflamışlardır. Ayrıca Yıldız Albümleri'nde II. Abdülhamid'in isteği doğrultusunda çekilen yaklaşık 40.000 adet fotoğraf bulunmaktadır (Özendes, 2011). Fotoğraf, gravür ve haritalardan farklı olarak seyahatnameler de İstanbul tarihine ışık tutmaktadır. İstanbul, batılı ve doğulu seyyahların önemli duraklarından biridir.

Evliya Çelebi, 17. yüzyıl'da Osmanlı kentlerinin tümünü dolaşan, hem Türk hem Avrupalı tarihçilerin takip ettiği bir seyyahdır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi çok önemli bir Türk dili kaynağı olmasının yanında çok değerli bir coğrafi ve kültür kaynağıdır. Çok iyi bir gözlemci olan Evliya Çelebi çoğu araştırmaya ışık tutmaktadır. İstanbul ve diğer Osmanlı şehirleri hakkında Almanca, Fransızca ve Latince birçok seyahatname bulunmaktadır. Bunların bir kısmı dilimize çevrilmiştir. Philippe du Fresne-Canaye, Salomon Schweigger, Jean-Baptiste Tavernier, Jean Thévenot, Jean Chardin, Stephan Gerlach seyahatname araştırmaları için önemli kaynaklardır.

Çoğu zaman çekirdeği cami olan hayır kurumları külliye, nüfusun kalabalık olduğu alanlarda kurulurken, bazen de yeni iskan alanları oluşturmak için şehirden uzak noktalarda inşa edilmekteydi ve böylece nüfus, yapıların etrafında yoğunlaşmaktaydı. Diğer yandan, başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun bir çok yerinde mimari yapıtlar ortaya çıkarken, Mimar Sinan strüktürel açıdan çeşitli örnekler vermektedir. Sinan'ın ortaya koyduğu çözümler ve buluşlar, *oranların* ortaya konmasıyla 'klasik' halini almıştır (Mülayim, 2001, s.194), ancak yapıt listeleri haricinde, 'tasarım ilkeleri' hiçbir zaman kaleme alınmamıştır (Kuban, 2007, s.245). Örneğin, Mimar Sinan'ın geliştirdiği kubbe sistemleri her zaman araştırmacıların ilgisini çekmekte ve literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, Mimar Sinan'ın geliştirmiş olduğu strüktürel sistemler bir yana, bu kimi büyük, kimi

küçük yapı gruplarının bir araya gelişleri, bu yapı gruplarının aralarında yaratılan avlu, hazire, bahçe gibi açık alanlar ve bunları çevreleyen duvarlar, kapılar, pencereler gibi birçok mimari öğenin kullanımı, Mimar Sinan'ın açık alanlar ile ilgili düşünce ve uygulamaları hakkında kapsamlı bilgiler vermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

1.1 Amaç

Bu çalışma, 16. yüzyılda Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği camilerin açık alanlarını irdelemek üzerinedir. Mimar Sinan üzerine yapılan araştırmalarda, genellikle, geliştirdiği strüktürel sistemler, deneysel yaklaşımları, kişiye özel tasarımları ve Klasik Osmanlı mimarisi hakkında birçok problem ortaya atılmış ve yorumlar yapılmıştır. Açık alanlar ve bahçeler için ise, İstanbul'un büyük ormanlık alanları, yazlık saraylar ve köşkler literatürü oluşturmaktadır. Oysa, camilerin avlu, bahçe, hazire ve bunları sınırlayan mimari öğelerin biraraya geliş biçimleri, konumları, tasarımları, ölçüleri ile en az yapıların kapalı alanları kadar önemli ve bütünüleyici olduğu düşünülmelidir. Bu konunun seçimindeki temel neden araştırmaya kaynaklık edecek, bağımsız bir çalışma olmaması, camileri konu alan kaynakların da genel bir çerçeve çizmiş olmalarıdır.

Tezde amaçlanan; daima göz ardı edilmiş ve bilinçsiz müdahalelere maruz kalmış bu alanların, dönem kaynaklarından yararlanarak özgün durumlarını araştırmak, tasarım kriterlerini ortaya koyabilmek ve günümüze kadar gelebilmiş parçaları belgelemek ve ayrıca camilerin yıllar boyu geçirdiği değişimleri, yayınlanan kaynaklardan derleyerek, dağınık bilgileri derlemek ve camilerin son tespitlerini yapmaktır.

1.2 Kapsam

Mimar Sinan'ın *Tezkiret-ül Ebniye* ve *Tezkiret-ül Bünyan*'da adı geçen İstanbul ili içinde bulunan camileri ve açık alanlar, araştırmanın sınırlarını oluşturmaktadır. Tezin ikinci bölümünde tezkirelere kayıtlı camilerin açık alanları, yazılı ve grafik olarak verilmiştir. Üçüncü bölümde, tüm veriler, camileri kapsayacak şekilde başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde ise ortaya çıkan sonuçlar sunulmuştur.

Araştırma kapsamı içinde; külliye oluşturmuş yapıların sadece cami ve açık alanları incelenmektedir. Külliye'nin diğer yapıları ve asıl biçimini yitirmiş veya tamamen yok olmuş camiler araştırma dışında tutulmuştur.

Araştırma sürecinde Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi'nde devam eden restorasyon çalışmaları nedeniyle cami içinde çalışma yapılamamıştır. Fotoğraflar dışardan çekilmiştir. Yapılar ilgili literatürden ve eski fotoğraflardan yararlanılarak incelenmiştir.

1.3 Yöntem ve Kaynaklar

Araştırmanın ilk kısmında, Mimar Sinan ve camiler hakkında literatür araştırması ve günümüze kadar yapılmış yayınlar, ilgili tezler taranmıştır. Yazılı kaynaklarla birlikte eski haritalar, gravürler ve fotoğraflar incelenmiştir. Arşiv çalışması yapılmış, külliye'lere ait rölöve, belge ve fotoğraflara ulaşılmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İbrahim Hakkı Konyalı fotoğraf arşivlerinden ve II. Abdülhamid Albümleri'nde bulunan fotoğraflardan büyük ölçüde yararlanılmıştır. Araştırmanın ikinci kısmında, yerinde inceleme ve tespitler yapılmıştır. Kataloglama yöntemi ile tüm camilerin yer, tarih, banî bilgileri künye şeklinde yer almış ve caminin açık alanlarını oluşturan her bölüm kendi başlığı altında, son cemaat yeri, avlu, şadırvan, avlu kapıları, avlu duvarları ve pencereleri, hazire, bahçe gibi birimler altbaşlıklar halinde ayrıntılandırılmıştır. Tüm bu verilerin birbirleriyle karşılaştırılması ve yorumlanması, Mimar Sinan'ın açık alanlarda nasıl bir yol izlediği hakkında bilgi vermiş, genel prensipler, oranlar, malzeme seçimi, işlevsel yaklaşımlar, peyzaj ve araziye yerleşme gibi kriterleri açığa çıkarmıştır.

Camilere ait mimari bileşenleri açıklarken ortaya çıkan kavram karmaşasını engellemek için avlular *düzenli avlu* ve *düzensiz avlu* olarak ikiye ayrılmıştır. Doğan Hasol'un (1998, s.56) mimarlık sözlüğünde avlu, "*Bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan, duvarlarla çevrili alan*" olarak açıklanmaktadır. Araştırmada, bu açıklamayı temel alarak, düzgün geometriye sahip klasik şadırvan avlusu olan camileri açıklarken *düzenli avlu*, bahçe duvarlarının aynı zamanda avluyu oluşturduğu örneklerde *düzensiz avlu* terimi kullanılmıştır. Arsa sınırlarını belirlemek ve günümüz sınırlarıyla karşılaştırma yapmak için kullanılan sigorta haritalarında İstanbul'un bazı yerleşim yerlerinin olmayışı ve büyük ölçekli haritaların tezin

gereğini karşılamaması sonucu camiler için tek kaynaktan inceleme yapmak zorunda kalınmıştır. Alman Mavileri Haritaları, Pervititch Sigorta Haritaları temel harita kaynakları olarak seçilmiştir.

EK A'da her cami için iki adet pafta sunulmuştur. İlk paftada, sadeleştirilmiş plan ve grafik anlatımla, külliye planı ile bakış açısı fotoğrafları bulunmaktadır. Kapalı alanlar siyah, yarı açık alanlar gri renk ile belirtilmiştir. Fotoğrafların numaraları, grafik plan üzerinde bulunan bakış açısı numaraları ile örtüşmektedir. İkinci pafta külliye vaziye planını göstermektedir. Plan üzerinde külliye yapıları numaralandırılmış, pafta kenarında numara karşılığı, yapının ismi yazılmıştır. Paftalarda kapalı alan, yarı açık alan, açık alan ve şadırvan alanının sayısal değerleri verilmiştir. Kapalı alan caminin alanı, yarı açık alan; son cemaat yeri, revaklar, açık alan ise bahçe ve avlu duvarlarının sınırladığı tüm üstü açık alanları kapsamaktadır. Şadırvan alanı ayrıca belirtilmiş ancak açık alan hesabının içine katılmıştır. Vaziye planı üzerinde mevcut döşemeler renk kullanılarak birbirinden ayrılmıştır ve kapladığı alan sayısal değer olarak belirtilmiştir. Cami avlusunda bulunan yeşil alanlar ve hazire alanları ayrı incelenmiştir. Cami avlu ve bahçelerinde bulunan büyük ağaçlar belirtilmiş, yerleri yaklaşık olarak belirlenmiştir. Anıt ağaç olanlar ilgili bölümde belirtilmiştir. Vaziye planları ölçeklendirilmemiş, sadece kot bilgileri verilmiştir. Külliye yapılarını çevreleyen sokakların güncel isimleri belirtilmiştir. Kapılar kırmızı oklarla gösterilmiş, avlu ve bahçe kapıları plan üzerinde kodlanmıştır. Avlu kapısı ise ilk harf, A; A/A, A/B, bahçe kapısı ise ilk harf, B; B/A, B/B, hazire kapısı ise ilk harf, H; H/A, H/B şeklinde kodlanmıştır. Metin içinde bulunan grafiklerde de kapıların kodları yinelenmiştir. Araştırma camiler ve açık alanları üzerine olduğu için, kimi büyük ölçekli külliyelerde, diğer yapılar plan içinde kısmen yer almıştır.

Vaziye planları Gülru Necipoğlu'ndan alınarak işlenmiştir. Araştırmada verilen kapalı alan, düzenli avluların alanı ve son cemaat yeri alan bilgileri Şükrü Sönmezer'in 2002 tarihli *"İstanbul'daki Sinan Camilerinde Mekan İle Serbest Düşey Taşıyıcılar Arasında Boyut İlişkisi"* isimli doktora tezinden alınmıştır. Duvar, pencere, kapı, son cemaat yeri yüksekliği, yeşil alan ölçüleri, yürüme yolu ölçüleri araştırmacı tarafından çelik ve dijital metre kullanılarak ölçülendirilmiş, yaklaşık değerler verilmiştir.

Ek B'de çizelgeler yer almaktadır. Araştırma kapsamında olan Mimar Sinan külliyelerinin tarih, yer, bani ve külliye ait yapılar Çizelge B.1'de gösterilmiştir. Mimar Sinan camilerinde, metin içinde sözü edilen özellikler toplu halde Çizelge B.2'de verilmiştir. Çizelge B.3'de Mimar Sinan camilerinde kullanılan renkli taşlar, konumları ve fotoğrafları ile birlikte verilmiştir. EK D'de verilen taş sözlüğü ise kaynaklardan derlenerek toplanmıştır. Çizelge B.4'de camilerin avlu ve bahçe kapılarının kapı boşluk genişlik ve yüksekliği ile kapıların çerçeveleriyle beraber tüm genişlik ve yükseklik ölçüleri verilmiştir. Çizelge B.5'de araştırma kapsamında olan Mimar Sinan camilerinin avlu kapıları çizimleri, bulundukları yerler kodları ile birlikte verilmiştir. Örnekler üzerinden klasik dönem avlu kapıları özellikleri okunabilmektedir. Çizelge B.6'da ise cami çeşmelerinin çizimleri verilmiştir.

EK C'de haritalar yer almaktadır. Araştırma kapsamında olan Mimar Sinan camilerinin İstanbul haritası üzerinde yerleri gösterilmiştir (Şekil C.1). Goad, Alman Mavileri, Pervititch haritalarından camilerin sınırları belirlenmiştir (Şekil C.2). Camilerin sınırlarının değişip değişmediği ancak haritaların tarih aralıklarında incelenebilmiştir.

EK D'de ise camilerde kullanılan taşlar, tanımları ve fotoğrafları ile birlikte verilmiştir.

2. MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL CAMİLERİNDE AÇIK ALANLAR ve SINIRLAYICI ÖĞELER

Aşağıda kronolojik olarak sıralanan Sinan camilerinin tarihi, banisi ve yeri hakkındaki bilgiler kısa tanımlar halinde verildikten sonra camilerin son cemaat yeri, avlu, avlu revakları, medrese revakları, avlu duvarları ve pencereleri, şadırvan, bahçe duvarları ve pencereleri, bahçe kapıları, hazire alanları, çeşme, korkuluk gibi açık ve yarı açık alanlarını oluşturan tüm birimler açıklanarak tamamlanmıştır. Metin içinde geçen taş tanımlamaları EK D'de verilmektedir.

2.1 Haseki Hürrem Sultan Camisi

Bulunduğu Yer: Haseki, Bizans döneminde Arcadius Forumu'nda kurulmuştur (Taşkiran, 1972, s.70).

Tarihi: 1538-39 ile 1551 yılları arasında inşa edilmiştir (Necipoğlu, 2005, s.238).

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman'ın yasal olan eşidir. 1534 yılında Hipodrom meydanında evlenmişler ve Hürrem Sultan'a özgürlüğü geri verilmiştir. Mehmed (1521), Mihrimah (1522), Abdullah (1522-23; doğumdan kısa bir süre sonra ölmüştür), Selim (1524), Bayezid (1525) ve Cihangir (1531) adlı altı çocuk dünyaya getirmiştir. Günümüzde Ukrayna'nın batısında bulunan Rogatin bölgesinden köle olarak saraya getirildiği düşünülmektedir (Necipoğlu, 2005, s.268). 1558 yılında ölmüştür, türbesi Süleymaniye Camisi haziresinde Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinin yanındadır (Necipoğlu, 2005, s.269).

Külliyeye:

Cami, medrese, imaret, darüşşifa, sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktadır. Sultan I. Ahmed döneminde 1612 yılında Hasan Bey tarafından camiye bir kubbeli kare planlı mekan eklenmiştir (Kuran, 1972, s.103). Batıda bulunan kısım Sinan'ın inşa ettiği kısımdır. Haseki Caddesi külliye yapılarını ayırmaktadır. Cami yolun bir tarafında, külliyenin diğer yapıları karşı tarafta konumlandırılmıştır. 1634 yılında

Sadrazam Bayram Paşa tarafından caminin doğusuna medrese, tekke, türbe ve sebilden oluşan Bayrampaşa Külliyesi inşa edilmiştir (Müller, Wiener, 2001, s.419).

Evliya Çelebi Seyahatname’de Haseki Hürrem Sultan Camisi’nin Avratpazarı’nda olduğunu ve bu alanın seçilmesini Kanuni’nin Hürrem Sultan’a gösterdiği bir incelik olduğunu yazmaktadır (Demircanlı, 1989, s.178).

Yapı, 1660 İstanbul, 1918 Sultan Selim yangınında zarar görmüştür. 1894 depreminde de zarar görmüş ve onarılmıştır (Cezar, 1963, s.340,379). 1969-70 yıllarında ki onarım, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir (Kuran, 1972, s.107). (Bkz. EKA, Şekil A.1, Şekil A.2)

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Giriş aksını örten kubbe diğerlerinden daha yüksektir. Alanı yaklaşık yaklaşık 60 m² (Sönmezer, 2002, s.14) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun vardır. Sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Marmara mermeridir (Şekil 2.1). Son cemaat yeri sütun başlıkları baklavalı, sütun kaideleri daire planlıdır. Sütun başlıklarının üzerinde daire motifleri bulunmaktadır (Şekil 2.2). Sivri kemerler tuğladan yapılmıştır. Son cemaat yeri, avlu kotundan 45 cm yüksektedir. Son cemaat yeri camekanla kapatılmış, döşeme halı ile kaplanmıştır. Cami kible kapısı önündeki döşemede, görülebilen alanda, 100 cm x 90 cm büyüklüğünde Serpantin breşi ve Bilecik – Vezirhan tektonik breşinden oluşan kare desen bulunmaktadır (Şekil 2.3).

Şekil 2.1: Haseki Hürrem Sultan Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.2: Haseki Hürrem Sultan Camisi, baklavalı sütun başlığı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.3: Son cemaat yeri mermer desen, (Artam, 04.2011).

Avlu

Caminin düzenli bir avlusu yoktur. Yaklaşık 460 m² olan avlunun döşemesi betondur. Eski fotoğraflarda avlunun taş ile kaplanmış olduğu görülmektedir (Şekil 2.4). Avlu duvarlarının önlerinde yeşil alanlar yer almaktadır. Avlu içinde ağaçlar bulunmaktadır. Avluda yer alan yeşil alan yaklaşık 40 m²'dir. Avlunun doğu tarafında şadırvanın arkasında bulunan alanda Kuran kursu ve umumi tuvalet hizmeti veren bir yapı bulunmaktadır. Mimari değeri olmayan bu yapının üzerinde *Kuruluş 1975* yazmaktadır.

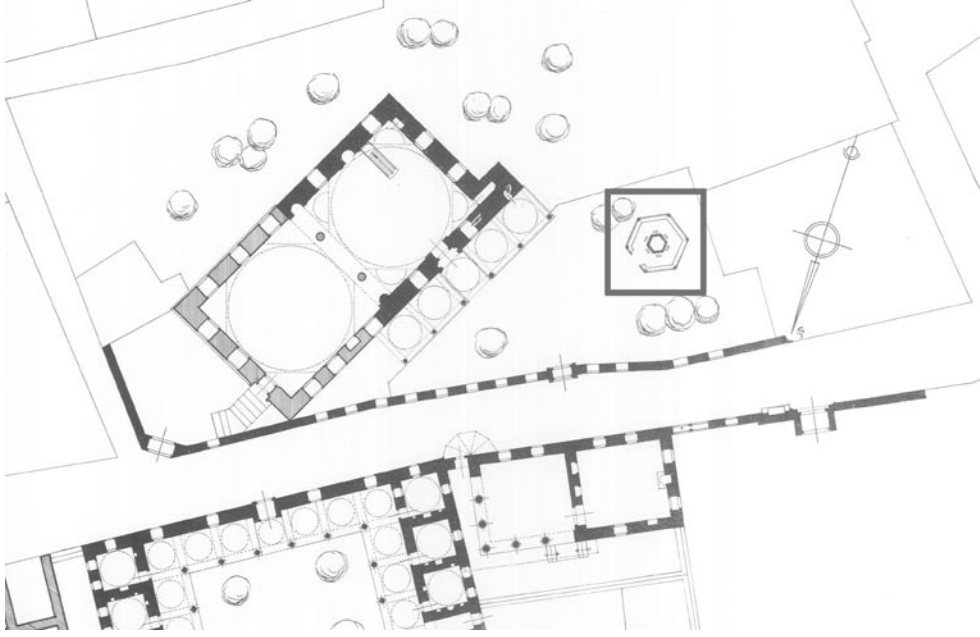
Şekil 2.4: Haseki Hürrem Sultan Camisi, son cemaat yeri, (AAE,tarihsiz).

Şadırvan

Avluda alanı 20 m² olan mermer sekizgen şadırvan özgün değildir (Şekil 2.5). Kalın, ahşap kaplı ayaklar geniş ahşap örtüyü taşımaktadır. Avlu zemininden 44 cm yüksekliktedir. Ali Saim Ülgen'in çizimlerinde bu alanda altıgen bir şadırvan bulunmaktadır (Şekil 2.6).

Şekil 2.5: Haseki Hürrem Sultan Camisi şadırvan, (Artam, 04.2011).

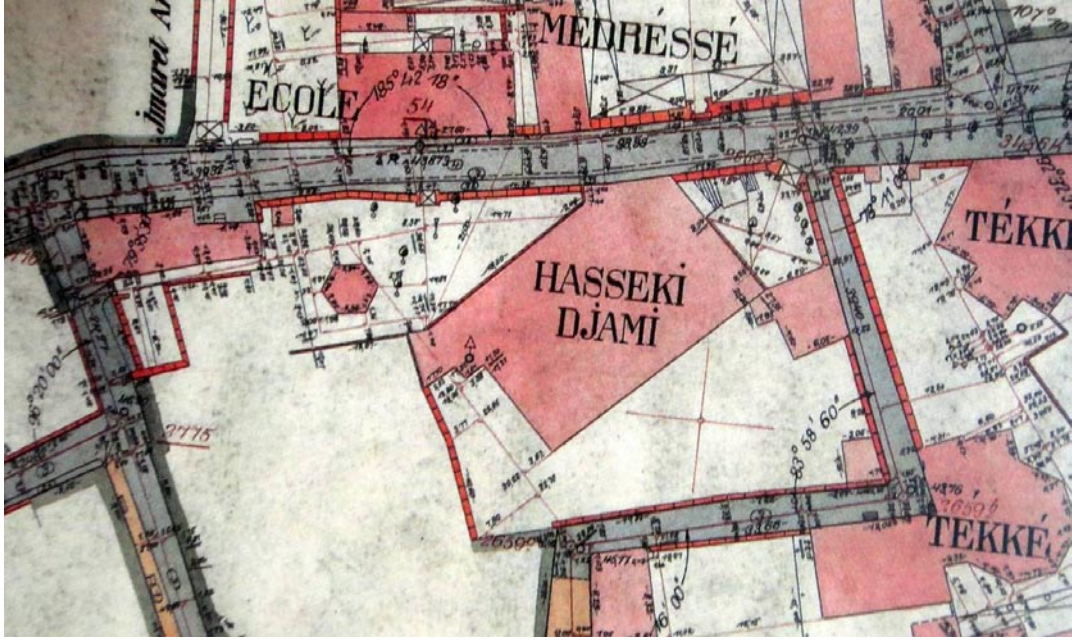
Şekil 2.6: Haseki Hürrem Sultan Camisi vaziyet planı, altıgen şadırvan, (Url-5, Levha 6).

Avlu Duvarları – Pencereleler

Tekke Çıkmazı'na paralel olan ve arka bahçeyi sınırlayan güney duvarı kaba yonu taş duvardır. Duvarın üstünde beton harpuşa bulunmaktadır. Duvarın alt kısmında bir parça tuğla kemer görülmektedir (Şekil 2.7). Bu duvarın sınırları Alman Mavileri haritasında günümüzde olduğu biçimde durmaktadır (Şekil 2.8).

Şekil 2.7: Haseki Hürrem Sultan Camisi güney avlu duvarı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.8: Alman Mavileri'nde Haseki Hürrem Sultan Camisi, (L6/2, cilt 3).

Bayrampaşa Külliyesi'yle karşılıklı konumlanan doğu duvarı, güney duvarının devamı olarak kaba yonu taş ile örülmüştür (EK A, Şekil A1, r.5). Alman Mavileri haritasında güneydoğuda görünen yapı günümüzde bulunmamaktadır (Şekil 2.8). Batı duvarı üzerinde C kapısı bulunmaktadır. Duvar boyalı olduğu için duvar örgüsü anlaşılamamaktadır. Kuzey cephede bulunan duvar eski sınırlarını korumakla birlikte özgünlüğünü yitirmiş olabilir. A ve B kapıları arasında bulunan duvarda değişimin izleri görülmektedir (Şekil 2.9).

Kuzey duvarında A kapısının batısında dört, doğusunda beş adet pencere bulunmaktadır. Ali Saim Ülgen'in planında ve 1969 yılında çekilen bir fotoğrafta B kapısının batısında bir adet pencere bulunmaktadır ancak günümüzde burada bulunan pencere kapatılmıştır (Şekil 2.10). Bu pencerelerin ölçüleri birbirlerinden farklıdır. A kapısının batısında bulunan pencere ölçüleri sırasıyla genişlik ve yükseklik olarak; 145 cm, 88 cm – 145 cm, 85 cm – 100 cm, 120 cm – 100 cm, 120 cm'dir. Kapının doğusunda bulunan pencerelerde ölçü birliği bulunmaktadır, genişlikleri 100 cm, yükseklikleri ise 120 cm'dir.

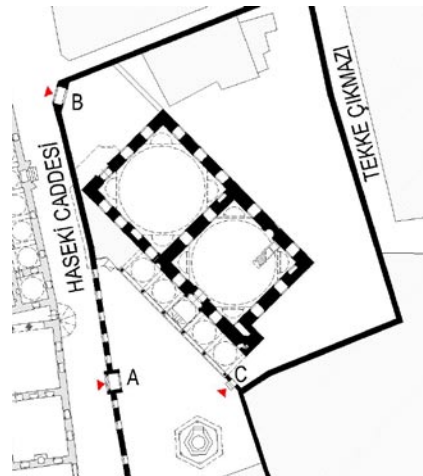

Şekil 2.9: Haseki Hürrem Sultan Camisi, kuzeydoğudan avlu duvarı görünüşü, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.10: Haseki Hürrem Sultan Camisi, kuzeybatıdan görünüş, (AAE, 1969).

Avlu Kapıları

Şekil 2.11: Haseki Hürrem Sultan Camisi kapı kodlama şeması.

Avluda üç adet kapı bulunmaktadır (Şekil 2.11). Bir kapı Haseki Caddesi'ne açılır ve son cemaat yerinin karşısında konumlandırılmıştır. Diğer kapı avlunun kuzeydoğusunda avlu duvarının köşe yaptığı yerdedir. Bu kapı Kuran'a göre (1972, s.104), ikinci kubbeli kısım eklendikten sonra açılmış, camiye ve hazire alanına geçit sağlamıştır. Üçüncü kapı ise avludan caminin arka tarafına geçit veren kapıdır.

Planda A harfi ile kodlanan kapı avlu içinden bakıldığında tamamen küfeki taşından, sokaktan bakıldığında ise kemerin ve sövelerin mermerden yapıldığı görülmektedir (Şekil 2.12). İçerden bakıldığında kemer yerine düz bir geçiş, sövelerde silme grubu görülmektedir. Dışarıdan bakıldığında ise kapı Hereke pudingi ve Marmara mermerinden yapılmış basık kemer görülmektedir. Kapı üzerinde kitabe yoktur. Kapı genişliği 155 cm, yüksekliği 200 cm'dir. Tüm kapı kitlesinin genişliği ise 240 cm'dir.

B kapısı, avlunun kuzey doğu cephesinde bulunmaktadır (Şekil 2.13). Mermer söveli kapının kemerinde palmet motifi bulunmaktadır. Üzerinde bulunan kitabe boştur. Kapı genişliği söve içinden, 220 cm, tüm kapı kitle genişliği ise 275 cm'dir. Kemer yüksekliği 275 cm, şapka yüksekliği 325 cm'dir.

Avlu içinde son cemaat yerinin sağında bulunan C kapısı ise sivri kemerle tuğladan yapılmış bir kapıdır. Alman Mavileri haritalarında diğer iki kapı gösterilirken bu kapının gösterilmemesi özgün olmadığını göstermektedir (Şekil 2.14).

Şekil 2.12: Haseki Hürrem Sultan Camisi, A kapısı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.13: Haseki Hürrem Sultan Camisi, B kapısı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.14: Haseki Hürrem Sultan Camisi, C kapısı, (Artam, 04.2011).

Bahçe

Caminin kible tarafında yaklaşık 580 m²'lik alan bahçedir. Konyalı, (1950, s.114-115) burada üç adet mezar taşı olduğunu belirtmektedir. Konyalı, bazı yazarların bu mezarın Haseki Hürrem Sultan'a ait olduğunu yazdıklarını ancak bunun Şehzade Mustafa'nın annesinin mezarı olabileceğini savunmuştur. İkinci mezar taşının Genç Eyyüb Ağa'nın olduğunu, üçüncü mezar taşında kitabe olmadığını belirtmektedir,

ancak bu alanın fotoğraflarında herhangi bir mezar taşına rastlanılmamıştır. Avluda üç adet büyük, kible duvarının arkasında bir adet büyük ağaç bulunmaktadır.

Çeşme

İmaret avlusuna açılan kapının yanında bulunmaktadır (Şekil 2.15). Sivri kemerli çeşme küfeki taşı ile yapılmıştır. Çeşmenin kitle sınırları bir sıra silme ile belirlenmiştir. Bezeme stilinden, sonradan eklendiği anlaşılan ayna taşı üzerinde yuvarlak kemeri taşıyan iki adet korint düzende sütun, kemerin altında birbirlerinin içine geçmiş yaprak motifli ve ortalarında daire kabartması bulunmaktadır. Sivri kemerin ortasında bir rozet üstünde kitabe bulunmaktadır.

Şekil 2.15: Haseki Hürrem Sultan Camisi, çeşme ve musluk aynası, (Artam, 04.2011).

2.2 Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi

Bulunduğu Yer: Üsküdar.

Tarihi: 1543/44 -1548 (Necipoğlu, 2005, s.303).

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın kızları Mihrimah Sultan. 1539 yılında Rüstem Paşa ile evlenmiş, 1578 yılında vefat etmiştir (Necipoğlu, 2005, s.296).

Külliyeye:

Mihrimah Sultan Külliyesi, birçok işlevi barındırması ve Mimar Sinan'ın Üsküdar'daki ilk yapısı olması sebebiyle önemlidir. Dar bir arsa üzerinde boğaza paralel olarak planlanmış ve deniz seviyesinden yüksek bir set üzerine kurulmuştur. Cami, medrese, imaret, tabhane, kervansaray, türbe, sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktaydı ancak imaret, tabhane ve kervansaray günümüze ulaşmamıştır (Yılmazörnek, 2010, s.111). 1722'de Mihrimah Sultan Camisi civarında başlayan yangın neticesinde, tabhanenin yandığı bilinmektedir (Cezar, 1963, s.350). Kuran, imaretin de aynı yangında yok olduğunu düşünmektedir (Kuran, 1972, s.62). Muvakkithane, meşruta, tekke ve dükkanlar tarih içerisinde, eklemeler ve çıkarmalarla külliye'nin parçası olmuştur (Yılmazörnek, 2010, s.112). Cami ile medrese arasındaki alanda iki adet türbe vardır. Bunlardan hazire içinde kalan türbe Edhem Paşa'nın türbesidir. Diğer türbenin sahibi için Konyalı, (1950, s.177-178) Kaya Sultan'ı, Necipoğlu (2005, s.299) ve Kuran (1975, s.49) ise Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'yı vermektedir.

Eremya Çelebi Kömürciyan, “*XVII. Asırda İstanbul*” isimli kitabında, caminin ağaçlar içinde görüldüğünü ve çevresinde at pazarı, çarşı, fırın ve hamam olduğunu, kendisinin başlı başına bir “*şehristan*” olduğundan bahsetmektedir. (Bkz. EK A, Şekil A.3, Şekil A.4).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 196 m² (Sönmezer, 2002, s.44) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun bulunmaktadır. Hereke pudingi ve küfeki taşı ile yapılmış sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Marmara mermeridir. Son cemaat yeri sütun başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire

planlıdır. Son cemaat yeri dış revak alanından 50 cm yüksektedir. Zemin kaplaması Marmara mermeridir (Şekil 2.16).

Şekil 2.16: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, son cemaat yeri, (Yılmazörnek, 2010, s.30).

Dış Revak

Mimar Sinan'ın ilk dış revak uygulaması Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi'dir (Necipoğlu, 2005, s.303). Onbir sütun ve altı ayak üzerinde tek yönde eğimli dış revak saçağı, son cemaat yerini üç yönde sarar, ön taraftaki şadırvanın üstüne devam eder. Ayakların uçları yarım sütun biçimindedir. Sütunları Marmara mermerinden, başlıkları baklavalıdır. 48 cm yüksekliğinde küfeki taşından seki üzerinde sıralanırlar. Dış revak alanı 282 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.44). Gravürlerde geniş ahşap saçak demirden eli böğründelere oturtulmuş olarak görülmektedir (Şekil 2.17).

Şekil 2.17: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, gravür, Thomas Allom, 1839, (Arslan, 1992, r.169).

Avludan 20 cm yüksekte olan dış revak zemini büyük parçalar halinde İstanbul kireçtaşı ile kaplıdır ve kireçtaşı 29 cm genişliğinde bant biçiminde son cemaat yerini sınırlar (Şekil 2.18). İki Marmara mermeri sütunun taşıdığı ve dış revakın devamı olan saçak caminin batı girişini örter. Sütun başlıkları baklavalı, kaideleri kare planlı, köşeleri pahlı ters mukarnas öğeler ile bezenmiştir. Avludan 25 cm yüksekte olan giriş alanının döşemesi küfeki taşıdır (Şekil 2.19). Şadırvanı çevreleyen sütunlarla aynı özelliklere sahiptirler.

Şekil 2.18: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, dış revak, İstanbul kireçtaşı, (Artam, 2010).

Şekil 2.19: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, yan giriş saçağı, sütun kaideleri, (Artam, 2010).

Son cemaat yerinin batısında, mermer bir lahit vardır (Şekil 2.20). Bu lahdin sahibi, Rüstem Paşa'nın diğer eşinden olan ve 1576 yılında ölen oğlu Osman Bey'dir (Konyalı, 1950, s.171). Bu alan son cemaat yeri ile aynı kottadır. Döşemesi Marmara mermeri kullanılarak yenilenmiştir.

Şekil 2.20: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, Osman Bey'in lahdi, (Artam, 2010).

Avlu

Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi'nin düzenli bir avlusu yoktur. Arsanın durumundan dolayı avlu, bir seyir terası haline dönüşmüştür. Alman Mavileri ve Pervititch haritalarında avlu, sokak kotundan 545 cm yukarıda olarak belirtilmiştir. Günümüzde 348 cm olarak ölçülmüştür. Şadırvanın önünde, çeşmenin aksında bir basamakla çıkılan, avlu kotundan 44 cm yükseltilmiş, yaklaşık 29 m²'lik mermer ve küfeki taşı kullanılmış bir alan bulunmaktadır (Şekil 2.21). Buraya çıkan merdivende şadırvanın panosuna benzer, kaş kemer kabartmalı mermer bir parça bulunmaktadır. Bu parçanın, şadırvanın özgün parçası olup olmadığı konusunda bir fikir yürütmek zordur. Günümüzde mevcut olan ve haritalarda da taralı olarak gösterilen, kuzey avlu duvarı boyunca devam eden bir hat vardır. Bu hat 64 cm genişliğinde, 12 cm yüksekliğinde bir seki halinde başlar, şadırvan sütunlarına gelmeden 125 cm genişliğe, 32 cm yüksekliğe ulaşır ve çeşme aksında olan geniş terasa saplanır. Bu durum, avlunun özgün halinde, tüm kuzey hattı boyunca yükseltilmiş seki olduğunu düşündürmektedir (Şekil 2.22).

Şekil 2.21: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, şadırvanın önünde geniş taş seki, (Artam, 2010).

Şekil 2.22: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, avluda taş seki, (Artam, 2010).

Günümüzde avlu döşemesi yenilenmiştir ancak avlu ve şadırvanı gösteren eski fotoğraflarda avlunun kaba yonu taş olduğu görülmektedir (Şekil 2.23). Avluda şadırvana doğru bir eğim bulunmaktadır. Avlu caminin batısından, güney yönde genişleyerek devam eder ve bu alanın bir kısmı yeşil alan olarak ayrılmıştır. Döşemesi küfeki taşı ve traverten kullanılarak yenilenmiştir. Bu alanda 1950’li yıllara dek duran müezzin ve hademe odaları ile muvakkithane olduğu bilinmektedir. Bu yapılar eski fotoğraf ve gravürlerde görünmektedir (Şekil 2.24). Muvakkithanenin

1769 tarihinde, müezzin ve hademe odalarının ise 1848 yılında inşa edildiği bilinmektedir (Yılmazörnek, 2010, s.50).

Şekil 2.23: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, avlu ve şadırvan, (Gurlitt, 1999, r.23a).

Şekil 2.24: Mihrimah Sultan Camisi genel görünüm, Abdullah Frères, 1880-93 (Url-3, Library of Congress Digital Arşivi).

Şadırvan

Avluda alanı yaklaşık 20 m² olan şadırvan yirmi yüzlüdür. Şadırvan aynaları, oyma profillerle, kaş kemerli panolar halinde işlenmiştir (Şekil 2.25). Her bir panonun üst kısmında geometrik motif bulunmaktadır. En üstte ise rumi desen şadırvanı çepeçevre dönmektedir (Önge, 1988, s.190). Eski fotoğraflarda, şadırvanın üstü metal profiller kullanılarak kuş kafesini andıran bir şekilde kapatıldığı görülmektedir (Şekil 2.23). Günümüzde polikarbon örtü bulunmaktadır. Şadırvanın çevresini saran yaklaşık 45 m²'lik alanın döşemesi mermerdir. Mermer levhalar şadırvan etrafında dairesel hareket oluşturacak biçimde döşenmiştir (Şekil 2.26). Dış revakın geniş saçağı kuzey yönünde genişleyerek şadırvanın üzerini örter. Baklava başlıklı Marmara mermeri sütunların kaideleri daire kesitli, tek sıra mukarnas ögelidir.

Şekil 2.25: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, şadırvan, (Yılmazörnek, 2010, s.32).

Şekil 2.26: Şadırvan zemin, (Artam, 2010).

Avlu Duvarları

Paşalimanı Caddesi'ne paralel uzanan kuzey duvarı küfeki taşından yapılmıştır. Küfeki taşının üzerinde yüksekliği yaklaşık 80 cm ile 107 cm arasında değişen beton parapet uygulaması bulunmaktadır. Duvarın üzerinde biri çeşmenin doğusunda diğer ikisi batısında olmak üzere üç adet sivri kemerli niş bulunmaktadır. Kemer yüksekliği 260 cm, genişliği 290 cm'dir. Duvar yüksekliği toprak zeminden 385 cm'dir (EK A, Şekil A.3, r.6).

Caminin doğu cephesinde medrese bulunmaktadır. Medrese ile cami arasında bulunan ve türbeleri sınırlayan küfeki taşından yapılmış duvarların 1892 yılında yapıldığı düşünülmektedir (Konyalı, 1950, s.177), (Şekil 2.27).

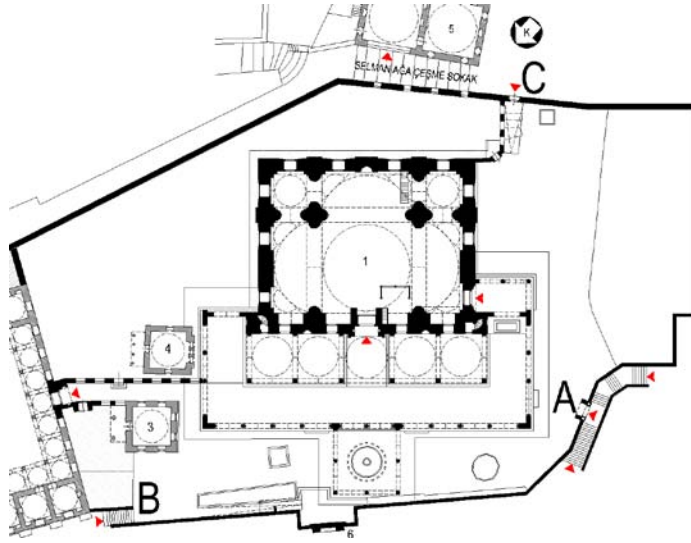
Şekil 2.27: Mihrimah Sultan Camisi, türbeleri sınırlayan avlu duvarı, (Artam, 2010).

Güney cephesinde bulunan duvarın, batı tarafı kaba yonu taş duvar, merdivenli doğu tarafı küfeki taşından yapılmış, üstü sıvanmıştır. Duvarın üzerinde kiremit harpuşa bulunmaktadır. Selman Ağa Çeşme Sokak, cami duvarı arkasında merdivenli bir sokak olduğu için yükseklik ölçüleri değişmektedir ancak duvar yüksekliği C kapısının yanında 360 cm, yukarıda bulunan kotlarda yaklaşık 225 cm'i bulmaktadır. C kapısının üzerinde bulunduğu yaklaşık 400 cm genişliğinde olan duvar küfeki taşından yapılmıştır, devam eden kaba yonu taş duvarın üzerin sıvanmıştır ancak yer yer sıvalar dökülmüştür (EK A, Şekil A.3, r.5). C kapısının yanından devam eden ve batıya dönen duvar bahçeyi sınırlamaktadır, kuzey batı yönünde ise iki kademe halinde içe doğru kırılmaktadır. Bu alanda çift kollu merdiven ve A kapısı bulunmaktadır (Şekil 2.28). Batı cephede küfeki taşı olarak devam eden duvar çift kollu merdivenin bulunduğu alanda ise 350 cm yüksekliğindedir.

Şekil 2.28: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, kuzeybatı avlu duvarı, (Artam, 2010).

Avlu Kapıları – Merdivenler

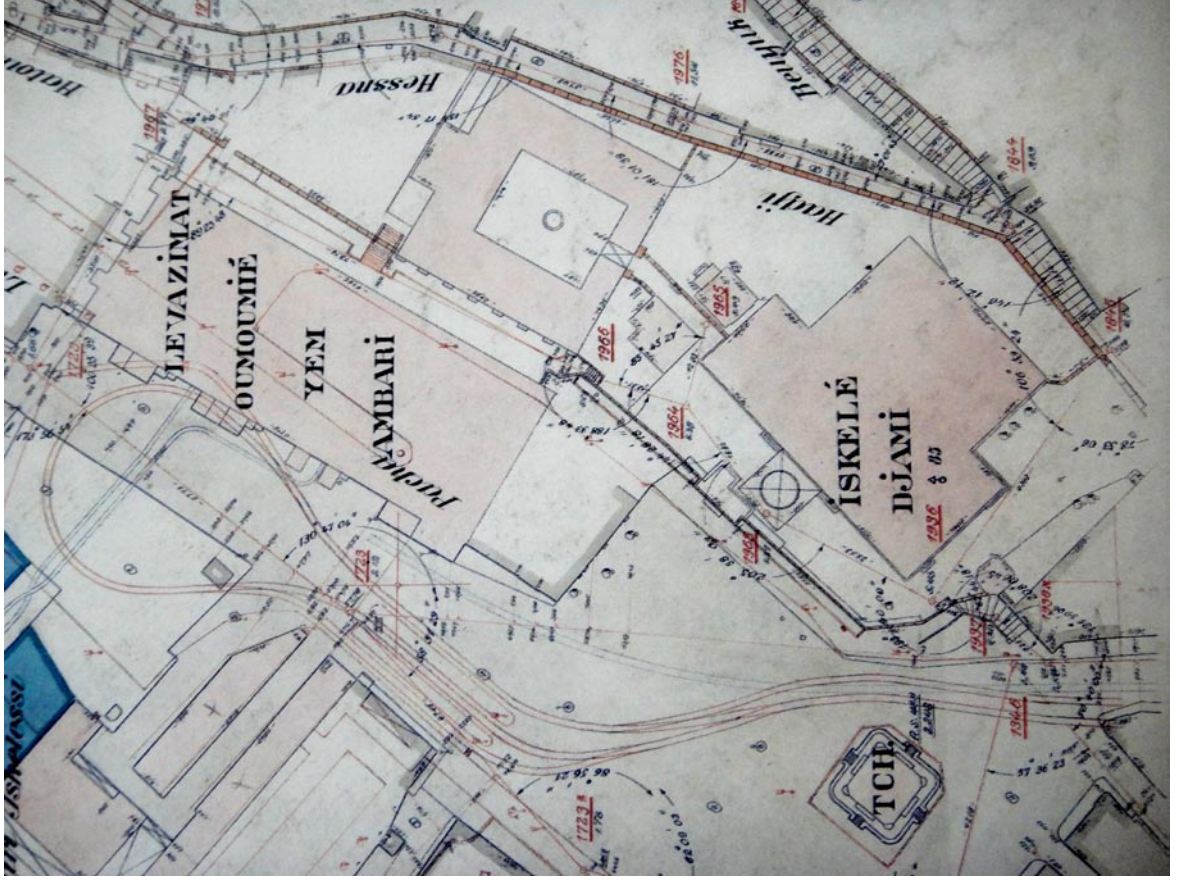
Şekil 2.29: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, kapı kodlama şeması.

Avluya üç kapıdan girilmektedir. Kuzeybatı cephede merdivenli bir giriş, güney cephede sıbyan mektebi tarafından bir kapı ve kuzey cephede medrese kenarından merdivenli bir giriş bulunmaktadır (Şekil 2.29). Avlunun kuzeybatı cephesinde bulunan çift kollu merdiven günümüzde onyedı basamaklıdır, ancak bu merdiven 1955-63 yılları arasında yapılan onarımda yenilenmiştir (Kuran, 1972, s.43). Konyalı, 1950 yılında bu merdivenin onbir basamaklı ve taş olduğunu belirtmektedir, Pervititch (Şekil 2.30) ve Alman Mavileri haritaları (Şekil 2.31) bu bilgiyi desteklemektedir.

Plan üzerinde A harfi ile kodlanan kapı küfeki taşından yapılmıştır. Kapı sadece söveler ve kaş kemer biçiminde oyulmuş lentosu ile sade bir geçiş sağlamaktadır. Kapının genişliği 145 cm, söveleriyle beraber 215 cm'dir. Kaş kemer yüksekliği 268 cm, lento üzerinde bulunan parça ile tüm kapının yüksekliği 290 cm'dir (Şekil 2.32).

Şekil 2.30: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, Pervititch Sigorta Haritaları,(pafta 66).

Şekil 2.31: Alman Mavileri Haritaları'nda Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, (D 10/4, cilt 1).

Şekil 2.32: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, A kapısı, (Artam, 2010).

Avlunun kuzey duvarında bulunan, Paşalimanı Caddesi üzerinden avluya çıkış sağlayan tek kollu merdiven günümüzde oniki basamaklıdır. Alman Mavileri haritasında yedi basamakla gösterilmektedir. Haritada buradaki duvarın günümüze

bulunmayan depo binaları ile birleştğini görülmektedir. Pervititch haritasında duvar merdivenle bitmiş, devam etmemiştir. Plan üzerinde B harfi ile kodlanan kapı küfeki taşından yapılmıştır. Bu kapı da A kapısı gibi söve ve lentodan oluşmaktadır. Lentonun üzerinde küfeki taşından yapılmış bir taç bulunmaktadır. Kapının genişliği 142 cm, söveleriyle beraber 223 cm'dir. lento yüksekliği 200 cm, lento üzerinde bulunan parça ile tüm kapının yüksekliği 360 cm'dir (Şekil 2.33).

Şekil 2.33: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, B kapısı, (Artam, 2010).

Planda C harfi ile kodlanan kapı caminin güney duvarı üzerinde bulunmakta ve Selman Ağa Çeşmesi Sokak'a açılmaktadır (Şekil 2.34). Avlu dışından bakıldığında basık kemerli olan kapının genişliği 153 cm, kemer yüksekliği 177 cm'dir. Avlu içinden bakıldığında yuvarlak kemer ve içinde tuğla kemer görülmektedir. Yuvarlak kemer genişliği 183 cm, yüksekliği 278 cm'dir. Tuğla kemerin yüksekliği ise 235 cm'dir. Sokak kotu avludan yaklaşık 65 cm aşağıdadır, yaklaşık 750 cm uzunluğunda bir rampa yardımıyla avlu kotuna ulaşılmaktadır.

Şekil 2.34: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, C kapısı, (Artam, 2010).

Avlu Pencereleri

Avlu duvarının güney cephesinde merdivenli Selman Ağa Çeşmesi Sokak'a açılan dört adet pencere bulunmaktadır. Bu pencereler merdivenle beraber yükselerek devam etmektedir, ancak sokak yükseldiği için pencere düzeni bozulmuştur. Pencereler 92 cm yüksekliğinde 130 cm genişliğindedir (EK A, Şekil A3, r.5). Türbeler tarafında bulunan ve medrese kapısına doğru olan yolu sınırlayan güney duvarı üzerinde altı pencere ve bir kapı, kuzey duvarı üzerinde ise iki pencere ve bir kapı bulunmaktadır (Şekil 2.27).

Hazire

Caminin kible duvarı arkasından doğu yönünde medrese duvarına kadar olan alan içinde hazire bulunmaktadır (Şekil 2.35). Yaklaşık 830 m² olan hazire alanı içinde çeşitli ağaçlar ve imamın kullanımında olan tek katlı bir yapı bulunmaktadır. Caminin batı cephesine dayalı duran küfeki taşından yapılmış, beton harpuştalı hazire duvarı 310 cm yüksekliğindedir. Hazire kapısı yuvarlak kemerlidir. Kemer yüksekliği 230 cm kapı genişliği 150 cm'dir. Hazire duvarında 138 cm yüksekliğinde, 140 cm genişliğinde üç adet sövesiz pencere bulunmaktadır (Şekil 2.36). Hazirede bulunan en erken tarihli mezar taşı 1594 yılında ölen Şeyh Ahmed, en geç tarihli 1916 tarihli Mihrimah Sultan Cami hatibi Nuri Efendi'nin karısı Fatma Afife'ye aittir (Konyalı, 1950, s.175).

Şekil 2.35: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, hazire, (Yılmazörnek, 2010, s.63).

Şekil 2.36: Hazire kapı ve pencereler, (Artam, 2010).

Güneş Saati

Caminin batı duvarı üzerine, hazire kapısının yanında 1769 tarihli güneş saati vardır. Konyalı güneş saati için, bugüne kalan en iyi saatlerden biri olduğunu belirtmektedir (Şekil 2.37). Kitabeye göre bu saati, cami muvakkiti Muhiddin çizmiş, vakıf memuru Mehmet Arif Bey hazırlamıştır (Konyalı, 1950, s.172).

Şekil 2.37: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, güneş saati, (Artam, 2010).

Bahçe

Caminin batı cephesinde bulunan bahçe yaklaşık 330 m²'dir. Bahçede büyük bir çınar ağacı bulunmaktadır. Şadırvanın sağında ve solunda bulunan iki adet ağaç 50 cm yüksekliğinde kısa duvarla çevrelenmiştir. İ.Hakkı Konyalı'nın çekmiş olduğu bir fotoğrafta burada kavak ağaçlarının olduğu görülmektedir (Şekil 2.38). Medresenin arkasında yaklaşık 610 m² olan geniş alan günümüzde yeşil alan olarak kullanılmaktadır. 1940 yılında çekilen fotoğraflarda alanın onarımdan sonra ağaçlandırıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 2.39).

Şekil 2.38: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi avlu görünüşü, (İ.H.K.A, tarihsiz).

Şekil 2.39: Üsküdar Mihrimah Sultan medresesi ve bahçe, (İ.A.M.A, 1940).

Çeşme

Çeşme, Paşalimanı caddesine paralel uzanan kuzey avlu duvarı üzerindedir (Şekil 2.40). Sivri kemerli çeşme Marmara mermerinden, kemer Hereke pudingi ve mermer kullanılarak yapılmıştır. Çeşmenin taç kısmı rumi motifi ile bezenmiştir. Kemer altında ve her iki yanında rozetler, ayna taşında kaş kemer kabartması ve rozet bulunmaktadır. Üzerinde daha sonradan konulduğu belli olan kitabesi bulunmaktadır. İ. Hakkı Konyalı (1950, s.170) 1681 yılında IV. Mehmed devrinde yapıldığını ileri sürmüştür.

Şekil 2.40: Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, çeşme, (Artam, 2010).

2.3 Şehzade Camisi

Bulunduğu Yer: Şehzadebaşı.

Tarihi: Şehzade Külliyesi'nde ilk yapı Şehzade Türbesi'dir. Türbenin yapım tarihi kitabesinden 1543 olarak okunmaktadır. Cami kapısı üzerinde bulunan kitabeye göre inşaat 1544 yılında başlamış 1548 yılında bitirilmiştir (Necipoğlu, 2005, s.191).

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman. Haseki Hürrem Sultan'ın ilk erkek çocuğu, Şehzade Mehmed'in ölümü üzerine yaptırmıştır (Necipoğlu, 2005, s.192).

Külliye:

Saraçhane Parkı'nın yanında, Şehzadebaşı Caddesi üzerinde bulunan külliye cami, türbe, medrese, tabhane, imaret, sıbyan mektebi ve kervansaraydan oluşmaktadır. Medrese ve tabhane-kervansaray yapıları kuzeydoğu yönünde yer almaktadır. İmaret ve sıbyan mektebi güneydoğu yönünde Dede Efendi Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Caminin geniş bir bahçesi bulunmaktadır. Hazirede Şehzade Mehmed Türbesi'nden başka, Rüstem Paşa Türbesi, Şehzade Mahmud Türbesi, Şeyhülislam Bostanzade Mahmud Efendi Türbesi, İbrahim Paşa Türbesi bulunmaktadır. Ayrıca güney bahçe duvarına bitişik inşa edilmiş Mustafa Paşa Türbesi'de külliyeye eklenmiştir (Kuban, 1994, s.152).

Evliya Çelebi, Seyahatname'de Şehzade Camisi'nin avlusunun çok “*sanatkarane*” olduğunu, şadırvanın IV Murat tarafından yaptırıldığını ve büyük bahçesinde çok çeşitli ağaçların olduğundan bahsetmektedir (Demircanlı, 1989, s.178-179).

1718 yangınında döşemesi ve minare külahları, 1782 yangınında yine minare külahları ile hünkar mahfili yanmıştır (Cezar, 1963, s.347,364). Yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü 1952-57 ve 1960-65 yılları arasında onarılmıştır (Kuran, 1986, s.54). 1950 yılından sonra kız talebe yurdu olarak kullanılan medrese günümüzde kapalıdır. Tabhane, Vefa Lisesi'nin laboratuvarı olarak, imaret ve mektep ise İstanbul Üniversitesi'nin matbaası olarak kullanılmıştır. (Kuban, 1994, s.152). (Bkz. EKA, Şekil A.5, Şekil A.6).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık yaklaşık 335 m² (Sönmezer, 2002, s.24) olan son cemaat yeri revakında dört adet sütun vardır. Sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlardan köşede bulunanlar Kestanbol graniti (Sönmezer, 2002, s.29) diğerleri Marmara mermeridir (Şekil 2.41).

Şekil 2.41: Şehzade Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 04.2011).

Son cemaat yeri sütunlarının başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire planlıdır. Sivri kemerler hereke pudingi ve beyaz mermerden yapılmıştır. Son cemaat yeri, avlu kotundan 37 cm yüksektedir. Avlu döşemesi Marmara mermeri ile kaplanmıştır. Cami cümle kapısı önündeki zeminde, son cemaat yerini sınırlayan 30 cm kalınlığında kırmızı renk Afyon menekşe breşi bant, bu alan içinde 13 cm kalınlığında, boyutları 224x288 cm olan Hereke pudingi ile yapılmıştır, içinde iki parça büyük beyaz mermerden oluşan desen bulunmaktadır (Şekil 2.42).

Şekil 2.42: Şehzade Camisi, cümle kapısı önünde döşeme deseni, (Artam, 04.2011).

Avlu

Cami ölçüleriyle aynı, kareye yakın dikdörtgen avluyu revaklar üç yönden sarmaktadır. Son cemaat yerinin her iki yanından ve cümle kapısının karşısında olan birimden avluya, üç noktadan giriş sağlanır. Avlu alanı yaklaşık 1250 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.24). Avlu döşemesi Marmara mermeridir ve çeşitli ebatlarda levhalar ile döşenmiştir. Avlu döşemesinde şadırvan alanına doğru dört köşeden eğim bulunmaktadır, eğim hattının çizgi halinde görüldüğü taşlarda derzler birbirine uymamaktadır. Şadırvanın dört kenarında mermer üçgen şeklinde kesilmiş, içine kırmızı porfirden disk yerleştirilmiştir (Şekil 2.43).

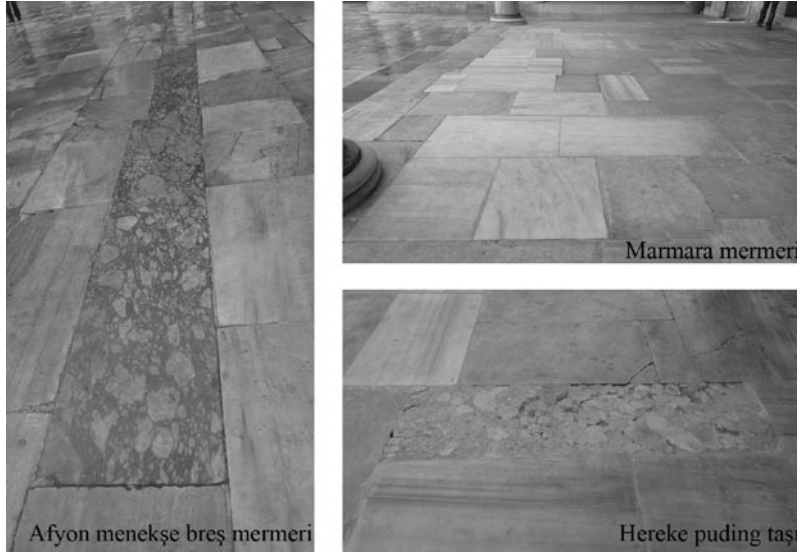

Şekil 2.43: Şehzade Camisi, avlu döşemesi eğim derzi ve üçgen desen, (Artam, 02.2011).

Avlu revakı onbir kubbeden sekiz sütundan oluşmaktadır. Revak alanı son cemaat yeri gibi avludan yüksektir. Son cemaat yeri ile aynı düzenin devam ettiği sütunlar mukarnas başlıklı ve kaidelidir, köşe sütunları Kestanbol granitinden yapılmıştır (Şekil 2.44). Cami kible aksında ve yanlarda bahçeye açılan kapılar bulunmaktadır ve bu akslar avlu kotundadır. Revak döşemesi mermerdir ancak bazı kısımlar yenilenmiş, bazı alanlara Hereke pudingi ve Afyon menekşe breş mermeri ile 'yama' yapılmıştır (Şekil 2.45).

Şekil 2.44: Şehzade Camisi, avlu revakı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.45: Şehzade Camisi, avlu revakı taş ‘yama’ döşeme (Artam, 02.2011).

Şadırvan

Geniş saçakla örtülü, oniki yüzlü şadırvanı sekiz adet sütun çevrelemektedir (Şekil 2.46). Sütunlardan üç tanesi Hereke pudingi, diğerleri Marmara mermeridir. Sütun başlıkları baklavalı, kaideleri daire planlı ve profillidir. Şadırvanın köşelerinde sütuncuklar bulunmaktadır. Ayna taşları ise dikdörtgen silme içinde sivri kemer kabartmalıdır. Kalın bir silme dizisi şadırvanın üstünde çepeçevre dönmektedir. Şadırvanın içinde ki çeşme günümüzde camekanla kapatılmıştır. Kuban (1994, s.154), şadırvanın 1633 yılında İstanbul’da meydana gelen yangından sonra yeniden yapılmış olduğunu düşünmektedir. Evliya Çelebi, Seyahatname’de, şadırvanı IV. Murad’ın yaptırdığını nakletmektedir (Demircanlı, 1989, s.179).

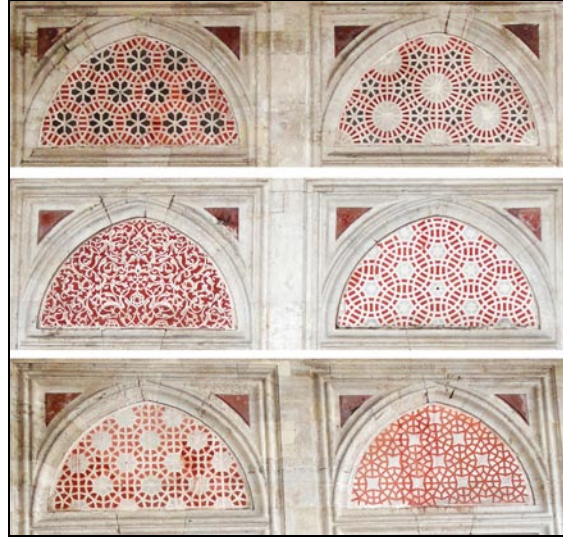
Şekil 2.46: Şehzade Camisi şadırvanı, (Artam, 02.2011).

Avlu Duvarları – Pencereleler

Avlu revaklarını sınırlayan duvarlar, yaklaşık cami beden duvarları yüksekliğindedir (Erzen, 1981, s.36). Duvarlar küfeki taşından yapılmış, avlu kapılarının yanlarında ikili pencere grupları sıralanmıştır. Avluda toplam 12 adet pencere grubu vardır. Her bir kemer nişinin içinde iki adet alt ve üst pencere bulunmaktadır (Şekil 2.47). Üst pencereler avluyu çepeçevre saran silme dizisiyle alt pencerelerden ayrılırlar. İkinci kat pencereler sivri kemerli petek pencerelerdir. Alt pencere zengin silme dizisi ile çevrelenmiştir. Pencere söveleri Hereke pudingi, pencere üstünde bulunan kemer küfeki taşından yapılmıştır. Sivri kemerin üstünde kalan üçgen alanlar vişne çürüğü renginde mermerle doldurulmuştur. Sivri kemerin ayna taşı geometrik ve floral desenlerle süslüdür (Şekil 2.48). Her pencerede ayrı süsleme kullanılmıştır. Pencere iç ölçüsü 140 cm, yüksekliği 270 cm, dış çerçeve genişliği 257 cm, söve genişliği 28 cm, silme genişliği ise 30 cm'dir.

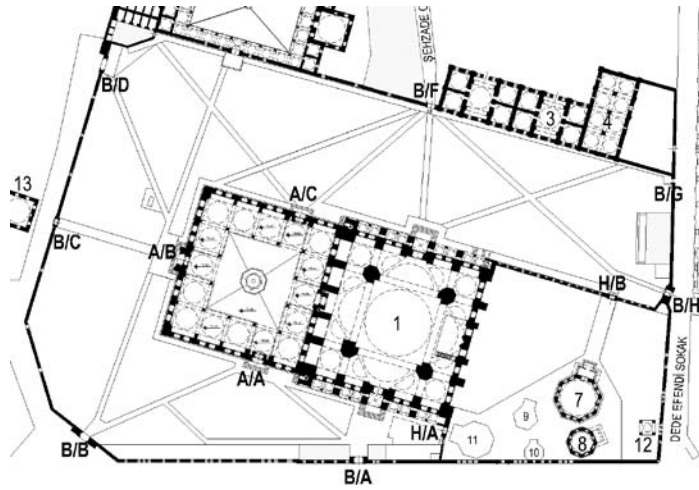

Şekil 2.47: Şehzade Camisi avlu pencereleri, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.48: Şehzade Camisi avlu pencereleri, kemer ayna motifleri, (Artam, 04.2011).

Avlu Kapıları - Merdivenler

Şekil 2.49: Şehzade Camisi kapı kodlama şeması.

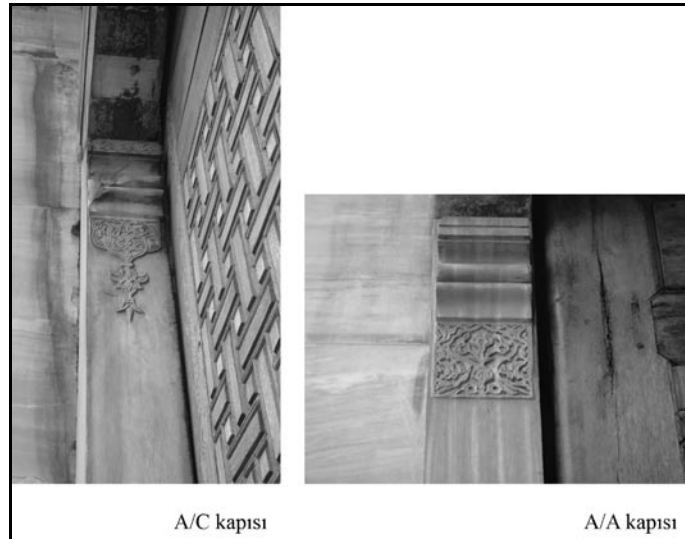
Şadırvan avlusunun üç adet kapısı bulunmaktadır. Plan üzerinde kapılar A/A, A/B ve A/C harfleriyle işaretlenmiştir (Şekil 2.49).

A/A kapısı, avlunun batı cephesinde bulunmaktadır (Şekil 2.50). A/C kapısı ile birlikte son cemaat yerinin her iki yanında, karşılıklı konumlanır. İki kapının özellikleri aynıdır. Bahçeden üç yönlü, mermer merdiven ile kapıya ulaşılmaktadır. Cami beden duvarı içinde bulunan kapı, üç sıra zengin profilli çerçeve ile çevrelenmiştir. Kitabe yeri boş, sivri kemerli niş içerisinde basık kemerli bir kapıdır. Kitabe çevresi ve sivri kemer üzerinde kalan üçgen alan kırmızı beyaz hereke pudingi ile kaplanmış, sivri kemer Marmara mermeri ile yapılmıştır. Basık kemerde

Hereke pudingi ve mermer geçmeli olarak kullanılmıştır. Kapı söveleri mermer devam etmiş, söve içleri kare çerçeve içinde rumi desenli kabartma ile süslenmiştir (Şekil 2.51). Kapı genişliği söve içinden, 225 cm, kemer genişliği 300 cm, dış çerçeve genişliği ise 510 cm'dir. Sivri kemer kilit taşı yüksekliği 670 cm, basık kemer kilit taşı yüksekliği 420 cm'dir. Avlu içinden bakıldığında kapının iki yanında çift sıra profil ile çerçevelenmiş mukarnaslı nişler görülmektedir. Nişlerin üstünde aynı biçimde çevrilmiş boş kitabe alanı bulunmaktadır. Avlu içinden bakıldığında kaş kemer konsol görülmektedir. Konsol yüksekliği 565 cm'dir.

Şekil 2.50: Şehzade Camisi, A/A kapısı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.51: Avlu kapıları söve bezemeleri A/A - A/C kapıları, (Artam, 02.2011).

A/B kapısı, avlunun kuzey batı cephesinde bulunmaktadır (Şekil 2.52). Cami cümle kapısının karşısında konumlanmıştır. Bahçeden üç yönlü, mermer merdiven ile kapıya ulaşılmaktadır. Cami beden duvarından taşan taç kapı, dört sıra zengin profilli çerçeve ile çevrelenmiştir. Mukarnaslı kapının köşelerinde kum saatleri bulunmaktadır, gömme sütunlar ise en dışta kapı kitlesini tamamlar. Kapının iç yan duvarlarında mihrapçıklar bulunmaktadır. Kapının tepe hattında palmet taç kapıyı zenginleştirmektedir. Basık kemerde serpantin breşi ve mermer kullanılmıştır. Mukarnaslı kısımda üç adet rozet bulunmaktadır. Basık kemerin üzerinde bulunan üçgen alanlar serpantin breşi ile çevrelenmiştir. Kapı genişliği 213 cm, dış çerçeve genişliği ise 677 cm'dir. Basık kemer yüksekliği 420 cm, mukarnas yüksekliği 930 cm, kapının yüksekliği ise 1155 cm'dir.

Şekil 2.52: Şehzade Camisi, A/B kapısı, (Artam, 02.2011).

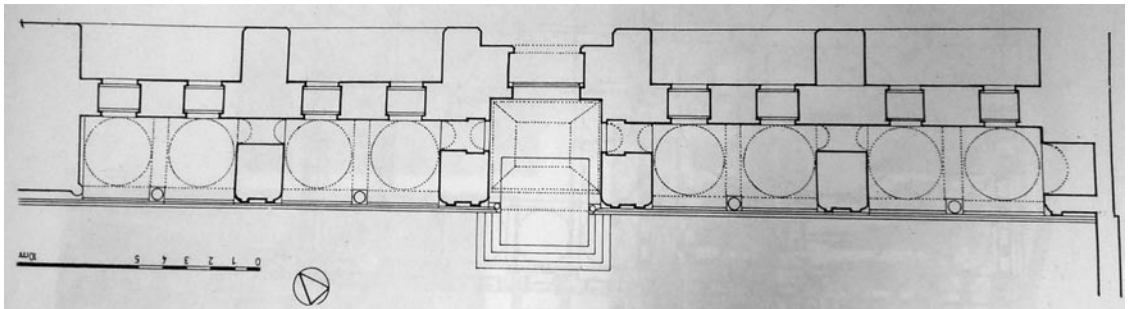
Dış Yan Sofalar

Caminin doğu ve batı cepheleri boyunca yerleşen dış yan sofalar, kuzeyde minare kaideleri, güneyde ise üst kata çıkan merdiven kovaları ile sınırlandırılmıştır (Şekil 2.53). Yapının yanlarına yarı açık alanlar yerleştirmek Mimar Sinan'ın getirdiği bir yenilik olmakla beraber, 'derin kemer gözler' Anadolu Türk mimarisinde eskiden beri mevcut olan bir uygulamadır (Ögel, 1990, s.151).

Şekil 2.53: Şehzade Camisi, kuzeydoğu cephesi dış yan sofalar, (Artam, 02.2011).

Alanı yaklaşık 177 m² olan sofaları, her iki cephede camiye giriş sağlayan yan kapılar ikişer bölüme ayırır (Şekil 2.54). Dokuz birimli sofanın orta birimi olan giriş kapısı örtüsü çapraz tonoz, diğerleri kubbelidir. Hereke pudingi ve mermer ile yapılmış sivri kemerler Marmara mermeri sütunlara oturur. Sütun başlıkları mukarnaslıdır. Her birimde köşelerde yarım sütunlar, tek mukarnas ögeli kaidelere oturmaktadır. Ortada bulunan sütunlar aynı kaidelerle, mermer korkuluk yüksekliğinde ikinci kare kaidenin üzerine oturur. Böylece dışardan sütun ve kaidesi bir bütün olarak görünmektedir (Şekil 2.55). Bahçe kotundan 72 cm yüksekliğinde kesme taş duvar bir kademe içeri girerek 25 cm daha yükselir, taş duvarın üstünde 52 cm yükselen mermer korkuluk sütunların arasında bulunmaktadır. Mermer korkuluk köşede bulunan yarım sütunların önünde köşegen yapar ve sütun gövdesi boyunca uzamaktadır. Merdivenli kapıya zenginlik veren mermer topuzlu kısa trabzanın üzerinde mukarnas bezemesi, doğu ve batı cephelerde cami yan kapılarının sağında ve solunda bulunan mermer köşegen üzerinde lale ve yaprak bezemeleri bulunmaktadır (Şekil 2.56).

Şekil 2.54: Şehzade Camisi, dış yan sofa planı, (Ögel, 1990, s.162).

Şekil 2.55: Şehzade Camisi, dış yan sofa, sütun kaideleri, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.56: Şehzade Camisi, dış yan sofa, lale ve yaprak bezemesi, (Artam, 04.2011).

Dış yan sofa kapıları, cami yan giriş kapılarının iki tarafında bulunmaktadır (Şekil 2.57). Kalın silmelerle ikiye ayrılmış uzun dikdörtgen kapı çerçevesinin üst kısmı sivri kemer, kabartılmış kemer aynası ile yapılmış, ikisinin arasında kaplama olarak volkanik tüf kullanılmıştır. Sivri kemerin üst kısmı aynı taş ile bezelidir. Alt dikdörtgen üzerinde kalın silmeyle yapılmış basık kemer ve üzerinde volkanik taş ile kaplanmış alan bulunmaktadır. Kapının basık kemeri Hereke pudingi ve mermerin birbirine geçme tekniği ile yapılmıştır. Kapı söveleri mermerdir ve söve içlerinde konsol kabartmaları bulunmaktadır. Dış yan sofa kapıları üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Dış sofa içinden bakıldığında kapı derin bir tonoz içerisinde görünmektedir. Basık kemerin arkasında süslü kaş kemer bulunmaktadır. Kapı kemer genişliği 115 cm, silmeler dahil tüm kapı kitlesi genişliği 170 cm'dir. Basık kemer yüksekliği 210 cm, tonoz yüksekliği ise 300 cm'dir.

Şekil 2.57: Şehzade Camisi, dış yan sofa kapısı, (Artam, 04.2011).

Cami Yan Girişleri

Dış yan sofaların orta aksında cami yan girişinin revakları bulunmaktadır. İlasos mermerinden yapılmış sivri kemerler mukarnas başlıklı yarım sütunlara oturur. Kemerin sağında ve solunda mukarnaslı niş kabartmaları bulunmaktadır. Nişlerin üstünde çörtenler vardır. Dış yan sofadan daha yüksek olan kapı biriminin üstünde olan rumi motifi cepheyi çepeçevre sarmaktadır (Şekil 2.58). Bahçeden kapı sahanlığına üç yönlü, dört rıhlı mermer merdiven ile çıkılmaktadır. Kapı eşiği Afyon menekşe breş mermerindendir.

Şekil 2.58: Şehzade Camisi, güneybatı cephe giriş kemeri, (Artam, 04.2011).

Bahçe

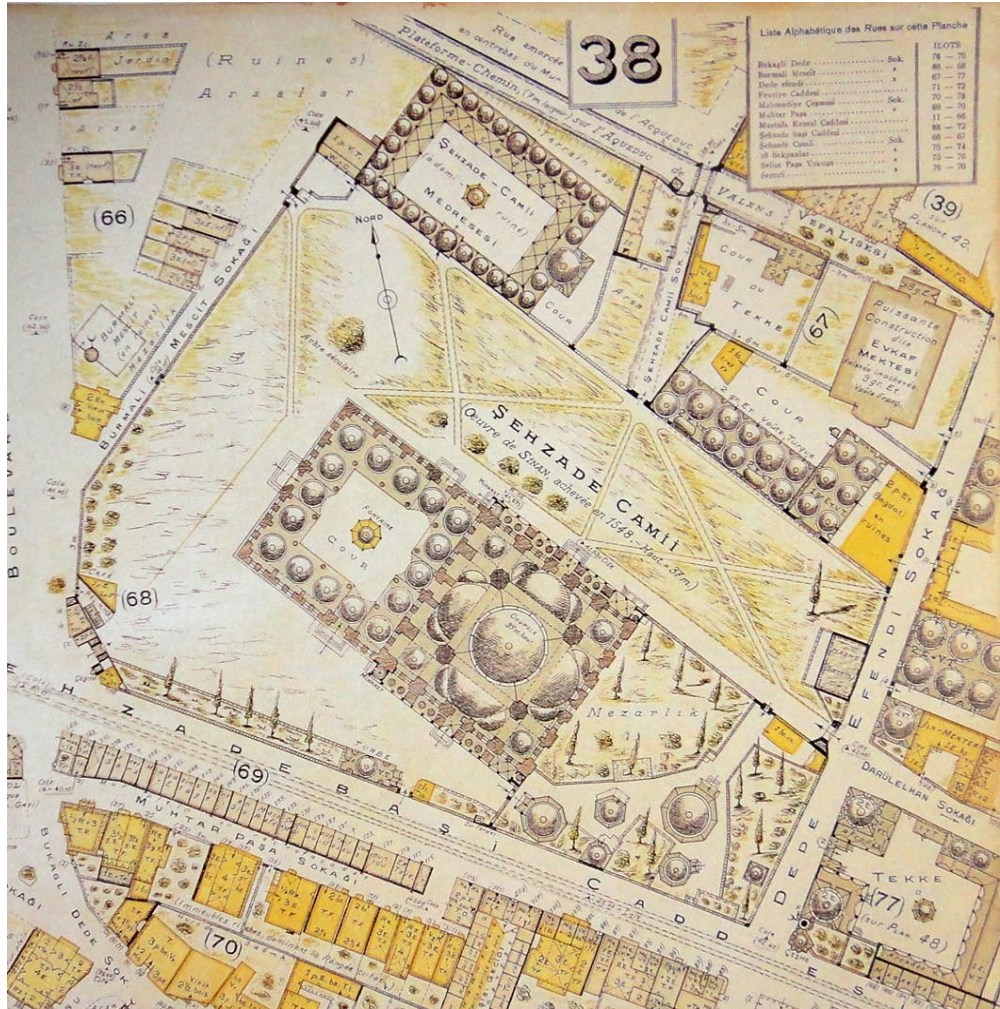
Bahçe camiyi kuzey, doğu ve batı yönde sarmaktadır. Caminin kible tarafında türbeler ve hazire bulunmaktadır. Günümüz sınırları bahçe kapıları ve cami kapıları arasında kayrak taşı kullanılarak yenilenmiş ışınsal yollar bulunmaktadır. Bu yolların genişlikleri 150 cm ile 160 cm arasında değişmektedir. Yolların arasında kalan alanlar yeşil alan olarak bırakılmıştır. Eski fotoğraflarda ışınsal yollar ve toprak zemin görülmektedir (Şekil 2.59-60). Pervititch ve Alman Mavileri haritalarında B/F kapısı önünden camiye doğru üç yolun uzandığı görülmektedir ancak günümüzde bu kapıdan dört ışınsal yürüme yolu uzanmaktadır (Bkz. EK A, Şekil A6). Haritalarda olmayan yol B/F kapısından A/C kapısına uzanan yoldur. Pervititch haritasında kuzeybatı ve batı bahçelerinde bulunan yollar çizilmemiştir (Şekil 2.61). Alman Mavileri haritalarında B/A kapısından A/A kapısına giden yol çizilmemiştir (Şekil 2.62). 1966 yılına ait hava fotoğrafında çorak arsanın üzerinde yollar neredeyse yok olmuş görünmekte (Şekil 2.63), 1976 yılında çekilen bir fotoğrafta ise ince taş bir yol olduğu görülmektedir (Şekil 2.64). Sebah & Joaillier'in çekmiş olduğu fotoğrafta türbelere geçiş veren kapı ve pencereler, zeminde ise taş yol açıkça görülmektedir (Şekil 2.65).

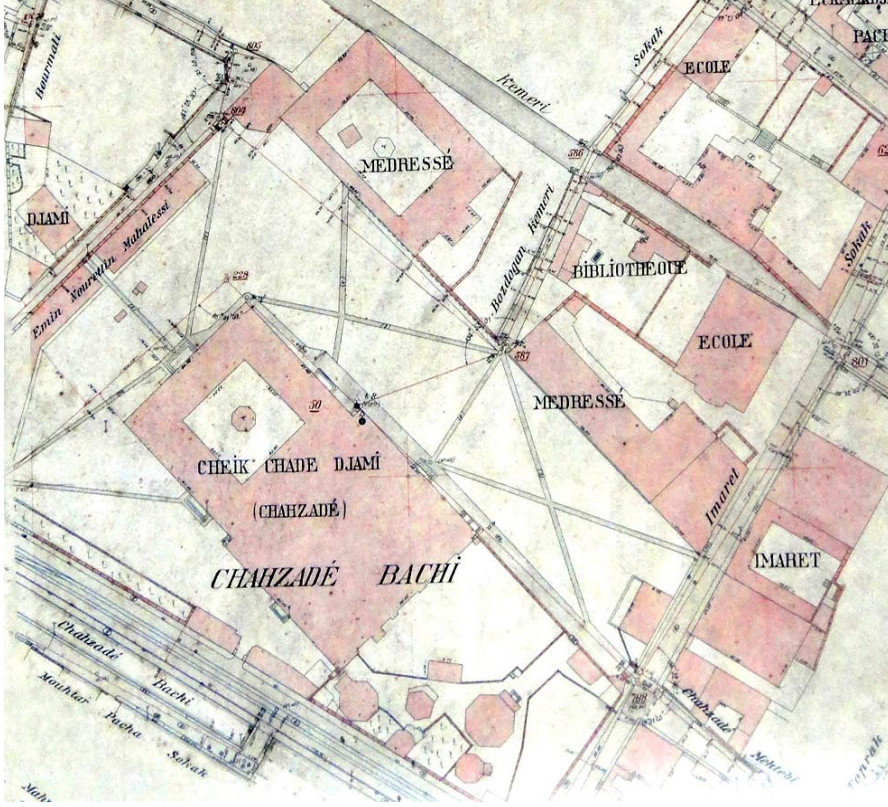
Şekil 2.59: Şehzade Camisi, güneybatı cephesi, Sebah & Joaillier, (AAEA).

Şekil 2.60: Şehzade Külliyesi, tabhane cephesi, Schneider, 1943, (AAEA).

Şekil 2.61: Şehzade Camisi, Pervititch Sigorta Haritaları, (pafta 38).

Şekil 2.62: Alman Mavileri Haritaları'nda Şehzade Camisi, (J7/1, cilt 2).

Şekil 2.63: Şehzade Camisi hava fotoğrafı, 1966, (İBB).

Şekil 2.64: Şehzade Camisi kuzeydoğu cephesi, W. Schiele, 1976, (AAEA).

Şekil 2.65: Şehzade Camisi, türbeler kapısı, Sebah & Joaillier, 1895, (AAEA).

B/D harfleri ile işaretlenen kapıdan medreseye doğru olan yolda büyük dikdörtgen taşlar bulunmaktadır. Bu taşların üzerinde daire biçiminde çukurlar bulunmaktadır. Taşlar sırasıyla, 95 cm / 85 cm, 118 cm / 80 cm, 115 cm / 97 cm, 90 cm / 87 cm büyüklüğündedir (Şekil 2.66). Medrese cephesi boyunca uzanan yol genişliği 155 cm'dir. Medrese kapısı önündeki giriş alanı bahçe kotundan yaklaşık 30 cm aşağıdadır. Günümüzde bahçede bir çok ağaç bulunmaktadır, ancak bunların arasında göze çarpan ve kısa duvarla çevrili ağaç Evliya Çelebi'nin bahsettiği anıt ağaç olmalıdır (Şekil 2.67).

Şekil 2.66: Şehzade Camisi, helaların önünde bulunan taşlar, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.67: Şehzade Camisi, anıt ağaç, (Artam, 02.2011).

Caminin kuzeydoğu kapısı önünde biçimsiz bir yükseltinin üstünde barok üslupta şadırvan olarak kullanılan bir su haznesi bulunmaktadır. Hazne ölçüleri 260 cm x 120 cm'dir. Uzun kenarları vazolu çiçek ve istiridye kabuğu kabartmalarıyla bezelidir. Kısa kenarlardan birinde kavisli bezeme varken diğer tarafta bezeme bulunmamaktadır. Bu durum haznenin önceki konumunda bezemesiz kısa kenarının görünmediği izlenimini uyandırmaktadır. Eski fotoğraflarda bu hazne bulunmamaktadır. Bahçeye ne zaman ve nereden geldiğine ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır (Şekil 2.68).

Şekil 2.68: Şehzade Camisi, su haznesi, (Artam, 04.2011).

Bahçe Duvarları-Pencereler

Şehzadebaşı Caddesi'ne paralel uzanan güney duvarı üzerinde B/A kapısı bulunmaktadır (Şekil 2.69). Küfeki taşından yapılmış duvarın yüksekliği 210 cm, üzerinde bulunan pencerenin yüksekliği ve genişliği 125 cm'dir. Hazire duvarına dayanmış olan su terazisinin gövdesi sokaktan bakıldığında duvarla hemyüzdür. Hazirenin Şehzadebaşı Caddesi'ne paralel olan duvarı üzerinde dua pencereleri bulunmaktadır. Üzerinde kitabeleri bulunan dört adet büyük pencere duvardan daha yüksektir.

Şekil 2.69: Şehzade Camisi, güney bahçe duvarı, (Artam, 02.2011).

Bahçenin kuzeybatı köşesinde üzerinde B/B kapısı bulunan duvar kuzey yönünde Burmalı Mescid'in paralelinde medresenin yanında olan helalara kadar devam eder. Harpuştaya kadar duvar yüksekliği 435 cm'dir. Kuzey yönünde duvar 285 cm'e kadar alçalır. Köşe duvarın arkasında 1603 tarihli Ayşe Sultan Çeşmesi bulunmaktadır (Egemen, 1993, s.161), (Şekil 2.70). Çeşmenin yanında basık kemerli geçiş kapatılmıştır. Sebah Joaillier'in bu kapıyı gösteren fotoğrafında çeşmenin yanında ahşap bir ev olduğu görülmektedir, burada bulunan içi kapatılmış kemer evin arkasında kalmıştır (Şekil 2.71).

Şekil 2.70: Şehzade Camisi, kuzeybatı bahçe duvarı ve çeşme, (Artam, 02.2011).

Kuzeye doğru dönen ve helalara kadar devam eden duvar üzerinde altı adet pencere ve B/C ve helaların yanında B/D kapısı bulunmaktadır. Burada bulunan pencerelerin genişliği 105 cm, yüksekliği 145 cm'dir. Pencereler sövesizdir ve sıralamada düzen yoktur. Bu duvarın altında 50 cm yüksekliğinde küfeki taşından yapılmış bir parça görülmektedir. Üstüne binen duvar yeni yapılmış olması ve alttan görünenin özgün duvar parçası olması muhtemeldir (Şekil 2.72).

Şekil 2.71: Şehzade Camisi, kuzeybatı bahçe duvarı, Sebah & Joaillier, (AAEA, tarihsiz).

Şekil 2.72: Şehzade Camisi, kuzey bahçe duvarı, (Artam, 04.2011).

Kuzeydoğu cephede medresenin revakları bahçeyi sınırlar. Medrese ve tabhane arasında kalan doğu duvarı harpuştaya kadar 300 cm yüksekliğindedir. Bu duvar üzerinde B/F kapısı ve dört adet pencere bulunmaktadır. Mermer söveli pencerelerin genişliği 125 cm, yüksekliği ise 200 cm'dir. Güneydoğu cephede üzerinde B/G kapısı bulunan duvar harpuştaya kadar 255 cm yüksekliğindedir. Bu duvar üzerinde bulunan pencereler kemerli çeşme haznesinin arkasında kalmıştır. B/H kapısından sonra hazire duvarı olarak devam eden duvar üzerinde bulunan pencerelerde boyut düzeni bulunmamaktadır, ayrıca sokak kotunun yükselmesiyle pencerelerin yaklaşık yarısı görünmemektedir (Şekil 2.73).

Bahçenin içinde üzerinde H/B kapısı bulunan türbe ve hazire alanının duvarı üzerinde kapının solunda iki, sağında altı adet pencere bulunur (Şekil 2.74). Pencereilerin aralarında pencere boyutlarında içi boş çerçeveler bulunmaktadır. Bursa kemeri pencereler dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Pencerenin genişliği 110 cm, yüksekliği 130 cm'dir. Duvarın yüksekliği harpuştaya kadar 285 cm'dir.

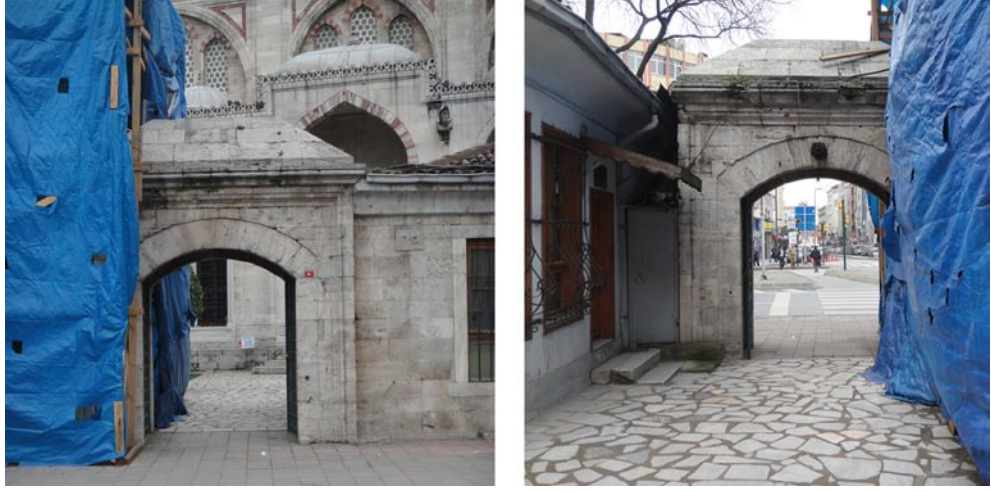
Şekil 2.73: Şehzade Camisi, güneydoğu hazire duvarı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.74: Şehzade Mehmed Türbesi güneydoğu bahçe duvarı, (Artam, 02.2011).

Bahçe Kapıları

Bahçenin güney cephesinde Divanyolu üzerinde olan kapı B/A harfleriyle işaretlenmiştir (Şekil 2.75). Kapının batısında 1610 yılında inşa edilen Mustafa Paşa Türbesi bulunmaktadır. Küfeki taşından yapılan kapı basık kemerlidir. İki sıra silmeyle çevrelenmiş kapının üstünde şapkası bulunmaktadır. Kapı bahçe içinden ve sokaktan bakıldığında aynıdır. Kemer genişliği 225 cm, tüm kitlenin genişliği ise 390 cm'dir. Kapının kemer yüksekliği 275 cm, kapı şapkasına kadar 370 cm'dir.

Şekil 2.75: Şehzade Camisi, B/A kapısı, (Artam, 02.2011).

Bahçenin güneybatı köşesinde olan kapı B/B harfleriyle işaretlenmiştir (Şekil 2.76). Kapı bahçe duvarının kırıldığı noktada bulunmaktadır. Küfeki taşından yapılan kapı basık kemerlidir. Üç sıra silmeyle çevrelenmiş kapının üstünde harpuşa bulunmaktadır ve bahçe duvarından daha yüksektir. Kapı bahçe içinden ve sokaktan bakıldığında aynıdır. Kemer genişliği 255 cm, tüm kitlenin genişliği ise 450 cm'dir. Kapının kemer yüksekliği 330 cm, tüm kapı kütlesi kadar 435 cm'dir.

Şekil 2.76: Şehzade Camisi, B/B kapısı, (Artam, 02.2011).

Bahçenin kuzey cephesinde olan kapı B/C harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.77). Kapı 1497 yılında inşa edilmiş olan Burmalı Mescid'in karşısında ayrıca mukarnaslı avlu kapısının karşısında bulunmaktadır. Küfeki taşından yapılan kapı bahçe içinden bakıldığında kaş kemerlidir. Kemerin üzerinde bulunan kitabe alanı boştur. Kapının üstünde harpuşa bulunmaktadır ve bahçe duvarından daha yüksektir. Kemer genişliği 110 cm, tüm kitlenin genişliği ise 235 cm'dir. Kapının kemer yüksekliği 270 cm, kapı harpuşasına kadar 360 cm'dir. Bahçe dışından bakıldığında kapı basık kemerlidir, kemer yüksekliği 220 cm'dir.

Şekil 2.77: Şehzade Camisi, B/C kapısı, (Artam, 02.2011).

Bahçenin kuzey köşesinde, helaların yanında olan kapı B/D harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.78). Küfeki taşından yapılan kapı basık kemerlidir. Kapının örtüsü bahçe duvarından daha yüksektir. Kapı bahçe içinden ve sokaktan bakıldığında aynıdır. Kapının iç tavanında çiçek motifleri görülmektedir (Şekil 2.79). Kemer genişliği 185 cm, tüm kitlenin genişliği ise 390 cm'dir. Kapının kemer yüksekliği 285 cm, kapı şapkasına kadar 385 cm'dir.

Şekil 2.78: Şehzade Camisi, B/D kapısı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.79: Şehzade Camisi, B/D kapısı, tavana çiçek motifi, (Artam, 02.2011).

Bahçenin doğu cephesinde, medrese ve tabhanenin arasında olan kapı B/F harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.80). Küfeki taşından yapılan kapı basık kemerlidir. Kapının üstünde şapka bulunmaktadır ve bahçe duvarından daha yüksektir. Kapı bahçe içinden ve sokaktan bakıldığında aynıdır. Kemer genişliği 185 cm, kemer yüksekliği 280 cm'dir.

Şekil 2.80: Şehzade Camisi, B/F kapısı, (Artam, 02.2011).

Bahçenin güneydoğu cephesinde, imaretin karşısında olan kapı B/G harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.81). Küfeki taşından yapılan kapı basık kemerlidir. Kapının üstünde şapka bulunmaktadır ve bahçe duvarından daha yüksektir. Kapı eşiği bahçeden 40 cm yüksekliktedir. Kapı bahçe içinden ve sokaktan bakıldığında aynıdır ancak sokak kotu yükseldiği için dışardan kapı yarım gibi görünmektedir. Kemer genişliği 100 cm'dir. Kapının kemer yüksekliği 255 cm, kapı şapkasına kadar 325 cm'dir.

Şekil 2.81: Şehzade Camisi, B/G kapısı, (Artam, 02.2011).

Bahçenin güneydoğu cephesinde, sıbyan mektebinin yanındaki sokağın karşısında bulunan kapı B/H harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.82). Küfeki taşından yapılan kapı basık kemerlidir. Kapının üstünde şapka bulunmaktadır ve bahçe duvarından daha yüksektir. Kapı bahçe içinden ve sokaktan bakıldığında aynıdır. Bahçeden 72 cm kadar yukarda olan kapı, dışardan bakıldığında, sokak kotu yükseldiği için yarım görünmektedir. Kemer genişliği 240 cm, tüm kitlenin genişliği ise 430 cm'dir. Kapının kemer yüksekliği 395 cm, kapı şapkasına kadar 460 cm'dir.

Şekil 2.82: Şehzade Camisi, B/H kapısı, (Artam, 02.2011).

Hazire

Hazire, B/A kapısı ile B/B kapısı arasında bahçenin batı duvarı boyunca uzanmaktadır (Şekil 2.83). Hazire duvarı 75 cm yüksekliğindedir. Hazire alanı içinde kendine ait beş pencere ve iki kapısı olan, ayrı bir alan bulunmaktadır. Bu alanı sınırlayan pencereli duvarlar 125 cm genişliğinde 190 cm yüksekliğindedir. Kapıların genişliği 97 cm, yüksekliği ise 185 cm'dir. Bütün pencere ve kapıların üzerinde palmet motifli taç bulunmaktadır (Şekil 2.84).

Şekil 2.83: Şehzade Camisi, batı bahçe duvarı önünde bulunan hazire alanı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.84: Şehzade Camisi, batı cephe, hazire alanı içinde özel bölüm, (Artam, 04.2011).

Cami kible duvarı arkasında türbelerin bulunduğu alana iki adet kapı ile girilir. Planda H/A harfleriyle kodlanan kapı caminin güney batı köşesinde bulunmaktadır (Şekil 2.85). Tamamiyle küfeki taşından yapılmış basık kemerli kapıyı bir sıra silme çevreler. Kapının üstünde tek sıra mukarnas öğeli taç bulunmaktadır. Kapı genişliği 150 cm, tüm kitle 275 cm genişliğindedir. Kemer yüksekliği 230 cm, korniş yüksekliği yaklaşık 330 cm'dir. Bu kapının yanında sonradan açıldığı açıkça belli olan üç adet pencere bulunmaktadır. Orta pencere diğer ikisinden daha yüksektir (Şekil 2.86).

Şekil 2.85: Şehzade Camisi, H/A kapısı, (Artam, 06.04.2011)

Şekil 2.86: Şehzade Camisi, güneybatı hazire penceresi, (Artam, 04.2011).

Planda H/B harfleriyle kodlanan kapı caminin doğu cephesinde bulunan geniş bahçeye açılmaktadır (Şekil 2.87). Küfeki taşından yapılmış kapıyı bir sıra silme çevreler. Basık kemerin üstünde bulunan dar kitabe alanı boştur. Kapı genişliği 130 cm, tüm kapı kitlesi 250 cm'dir. Kemer yüksekliği 280 cm, kornişe kadar 370 cm yüksekliğindedir.

Şekil 2.87: Şehzade Camisi, H/B kapısı, (Artam, 04.2011).

Medrese kapısı, bahçenin kuzey doğu tarafında bulunmaktadır (Şekil 2.88). Mermer taç kapı revak duvarından dışarı taşan iki sıra silmeyle çevrelenmiştir. Mukarnaslı kapının üstünde rumi motifli taç bulunmaktadır. Kapı ile duvar birleşiminde palmet motifi köşebent olarak işlev görmektedir (Şekil 2.89). Mukarnası sınırlandıran silmenin iki yanında çarkıfelek motifli rozet, nişin içinde servi motifi bulunmaktadır. Alt kısımda ise iki çiçek motifli rozet daha vardır. Basık kemer hereke pudingidir, kapı söveleri mermerdir, söve içlerinde küçük silme detayları bulunmaktadır. Kemerin üstünde bulunan kitabe hereke pudingi ile çerçevelenmiştir. Kapı genişliği söve içinden 210 cm, kemer genişliği 150 cm, dış çerçeve genişliği ise 360 cm'dir. Basık kemer kilit taşı yüksekliği 290 cm, mukarnas nişinin tepe noktası 710 cm yüksekliğindedir.

Şekil 2.88: Şehzade Medresesi, taç kapı, (Artam, 04.2011).

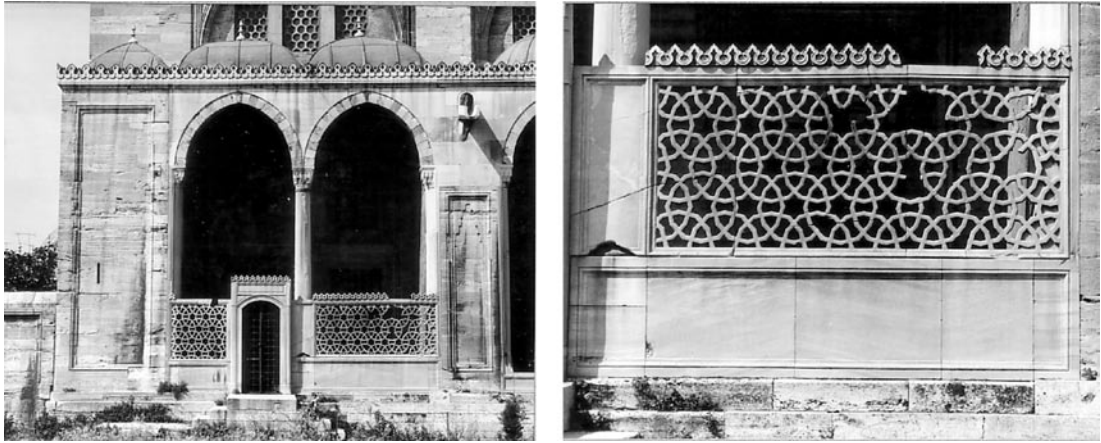
Şekil 2.89: Şehzade Medresesi taç kapı detay, (Artam, 04.2011).

Korkuluklar

Caminin doğu cephesinde bulunan dış yan sofada kapının her iki yanında içiçe geçmiş dairelerin oluşturduğu korkuluk bulunmaktadır (Şekil 2.90). 1976 yılında çekilen fotoğrafta yenilenmeden önceki durumu görülmektedir (Şekil 2.91).

Şekil 2.90: Şehzade Camisi, dış yan sofa korkuluk, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.91: Şehzade Camisi, dış yan sofa korkuluk, W. Schiele, 1976, (AAEA).

2.4 Süleymaniye Camisi

Bulunduğu Yer: Süleymaniye. Eski Saray bahçesinin en üst terasında inşaa edilmiştir (Kuban, 2005, s.278).

Tarihi: 1550-57, (Barkan, 1972, s.47).

Banisi: Sultan I. Süleyman, 1495 yılında doğan Kanuni 1520 yılında tahta çıkmıştır. 1566 yılında Zigetvar seferi sırasında vefat etmiştir. Şehzade Camisi'nin yapımı bittikten sonra Süleymaniye Külliyesi'ni yaptırmıştır (Necipoğlu, 2005, s.208).

Külliye:

Külliye ortalama dokuz hektarlık bir alan işgal eden ve cami çevresinde hizmet veren medreseler ve tıp medresesi, bimarhane, darüzzıyafe, tabhane, kervansaray, hamam, arastalar ve türbelerden oluşan çok büyük bir sosyal kuruluştur (Şekil 2.92). 16. yüzyılda, bütün işlevlerin birarada bulunduğu böyle bir sosyal hizmet kompleksi hiçbir yerde bulunmamaktadır (Kuran, 1986, s.171). Mimarlık tarihinin en büyük şantiye organizasyonuna sahip (Kuban, 1998, s.111) Süleymaniye Külliyesi, klasik dönem yapı tekniğini ve ekonomisini belgelemektedir. Osmanlı toplumunun sosyal organizasyonunu açıklamak açısından da önemli bir örnektir. Süleymaniye Külliyesi'nin inşaatı sırasında tutulan defterlerden, yapımı yedi yıl sürmüş bir yapının şantiye organizasyonunu en ince detayına kadar öğrenmek mümkün olmuştur. Ömer Lütfi Barkan (1972), bu defterleri inceleyip cami inşaatı ile ilgili bilgileri akademi dünyasına kazandırmıştır. Şantiye kuruluşu, ödenekler, inşaat malzemeleri, çalışanlar ve külliye'nin açıldıktan sonra işleyişine dair birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Kuban (1998, s.25), Kanuni'nin büyük sosyal tesis için ana ulaşım aksı üzerinde bulunan, Şehzade Külliyesi'nin bulunduğu arsayı planladığını, ancak Şehzade Mehmet'in ölümü üzerine bu alanda oğlu için külliye yaptırıp, kendi ismini taşıyan büyük külliye'yi Haliç yamaçları üzerine inşaa ettirdiğini düşünmektedir. Caminin, 1660 yangınında minareleri ve Haliç tarafındaki yapılar zarar görmüştür. 1766 depreminde külliye hasara uğramış ve onarılmıştır. 1850 yılında çıkan yangında darüşşifa boşaltılmış, 1862 yılında askeri matbaa olarak kullanılmıştır. 1869'da caminin iç boyaları yenilenmiştir. 1913 yılında imaret Evkaf Müzesi, bir süre de Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda iç avlu saraçhane olarak kullanılmış, bu sırada çıkan yangınlar dolayısıyla sütunlar ve

başlıklar zarar görmüştür. 1930’lu yıllarda onarımdan geçen cami, 1950 yıllarında tekrar onarım görmüştür (Kuban, 1998, s.122). 2007-2010 tarihleri arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır. (Bkz. EKA, Şekil A.7, Şekil A.8).

Şekil 2.92: Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı.

Dokuz bölümlü son cemaat yeri kubbe ile örtülmüştür. Orta kubbe diğerlerinden daha yüksektir. Ortada yer alan kemerin üstünde kitabe bulunmaktadır. Alanı yaklaşık 420 m² (Sönmezer, 2002, s.90) olan son cemaat yeri revakında sekiz adet sütun vardır (Şekil 2.93). Hereke pudingi ve Marmara mermeri ile yapılmış sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlardan cümle kapısının her iki yanında sırasıyla ikişer Mısır graniti, birer Marmara mermeri ve köşede yer alan ikişer kısa Mısır graniti sütun yer almaktadır. Sütun başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire planlıdır. Son cemaat yeri zemini, avlu kotundan 49 cm yüksektir. Zemin Marmara mermeridir ve Hereke pudinginden yapılmış dikdörtgen levhalar tüm revak birimlerinde bulunmaktadır (Şekil 2.94). Cephede bulunan mukarnaslı nişlerin önünde de Hereke pudingi düzenlemeler bulunmaktadır (Şekil 2.95). Cümle kapısının önünde iç içe

geçmiş kurtbağı dikdörtgen çerçeveler içinde, 8.5 cm kalınlığında kurtbağı daire çerçeve, merkezde 265 cm çapında kırmızı porfir ve çerçeve köşelerinde 21 cm çapında serpantin breşi diskler yer almaktadır (Şekil 2.96).

Şekil 2.93: Süleymaniye Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 01.2012).

Şekil 2.94: Süleymaniye Camisi, son cemaat yeri zemin, Hereke pudingi levha (Artam, 01.2012).

Şekil 2.95: Süleymaniye Camisi, son cemaat yeri zemin, mukarnaslı niş önünde Hereke pudingi düzenleme, (Artam, 01.2012).

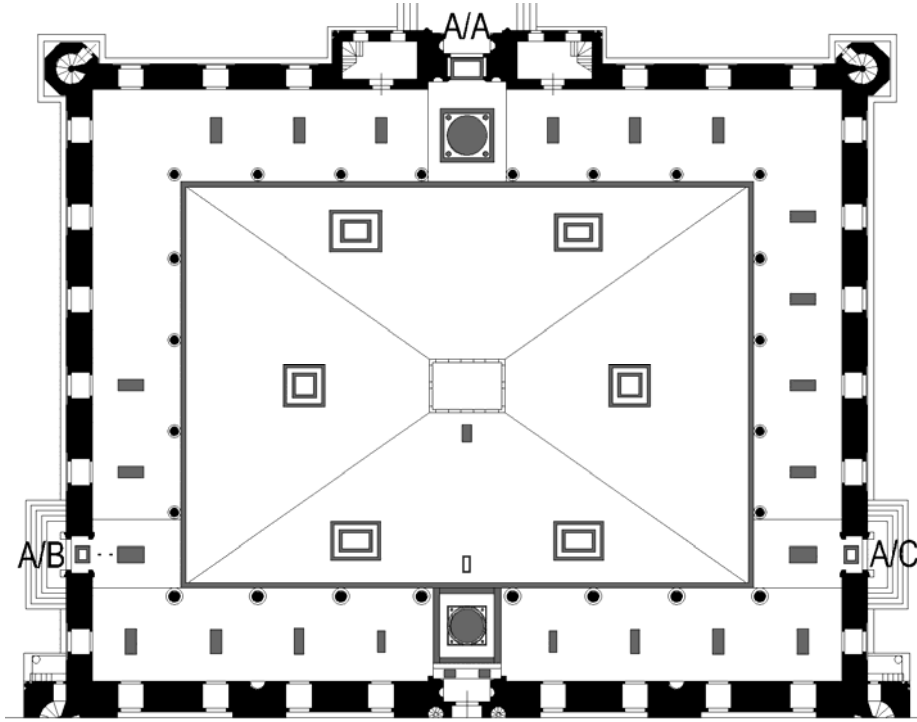

Şekil 2.96: Süleymaniye Camisi, cami cümle kapısı önünde geometrik desen (Artam, 01.2012).

Avlu

Cami cümle kapısı aksında ve yanlarda bahçeye açılan avlu kapıları bulunmaktadır. Avlunun alanı yaklaşık 2212 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.90). Avlu döşemesi Marmara mermeridir. Mermer levhalar dikdörtgen biçiminde büyük parçalardır (Şekil A.7, r.5). Avlu köşelerinden ortaya doğru suyu yönlendirmek üzere hafif bir eğim verilmiştir. Avlu zemininde renkli taşlar kullanılarak çeşitli geometrik

düzenlemeler yapılmıştır (Şekil 2.97). Avlu zemini ile revak sekisinin birleştiği noktada avluyu çepeçevre saran 40 cm genişliğinde kalın bir bant yer almaktadır (Şekil 2.98). Burada Hereke pudingi, Muğla tektonik breş mermeri, Bilecik Vezirhan tektonik breşi, Bilecik Vezirhan taşkesen breşi, Bandırma breş mermeri ve Denizli Akköy traverteni kullanılmıştır (Çelik, 2009, s.73). Bu taşlar farklı uzunluklarda birbiri ardına sıralanmıştır.

Şekil 2.97: Süleymaniye Camisi, avlu zemininde geometrik düzenlemeler, (Artam).

Şekil 2.98: Süleymaniye Camisi, avluyu saran taş bant (Artam, 01.2012).

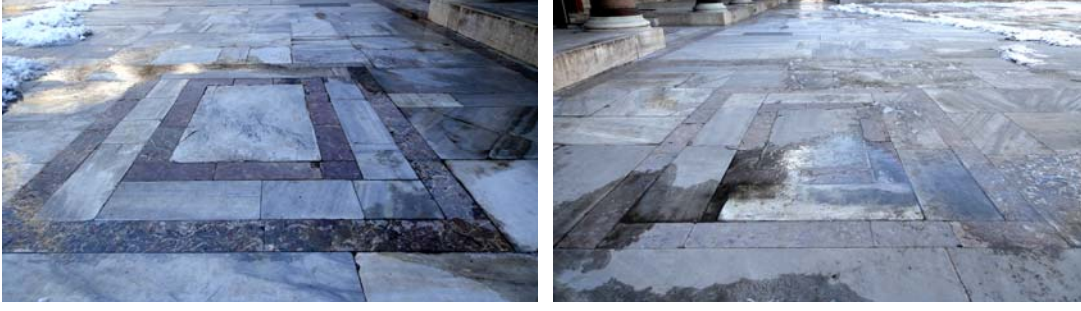
Avlunun dört tarafına yerleştirilmiş iç içe geçmiş dikdörtgenler bulunmaktadır. Son cemaat yerinin önünde iki (Şekil 2.99), A/A kapısının önünde iki (Şekil 2.100) ve doğu ve batı revaklarının önünde birer adet (Şekil 2.101) geometrik desen yer almaktadır. Cami cümle kapısı ile şadırvan arasında iki adet, avlu kapılarının önünde ise birer geometrik desen yer almaktadır.

Şekil 2.99: Süleymaniye Camisi, cami cümle kapısı önünde geometrik düzenlemeler, (Artam, 01.2011).

Şekil 2.100: Süleymaniye Camisi, A/A kapısı önünde geometrik düzenleme, (Artam, 01.2011).

Şekil 2.101: Süleymaniye Camisi, avlu döşemesinde geometrik desenler,
(Artam, 01.2012).

Cami cümle kapısı önü ile şadırvan arasında iki geometrik desen görülür (Şekil 2.99). Bunlardan kapıya yakın olanında, dikdörtgen kurtbağrı çerçeve içine siyah renkli muğla tektonik breşi oturtulmuştur. Şadırvana yakın olan dikdörtgen ise Hereke pudingi levhadır.

Avlu kapılarının önlerinde bulunan düzenlemeler birbirlerinden farklıdır. A/A kapısı önünde içiçe geçmiş serpantin breşi çerçeveler, revak aksında ise Hereke pudingi çerçeve içinde kırmızı porfir büyük daire ve dört tarafında kırmızı porfir küçük diskler yer almaktadır (Şekil 2.100).

A/B kapısı önünde içiçe geçmiş serpantin breşi çerçeve ve dikdörtgen kırmızı porfir levha bulunmaktadır. Bunların arasında biri Hereke pudingi, diğer serpantin breşi, küçük dikdörtgen parçalar yer almaktadır (Şekil 2.102). A/C kapısının önünde iç içe geçmiş serpantin breşi ve dikdörtgen kırmızı porfir levha yer almaktadır (Şekil 2.103).

Şekil 2.102: Süleymaniye Camisi, A/B kapısı önünde geometrik düzenleme,
(Artam, 01.2011).

Şekil 2.103: Süleymaniye Camisi, A/C kapısı önünde geometrik düzenleme,
(Artam, 01.2011).

Evliya Çelebi avluyu şöyle anlatmaktadır:

“Bu mübarek cami’in yukarıda sözü geçen talihli kapısına ve güzel avlunun yüksekliklerine taş merdivenle çıkılıp inilir. Lakin bu temiz avlu beyaz mermerlerle döşenmiş bir ak yayladı ki, her bir mermeri birer halı büyüklüğünde parlak ve cilalı, düzgün, aydınlık, billura benzer bir meydandır. Eni boyu dört köşe yapılmıştır. Fakat cami’in içi bu avludan da büyüktür. Bu avlunun dört tarafında kırkar ayaklı enli yan sofalar vardır ki üzerlerinde çeşitli renklerde büyük direk sütunlar bulunup bunlardan birkaç tanesi kıymetli sütunlardır. Her sütunun üzerinde çeşitli taşlardan kemerler yapmıştır ki , her biri gökkuşağı gibidir. Üzerlerinde de çepeçevre kubbeler vardır.” (Demircanlı, 1989, s.169).

Avlu tasarımının ilk yapılışından günümüze ufak tamirler dışında, değişikliğe uğramadan ulaştığı düşünülmektedir (Bakırer, 1996, s.41).

Avlu revakı ondokuz kubbeden onaltı sütundan oluşmaktadır. Revak alanı son cemaat yeri gibi avludan 49 cm yüksektedir. Revak döşemesi Marmara mermeridir, son cemaat yerinde olduğu gibi avlu revakında da Hereke pudingi dikdörtgen levhalar yer almaktadır. Avlu revak kemerleri Marmara mermeri ve Hereke pudinginden yapılmıştır ancak avlunun batı köşesinde kesişen beş kemerde Hereke pudinginin yetmemesi üzerine Bandırma breşi kemer taşı kullanılmıştır (Çelik, 2001, s.48), (Şekil 2.104). Kemerler kalın profillerle yüzeyden yükseltilmiş ve vurgulanmıştır. Sütun başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire planlıdır.

Şekil 2.104: Süleymaniye Camisi, batı revak kemerleri, Bandırma breşi, (Artam, 01.2011).

Doğu avlu revakı, son cemaat yerinde kuzeye doğru sırasıyla Mısır graniti, Marmara mermeri, Kestanbol graniti ve Marmara mermeri sütunlar bulunmaktadır (Şekil 2.105). Kuzey avlu revakı, taç kapının bulunduğu revaktır. Kapının önünde bulunan üç kemer ve kubbe diğerlerinden daha yüksektedir (Şekil 2.106). Batıdan doğuya sırasıyla Mısır graniti, Marmara mermeri, Kestanbol graniti, iki eski kırmızı porfir, Kestanbol graniti, Marmara mermeri ve Kestanbol graniti sütunlar yer almaktadır. Batı avlu revakında ise kuzeye doğru sırasıyla Armutlu graniti (Çelik, 2001, s.40), iki Kestanbol graniti ve Marmara mermeri sütun yer almaktadır (Şekil 2.107).

Şekil 2.105: Süleymaniye Camisi, doğu avlu revakı, (Artam, 05.2011).

Şekil 2.106: Süleymaniye Camisi, kuzey avlu revakı, (Artam, 05.2011).

Şekil 2.107: Süleymaniye Camisi, batı avlu revakı (Artam, 01.2012).

Su Taksim ve Havalandırma Tesisi

Avlunun ortasında yer alan su taksimi dörtgendir (Şekil 2.108). Tavanında geometrik bezemeler bulunmaktadır (Şekil 2.109). Tavanda bulunan ve “*kefgir-i musluk*” adıyla bilinen fıskiyeyle Süleymaniye suyunun havalandırılarak arınması sağlanmıştır (Çelik, 2009, s.35). On prizmatik sütun ve sütun aralarında bulunan mermer levhaların oluşturduğu, dikdörtgen planlı su taksim ve havalandırma ünitesi Mimar Sinan’ın yeniliklerinden biridir (Önge, 1988, s.191). Uzun kenarlarında üçer, kısa kenarlarında ikişer Bursa kemeri açıklıklar bulunmaktadır. Açıklıklar geometrik desenlere sahip bronz kafesler ile kapatılmıştır. Yapının uzun kenarlarında, kafeslerin altında uzanan mermer bant üzerinde dört adet suluk yer almaktadır. Haznenin ortasında iki adet fıskiye çanak bulunmaktadır. En üstte kalın rumi motifli bordür hazneyi çepeçevre sarmaktadır. Freres imzalı bir fotoğrafta kurşun

kaplı kırma çatılı ek bir örtü görülmektedir ancak günümüzde haznenin üstünde kırma çatı örtü bulunmamaktadır (Şekil 2.110). Evliya Çelebi su taksimini şöyle anlatmaktadır:

“Bu beyaz avlunun tam ortasında hayret edilecek bir havuz vardır. Görülmesi lazım, şaşılacak kadar güzel dört köşeli bir havuzdur ama abdest havuzu değildir. Dört tarafı mermer kafeslidir. Cemaat onun hayat verici suyundan içerler.Üstü yassı kurşun örtülü alçak bir kubbedir.”(Demircanlı, 1989, s.171).

Şekil 2.108: Süleymaniye Camisi, su taksim ve havalandırma ünitesi, (Artam, 01.2012).

Şekil 2.109: Süleymaniye Camisi, geometrik desenli tavan ve pencereler, (Artam, 01.2012).

Şekil 2.110: Süleymaniye Camisi avlusu, havalandırma tesisi, Abdullah Freres, (AAEA, tarihsiz).

Abdest Muslukları

Caminin kuzeydoğu ve güneybatısında abdest muslukları yer almaktadır (Şekil 2.111). Dış yan sofanın altına yerleştirilen abdest muslukları her iki cephede toplam 34 tanedir. Bir sağır küfeki panel yanında mermer musluk aynası şeklinde bir atlayarak yerleştirilmişlerdir. Sağır yüzeyler ve musluk aynaları kalın profiller ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Muslukların önünde pis suyun akması için duvar boyunca kanal yerleştirilmiştir. Her musluk aynasının sağına ucu topuzlu askı demiri yer almaktadır (Şekil 2.112).

Şekil 2.111: Süleymaniye Camisi, abdest muslukları (Artam, 04.2011).

Şekil 2.112: Süleymaniye Camisi, abdest muslukları (Artam, 04.2011).

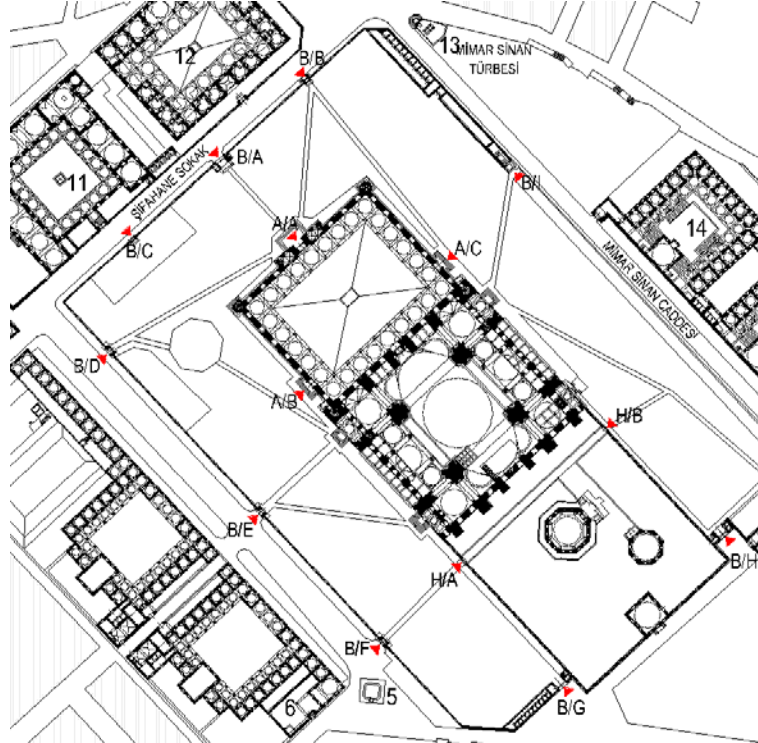
Avlu Duvarları- Pencereler

Avlu duvarları küfeki taşından yapılmıştır. Kuzey cephede kapı kütlesi avlu duvarından daha yüksektir. Kuzey cephede küfeki taşından yapılmış korkuluklar bulunmaktadır. Avluya geçiş sağlayan karşılıklı A/B ve A/C kapılarının bulunduğu cephelerde avlu duvarı son cemaat yerinden kapı hizasında kademe yaparak alçalır ve duvarlar tepe hizasında oluk bezemeli korniş ile sonlanmıştır. Avluda onsekiz adet bahçeye açılan pencere, iki adet A/A kapı yapısı içinde bulunan odalara açılan pencere bulunmaktadır. Avlu pencereleri dörtgen alt sıra ve sivri kemerli petek üst sıra pencerelerden oluşmaktadır (Şekil 2.113). Pencelerin söveleri Marmara mermeri ve profillidir. Dış cephede geniş bir profil pencere kemerini içine katmaktadır. Pencerenin genişliği 150 cm, yüksekliği ise 274 cm'dir. Pencerenin profil ve söveleriyle beraber tüm genişliği ise 268 cm'dir. Dışardan bakıldığında ise A/A kapısının her iki yanında iki sıra halinde üç kat, altı pencere ile tüm cephede toplam oniki pencere yer almaktadır. Bu pencereler avlu da bulunanlardan daha küçük boyutludur.

Şekil 2.113: Süleymaniye Camisi, avlu pencereleri (Artam, 01.2012).

Avlu Kapıları – Merdivenler

Şekil 2.114: Süleymaniye Camisi kapı kodlama şeması.

Planda A/A harfleri ile kodlanmış kapı avluya kuzey cepheden, A/B harfleri ile kodlanmış kapı batı cepheden, A/C harfleri ile kodlanmış kapı doğu cepheden geçiş sağlamaktadır (Şekil 2.114).

A/A kapısı Mimar Sinan'ın avlu kapıları için tasarladığı en anıtsal ve farklı kapı modelidir (Şekil 2.115). Kapı üç katlı bir yapı halinde avlu duvarlarından yukarı ve bahçeye doğru öne taşmaktadır. Bu alan cami görevlilerinin barınması için tasarlanmıştır (Kuban, 1998, s.118). Marmara mermerinden yapılmış geniş ve yüksek kapı kalın mermer profiller ile çerçevelenmiştir. Mukarnaslı kapının her iki yanında kum saati biçiminde sütuncuklar bulunmaktadır. Basık kemerli açıklık mukarnaslı kısmın içine gömülmüştür. Kapının her iki yanında mukarnaslı küçük nişler bulunmaktadır. Basık kemer serpantin breşi ve Marmara mermerinden yapılmıştır. Kapı söveleri mermerdir. Kemerin üstünde ve kapıyı çerçeveleyen profillerin altında iki adet kitabe bulunmaktadır. Mermer dikdörtgenin üstünde üçgen alınlık ve her iki yanda bitiş topuzları yer almaktadır. Üçgen alınlık üzerinde bulunan kısım pencerelerin üstünde olan hattan daha yüksektir ve rumi desenli taç kapıyı tamamlamaktadır. Pencerelerin üst kısmında ise kalın korniş oluklu bezeme ile zenginleştirilmiştir. Kapıya avlu içinden bakıldığında basık kemer sivri kemerli kapı nişinde görülmektedir. Süslü konsol kemeri Marmara mermeridir. Sivri kemer, revak kemerleri gibi kalın profil ile vurgulanmıştır. Kalın profil dizisi dikdörtgen biçiminde kapıyı ve kitabeyi içine almaktadır. Kapının her iki yanında mukarnaslı nişler bulunmaktadır. Avlu içinden, kapının kemer genişliği 260 cm, tüm kapının genişliği mukarnaslı nişlere arasında 346 cm, revak genişliği ise 600 cm'dir. Avlu dışından ölçüldüğünde kapının genişliği 625 cm'dir. Basık kemer yüksekliği 500 cm, kaş kemer 586, sivri kemer yüksekliği 670 cm'dir. Tüm kapının yüksekliği ise 1470 cm'dir.

Evliya Çelebi avlu kapısını şöyle anlatmaktadır;

“Bu avlunun kiblesi bütün kapılardan yüksek ve çok sanatlı bir mutluluk kapısıdır ki,dünya yüzünde bu kapıya eş, beyaz saf mermer eşikli kat kat üstüne kılıçlama süsler yapılmış bir kapı daha görülmemiştir. Her tarafı saf beyaz mermerdir. Mermerci ustası bütün taşları birbirleriyle öylesine kaynaştırmıştır ki, taşların aralıklarını değme adam farketmez. Bu kapının üst eşiği üzerinde mihraba benzer mermerden oyma sağlam yapılı kademeler içinde baş aşağı, mermerden hayret verici laleler ve çok çeşitli sanatlar ve yine mermerden zincir ile sanatkarane yapılmış avizeler vardır.”(Demircanlı, 1989, s.179).

A/B kapısı (Şekil 2.116) ile A/C kapısı (Şekil 2.117) birbirine simetrik ve nitelik bakımından eş kapılardır. Kapılar dışardan bakıldığında avlu duvarından dışarı taşmaktadır. Kapı içiçe iki kalın profil ile çerçevelenmiştir. Basık kemerli kapı Hereke pudingi ve Marmara mermeri ile örülmüştür. Kapı söveleri mermerdir. Sivri kemerli niş içinde kalan üçgen kısım serpantin breşi ile çerçevelenmiştir. Kapının üstünde kitabesi bulunmaktadır. Avlu içinden bakıldığında bası kemer küfeki taşından sivri kemer nişi içinde görünür. Kalın profiller ile çerçevelenmiş kapının konsol kemeri yaprak kemerlidir. Avlu içinden, kapının kemer genişliği 240 cm, tüm kapının genişliği 418 cm'dir. Avlu dışından ölçüldüğünde kapının genişliği 556 cm'dir. Basık kemer yüksekliği 240 cm, yaprak kemer 485, sivri kemer yüksekliği 584 cm'dir. Tüm kapının yüksekliği ise 1040 cm'dir.

Şekil 2.115: A/A kapısı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.116: A/B kapısı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.117: A/C kapısı, (Artam, 02.2011).

Dış Sofalar-Minare Revakları

Süleymaniye Camisi'inin doğu ve batı cephesinde iki katlı dış sofalar uzanmaktadır (Şekil 2.118). Alt sofada 10 adet sütun yer almaktadır. Hünkar girişi tarafından başlayarak sırasıyla Mısır graniti, serpantin breşi, iki adet Marmara mermeri, iki adet

serpantin breşı, iki adet Marmara mermeri, serpantin breşı ve Mısır graniti sütunlar dizilmiştir. Sütun başlıkları mukarnaslıdır. Kemerler Hereke pudingi ve Marmara mermeridir. Marmara mermeri sütunların taşıdığı kemerler diğerlerinden daha dar ve kısadır. Bu kemerlerin üzerinde dikdörtgen mermer levhalar bulunmaktadır. Diğer kemer alınlarında diskler yer almaktadır. Orta aksta iki adet yeşik porfir, iki yanda birer yarım birer tam kırmızı porfir diskler yer almaktadır (Şekil 2.119).

Üst sofada 17 adet sütun bulunmaktadır. Merkezde yer alan sütun Kestanbol graniti, her iki yanında serpantin breşı sütun bulunmaktadır. Üst sofanın diğer sütunları Marmara ve Afyon mermeridir (Çelik, 2001, s.38), sütun başlıkları baklavalıdır, kemerler Marmara mermeridir. Üst sofa ahşap saçak ile kapatılmıştır.

Şekil 2.118: Batı cephe dış yan sofalar, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.119: Doğu cephe dış yan sofalar, (Artam, 02.2011).

Avlunun dört köşesinde yer alan minarelerden, kuzey ve batı minarelerinin girişleri revaksız, güney ve doğu minarelerinin girişleri revaklıdır. Saçaklı revak sütunu granitidir. Sütun, mukarnas başlıklı ve kaidesizdir. Sivri kemerler küfeki taşından yapılmıştır (Şekil 2.120). Minare kapısına üç basamaklı merdivenle çıkılmaktadır.

Şekil 2.120: Avlu pencereleri (Artam, 01.2012).

Cami Yan Girişleri- Hünkar Girişi

Dış yan sofalar ile minare ayağı arasında yer alan cemaat yan girişlerine üç yönlü altı basamaklı mermer merdivenler ile ulaşılmaktadır (Şekil 2.121). Üç bölümlü revak alanında, yan sekiler yükseltilmiştir. Mukarnas başlıklı iki serpantin breşi sütun,

Marmara mermeri ve Hereke pudingi ile yapılmış kemerleri taşır. Minare tarafında beden duvarına oyulmuş yarım sütun yer almaktadır. Sekiler mermer parapet ile kapatılmıştır. Sekilerde renkli taşlarla geometrik düzenlemeler bulunmaktadır. Güneybatı girişinde güney sekisinde kurtbağrından yapılmış dikdörtgen ve içinde daire bant ile mukarnaslı niş içine giren bant düzenlemesi yer almaktadır. Batı sekisinde ise Hereke pudinginden yapılmış daire bant bulunmaktadır (Şekil 2.122).

Şekil 2.121: Güneybatı cephe cami yan cemaat giriş revakları, (Artam, 01.2012).

Şekil 2.122: Güneybatı cephe cami yan cemaat giriş sekilerinde geometrik desenler, (Artam, 01.2012).

Kuzeydoğu girişinde ise doğu sekisinde kurtbağrından dikdörtgen içinde daire bant yer alır ancak bu tarafta bulunan niş içinde düzenleme görülmez. Kuzey sekisinde ise dikdörtgen Muğla tektonik breşi bant içinde kurtbağrı daire bant yer almaktadır. Daire içinde üst üste sıralanmış 18 cm çaplı üç adet disk bulunmaktadır (Şekil 2.123).

Şekil 2.123: Kuzeydoğu cephe camii yan cemaat giriş sekilerinde geometrik düzenlemeler, (Artam, 01.2012).

Caminin güneydoğusunda bulunan hünkar girişi üç birimlidir (Şekil 2.124). Marmara memeri sütunlar, mukarnas başlıklıdır. Revak kemerleri Hereke pudingi ve Marmara mermerinden yapılmıştır. Kermer alınlarında iki yarım iki tam kırmızı porfir diskler yer almaktadır. Hünkar giriş zemini Marmara mermeridir, herhangi bir geometrik düzenleme bulunmamaktadır. Mermer basık kemerli kapısı ve geometrik desenli korkulukları bulunmaktadır.

Şekil 2.124: Güneydoğu cephe hünkar girişi, (Artam, 01.2012).

Bahçe

Süleymaniye Camisi bahçesi 15,749 m² yeşil alanı ile en büyük alana sahiptir. Bahçe camiyi kuzey, doğu ve batı yönlerde sarmaktadır. Caminin kible tarafında ise türbeler ve hazire yer almaktadır. Günümüzde bahçe ve avlu kapıları arasında uzanan yollar küfeki taşından yapılmıştır. Yolların genişlikleri 120 cm- 160 cm arasında değişmektedir. Caminin her iki yanında, B/G ve B/H kapılarından avlu kapılarının önüne kadar uzanan ve diğerlerinden daha geniş olan birer yol yer almaktadır (Şekil A.7, r.6). Bahçe içinde çeşitli birçok ağaç bulunmaktadır.

Şekil 2.125: Alman Mavileri Haritaları'nda Süleymaniye Camisi, (J8, cilt 2).

Alman Mavileri haritasında kapılar arasında bulunan yollar gri renk ile belirtilmiştir (Şekil 2.125). Haritanın görünen kısmına göre batı kapılarından ana avlu kapısına, avlu yan kapılarına ve hünkar kapısına uzanan yollar bulunmaktadır. Avlu ana kapısından, kuzeybatı bahçe duvarı üzerinde bulunan kubbeli bahçe kapısı arasında bulunan yol, Alman Mavileri haritasında yer almamaktadır. Caminin doğu cephesinde ise cami yan girişinden merdivenli bahçe kapısına ve darülhadise uzanan iki tane yol olduğu görülmektedir. 1960 yılına ait hava fotoğrafında (Şekil 2.126), ise bahçenin ve yolların dağınık olduğu görülmekte, 1982 yılına ait hava fotoğrafında ise, yolların genişletildiği ancak bahçenin dağınık olduğu görülmektedir (Şekil 2.127).

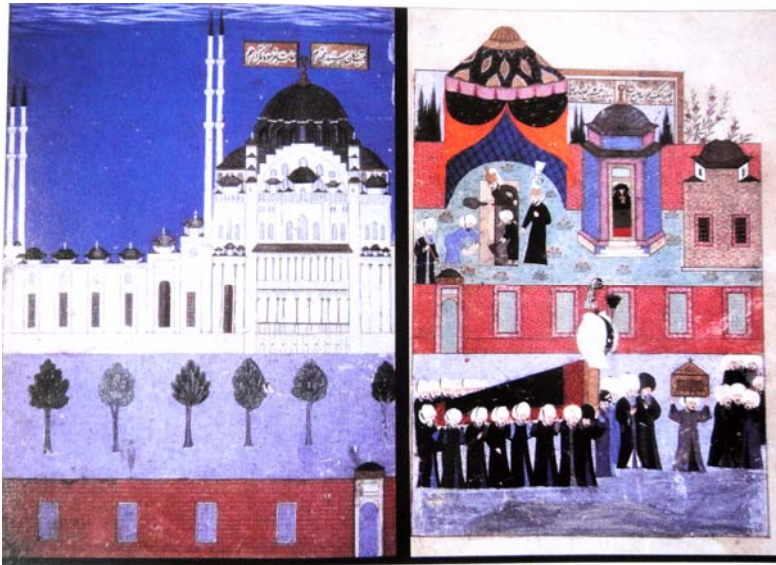
Şekil 2.126: Süleymaniye Camisi, 1960 hava fotoğrafı, (İBB).

Şekil 2.127: Süleymaniye Camisi, 1982 hava fotoğrafı, (İBB).

Evliya Çelebi, avluların kumluk ve çok geniş bir meydan olduğunu, avluda çınar, servi, ıhlamur ve kuşdili (biberiye) ağaçlarının olduğunu belirtmektedir (Demircanlı, 1989, s.169).

Nakkaş Osman'ın minyatüründe batı yönünde yer alan bahçe görülmektedir (Şekil 2.128). Zemin mavi renge boyanmış, sırayla altı ağaç yerleştirilmiştir. Üzerinde pencereler olan duvar ve kapı gerçeğe yakın betimlenmiştir. Kanuni'nin tabutla hazireye getirildiğini gösteren yaprakta ise hazire pencereleri ve kapısı görülmektedir. Türbenin arkasına bahar dalları ve servi ağaçları yerleştirilmiştir.

Şekil 2.128: Nakkaş Osman'ın Süleymaniye Camisi ve Kanuni'nin defin töreni minyatürü, Lokman, Tarih-i Sultan Süleyman, (Necipoğlu, 2005, r.118).

Heinrich Hendrofski tarafından çizildiği düşünülen, 1590 yılında yapılmış resimde bahçe her yönden çizilmiştir (Kolay, 2010, s.71), (Şekil 2.129). Batı yönde bulunan alanda bahçe kapılarından cami kapılarına ışınal yollar göze çarpmaktadır. Bahçe açık kahverengi, yollar ise daha koyu renk ile betimlenmiştir. Bahçede beş ağaç ile kuzey ve batı duvarları önünde uzanan etrafı çevrilmiş yeşil alanlar yer almaktadır. Kolay (2010, s.71), bu tarhların Evliya Çelebi'nin bahsettiği biberiye tarhları olduğunu düşünmektedir. Bahçenin Haliç'e bakan alanında ise ağaçlar ve çalılar sıralanmıştır. Koyu renk ile renklendirilen duvar önünde hamam yapısı görülmektedir. Avluda insan grupları, at sürenler, dua edenler ve köpekler görülmektedir. Hazire içinde ise rönesans bahçelerinde görülen geometrik düzenleme göze çarpmaktadır ancak bu düzen sanatçı tarafından öngörülmiştir (Kolay, 2010, s.72). Hazire kapıları arasında üstü bitkilerle kapatılmış bir geçit görülmektedir.

Şekil 2.129: Süleymaniye Camisi ve bahçesi, (Necipoğlu, 2005, r.171).

Eugene Flandin'in camiye doğu cepheden gösteren gravüründe Haliç'e bakan duvarın önünde büyük ağaçların bulunduğu görülmektedir (Şekil 2.130). Hazire kapısı, hünkar girişi ve dış yan sofalar da gravirde görülmektedir. Gravürde bahçede dolaşan ve Haliç manzarasına bakan insanlar çizilmiştir. Bahçe zemini toprak olarak gösterilmiş ancak hazire kapısından uzayan taş döşeli bir yolun bulunduğu da görülmektedir. Rouargue'nin tarihsiz gravüründe ise cami ve bahçenin batı yönden görünüşü verilmiştir (Şekil 2.131). Uzak mesafeden yapılan gravürde bahçede kalabalık grupların toplandığı görülmektedir. Bahçenin zemininin toprak olarak çizilmiştir ve gravürde bölgede ağaç görülmemektedir.

Şekil 2.130: Süleymaniye Camisi bahçesi, doğu cephe, (Kolay, 2010, r.5).

Şekil 2.131: Süleymaniye Camisi bahçesi, batı cephe, (Kolay, 2010, r.3).

Şekil 2.132: Süleymaniye Camisi haziyesi güney cephe hazine, (Kolay, 2010, r.7).

Flandin'in hazire kapısını ve cami önünde türbeleri gösteren gravüründe ise kapı önünde büyük bir ağaç resmedilmiştir (Şekil 2.132). Hazire içinde ise duvar üzerinden sarkan bitkiler ve servi ağaçları göze çarpmaktadır. Hazire kapısının iki renkli kemeri ve mermer basamağı günümüzle aynı görünüşü verirken, kapının arkasında bulunan kırma çatılı yapı, incelenen diğer gravür ve fotoğraflarda görülmemektedir.

Şekil 2.133: Güneyden bakış, Schiele, 1974, (A.A.E.A).

1974 yılına ait fotoğrafta külliye güneyden görülmektedir (Şekil 2.133). Kapılar arasında uzanan yollar ve aralarında yeşil alanlar ve ağaçlar görülmektedir. Kargopoulo'ya ait bir fotoğrafta bahçede bulunan taş yol görülmektedir (Şekil 2.134). Cami yan girişinde kemerlerin arasında bulunan ahşap kafesler de fotoğrafta göze çarpmaktadır.

Şekil 2.134: Güneybatı cemaat girişi bakış, Kargopoulo, (A.A.E.A, tarihsiz).

Bahçe Duvarları- Pencereleer

Kuzeydoğu bahçe duvarı Haliç manzarasını kesmemek için alçak tutulmuştur. Oturmak için tasarlanan duvar iki kademeleridir. İlk kademe yüksekliği 35 cm, yatayda 41 cm'lik oturma alanı ve 44 cm'lik ikinci kademe harpuştı ile birleşmiştir (Şekil 2.135). Kuzeydoğu duvarı üzerinde BI kapısı, çeşme ve helalar bulunmaktadır. Kuzeybatı bahçe duvarı üzerinde B/A, B/B ve B/C kapıları yer almaktadır. Yüksekliği yaklaşık 300 cm olan duvar üzerinde toplam 36 pencere bulunmaktadır. Pencereleer küfeki duvarda içe çekilerek vurgulanmıştır. Pencere genişliği 115 cm, yüksekliği 172 cm'dir (Şekil 2.136). Güneybatı avlu duvarı üzerinde B/D, B/E ve B/F kapıları yer almaktadır. Duvar üzerinde toplam 62 pencere bulunmaktadır (Şekil 2.137). Pencere özellikleri diğer cephedekilerle aynıdır.

Şekil 2.135: Kuzeydoğu bahçe duvarı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.136: Kuzeybatı bahçe duvarı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.137: Güneybatı bahçe duvarı, (Artam, 02.2011).

Bahçe Kapıları

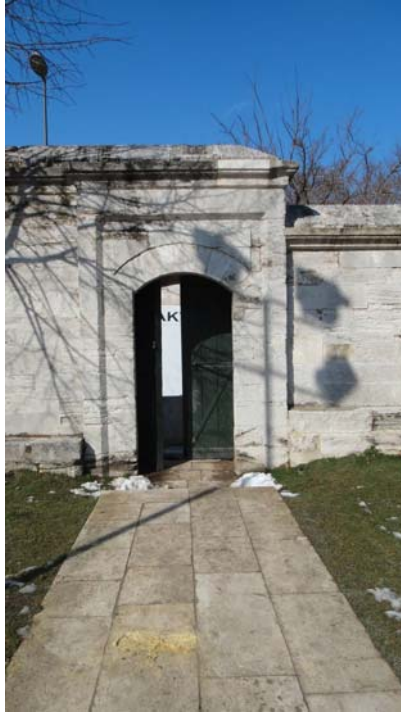
Planda B/A, B/B ve B/C harfleri ile kodlanmış kapılar Şifahane Sokak'a açılmaktadır. B/D, B/E ve B/F harfleri ile kodlanmış kapılar Tiryaki Çarşısı Sokak'a açılmaktadır. B/G ve B/H harfleri ile kodlanmış kapılar güneydoğu hazire duvarının sağında ve solunda yer almaktadır. B/I kapısı ise Mimar Sinan Caddesi'ne açılmaktadır. B/B ve B/C kapıları, B/D, B/E ve B/F kapıları, B/G ve B/H bahçe kapıları birbirleri ile aynı özellikleri taşırlar.

B/A kapısı avlu ana kapısının tam karşısında yer almaktadır (Şekil 2.138). Kapı kitlesi kubbelidir. Küfeki taşından yapılmış kapının sivri kemer nişi içinde basık kemerli kapı boşluğu bulunmaktadır. Sivri kemerli niş kalın profiller ile çerçevelenerek yüzeyden taşmıştır. Kapı avlu içinden daha farklı görünmektedir. Baklava başlıklı iki adet serpantin breşi sütun ve küfeki taşı sivri kemerli revak, kapı kütesini oluşturan kubbeli odayı taşımaktadır. Revak gerisinde sivri kemer nişi içinde basık kemerli kapı boşluğu yer almaktadır. Basık kemer genişliği 261 cm, yüksekliği 370 cm'dir. Bahçe dışından sivri kemer genişliği 338 cm, yüksekliği 510 cm'dir. Profillerle beraber yüzeyden taşan alanın genişliği ise 500 cm'dir.

B/B ve B/C kapıları küfeki taşından basık kemerli kapılardır (Şekil 2.139). Bu kapılar diğer bahçe kapılarına göre daha küçük ve daha sadedir. B/B kapısına kot farkından dolayı dört basamaklı, çift kollu merdiven ile ulaşılır. Merdiven korkuluğu mermerden yapılmıştır. B/C kapısında merdiven bulunmaz. Basık kemer genişliği 110 cm, yüksekliği 223 cm'dir. Kapı söveleriyle birlikte 230 cm genişliğinde, kapı yüksekliği harpuştaya kadar 327 cm'dir.

Şekil 2.138: B/A kapısı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.139: B/B, B/C kapısı, (Artam, 02.2011).

B/D, B/E ve B/F kapıları küfeki taşından basık kemerli kapılardır (Şekil 2.140). Kapı kütlesi duvardan taşma yapmaktadır. Kalın profillerle çevrelenen kapının kemer genişliği 303 cm, yüksekliği 355 cm'dir. Tüm kapı genişliği 375 cm, harpuştaya kadar yüksekliği 455 cm'dir.

Şekil 2.140: B/D, B/E ve B/F kapıları, (Artam, 02.2011).

B/G ve B/H kapıları Darülhadisın karşısında hazire duvarının her iki yanında yer almaktadır. Kapılar birbirine eştir (Şekil 2.141). Kapı yapısı iki katlıdır. Küfeki taşından yapılmış yapının ortasında sivri kemer nişi içinde basık kemerli kapı boşluğu bulunmaktadır. Bahçe içinde, hazire duvarının yanında küçük bir kapı üst kattaki odalara geçiş vermektedir. Sivri kemerin her iki yanında ve sivri kemer nişi içinde dikdörtgen pencereler yer almaktadır. Kemer nişinin söveleri yarım sütun biçiminde işlenmiştir. Kapının basık kemer genişliği 300 cm, yüksekliği 420 cm'dir. Sivri kemer genişliği 375 cm, yüksekliği ise 665 cm'dir. Kapıyı çevreleyen profillerin sınırladığı genişlik ise 530 cm'dir.

B/I kapısı Mimar Sinan Caddesi'ne açılmaktadır (Şekil 2.142). Bahçeden, baldaken altından geçilerek, merdivenli dehliz ile alt kottaki sokağa geçiş sağlanır. Küfeki taşından sivri kemerli revakın bir kolu baklava başlıklı Marmara mermeri sütuna, diğer kolu bahçe duvarına kalın bir ayakla basmaktadır. Kapı dışarıdan basık kemerlidir. Kapıya avlu içinden bakıldığında, yuvarlak kemerin genişliği 189 cm, yüksekliği 317 cm'dir. Kubbe yüksekliği 538 cm'dir. Mimar Sinan Caddesi'nden bakıldığında, basık kemer genişliği 187 cm, yüksekliği 287 cm'dir. Kapının tüm genişliği 313 cm, tüm kapı yüksekliği ise 357 cm'dir.

Şekil 2.141: B/G, B/H kapıları, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.142: B/I kapısı, (Artam, 02.2011).

Hazire

Hazire cami kible duvarı arkasında dikdörtgen alanda bulunmaktadır. Hazirenin üç tarafı küfeki taşı duvarlar ile çevrelenmiştir. H/A ve H/B kapıları arasında uzanan kaba yonu taşlarla yapılmış yürüme yolunun her iki yanı haziredir (Şekil A.7, r.2). Hazire içinde Hürrem Sultan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın türbeleri bulunmaktadır. Hürrem Sultan Türbesi doğu köşede, Kanuni Türbesi mihrap ekseninde konumlanmıştır. Hürrem Sultan Türbesi'nin içinde, II. Selim'in oğlu Mehmet,

Kanuni'nin kızkardeşi Hatice'nin kızkardeşi Hanım ya da II. Ahmed'in kızına ait sandukalar bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinin içinde kızı Mihrimah, II. Süleyman, annesi Dilaşup Saliha, II. Ahmed, annesi Rabia ve kızkardeşi Asiye'nin sandukaları bulunmaktadır (Çelik, 2009, s.42). Türbe kapıları ortak meydana bakmaktadır. Meydan zemini Marmara mermeridir. Hazire içinde dışarıdan çift kollu merdiven ile ulaşılın kubbeli bir yapı bulunmaktadır.

Küfeki taşından yapılmış hazire duvarının yüksekliği 325 cm'dir. Hazire duvarlarının köşeleri ise yarım sütun şeklinde oyularak yapılmıştır (Şekil 2.143). Hazirenin güneybatı ve kuzeydoğu duvarları üzerinde toplam 44 adet pencere bulunmaktadır. Güneydoğu duvarı üzerinde ise 20 adet pencere bulunmaktadır. Pencerelelerin söveleri küfeki taşından, kalın profilli yapılmıştır (Şekil 2.144). Pencere boşluğu 115 cm, söveleriyle 185 cm'dir. Pencere yüksekliği 151 cm'dir.

Şekil 2.143: Güney hazire duvarı (Artam, 02.2011).

Şekil 2.144: Hazire pencereleri (Artam, 02.2011).

Hazire kapıları planda H/A ve H/B harfleriyle kodlanmıştır. Hazirenin güneybatısı ve kuzeydoğu duvarında yer alırlar (Şekil 2.145). Avlu duvarından taşın küfeki taşı kapı kalın profil ile çevrelenmiştir. Basık kemeri, Marmara memeri ve Hereke

pudinginden yapılmıştır. Kapı söveleri Marmara mermeridir. Kitabe alanı kurtbağrı ve Gebze rudistli kalkeri ile çerçevelenmiştir. Basık kemer hazire içinden, küfeki taşı sivri kemer nişi içindedir. Kapının kemer genişliği 133 cm, yüksekliği 260 cm'dir. Tüm kapı kitlesinin genişliği 293 cm, yüksekliği ise 425 cm'dir.

Şekil 2.145: H/A, H/B kapıları, (Artam, 02.2011).

Korkuluklar

Caminin güneydoğu hünkar girişinde ve simetri sağlamak için tasarlanmış güneybatı cephesinde Marmara mermeri basık kemerli kapılar ve Marmara mermeri ajurlu geometrik desenli korkuluklar yer almaktadır (Şekil 2.146). Korkuluk, sağır mermer panelin üstünde iç içe geçmiş dairelerin yer aldığı kısım ve en üstte ise rumi desenli bant ile tamamlanır. Caminin kuzey cephesinde A/A kapısının her iki yanında küfeki taşından korkuluklar bulunmaktadır (Şekil 2.147).

Şekil 2.146: Hünkar girişlerinde mermer korkuluklar, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.147: Kuzey cephe korkulukları, (Artam, 05.2011).

Çeşme

Süleymaniye çeşmesi bahçenin Haliç'e bakan cephesinde B/I kapısının yanında yer almaktadır (Şekil 2.148). Çeşme küfeki taşından duvar yüzeyinde sivri kemerli niş içindedir. Sivri kemer oldukça yüksektir. Çeşmenin musluk aynası ve kitabesi bulunmamaktadır.

Şekil 2.148: Çeşme, (Artam, 01.2012).

2.5 Hadım İbrahim Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Silivrikapı.

Tarihi: 1551, (Konyalı, 1950, s.94).

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Hadım İbrahim Paşa. Anadolu Beylerbeyliği yaptıktan hemen sonra Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Daha sonra kubbe vezirliği yapmıştır. 1562 yılında ölmüştür (Necipoğlu, 2005, s.392).

Külliyeye:

Silivrikapı'nın karşısında bulunan külliye, cami, türbe, hamam ve çeşmeden oluşmaktadır. Hamam ve mektep yokolmuştur. Külliye, kuzeyde Silivrikapı Caddesi, güneyde Türbe Sokak, batıda Silivrikapısı (Hisaraltı Caddesi), doğuda ise konutların bulunduğu yapı adasıyla sınırlanır. Caminin kible duvarı arkasında geniş bir yeşil alan bulunmaktadır.

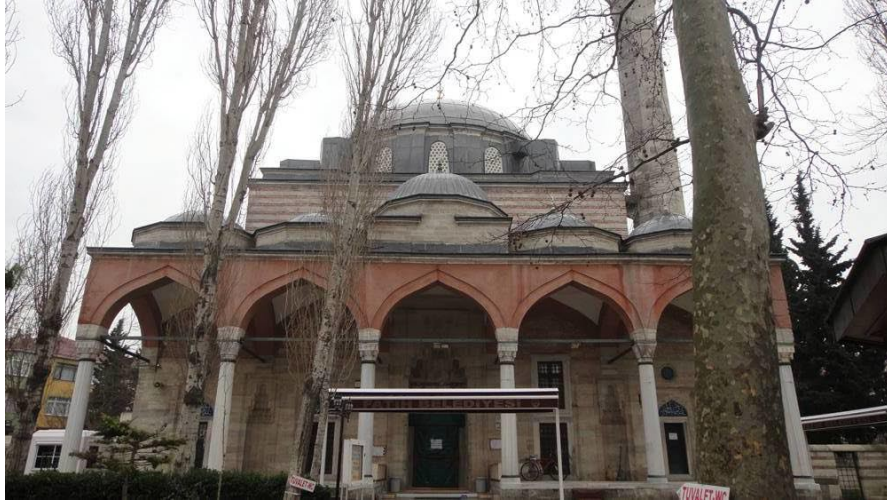
Konyalı (1950, s.98), İbrahim Paşa çifte hamamını caminin solunda, Silivrikapı Caddesi üzerinde olarak tanımlamaktadır, ancak geçmiş zaman kullanmaktadır. Hamamın, ön ve arka kısımlarından birkaç parça kaldığını belirtmektedir. Mektebin ise Silivrikapı Caddesi üzerinde olduğunu ancak yapının yıkıldığını belirtmektedir.

Evliya Çelebi Seyahatname'de caminin Silivrikapı'da, Mimar Sinan yapısı olduğunu ve avlunun içinde yüksek ağaçların bulunduğunu nakletmektedir (Demircanlı, 1989, s.105).

1648 yılında meydana gelen depremin (Cezar, 1963, s.384) ardından cami 1763 yılında onarılmış, minaresi yenilenmiştir. 1912-13 yılında kubbe kaplaması yenilenmiş ve caminin içi restore edilmiştir (Müller-Wiener, 2001, 417). 1933-1944 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Kuran, 1972, s.147). (Bkz. EKA, Şekil A.9, Şekil A.10).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Giriş aksını örten kubbe diğerlerinden daha yüksektir. Alanı yaklaşık 100m² (Sönmezer, 2002, s.51) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun vardır. Sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Marmara mermeridir (Şekil 2.149). Son cemaat yerinin sağ ve sol başında ve giriş aksının her iki yanında bulunan sütunların başlıkları mukarnaslı, diğer iki ara sütun başlığı baklavalıdır. Küfeki taşından yapılmış sivri kemerlerin üstü kırmızı renk sıva ile kaplanmıştır. Sütun kaideleri daire planlı, tek sıra mukarnas ögelidir. Son cemaat yeri, avlu kotundan 72 cm yüksektedir. Döşeme, kenarlarda çerçeve oluşturacak şekilde mermer, iç kısımlar küfeki taşı ile kaplanmıştır (Şekil 2.150).

Şekil 2.149: Hadım İbrahim Paşa Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.150: Hadım İbrahim Paşa Camisi, son cemaat yeri zemin kaplaması, (Artam, 02.2011).

Avlu

Hadım İbrahim Paşa camisinin düzenli avlusu yoktur. Avlu döşemesi küfeki taşıdır ancak bozulan kısımlar traverten taşı kullanılarak yenilenmiştir. Sadece son cemaat yerinin ön kısmında Marmara mermeri ve Bilecik Gülümbe mermeri ile yapılmış bir desen bulunmaktadır (Şekil 2.151, 2.152). Yaklaşık 200cm x 180 cm ebatlarında olan desen 1976 yılında çekilen bir fotoğrafta da görülmektedir (Şekil 2.153). Avlunun eski fotoğraflarında kapılar arasında taş yol olduğunu geriye kalan alanların toprak olduğu, mezar taşlarının dağıldığı görülmektedir (Şekil 2.154). Avluda kuyu ve korint sütun başlığı ve sütun kaidesi bulunmaktadır (Şekil 2.155). Günümüzde bahçede birçok ağaç bulunmaktadır. Bunlardan en çok göze batanı kuzey duvarı boyunca uzanan hazirede, batı duvarı boyunca uzanan hazirede ve A kapısı önünde bulunan çınar ağacıdır. Konyalı (1950, s.101), camide büyük ağaçların olduğunu ancak bu ağaçların onarım sırasında kesildiğini belirtmektedir.

Şekil 2.151: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avlu zemininde taş desen (Artam,02.2011).

Şekil 2.152: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avlu zemininde taş desenin çizimi, (Artam).

Şekil 2.153: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avlu zemininde mermer ile yapılmış desen, 1976, (AAE).

Şekil 2.154: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avluya güneyden bakış, türbe ve mezartaşları, 1976, (AAE).

Şekil 2.155: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avluda kuyu, sütun başlığı ve kaidesi (Artam, 02.2011).

Şadırvan

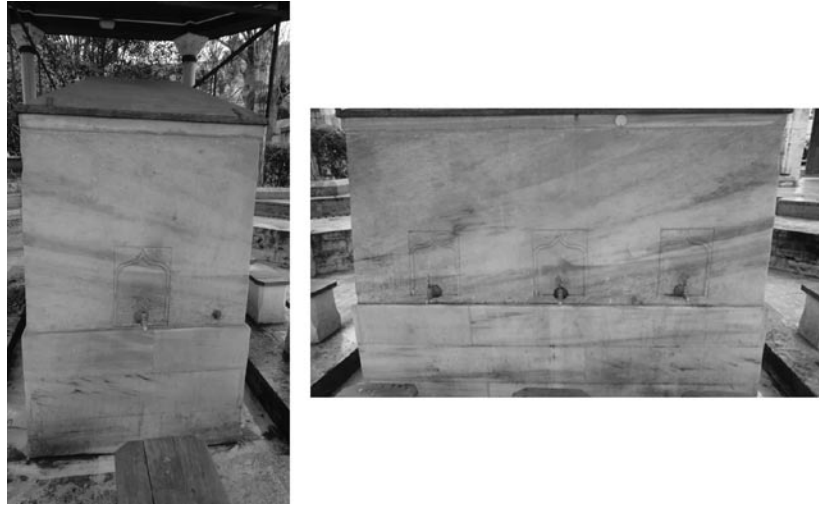
Günümüzde hazne geniş sekizgen bir alan içinde bulunmaktadır (Şekil 2.156). Çevresinde bulunan sütunlar ve saçak yeni yapılmıştır. Sekiz adet sütunun taşıdığı ahşap saçak abdest alanını örtmektedir. Sütunların başlıkları baklavalı, kaideleri tek sıra mukarnas ögelidir. Caminin, 1969 yılında çekilen fotoğrafında sadece mermer su haznesi vardır, sütunlar ve örtü bulunmamaktadır. Su haznesi avlu kotundan aşağıda ve demir parmaklıklarla çevrilmiş görünmektedir (Şekil 2.157). Dikdörtgen mermer haznenin uzun kenarı 218 cm, kısa kenarı 107 cm'dir. Haznenin musluk ayna taşlarında dikdörtgen çerçeve içinde çift kavisli kaş kemer deseni işlenmiştir (Şekil 2.158). Yavuz (1988, s.67), şadırvanın özgün olmadığını, tamamiyle yok olup tekrar yapıldığını ve yazılı kitabesine göre bir hayırsever tarafından tamir ettirildiğini belirtmektedir.

Şekil 2.156: Hadım İbrahim Paşa Camisi, şadırvan, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.157: Hadım İbrahim Paşa Camisi, kuzey batıdan camiye bakış, şadırvan, 1969, (AAE).

Şekil 2.158: Hadım İbrahim Paşa Camisi, şadırvan detayı, (Artam, 02.2011).

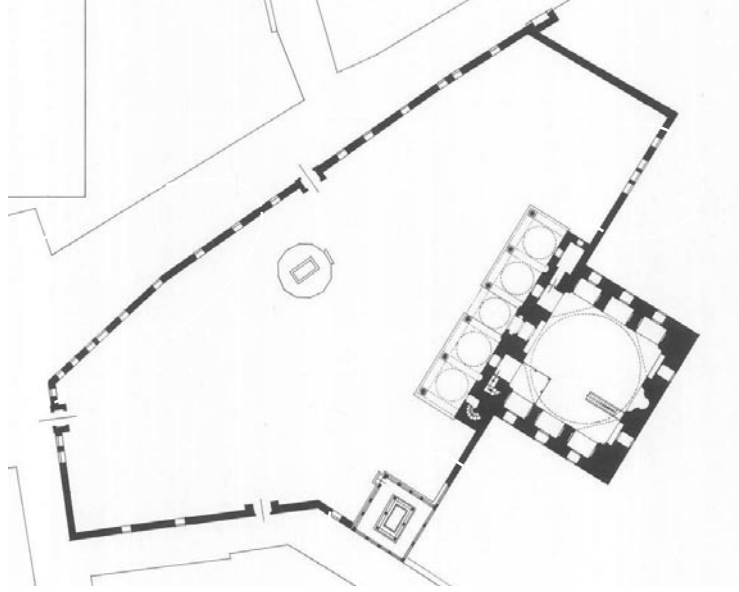
Avlu Duvarları - Pencereleler

Caminin minare duvarı ile türbe arasında bulunan tuğla taş almaşık duvar 185 cm yüksekliğindedir. Günümüzde bu duvar yeniden yapılmış ve arka bahçeye geçiş özgün durumuna sadık kalınarak bırakılmıştır, ancak geçiş duvarın başlığı uzatılmak suretiyle kapı halini almıştır. Bu duvar 1972 yılında W. Schiele tarafından çekilmiş bir fotoğrafta net bir şekilde görülmektedir (Şekil 2.159). Alman Mavileri'nde pencere ve kapılar gösterilmediğinden açıklıkları kontrol etmek ancak eski fotoğraflar yardımıyla olabilmektedir.

Şekil 2.159: Hadım İbrahim Paşa Camisi, caminin bostan tarafından görünüşü, 1972, (AAE).

Caminin güney batı cephesinden İmam Mehmed Sokak'a doğru uzanan duvar 200 cm yüksekliğindedir. Duvar üzerinde beş adet pencere ve avluya girmek için boşluk bırakılmıştır. Bu duvarın Ali Saim Ülgen'in çizimlerinde görülmektedir ancak planlarda dört pencere çizilmiştir (Şekil 2.160). Eski fotoğraflarda bu alanda basit tek katlı yapıların bulunduğu görülmektedir (Şekil 2.159). Alman Mavileri'nde ise duvar görülmektedir ancak bu duvarın yanında dikdörtgen planlı başka bir yapı görülmektedir (Şekil 2.161). Çeşmenin arkasında bulunan doğu cephesi duvarı, kaba yonu taş olarak örülmüş ve 200 cm yüksekliğindedir.

Şekil 2.160: Hadım İbrahim Paşa Camisi, Ali Saim Ülgen planı, 1939, (Url-5, Levha 157).

Şekil 2.161: Alman Mavileri Haritaları'nda Hadım İbrahim Paşa Camisi, (N6/4, cilt 3).

Kuzey avlu duvarı 250 cm yüksekliğinde küfeki taşı ile örülmüştür. Planda A harfi ile kodlanan kapının doğu yönde beş adet, batı yönde yedi adet pencere bulunmaktadır. Ali Saim Ülgen'in çizimlerinde bu duvar üzerinde dokuz adet pencere çizildiği görülmektedir. Pencerelelerde ölçü birliği bulunmamakta, aralıklar da değişmektedir (Şekil 2.162). Doğru yönde bulunan pencere genişlikleri sırasıyla 138 cm, 113 cm, 111 cm, 111cm ve 102 cm'dir. Pencere yüksekliği 135 cm, zeminden

ise 64 cm yüksekliktedir. Bu pencerelerin söveleri iki sıra taş çerçeveden oluşmaktadır, ancak avlu içinde çerçeve bulunmamaktadır (Şekil 2.163).

Şekil 2.162: Hadım İbrahim Paşa Camisi, kuzey cephe avlu duvarı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.163: Hadım İbrahim Paşa Camisi, kuzey cephe avlu duvarı, duvar sonunda çeşme, (Artam, 04.2011).

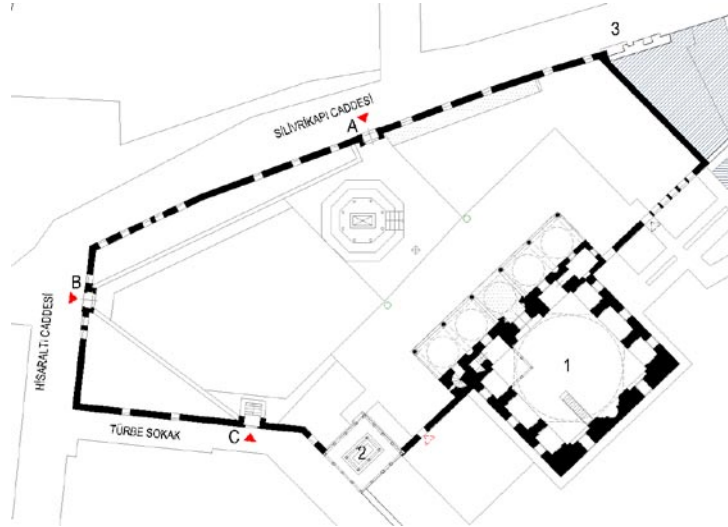
B harfi ile kodlanan kapının güney yönünde iki, kuzey yönünde bir adet pencere bulunmaktadır. Bu pencereler zamanla hazire alanı içinde kaldıklarından, hazire penceresi görevi görmüşlerdir. Kapının yanında bulunan iki adet pencere duvardan biraz daha yüksektir. Bu pencereler de avlu içinden sövesiz, dışardan söveli görünmektedir.

Türbe sokak paralelinde devam eden duvar üzerinde iki adet pencere ve merdivenli avlu kapısı bulunmaktadır. Sokağın içeri doğru kıvrıldığı noktada türbe duvarının avlu duvarıyla hemyüz olduğu, devamında tuğla taş duvarın devam ettiği görülmektedir (Şekil 2.164).

Şekil 2.164: Hadım İbrahim Paşa Camisi, türbe Sokak, avlu ve türbe duvarı, (Artam, 02.2011).

Avlu Kapıları – Merdivenler

Şekil 2.165: Hadım İbrahim Paşa Camisi kapı kodlama şeması.

Hadım İbrahim Paşa Camisi'nde üç adet kapı bulunmaktadır (Şekil 2.165). Planda A harfi ile kodlanan kapı, caminin kible kapısına karşılık gelen, kuzey avlu duvarının ortasında bulunan küfeki taşından yapılmıştır (Şekil 2.166). Avlu içinden bakıldığında, ikili çerçeve ile çevrelenen kapının kitabe alanı boştur. Basık kemerin üzerinde kalan üçgen alan içinde sağda ve solda siyah taş ile eşkenar üçgen bezemesi yapılmıştır. Basık kemer küfeki taşından yapılmıştır. İç yüzde olan ikili çerçeve detayı kapının dış yüzünde de görülmektedir. Kapının kitabesi bulunmaktadır. İç yüzde küfeki taşı olan basık kemer ve söveler burada mermer olarak yenilenmiştir. Kapı açıklığı 115 cm, çerçevelerle beraber 225 cm'dir. Kemer yüksekliği 237 cm, kornişe kadar olan yükseklik ise 375 cm'dir.

Şekil 2.166: Hadım İbrahim Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 04.2011).

Planda B harfi ile kodlanan kapı, Hisaraltı Caddesi'ne açılan, iki yanında hazire alanı bulunan kapıdır (Şekil 2.167). Silivrikapı'nın tam karşısında konumlanmıştır. Avlu içinden bakıldığında, ikili çerçeve ile çevrelenen kapının kitabe alanı boştur. Kapı kaş kemerlidir ve söve içlerindeki minik profillerle kapı süslenmiştir. Dışardan bakıldığında basık kemerli görünen kapının kitabe kartuşunun uçları sivrilerek bitmekte, zengin bir görüntü vermektedir. Kapı açıklığı 147 cm, çerçevelerle beraber 267 cm'dir. Kemer yüksekliği 262 cm, kornişe kadar olan yükseklik ise 398 cm'dir.

Şekil 2.167: Hadım İbrahim Paşa Camisi, B kapısı, (Artam, 04.2011).

Planda C harfi ile kodlanan kapı, Türbe sokağa açılan, merdivenli kapıdır (Şekil 2.168). Dört taş basamakla avludan sokak kotuna inilmektedir. Avlu içinden bakıldığında, çerçevesiz ve kitabesiz kapı yuvarlak kemerlidir. Dışardan bakıldığında ikili çerçeve ile çevrelenen basık kemerli kapının kitabesi yoktur. Kapı açıklığı 175 cm, tüm kapı kitlesi 235 cm'dir. Yuvarlak kemer 355 cm, basık kemer 325 cm yüksekliğindedir. Kornişe kadar olan yükseklik ise 375 cm'dir.

Şekil 2.168: Hadım İbrahim Paşa Camisi, C kapısı, (Artam, 04.2011).

Bahçe

Caminin kible duvarı arkasında geniş bir yeşil alan bulunmaktadır. Yaklaşık alanı 1900 m² olan bahçe beton bahçe duvarı ile sınırlandırılmıştır (Şekil A.9, r.3). Konyalı (1950, s.100), bu alanın bazı kimseler tarafında işgal edildiğini belirtmektedir. Alman Mavileri haritalarında saha büyük bir üçgen biçimindedir ancak duvarların parça parça çizildiği görülmektedir (Şekil 2.161). 1966 yılına ait hava fotoğrafında bahçenin içine giren yapıları, 1982 yılına ait hava fotoğrafında ise bahçe sınırının genişletildiği ve yapıların bir kısmının kaldırılmış olduğunu ancak çeşme yönünde yapıların arttığı görülmektedir (Şekil 2.169).

1966, hava fotoğrafı, ibb

1982, hava fotoğrafı, ibb

Şekil 2.169: Hadım İbrahim Paşa Camisi, 1966 ve 1982 yılına ait hava fotoğrafları (İBB).

Hazire

Silivrikapı'nın karşısında olan B kapısının sağı ve solu haziredir (Şekil 2.170). Konyalı'ya göre (1950, s.101) burada İbrahim Paşa devrinde çiçek bahçesi olan alanlar daha sonra mezarlık olmuştur. Hazireyi ayıran duvar 114 cm yüksekliğindedir. 1970'li yıllara ait fotoğraflarda ise hazireyi sınırlayıcı duvarlar görülmemektedir (Şekil 2.171). En erken tarihli mezar taşı 1735 yılında ölen caminin imamı Mustafa efendi, en geç tarihli ise Hafız Mehmet Efendi'nin oğlu Mehmet Sait Efendi'ye ait 1856 yılına tarihlenen mezartaşıdır (Konyalı, 1950, s.102).

Şekil 2.170: Hadım İbrahim Paşa Camisi, hazire, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.171: Hadım İbrahim Paşa Camisi, avlunun güneybatıdan görünüşü, 1976, (AAE).

Çeşme

Silivrikapı Caddesi üzerinde avlu kapısının solundadır. Sivri kemerli çeşme küfeki taşı ile yapılmıştır. Çeşmenin kitle sınırları silmeler ile belirlenmiştir. Kemer nişinin içinde, ayna taşının iki yanında bardak koymak amacı ile nişler yapılmıştır. Ayna taşı üzerinde Bursa kemeri kabartması bulunmaktadır. Sivri kemerin kilit taşında rozet kabartması bulunmaktadır. Üstünde kitabe yoktur (Şekil 2.172).

Şekil 2.172: Hadım İbrahim Paşa Camisi, çeşme, (Artam, 02.2011).

Türbe

Son cemaat yerinin sağında, avludan 41cm yüksekte bulunan Hadım İbrahim Paşa türbesinin mermer söveli onbeş penceresi ve kapısı bulunmaktadır (Şekil 2.173). Konyalı, (1950, s.101) eskiden üzerinde demir bir şebeke olduğunu, ancak bir çitlenbik ağacının sandukanın içinden büyüdüğünü, sandukayı ve demir şebekeyi patlattığını, daha sonra bu ağacın kesildiğini ve türbenin tamir edildiğini belirtmektedir. Kitabesi yoktur.

Şekil 2.173: Hadım İbrahim Paşa Türbesi, (Artam, 02.2011).

2.6 Sinan Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Beşiktaş.

Tarihi: 1555-56 (Necipoğlu, 2005, s.419).

Banisi: Kaptan-ı Derya Sinan Paşa. Rüstem Paşa'nın kardeşi olan Sinan Paşa Enderun'da eğitim görmüş, Saraybosna'da sancak beyliği yapmıştır. 1548 yılında Kaptan-ı Derya'lığa getirilmiştir. 1554 yılında vefat etmiştir (Necipoğlu, 2005, s.418).

Külliye:

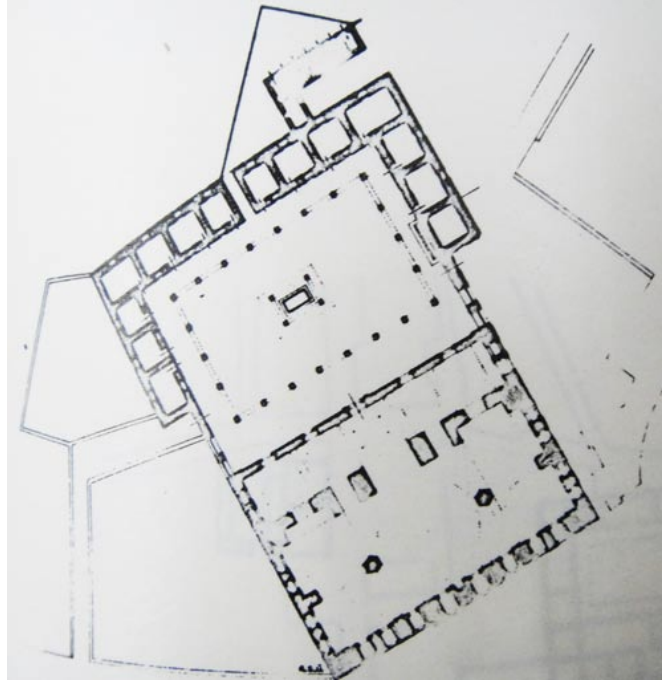
Sinan Paşa Camisi, Beşiktaş ilçesinin merkezinde, iskelenin karşısında yer almaktadır. Düz bir arazi üzerinde, Barbaros Hayreddin Türbesi ile karşılıklı konumlanmıştır. Necipoğlu, (2005, s.419) külliyesinin cami, medrese, sıbyan mektebi, tekke, hamam, çeşme ve iki mescitten oluştuğunu belirtmektedir ancak günümüze sadece cami ve medrese kalmıştır. Caminin güneyinde bulunan çeşme, 1938 yılında Barbaros Meydanı düzenlenirken kaldırılmış ve Harbiye Açık Hava Tiyatrosu'nun karşısına konulmuştur (Kuran, 1986, s.101). Caminin güneybatısına yapılmış olan hamam, yol çalışmaları sırasında yıktırılmıştır. Behçet Ünsal'ın makalesinde verdiği bilgiye göre (1969, s.60) yıkım konusu 1957 senesinde çok tartışılmış, ancak kendisi ve bir grup meslektaşının red oyuna rağmen yıkım kararı alınmıştır.

Evliya Çelebi, Seyahatname'de Sinan Paşa Camisi ve konumu hakkında şu bilgileri vermiştir; *“İskeleye yüz adım yakın, bir düzlük ve otlakta yapılmıştır. Yüksek kubbeli ışıklı bir camidir. İmaret duvarları kırmızı ve beyazla yapılmış bir müslüman ibadet yeridir. Avlunun dışı çınar ağaçlarıyla süslüdür. Bir köşesinde bir şe'riyye mahkemesi vardır. Bir nazik minaresi vardır. Mihrabı önünde demir pencereler içinde şehrin tanınmışlarından bazı kimseler gömülüdür. Öte tarafta iskeleye varıncaya kadar geniş sahradır.”* (Demircanlı, 1989, s.124).

Sinan Paşa Camisi, 1936-1937 yıllarında küçük onarımlar geçirmiştir. 1972-1974 yılında, avluda ve medrese odalarında restorasyon çalışmaları yapılmıştır (Kuran, 1972,s.261). (Bkz. EKA, ŞekilA.11, Şekil, A.12).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü son cemaat yeri, ortada derin bir tonoz, yanlarda ikişer kube ile örtülüdür. Son cemaat yeri Evliya Çelebi'ye göre, 1749 yılında içeri alınmış, dış revak ise ahşap örtü ile kaplanmıştır (Necipoğlu, 2005, s.421). Ali Saim Ülgen'in planında, henüz revak kapatılmamıştır (Şekil 2.174).

Şekil 2.174: Ali Saim Ülgen, Sinan Paşa Camisi planı, (Kuran, 1972, s.265).

Avlu

Mimar Sinan bu camide ilk defa avluyu cami ve medresenin ortak kullanım alanı olarak tasarlamıştır (Kuran, 1986, s.97). Avlunun günümüz alanı 509 m²'dir (Sönmezer, 2003, s.67). Revak alanının son cemaat yerine çevrilmeden önce ki alanı ise 656 m²'dir (Sönmezer, 2003, s.67). Avlu döşemesi yenilenmiş, Marmara mermeri ile kaplanmıştır. 1943 yılına ait bir fotoğrafta avlunun düzensiz taşlarla döşenmiş olduğu görülmektedir (Şekil 2.175). 1932 yılına ait bir fotoğrafta kiremit ile kaplanmış saçağın eliböğründelerle desteklendiği görülmektedir. Şadırvanın yanında büyük bir ağaç bulunmaktadır. Günümüzde avluda ağaç bulunmamaktadır ve saçak yenilenmiştir (Şekil 2.176). Eski fotoğraflarda görünen (Şekil 2.177), caminin kible duvarına bitişik olarak yapılmış ahşap meşruta 1936-37'de Vakıflar İdaresi tarafından yıktırılmıştır (Kuban, 1998, s.172). Pervititch Haritaları'nda da ahşap meşruta görülmektedir (Şekil 2.178).

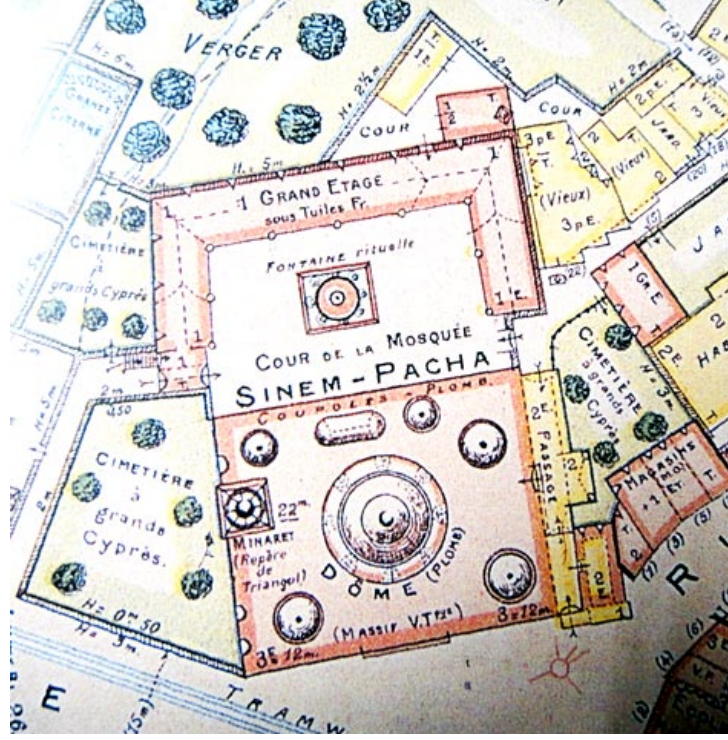
Şekil 2.175: Sinan Paşa Camisi, şadırvan avlusu, 1943, (İAMA).

Şekil 2.176: Sinan Paşa Camisi, avlu, (Edhem, 1932, s.39).

Şekil 2.177: Sinan Paşa Camisi, meşruta görüşleri, 1936, (İAMA, KTVKKA).

Şekil 2.178: Pervititch Haritası, Sinan Paşa Camisi, (sağ altta meşruta görülmektedir).

Şadırvan

Avludaki mermer şadırvan özgündür (Kuban, 1998, s.172). Dört adet mermer sütun ahşap örtüyü taşır. Sütunların başlıkları revak başlıkları gibi pahlı, gövdeleri kaidesiz zemine oturur. Bilezikleri yoktur. Su haznesi dikdörtgendir, altı adet musluğu vardır. Uzun taraf, üç bölüme ayrılmıştır. Kaş kemerli iki adet pano ortasında, iki servi motifi ve bir rozet bulunmaktadır. Pano ve motiflerin üzerinde de kitabe vardır. Kısa kenarında, kaş kemerli pano ve iki yanında, altta ve üstte rozet vardır. Haznenin dört köşesinde kum saati kabartması mevcuttur (Şekil 2.179).

Şekil 2.179: Sinan Paşa Camisi, şadırvan, (Artam, 01.2011).

Avlu - Medrese Revakları

Günümüzde camekanla kapatılmış olan avlu revakı, son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır. 1943 yılına ait fotoğrafta revak açık olarak görülmektedir (Şekil 2.180). Revak döşemesi Marmara mermeri yada küfeki taşı olabilir. Döşeme giriş aksında yükseltilmiştir. Tek yönde eğimli ahşap saçak, ahşap payandalar tarafından desteklenmektedir. Tuğla taş almaşık duvar içinde tuğla sivri kemerli pencereler sağ ve sol yanda ikişer adet olmak üzere sıralanmıştır.

U planlı medrese revakı avluyu üç yönde sarmaktadır. Enlemesine yedi, boylamasına dört açıklığı bulunan toplam yirmiiki sütünlü revak alanı tek yönde eğimli ahşap çatı ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 100 m² olan revakın tuğla sivri kemerleri bulunmaktadır. Köşe sütunlar Kestanbol graniti diğerleri Marmara mermeridir. Sütun başlıkları *lotus* (Egli, 1997, s.70), sütunlar kaidesizdir. Avlu kotu zamanla değişmiş ve özgünlüğünü kaybetmiş olduğu için, sütunların döşemeye bastığı noktalarda, bilezik yükseklikleri değişmektedir. Egli'nin (1997, s.70), kitabında yer vermiş olduğu revak fotoğrafında kaideli sütunlar görülmektedir (Şekil 2.181). Günümüzde medrese revak döşemesi koyu renk ahşap ile kaplanmıştır.

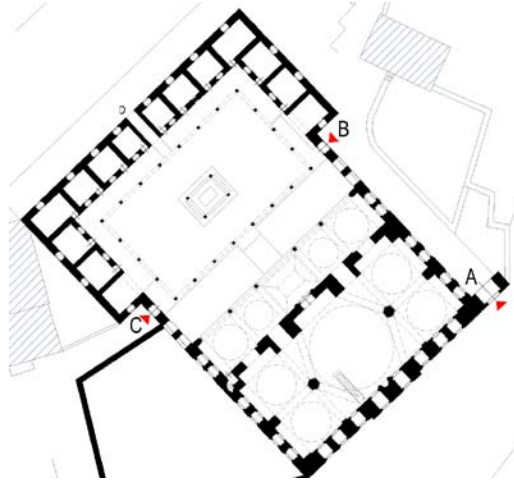

Şekil 2.180 : Sinan Paşa Camisi, son cemaat yeri, 1943, (İAMA).

Şekil 2.181: Sinan Paşa Camisi, medrese revak sütunları, (Egli 1997, s.70, r.119).

Avlu Kapıları

Şekil 2.182: Sinan Paşa Camisi kapı kodlama şeması.

Sinan Paşa Camisi'nin ana caddeden bir adet girişi vardır (Şekil 2.182). Bu girişin sağında hazire başlar ve doğu kapısına kadar devam eder. Planda A harfi ile kodlanan kapı küfeki taşından basık kemerlidir. 280 cm yüksekliğinde ve 240 cm genişliğindedir (Şekil 2.183). Planda B harfi ile kodlanan ve avluya açılan doğu kapısı sivri kemerlidir. Kemer tuğladan yapılmıştır, kemer aynası sıvalıdır. Kapı söveleri küfeki taşındandır. 120 cm genişliğinde, 192 cm yüksekliğindedir (Şekil 2.184).

Şekil 2.183: Sinan Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 01.2011).

Şekil 2.184: Sinan Paşa Camisi, B kapısı, (Artam, 01.2011).

Planda C harfi ile kodlanan batı kapısı, tuğla sivri kemerlidir. Mermer sövede iki sıra silme bulunmaktadır. Kapının genişliği 122 cm, yüksekliği 202 cm'dir (Şekil 2.185). Caddeden giriş sağlayan kapı, diğer iki kapıya oranla daha geniş ve yüksek, avluya giriş kapıları ise hemen hemen aynıdır. Planda D harfi ile kodlanan kapı ise aslında geçit sayılabilir. Kapı kanadı yoktur. Burası avludan helalara geçit vermektedir. Tuğla taş almasıık duvar içinde tuğladan yapılmış yuvarlak kemeri bulunmaktadır. Geçitin genişliği 126 cm, yüksekliği 210 cm'dir (Şekil 2.186). Caminin özgün durumunda, son cemaat yeri cami iç mekanına katılmadan önce, son cemaat yeri

önünde bulunan revak yanlarından avluya giriş yapıldığı, ancak yapılacak bir kazı sonucunda bu alanlar ile ilgili doğru bilgilere ulaşılabileceği düşünülmektedir (Kuban, 1998, s.172).

Şekil 2.185: Sinan Paşa Camisi, C kapısı, (Artam, 01.2011).

Şekil 2.186: Sinan Paşa Camisi, D kapısı, (Artam, 01.2011).

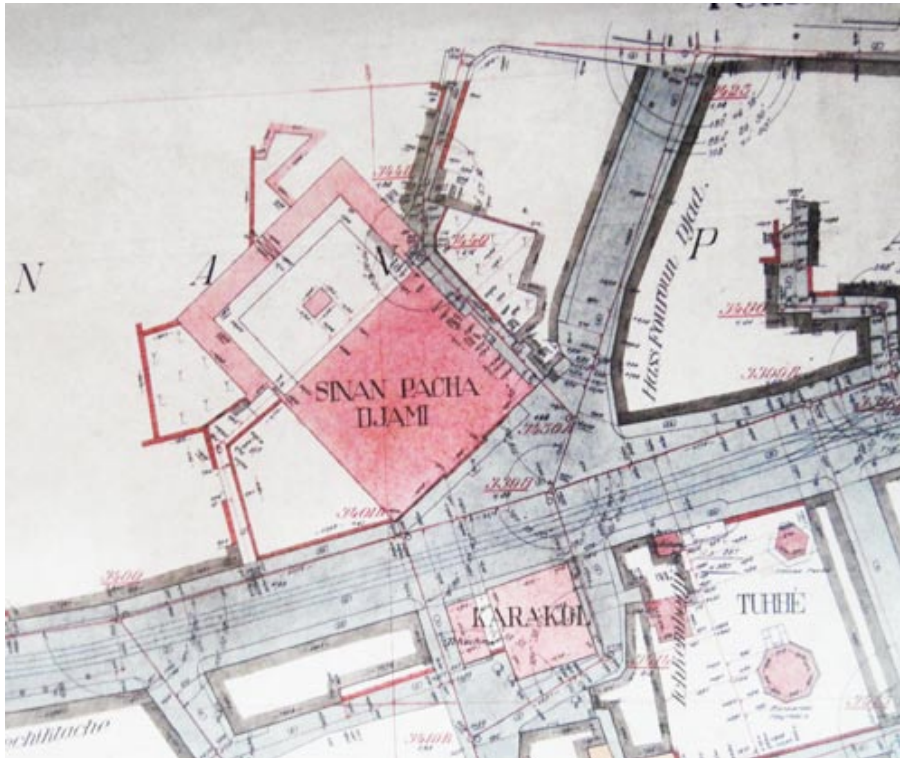
Hazire

Sinan Paşa Camisi'nin doğu ve batı yönünde iki haziresi vardır. Doğu yönünde bulunan hazirenin alanı 190 m²'dir. Sokak kotundan 45 cm yüksek olan hazire alanına üç rıhtlı basamakla girilmektedir. Batı yönünde bulunan hazirenin alanı 394

m²'dir (Şekil 2.187). Hazire duvarı 257 cm yüksekliğindedir ve hazireyi caddeden ayırır. Bu duvar 90 derece geriye doğru döner ve yüksekliği 126 cm olarak batı kapısının yanından cami beden duvarına dayanır. Bu duvarlar hazire içinde kaba yonu taş duvar iken dışarıdan küfeki taşı olarak görülür. Duvarların sınırladığı hazire sokak kotundan, cadde tarafında 86 cm, medrese tarafında 73 cm yüksektir. Dört adet basamakla hazire alanına girilir. Pervititch Haritaları'nda ve Alman Mavileri'nde günümüzde Beşiktaş Müftülüğü olan alanın mezarlık olduğu görülmektedir (Şekil, 2.188).

Şekil 2.187: Sinan Paşa Camisi, batı cephe hazire, (Artam, 01.2011).

Şekil 2.188: Alman Mavileri Haritaları, Sinan Paşa Camisi, (İ12/2, cilt 2).

2.7 Kara Ahmet Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Topkapı.

Tarihi: 1565-1567 (Necipoğlu, 2005, s.377).

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı, Yavuz Sultan Selim'in damadı Kara Ahmet Paşa (Konyalı, 1950, s.10).

Külliye:

Kara Ahmed Paşa Külliyesi, cami, medrese, türbe, sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktadır. Kuzeyde Undeğirmeni sokak, doğuda Emin Molla sokak, batıda Bican Bağcıoğlu yokuşu güneyde ise yapı adalarıyla sınırlanmıştır. Türbe ve mektep camiden uzakta, yolun karşı tarafında bulunmaktadır.

1894 yılında İstanbul'da meydana gelen büyük depremlerde ve 1782 yılında çıkan yangında hasar görmüştür (Cezar, 1963, s.364, 392). Cami kapısı üzerinde bulunan kitabelere göre 1896 yılında, II. Abdülhamid döneminde cami tamir ettirilmiştir (Konyalı, 1950, s.15). 1942 yılında Arpa Emini Yokuşu üzerinde bulunan çeşme yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmıştır (Konyalı, 1950, s.21). Çeşmenin küfeki taşından ve yaprak kemerli olduğunu belirtilmektedir. 1955-60 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım çalışmaları yapılmıştır (Özakın, 1988, s.190). Günümüzde medrese Hacı Ferişt Efendi Eğitim ve Kültür Derneği tarafından kullanılmaktadır.

Evliya Çelebi, Seyahatname'de kısa bilgi vermiş, caminin Mimar Sinan yapısı olduğunu ve selatin camileri gibi büyük bir cami olduğunu belirtmiştir (Konyalı, 1950, s.13). (Bkz. EKA, Şekil A.13, Şekil A.14).

Son Cemaat Yeri

Yedi bölümlü son cemaat yerinin giriş aksı ve her iki yanında bulunan dört birim kubbe, köşelerde bulunan iki birim aynalı tonoz ile örtülüdür. Alanı 307 m² (Sönmezer, 2002, s.104) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun vardır. Hereke pudingi ve küfeki taşı ile yapılmış sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Marmara mermeridir. Sütun başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire kesitlidir. Son cemaat yeri zemini, avlu kotundan 33 cm yüksektedir. Zemin kaplaması Marmara mermeridir (Şekil 2.189). Son cemaat yeri köşe sütunlarında üstüste iki yarım mukarnaslı başlık kullanılmıştır (Şekil 2.190).

Şekil 2.189: Kara Ahmed Paşa Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 04.2011).

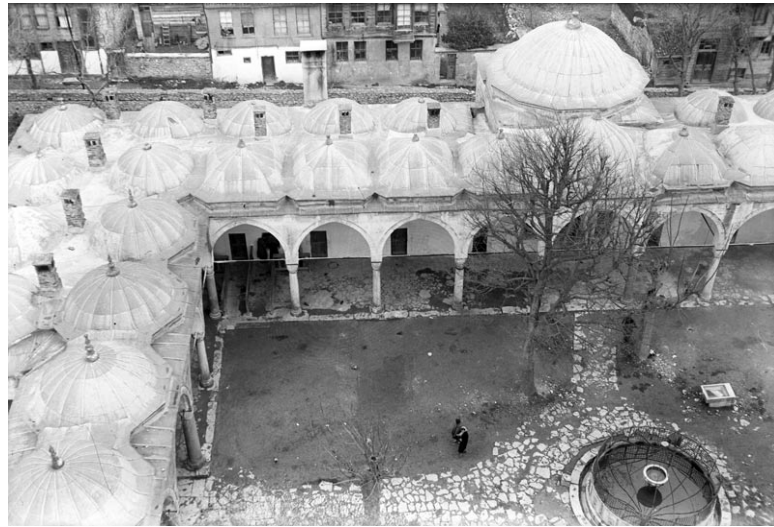
Şekil 2.190: Kara Ahmed Paşa Camisi, son cemaat yeri köşe sütunu, (Artam, 04.2011).

Avlu

Avlu cami ve medresenin ortak kullanımındadır. Medrese hücreleri avlu kapılarının yanından başlayarak avluyu U biçiminde sarmaktadır. Yaklaşık 1346 m² olan (Sönmezer, 2002, s.104), avlunun döşemesi yenilenmiş, traverten ile kaplanmıştır ancak zeminde avlu revakı sınırında, küfeki taşından şerit görünmektedir (Şekil 2.191). 1943 yılına ait fotoğraflarda giriş akslarını birbirine bağlayan taş yol olduğu görülmektedir (Şekil 2.192). Ali Saim Ülgen'in makalesinde (1942, r.2) yer verdiği bir resimde şadırvanın yanında büyük bir ağaç olduğu görülmektedir (Şekil 2.193). Günümüzde avlu aralarında yürüme yolu olan dört parçaya bölünerek yeşil alan olarak düzenlenmiştir.

Şekil 2.191: Kara Ahmed Paşa Camisi, avlu taş döşeme parçası, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.192: Şadırvan avlusu ve kapılar arasında taş yol, 1943, (İAMA).

Şekil 2.193: Şadırvan avlusu, (Ülgen, 1942, r.2).

Şadırvan

Günümüzde alanı yaklaşık 27 m² olan şadırvan avlu giriş kapıları aksı üzerindedir. Şadırvan değiştirilmiş, özgün biçiminden tamamen farklı, klasik mimari tasarım ve oranlarına uygun olmayan bir şadırvan inşa edilmiştir (Şekil 2.194). Hacı Ferhat Efendi Eğitim ve Kültür Derneği görevlisi ile yapılan görüşmede şadırvanın kaldırıldığını yerine şu anda avluda bulunan şadırvanın yapıldığını bildirmiştir. Şadırvanın özgün hali ancak eski fotoğraflardan görülebilmektedir. Ali Saim Ülgen'in (1942, s.170) makalesinde şadırvanın dokuz yüzlü, sade ancak oldukça harap durumda olduğu belirtilmektedir. 1988 yılında yapılan bir araştırmada ise (Özakın, 1988, s.143) şadırvanın onüç yüzlü olduğu ve içinde fiskiyeli havuz olduğundan bahsedilmektedir. Eski fotoğraflarda şadırvanın onüç yüzlü olduğu görülmektedir. Şadırvanın çevresinde ise zemin daire biçiminde kaba yonu taşlarla kaplanmıştır.

Şekil 2.194: Kara Ahmed Paşa Camisi, şadırvan, (Artam, 02.2011).

Avlu – Medrese Revakları

Avlu giriş kapılarının yanından başlayarak son cemaat yerine kadar devam eden avlu revakı her iki tarafta kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 120 m² (Sönmezer, 2002, s.104) olan avlu revakında altı sütun bulunmaktadır. Küfeki taşı ile yapılmış sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlardan batı avlu kapısının yanında bulunan üçüncü sütun Serpantin breşi, doğu avlu kapısı yanında bulunan üçüncü sütun Kestanbol graniti, diğerleri Marmara mermeridir. Avlu kapılarının her iki yanında ise Mısır Asuan graniti sütunlar bulunmaktadır (Şekil 2.195). Sütun başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire planlıdır. Revak zemini avlu kotundan 33 cm yüksekte, son cemaat yeri ile aynı kottadır. Zemin kaplaması yenilenmiş Marmara mermeridir.

Şekil 2.195: Avlu revak sütunları, Serpantin breşi, Mısır Asuan graniti, Kestanbol graniti, (Artam, 02.2011).

U planlı medrese revakı avluyu üç yönden sarmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda onbir, kuzey-güney doğrultusunda iki açıklığı bulunan toplam ondört sütunlu revak alanı dersane ve yan hücrelerin birimlerinde kubbe ile diğer birimlerde aynalı tonoz ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 311 m² olan revakın küfeki taşı sivri kemerleri bulunmaktadır. Dersane girişinin her iki yanında ve revak köşelerinde bulunan sütunları Kestanbol graniti ve Mısır graniti, diğerleri Marmara mermeridir. Sütun başlıkları mukarnaslıdır ancak dershanenin doğu tarafında üçüncü ve beşinci köşe sütun baklava başlıklıdır. Mukarnaslı başlıkların boyları farklıdır, devşirme sütun kullanıldığı için böyle bir uygulama yapıldığı düşünülmektedir (Şekil 2.196). Sütun kaideleri sekizgen planlıdır. Revak ile avlu hemzeminidir. Ancak Özakin'ın (1988, s.129) verdiği bilgilerde medrese revakı avludan 18 cm yukarıdadır.

Eski fotoğraflar da bu bilgiyi desteklemektedir (Şekil 2.197). Günümüzde olduğu gibi eski fotoğraflarda da revak zemini şeşhane tuğlası ile kaplanmıştır.

Şekil 2.196: Kara Ahmed Paşa Camisi, medrese revakı, mukarnaslı ve baklava başlıklı sütunlar, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.197: Kara Ahmed Paşa Camisi, medrese revakı, şeşhane tuğlası zemin kaplaması, 1943, (İ.A.M.A).

Avlu Duvarları – Pencereleler

Küfeki taşı avlu duvarları, son cemaat yeri cami beden duvarından yanlara doğru taşma yapar. Son cemaat yerinde aynalı tonozun örttüğü köşe birimlerden caminin arkasına sivri kemerli büyük pencereler açılır. Büyük sivri kemer pencerenin üstünde petek pencere bulunmaktadır (Şekil 2.198). Pencerenin genişliği 227 cm, yüksekliği 372 cm'dir. Büyük pencerelerin yanında iki adet çini alınlıklı dolap nişi bulunmaktadır. Niş söveleri profilli mermerdir (Şekil 2.199).

Avlu revakında on adet pencere bulunmaktadır. Aynı tip pencerelerden iki adet son cemaat yeri revakında da yer almaktadır (Şekil 2.200). Profilli, mermer söveli pencerelerin üstünde sağır kemer bulunmaktadır. Diğer pencereler gibi bunların da üstünde petek pencereler yer almaktadır. Pencere boşluğu 98 cm genişliğinde, 175 cm yüksekliğindedir. Pencerenin sövelerle genişliği ise 152 cm'dir. Pencerenin yerden yüksekliği 36 cm, zeminden sivri kemerin üstüne kadar 330 cm'dir. Petek pencerelerin üst kotu 674 cm'dir. Duvarlar mermer sövenin üst hizasından sonra sıvanmıştır.

Şekil 2.198: Kara Ahmed Paşa Camisi, sivri kemerli revak pencereleri, (Artam, 2011).

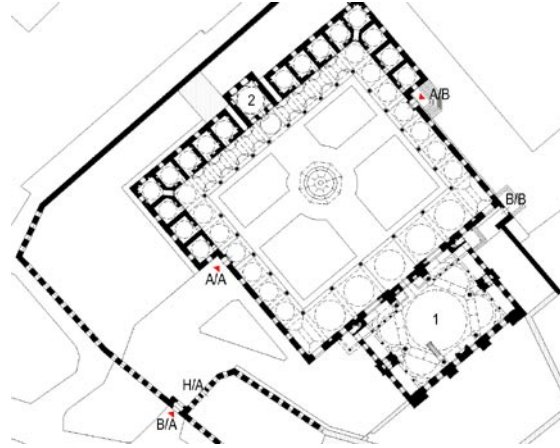

Şekil 2.199: Çini alınlıklı dolap nişi, (Artam, 2011).

Şekil 2.200: Kara Ahmed Paşa Camisi, revak pencereleri, (Artam, 2011).

Avlu Kapıları – Merdivenler

Şekil 2.201: Kara Ahmet Paşa Camisi kapı kodlama şeması.

Avlunun iki adet kapısı bulunmaktadır. Plan üzerinde kapılar A/A ve A/B harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.201).

A/A kapısı avlunun batı cephesinde bulunmaktadır (Şekil 2.202). Küfeki taşından iki sıra silmeyle çevrelenmiştir. Basık kemerli kapının söveleri Marmara mermeri, kemer taşları Marmara mermeri ve Hereke pudingi, kilit taşı serpantin breşidir. Kitabesi bulunmaktadır, Hereke pudingi bordür ile çerçevelenmiştir. Avlu içinden bakıldığında kapı, küfeki taşından iki sıra silmeyle çevrelenmiş dikdörtgen içinde sivri kemer görünmektedir. Ortada bulunan kaş kemerin arkasında basık kemer bulunmaktadır. Kapı kemer genişliği 135 cm, çerçeve ile tüm kapı genişliği 230 cm'dir. Sivri kemer yüksekliği 315 cm, kaş kemer 292 cm yüksekliğindedir.

Şekil 2.202: Kara Ahmed Paşa Camisi, A/A kapısı, (Artam, 02.2011).

A/B kapısı avlunun doğu cephesinde Emin Molla Sokak üzerindedir (Şekil 2.203). Kûfeki taşından iki sıra silmeyle çevrelenmiştir. Basık kemerli kapının söveleri ve kemer taşları Marmara mermeridir. Kemer kilit taşı üzerinde rozet bulunmaktadır. Kitabe alanı boştur. Kemer genişliği 137 cm, dış çerçeve genişliği ise 260 cm'dir. Kemer yüksekliği 232 cm'dir. Avlu içinden bakıldığında kapı A/A kapısı değerkler ile aynıdır. Avlu ile sokak arasında 200 cm kot farkı bulunduğundan, avluya on basamaklı taş merdiven ile ulaşılmaktadır (Şekil 2.204).

Şekil 2.203: Kara Ahmed Paşa Camisi, avlu doğu cephesi A/B kapısı, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.204: Kara Ahmed Paşa Camisi, A/B kapısı önünde taş merdiven, (Artam, 02.2011).

Bahçe

Bahçe caminin batı tarafında bulunmaktadır (EK A, Şekil A.13, r.5). Medresenin arka tarafında ise ince uzun bir alan bulunmaktadır (EK A, Şekil A.13, r.6). Burada medreseye ait tuvalet duş ve alanları bulunmaktadır. Emin Molla Sokağı tarafında sadece cami yan girişinin olduğu kısım bahçedir, ancak gözden uzak ve bakımsızdır. Cami kible duvarının arkası da yeşil alandır ancak bu alan camiden duvar ile ayrılmış ve kişilerin kullandığı bir alan olmuştur (EK A, Şekil A.13, r.4). Ali Saim Ülgen (1942, s.169), makalesinde bahçenin karakterinin tamamen değiştiğini belirtmektedir.

Bahçe Duvarları – Pencereleeri

Cami ve medreseyi üç yönde çevreleyen bahçe duvarları, 1950 yılında yapılan onarım çalışmaları sırasında özgün karakterini tamamen kaybetmiştir (Özakın, 1988, s.146). Medrese arkasında bulunan kuzey duvarı kaba yonu taş duvardır, üzerinde pencere bulunmamaktadır (EK A, Şekil A.13, r.6). Caminin güneybatı köşesinden başlayarak batıya doğru devam eden duvarın önünde musalla taşları bulunmaktadır. Kaba yonu taş duvar içerden sıvanmıştır. Bahçenin batı yönde sınırını oluşturan küfeki taşı duvar Undeğirmeni Sokak'a doğru köşe yapmaktadır, bu duvar üzerinde dört adet pencere bulunur. Batı cephesi üzerinde ise onbeş adet pencere bulunmaktadır. Bu cephenin yeniden yapılışı eski bir fotoğrafta görülmektedir (Şekil 2.205). Pencereleer sövesizdir, sokak kotunun yüksek olması sebebiyle bazı pencereleer tam görünmemektedir.

Şekil 2.205: Kara Ahmed Paşa Camisi, batı cephe onarım çalışmaları, 1969, (A.A.E.A).

Bahçe Kapıları

Cami bahçesine batı yönünden bir adet kapı ile giriş yapılmaktadır. Caminin batı cephesinde bulunan, planda B/A harfleriyle kodlanan bahçe kapısı, Bican Bağcıoğlu yokuşuna açılır (Şekil 2.206). Kemer yüksekliği 340 cm, harpuştaya kadar 475 cm yüksekliğindedir. Kemer genişliği 230 cm'dir. Küfeki taşından yapılmış kapının üzerinde kitabesi bulunmaktadır.

Şekil 2.206: Kara Ahmed Paşa Camisi, B/A kapısı, (Artam, 04.2011).

Emin Molla Sokak'tan caminin doğu cephesine giriş veren kapı planda B/B harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.207). Mermer söveli, basık kemerli kapı caminin yan giriş alanına açılmaktadır. Kapının bulunduğu duvar yenilenmiştir. Kemer genişliği 145 cm, kemer yüksekliği 225 cm'dir. İçerden tuğla kemer olan kapı yüksekliği 260 cm'dir.

Şekil 2.207: Kara Ahmed Paşa Camisi, B/B kapısı, (Artam, 16.04.2011).

Hazire

Caminin güneybatısında olan hazire alanı yaklaşık 298 m²'dir. Hazire bahçe kotundan 13 cm yukarıdadır. Düzenlenmiş ve beyaz çakıl taşları ile kaplanmıştır (Şekil 2.208).

Şekil 2.208: Kara Ahmed Paşa Camisi, hazire, (Artam, 04.2011).

Hazirenin doğu ve kuzey duvarı bahçeye, batı duvarı ise Bican Bağcıoğlu yokuşuna bakmaktadır. Güneybatı yönünde hazire duvarı sokağa doğru taşma yapar. Bu duvar üzerinde bulunan dört adet pencereden iki tanesi mermer sövelidir (Şekil 2.209). 100 cm genişliğinde olan pencereler 185 cm yüksekliğindedir. B/A kapısının sağında kalan altı adet pencere, 90 cm genişliğinde, 140 cm yüksekliğindedir.

Şekil 2.209: Kara Ahmed Paşa Camisi, güneybatı cephe hazire duvarı, (Artam, 04.2011).

Kuzeye bakan duvarda hazire kapısı bulunmaktadır. Hazire kapısının solunda üç adet sağında ise iki adet pencere bulunmaktadır. Kapının genişliği 140 cm, kemer yüksekliği 220 cm'dir. Kapı duvarı, 270 cm olup hazire duvarından 25 cm daha yüksektir. Pencere genişliği 90 cm, yüksekliği 135 cm'dir (Şekil 2.210). Doğuya bakan duvar üzerinde ise on adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin genişlikleri 90 cm ile 115 cm arasında değişmektedir, standart bir genişlik ölçüsü bulunmamaktadır, pencere yüksekliği ise 135 cm'dir.

Şekil 2.210: Kara Ahmed Paşa Camisi, bahçe içinden hazire duvarı, (Artam, 04.2011).

Konyalı (1950, s.21), kitabında hazirede Kara Ahmed Paşa devrinden hiç bir mezar taşının günümüze kalmadığını belirtmektedir. Mevcutta olanlardan en önemli mezar 1721 yılına ait, devrinin önemli hattatlarından, Ahmet Efendizade Mehmet Sait Efendi'dir. En geç tarihli mezar ise 1824 yılında ölen, Dergahı-Ali Yeniçeri ocağında acemiler çorbacısı Mehmet Ağa'nın mezarıdır.

2.8 Rüstem Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Tahtakale.

Tarihi: Camide yapım tarihini gösteren kitabe yoktur. Konyalı'ya göre cami, Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra yapıldığı için kitabe konmamıştır, ayrıca o dönemde bunun yaygın bir uygulama olduğunu da belirtmiştir (Konyalı, 1950, s.207). Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra, 1562 yılında Sultan Süleyman'ın izni ve Ebusuud Efendi'nin fetvasıyla caminin yeri belirlenmiş, inşaatı meşrulaştırılmış (Necipoğlu, 2005, s.321) ve daha önce kiliseden mescide çevrilmiş olan Hacı Halil Ağa mescidi yıkılarak yerine yapılmıştır (Ağır, 2009, s.132).

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Rüstem Paşa'dır. 1561 yılında vefat etmiştir. Kanuni ve Hürrem Sultan'ın kızı Mihrimah Sultan ile evlenmiştir.

Külliyeye:

Rüstem Paşa Camisi, Bizans surlarının iç kısmında, yoğun bir ticaret bölgesi içinde bulunmaktadır. Arsası düz ve etrafı binalarla çevrilidir. Üç katlı han, çifte hamam, kervansaray, mahkeme binaları, bodrum ve dükkanlardan oluşmaktadır (Aslanapa, 1980, s.3). Evliya Çelebi Seyahatname'de, caminin Tahtakale civarında olduğunu, altında dükkanlar olduğunu, yaptıranın Sultan Süleyman, mimarının da Mimar Sinan olduğunu belirtmektedir (Demircanlı, 1989, s.148). Cami 1660 İstanbul yangınında ve 1766 depreminde hasar görmüştür. 1960-61 ve 1964-69 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Kuran, 1986, s.138). (Bkz. EKA, Şekil A.15, Şekil A.16).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 160 m² (Sönmezer, 2002, s.124) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun bulunmaktadır. Hereke pudingi ve küfeki taşı ile yapılmış sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Marmara mermeri, köşe sütunlar Kestanbol granitidir. Son cemaat yeri sütun başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire planlıdır. Son cemaat yeri dış revak alanından 34 cm yüksektedir. Zemin kaplaması mermerdir (EK A, Şekil A.15, r.6). Sebah & Joaillier'in çektiği fotoğrafta bu alanın mermer olduğu görülmektedir (Şekil 2.211). Son cemaat yeri döşemesinin alın kısmında, sağ ve solda ikişer adet olmak üzere

dikdörtgen formlu açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıklar alt kat depolarının havalandırılması için düşünülmüştür. Muzaffer Batur makalesinde (1959, s.78), buradan cami avlusuna kötü kokuların yayıldığını belirtmektedir.

Şekil 2.211: Rüstem Paşa Camisi, son cemaat yeri, Sebah & Joaillier, (A.A.E.A, tarihsiz).

Dış revak

Kuzeyde sekiz, yanlarda üçer sütunun üzerinde bulunan tek yönde eğimli dış revak saçağı, son cemaat yerini üç yönde sarar (Şekil 2.212). Sütunlardan kuzeybatı köşede bulunan sütun Kestanbol graniti, diğerleri Marmara mermeridir. Tüm sütunlar baklava başlıklı, tunç bilezikli ve kaidelidir. Yan cephelerde bulunan sütunlar döşemeden 50 cm yükselen duvarın üzerine oturur. Dış revak alanı 300 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.124). Dış revak zemininde, sütunları arasında alt kat depolarına ışık vermesi için açılan dokuz adet ızgara bulunmaktadır (Batur, 1959, s.78). Bu ızgaralar eski fotoğraflarda da bulunmaktadır (Şekil 2.211).

Şekil 2.212: Rüstem Paşa Camisi, dış revak, (Artam, 2011).

Avlu

Alanı yaklaşık 204 m² olan cami avlusuna dört merdivenle çıkılır. Merdivenler kapalı olup ikisi kuzeydeki köşelerde, diğer ikisi caminin yanlarındadır. Köşelerdeki merdivenler avlunun üstü açık ön kısmına açılır. Köşe merdivenlerinin üstüne müezzin ve kayyum odaları yer almaktadır. Avlu zemini Marmara mermeridir, ancak onarım çalışmaları sırasında yer yer yenilenmiştir (EK A, Şekil A.15, r.5).

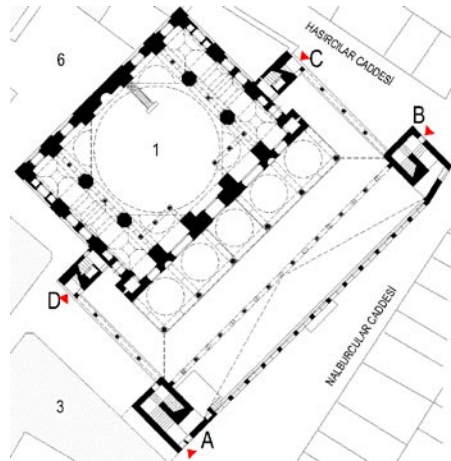
Avlu Duvarları

Rüstem Paşa Camisi, şehir dokusunun içinde olduğu için klasik avlu duvarları yoktur. Sokağa bakan duvarlar kesme küfeki taşıdır ve aşağıdan bakıldığında duvar olarak değil, cephe olarak algılanmaktadır (EK A, Şekil A.15, r.1). Avlunun Nalburlar Caddesi'ne bakan cephesinde onüç kemerli bir cephe bulunmaktadır. Bu cephede bulunan ayaklar yenilenmiştir. Burada oturmak için 52 cm yüksekliğinde bir set ve 62 cm yüksekliğinde mermer korkuluklar bulunmaktadır. Ahşap örtünün kapattığı avlunun yan kısımlarında yan sokaklara cephe veren dörder açıklık bulunmaktadır. Eski fotoğraflardan görüldüğü kadarı ile bu alanlar kapatılmış, caminin doğu cephesi, kemer altları ahşap karkas ve cam ile kapatılmış ve bir kapı açılmıştır (Şekil 2.213).

Şekil 2.213: Ahşap panel ile kapatılmış yan cepheler, Sebah & Joaillier, (A.A.E.A, tarihsiz).

Avlu Kapıları

Şekil 2.214: Rüstem Paşa Camisi kapı kodlama şeması

Rüstem Paşa Camisi'nin A ve B harfleri ile kodlanan kapıları Nalburcular Caddesi'nden, C harfi ile kodlanan kapısı Hasircılar Caddesi'nden, D harfi ile kodlanan kapısı ise Küçük Çukur Han ve Büyük Çukur Han'ın karşısından cami avlusuna geçit verir (Şekil 2.214). D kapısı günümüzde kullanılmamaktadır.

A kapısı, Hanların bulunduğu doğu yöndeki geçit kapısı ile yanyanadır. Düz atkılı kapıda süsleme bulunmamaktadır (Şekil 2.215). Kitabe alanı vardır ancak kitabe yoktur. Kapı genişliği 140 cm, yüksekliği 225 cm'dir. Merdivenli kapı geçidinde arka sokağa açılan pencerenin genişliği 92 cm, yüksekliği 110 cm'dir.

Şekil 2.215: Rüstem Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 2011).

B ve C kapıları küfeki taşından basık kemerlidir (Şekil 2.216). Bu kapılarda süsleme ve kitabe bulunmamaktadır. Kapı genişliği 148 cm, yüksekliği ise 240 cm'dir. Avluya çıkan merdivenli geçitte bulunan sövesiz pencerelerin genişliği 95 cm, yüksekliği ise 154 cm'dir.

Şekil 2.216: Rüstem Paşa Camisi, B ve C kapıları, (Artam, 2011).

Hanların bulunduğu doğu cephede yer alan D kapısı diğerlerinden daha süslüdür (Şekil 2.217). Kalın silme dizisi kitabe alanını da içine alarak dikdörtgen bir çerçeve

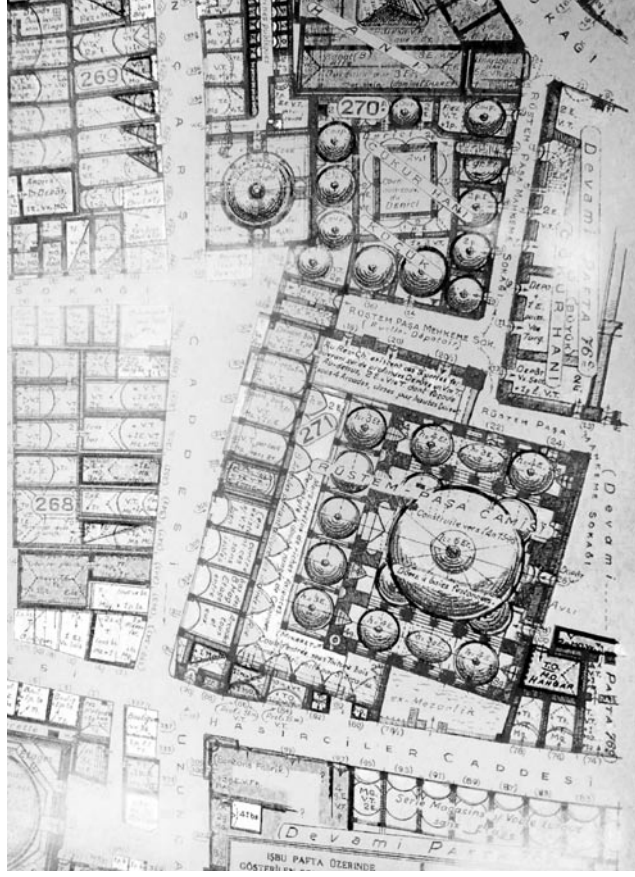
oluşturmaktadır. Basık kemerli kapının genişliği 140 cm, yüksekliği 208 cm'dir. Kapı söve genişlikleriyle beraber 240 cm, dikdörtgen çerçevenin hizasına kadar kapı yüksekliği 255 cm'dir.

Şekil 2.217: Rüstem Paşa Camisi, D kapısı, (Artam, 2011).

Şadırvan

Şadırvan, avlu darlığı sebebiyle caminin kuzeydoğusunda, Küçük Çukur Han'a bitişik yapılmıştır (EK A, Şekil A.15, r.4). Nalburlar Caddesi üzerinden kemerli bir kapı ile şadırvan alanına girilir. Pervititch haritasına göre (Şekil 2.218), şadırvanın Haliç'e doğru uzanan yanında dükkanlar ve arkalarında helalar vardır, ancak 1958 yılında Unkapanı- Eminönü caddesi açılırken bu kanat kesilmiş ve bugün sadece dip kısmı kalmıştır (Kuran, 1972). Dört yanı kapalı şadırvanın örtüsü duvarlara doğru uzamış ve kubbeli sivri kemerli sundurmalar yapılmıştır. Sekizen mermer havuzu, oniki adet sütuna oturmuş konik, kurşun kaplı beton çatı örter (Şekil 2.219). Necipoğlu (2005, s.324) şadırvan örtüsünün ahşap ve kubbeli olduğunu belirtmektedir. Oniki adet sütundan iki tanesi Kestanbol graniti, diğerleri Marmara mermeridir. Tüm sütunların başlıkları baklavalı, kaideleri daire planlıdır. Şadırvanın yola bakan duvarı kesme küfeki taşındandır, üzerinde yedi adet pencere vardır. Nalburlar Caddesi'nde ki giriş kapısının yanında bir adet pencere vardır. Şadırvan alanının içinden Küçük Çukur Han'ın sokağa taşan hücre sine kemerli bir geçiş vardır, bu geçiş kapatılmıştır.

Şekil 2.218: Rüstem Paşa Camisi, Pervititch Haritası, (s.152, p/a:76B/271).

Şekil 2.219: Rüstem Paşa Camisi, şadırvan, (Artam, 2011).

Korkuluk

Dış revakın devamı olan, yan cephelerde bulunan sütunlar sokağa cephe oluşturmaktadır (Şekil 2.220). Bu alanlarda 42 cm yüksekliğinde mermer korkuluk bulunmaktadır. Avlunun üstü açık alanında bulunan korkuluklar ise 62 cm'dir. Yedinci açıklıkta bulunan ve çeşmenin üstüne karşılık gelen korkuluk içiçe geçen daire motifleriyle diğerlerinden farklıdır. Toplamda, yan cephelerde 92 cm, ön cephede 114 cm yüksekliğinde cephe detayı oluşmaktadır.

Şekil 2.220: Rüstem Paşa Camisi, mermer korkuluk detayı, (Artam, 2011).

Hazire

Hazire, Hasırcılar Caddesi üzerindedir. Yaklaşık 50 m² olan hazire alanının duvarları günümüzde panellerle kapalı olduğu için bu alandan fotoğraf alınamamıştır. Küfeki taşından yapılmış duvarı ve duvardan daha yüksek yuvarlak kemerli bir kapısı bulunmaktadır. Cami görevlisinden alınan bilgiye göre bu alanda mezar taşı bulunmamaktadır.

Çeşme

Nalburcular Caddesi üzerinde avlunun altında, dükkanların arasındadır. Sivri kemerli çeşme küfeki taşı ile yapılmıştır. Çeşmenin üstünü kalın korniş sınırlamaktadır. Ayna taşı değişmiştir. Sivri kemerin kilit taşında rozet kabartması bulunmaktadır. Kitabesi bulunmamaktadır (Şekil 2.221).

Şekil 2.221: Rüstem Paşa Camisi, çeşme, (Artam, 2011).

2.9 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi

Bulunduğu Yer: Edirnekapı.

Tarihi: 1563-70 (Necipoğlu, 2005, s.305). Külliye yapılarında kitabe olmadığı için yapım tarihi ile ilgili net bilgi bulunmamaktadır. Kuban (1998, s.128), 1560'lı yıllarda tamamlandığını belirtirken, Kuran (1986, s.123) 1562-1565 yıllarında tamamlandığını belirtmektedir.

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan. Cami ve medresenin yapımına Kanuni'nin emri ile başlanılmış ancak ölümünden sonra Mihrimah Sultan baniliği devam ettirmiştir (Necipoğlu, 2005, s.306).

Külliye:

Cami, medrese, türbe, çarşı ve hamamdan oluşmaktadır. Çarşı günümüze ulaşmamıştır. Kuzeyde Kaleboyu Caddesi ve Edirnekapı, güneyde Yunus Emre Parkı, batıda Fevzipaşa Caddesi ve doğu yönde ise boş arazi ile sınırlanır. Avlu cami ve medresenin ortak kullanımındadır. Cami Aya Yorgi Kilisesi'nin bulunduğu yüksek arsa üzerinde inşa edilmiştir. Mihrimah Sultan burada bulunan kiliseyi satın almış, Edirnekapı'nın doğusuna aynı isimle yeniden inşa ettirmiştir (Kuran, 1950, s.161).

Evliya Çelebi, Seyahatname'de külliyenin medrese, hamam ve çarşısının olduğunu, dış avlusunda çınar ağaçlarının bulunduğunu belirtmektedir (Demircanlı, 1989, s.132).

Son cemaat yerinin önünde sonradan yapıldığı düşünülen ve restorasyondan sonra kaldırıldığı bilinen bir sundurma olduğu belirtilmiştir (Kuban, 1998, s.455).

Mihrimah Sultan Camisi, 1648, 1690, 1719 ve 1894 yılında meydana gelen depremlerde zarar görmüştür (Cezar, 1963, s.309). Konyalı, (1950, s.166) caminin altında bulunan ve çarşı oluşturmuş altmışiki adet dükkanın, 1892 yılında meydana gelen depremde, tamamen yıkıldığını belirtmektedir. Mihrimah Sultan Camisi, 1956-57 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Kuran, 1972, s.113). Günümüzde Vakıflar tarafından yapılan restorasyon çalışmaları sürmektedir. (Bkz. Ek A, Şekil A.17, Şekil A.18).

2.10 Piyale Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Kasımpaşa.

Tarihi: 1565/73, (Necipoğlu, 2005, s.424).

Banisi: Kaptan-ı Derya Piyale Paşa, Sultan II. Selim'in kızı Gevherhan Sultan ile evlenmiştir. 1547 yılında has odabaşı göreviyle saraya giren Piyale Paşa, 1562 yılında Kaptan-ı Derya'lığa yükselmiştir. 1578 yılında vefat etmiştir (Necipoğlu, 2005, s.422-424).

Külliye:

Piyale Paşa Külliyesi, Kasımpaşa'nın merkezinden uzak bir konumda inşaa edilmiştir. Külliye cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi, çifte hamam, çarşı, sebil ve türbeden oluşmaktaydı. Hamam kalıntılarının çevresine baruthane inşa edilmiş, çarşı, sebil, mektep, medrese ve tekke tamamen yok olmuştur (Demiriz, Tanman, 1994, s.255). Piyale Paşa'nın bu alanda bir tersane yaptırdığı ve Haliç ile tersane arasında bir kanal olduğu bilinmektedir. Bu kanalın külliye ile Kasımpaşa'yı birbirine bağlayarak buranın mahalle halini alması sağlanmıştır ancak Piyale Paşa'nın ölümünden sonra kanal bakımsız kalmış ve mahalle terk edilmiştir (Demiriz, Tanman, 1994, s.256). Günümüzde caminin kuzeyinde Sel Sokak, güneyinde Kaptan-ı Derya Sokak, doğusunda bostan, batısında ise Kasımpaşa Caddesi bulunmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatname'de medrese ve tekkeden bahsetmiştir ve camiye cemaat kazandırmak için kanal açıldığından da söz etmiştir. Avluda bulunan büyük çınar ağaçlarından ve avlunun dört kapısı olduğundan sözeder (Demircanlı, 1989, s.146-147). (Bkz. EKA, Şekil A.19, Şekil A.20).

Son Cemaat Yeri

Piyale Paşa Camisi son cemaat yeri alanı diğer camilerden farklıdır. Diğer camilerde kıble kapısının bulunduğu alanda, minare yükselmektedir. Minarenin konumu camiye iki ayrı kapı ile girilmesini gerektirmiştir. Sıradışı bir uygulama gerçekleşmiş ve son cemaat yerinde klasik tasarımın dışına çıkmasına yol açmıştır. Beş bölümlü son cemaat yeri ahşap saçak ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 368 m² (Sönmezer, 2002, s.177), olan son cemaat yeri revakında sekiz adet örme taş ayak ve altı adet sütun bulunmaktadır (Şekil 2.222). Tuğla sivri kemerlerin oturduğu sütunlar Kestanbol granitidir, sütun başlıkları baklavalıdır. Cami kapılarının önlerinde ikişer, dış mahfili taşıyan dört, toplam sekiz adet sütun geride bulunmaktadır (Şekil 2.223). Kapıların önünde bulunan sütunlar Kestanbol granitidir, başlıkları mukarnalıdır, sivri kemerler sıvanmıştır. Dış mahfili taşıyan sütunlardan üçü Marmara mermeri, batıda olan tek sütun Kestanbol granitidir. Diğerlerinden daha ince bu sütunların başlıkları mukarnalıdır. Sivri kemerler tuğladan yapılmıştır. Tüm sütunlar zemine kaidesiz oturur. Son cemaat yeri alanı avludan 48 cm yüksektedir, döşemesi şeşhane tuğlasıdır.

Şekil 2.222: Piyale Paşa Camisi, son cemaat yeri taş ayaklar ve sütunlar, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.223: Piyale Paşa Camisi cümle kapılarının önünde ve mahfili taşıyan sütunlar, (Artam, 02.2011).

Dış Revak

Dış revakta biri doğu cephede diğeri batı cephede iki adet, yirmi tanesi kuzey cephede olmak üzere toplam yirmi iki adet sütun bulunmaktadır (Şekil 2.224). Baklava başlıklı, kaidesiz sütunlardan dört tanesi Marmara mermeri diğeri Kestanbol granitidir. Sivri kemerler tuğla taş almaşık duvar tekniği ile örülmüştür. Cami giriş ve dış mahfil akslarında olan kemerler diğerklerinden daha geniş ve yüksektir. Dış revak döşemesi şeshane tuğlasıdır ve avlu kotundan 16 cm yüksektedir. Yaklaşık alanı 367 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.176).

Şekil 2.224: Piyale Paşa Camisi, dış revak, (Artam, 02.2011).

Dış Yan Sofalar

Caminin doğu ve batı cephesinde uzanan galeriler tonoz-kemerler ile örtülüdür (Şekil 2.225). Her iki cephede sekizer toplam onaltı adet örme taş ayak bulunmaktadır. Yaklaşık alanı 480 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.179).

Şekil 2.225: Cami yanlarında uzanan tonozlu galeriler, (Artam, 02.2011).

Caminin her iki yanında yer alan tonozlu revakın üstünde üst kat sofalar bulunmaktadır (Şekil 2.226). İnce Marmara mermeri sütunların başlıkları korint düzendedir. Her iki cephede 24 adet sütun bulunmaktadır. Bu sütunlar avluda dağılmış olarak görülmektedir. Bu alanlar özgün durumları ile günümüze gelememiştir. Sütunlar ve başlıkları yeni yapılmıştır (Sönmezer, 2002, s.177).

Şekil 2.226: Piyale Paşa Camisi, dış yan sofalar (Artam, 02.2011).

Avlu – Bahçe

Piyale Paşa Camisi'nin düzenli avlusu bulunmamaktadır. Avlu ve bahçe içiçe geçmiştir. 5935 m²'lik bir alana yayılan avlu-bahçe son yapılan onarımda yürüme yolları dış mekan seramiği ve parke taş kullanılarak yenilenmiştir. Ağaçlar toprak zeminden yükseltilmiş ve çevrelenmiştir. Avlu-bahçe aynı kotta olmamakla beraber camiyi üç yönde çevrelemektedir. Caminin doğusunda olan alan seramik kaplanmıştır. Merdivenlerle aşağıya inildiğinde umumi tuvaletler ve abdest muslukları görülmektedir (EK A, Şekil A.19, r.1). Caminin batısında bulunan alan yeşil alan olarak düzenlenmiştir (EK A, Şekil A.19, r.3). Caminin kuzeyinde bulunan, şadırvanında bulunduğu geniş alanda ise geniş bahçe içinde parke taş yürüme yolu olarak düzenlenmiştir. Avlunun kuzey duvarı yakınında büyük bir kuyu bulunmaktadır. Avlu-bahçe etrafında yayılmış sütun gövdeleri, sütun başlıkları, bezemeli mermer parçalar bulunmaktadır (Şekil 227).

Şekil 2.227: Piyale Paşa Camisi, avluda bulunan mermer parçalar, (Artam, 02.2011).

Piyale Paşa Camisi'nin 1936 yılına ait fotoğrafında avlunun durumu görülmektedir (Şekil 228). Avluda yürüme yolu bulunmamaktadır ancak üzerinde yürünen toprak aşınmış ve doğal bir yol yaratmıştır. Konyalı (1940, s.84), avluda demir kuşaklarla desteklenen dev bir çınar ağacından bahsetmektedir ve çınar ağacının cami ile yaşıt olduğunu belirtmektedir. Bu çınarların altı adet olduğunu Evliya Çelebi'den alıntı yapmış, dördünün daha önce yıkılmış olduğunu, birinin de araştırma yaptığı yıllarda yıkılmış olduğunu belirtmektedir. Ayakta kalan çınar ağacının da İstanbul'un en yaşlı çınarı olduğunu söylemektedir. Çınar ağaçlarının yanında hazirede daha yoğun olmak üzere birçok servi ağacı da bulunmaktadır. Pervititch Haritaları ve Alman Mavileri Haritaları birbiri ile örtüşmektedir. Haritalara ve fotoğraflara göre avlu sınırları içinde ahşap konut yapıları ve onları çevreleyen taş duvarlar görülmektedir (Şekil 229, 230).

Şekil 2.228: Piyale Paşa Camisi, doğu ve kuzey görünüşü, (İAMA, 1936).

Caminin batısında bulunan çevrili alan haritalarda ve 1936 yılında çekilmiş fotoğrafta görülmektedir (Şekil 2.231). Caminin asıl abdest muslukları doğu yönünde bulunan platformun yanında, yanyana sıralanmıştır (Şekil 2.232). Tarihi olmayan eski bir fotoğrafta özgün musluklar, ihtimalle saçağı taşıyan bir sütun ve bir kapı görülmektedir (Şekil 2.233).

Şekil 2.231: Piyale Paşa Camisi, doğudan bakış ve ahşap binalar, (İAMA, 1936).

Şekil 2.232: Piyale Paşa Camisi, günümüze ait abdest muslukları, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.233: Piyale Paşa Camisi, özgün abdest muslukları, (AAEA, tarihsiz).

Şadırvan

Avlu kotundan 14 cm yüksekte bulunan sekizgen tabanlı yeni şadırvan onbeş yüzlüdür. Marmara mermeri kullanılarak yapılmıştır. Yaklaşık alanı 40 m² olan şadırvanın çevresinde sekiz adet sekizgen sütun bulunmaktadır ve şadırvan örtüsünü taşımaktadır (Şekil 2.234). Haritalarda ve fotoğraflarda özgün şadırvana ait herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Abdest muslukları olduğu için şadırvanın olmadığı da düşünülebilir.

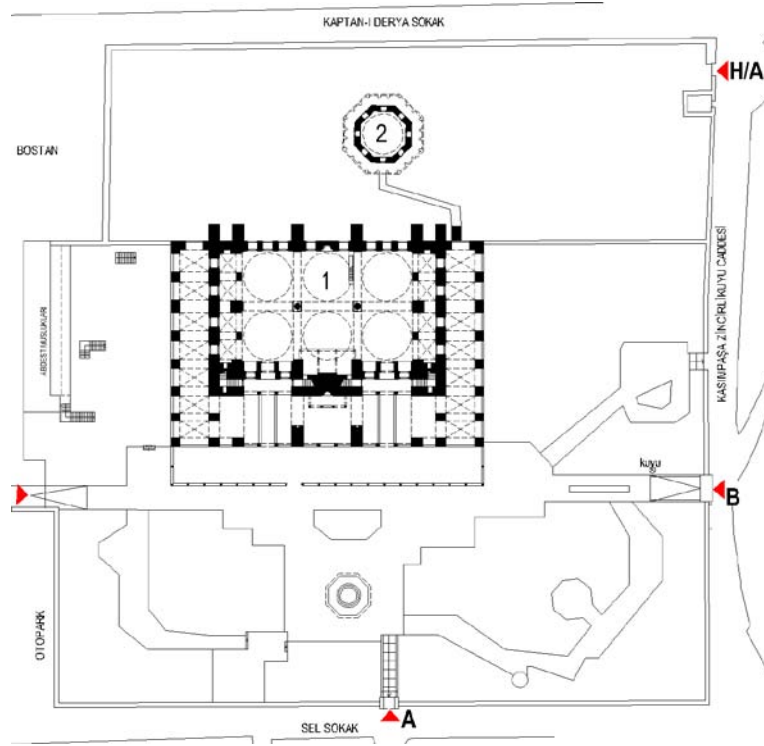

Şekil 2.234: Piyale Paşa Camisi şadırvanı, (Artam, 02.2011).

Avlu Duvarları

Avluyu sınırlayan kaba yonu taş duvarlar yenilenmiştir. Eski fotoğraflarda da kaba yonu olarak görünmektedir. Duvarların bir kısmı yıkılmıştır. Alman Mavileri haritalarında ve fotoğraflarda caminin batı yönünde konut ve bahçesinin duvarları görünmektedir (Şekil 2.229). Avlu duvarları üzerinde pencere bulunmamaktadır.

Avlu Kapıları

Şekil 2.235: Piyale Paşa Camisi, kapı kodlama şeması.

Avluya iki kapıdan girilmektedir (Şekil 2.235). Kuzey cephede bir kapı ve batı cephede bir kapı bulunmaktadır. Eski fotoğraflarda doğu cephede de bir kapı olduğu görülmektedir ancak günümüzde bu kapının yerinde demir kapı bulunmaktadır (Şekil 2.236).

Şekil 2.236: Piyale Paşa Camisi, doğu kapısı, (Url-4, Creswell, 20.yy başı).

Plan üzerinde A harfi ile kodlanan kapı caminin batı girişi karşısında yer almaktadır (Şekil 2.237). Basık kemerli kapı küfeki taşı kullanılarak yenilenmiştir. Kapının üstünde beton harpuşa bulunmaktadır. Kapının kemer genişliği 192 cm, tüm kapı kütlesi 315 cm'dir. Kemer yüksekliği 315 cm, harpuşa altına kadar 350 cm'dir. Sokak kotunun avludan yukarıda olması sebebiyle kapıya yedi rıhtlı geniş basamaklı merdiven ile ulaşılmaktadır.

Şekil 2.237: Piyale Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 04.2011).

Avlunun batı duvarında bulunan, plan üzerinde B harfi ile kodlanan kapı tuğla ve taş kullanılarak yapılmıştır (Şekil 2.238). 855 cm uzunluğunda bir rampa ile kapıya ulaşılmaktadır. Kapının genişliği 230 cm, tüm kapı kütlesi 400 cm'dir. Geniş bir tonoz olan kapı avlu içinden 325 cm yüksekliğinde, dışarıdan görülen basık kemer 235 cm yüksekliğindedir. Kapının tüm kütle yüksekliği 400 cm'dir. Basık kemerin ortasında, üst galerilerde bulunan ince sütunlarla eş bir sütun bulunmaktadır. Sokak kotu yükseltilmiş olduğu için kapı günümüzde kullanılmamaktadır. 20. yüzyılın başlarında çekilen bir fotoğrafta bu kapının durumu görülmektedir (Şekil 2.239).

Şekil 2.238: Piyale Paşa Camisi, B kapısı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.239: Piyale Paşa Camisi, kuzeybatıdan bakış ve B kapısı, (AAEA, tarihsiz).

Hazire

Caminin güneyinde yer alan ve  yönde taş duvarların sınırladığı hazire alanı yaklaşık 3280 m²'dir. Caminin güneybatı köşesinde hazireye inen yedi basamaklı taş merdiven bulunmaktadır (şekil 2.240). Hazireye avlunun güneybatı köşesinden de giriş bulunmaktadır. Kapı kodlama planında H/A harfleriyle kodlanmış kapı küfeki taşı kullanılarak yeniden yapılmıştır. Basık kemerli kapının genişliği 200 cm, kemer yüksekliliği 265 cm'dir. Tüm kapı kütlesi 335 cm yksekliliğindedir. Kapının yanında bulunan hazireye bakan beton söveli pencerenin genişliği 200 cm, yüksekliliği 115 cm'dir (şekil 2.241).

şekil 2.240: Piyale Paşa Camisi haziresi, (Artam, 02.2011).

şekil 2.241: Hazire kapısı ve penceresi, H/A kapısı (Artam, 02.2011).

Bu kapının yanında kısa duvar ile ayrılmış birkaç mezar taşı bulunmaktadır. Piyale Paşa Türbesi caminin kible duvarına yakın, hazire içinde bulunmaktadır. Türbe basık kubbeli, sekizgen sade bir yapıdır (Demiriz, Tanman, 1994, s.257). 1938 yılında çekilen bir fotoğraf, türbenin çevresinde ince sütunların taşıdığı kiremit örtülü revak bulunduğunu göstermektedir (Şekil 2.242), ancak bu revak sütunlarının, caminin dış galerilerinin üst katında bulunanlarla benzerlik göstermesi nedeniyle 16. yüzyıla ait olmadıkları düşünülmektedir. Türbenin özgün durumunda revaklı olduğu türbe üzerinde bulunan izlerden ve çevrede çok sayıda bulunan sekizgen sütunlardan anlaşılmaktadır (Demiriz, 1981, s.388).

Şekil 2.242: Piyale Paşa Türbesi, (İAMA, 1938).

Hazirede en erken tarihli mezartaşı *Ramazan Kapudanzade Abdullah Çelebi*'nin 1670 yılına tarihlenen mezartaşıdır. En geç tarihli ise 1897 tarihli *Mehmed Kamil Efendi*'ye ait mezartaşıdır (Laqueur, 1990, s.148).

Çeşme

Günümüzde Piyale Paşa Camisi'ne ait bir çeşme bulunmamaktadır. Ancak İ.H. Konyalı'nın arşivinden çıkan bir fotoğrafta çeşme görülmektedir (Şekil 2.243). Üzerinde kitabesi bulunan çeşmenin musluk aynası bezemelidir. Çeşmenin her iki yanında mermer hazne bulunmaktadır.

Şekil. 2.243: Piyale Paşa Camisi yanında bulunan çeşme, (İHKA, tarihsiz).

2.11 Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Kadirga. İstanbul'un en eski yerleşim merkezi Hipodrom'un güney kısmında ve engebeli bir topoğrafya üzerinde, eski bir kilise arazisi üzerinde kurulmuştur (Yürekli, 2003, s.159).

Tarihi: 1571-72 yılları arasında inşa edilmiş, 1574 yılında dergah eklenmiştir (Yürekli, 2003, s.159).

Banisi: Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sadrazamlarından Sokollu Mehmed Paşa ve II.Selim'in kızı İsmihan Sultan. Sokollu Mehmed Paşa 1546'da kaptan-ı derya, 1549'da Rumeli Beylerbeyi olmuştur. 1565 yılında sadrazam olan Sokollu, 1579 yılında vefat etmiştir (Necipoğlu, 2005, s.331).

Külliye:

Kadirga'da bulunan külliye cami, medrese ve tekkeden oluşmaktadır. Cami kuzeyde Katip Sinan Cami Caddesi ve Özbekler Sokak, güneydoğuda Su Terazisi Sokak, batıda ise konutların bulunduğu yapı adasıyla sınırlanmaktadır. Cami ile medresenin avlusu ortaktır. Caminin güneyinde dergah, doğusunda ise yıkıntı halinde Helvacıbaşı İskender Mescid'i bulunmaktadır. Caminin kible duvarı arkasında ve kuzey cephesinde geniş hazire bulunmaktadır. 17. yüzyılda ise medresenin batı köşesine çeşme yapılmıştır (Müller-Wiener, 2001, s.461). 1964 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Kuran, 1972, s.139). Günümüzde medrese öğrenci yurdu olarak, tekke ise Fatih Kız Kuran kursu olarak kullanılmaktadır. (Bkz. EKA, Şekil A.21, Şekil A.22).

Son cemaat yeri

Yedi bölümlü son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 140 m² (Sönmezer, 2002, s.158) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun bulunmaktadır (Şekil 2.244). Hereke pudingi ve küfeki taşı ile yapılmış sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Marmara mermeridir. Sütun başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire kesitlidir. Son cemaat yeri zemini, avlu kotundan 68 cm yüksektedir. Zemin mermer bant içinde küfeki taşı ile döşenmiştir. Ortada bulunan iki kemer altında serpantin breşi çerçeveli çiçek motifi, diğerlerinde Hereke pudingi diskler bulunmaktadır (Şekil 2.245).

Şekil 2.244: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yeri (Artam, 02.2011).

Şekil 2.245: Son cemaat yeri kemer alınlarında disk ve çiçek motifleri, (Artam, 02.2011).

Avlu

Avlu cami ve medresenin ortak kullanımındadır. Medrese avluyu U biçiminde sarmaktadır (Şekil 2.246). Alanı yaklaşık 671 m² olan (Sönmezer, 2002, s.155), avlunun döşemesi Marmara mermeridir. Zeminde kısmen yenilenen alanlar bulunmaktadır. Avlunun ortasında şadırvan bulunmaktadır. Avlu zemininde şadırvana doğru bir eğim bulunmaktadır. Gurlitt'ten (1999, r.26c) alınan bir fotoğrafta avluda ağaçlar olduğu görülmektedir ancak günümüzde avlu içinde ağaç bulunmamaktadır (Şekil 2.247).

Şekil 2.246: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, medrese ve şadırvan avlusu, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.247: Şadırvan avlusu, (Gurlitt, r.26b).

Şadırvan

Kubbeli kurşun saçakla örtülü, oniki yüzlü şadırvan oldukça süslüdür (EK A, Şekil A.21, r.3). 34 m² olan şadırvan onbir adet yarım sütun ve kemerlerden oluşmaktadır. Şadırvan sütunları Marmara mermeri, başlıkları mukarnalıdır. Sütunlar şadırvanı çepeçevre saran mermer kaidenin üzerinde bulunmaktadır. Kemerler Hereke pudingi ve Marmara mermeridir. Kemer tekniği A/C kapısı ile benzerlik göstermektedir. Sütunların aralarında içi geometrik motiflerle ajurlanmış kare panolar ve aynı motifte metal panolar, altlarında ayna taşları bulunmaktadır. Cami kible kapısı ve derslane yönünde bulunan panolarda konsol şeklinde mermerden oyma bir çanak bulunmaktadır (Şekil 2.248). 1933 yılına ait bir fotoğrafta panolardan kemerlere

kadar farklı metal kapama kullanıldığı görülmektedir (Şekil 2.249). Günümüzde bu alan cam kullanılarak kapatılmıştır. Kalem işi kubbenin altında mermer fiskiye bulunmaktadır. Saçakların alttan görünen kısmı ahşap plakalarla kapatılmıştır. Şadırvan örtüsü Freres'in çektiği bir fotoğrafta kubbeli ve kırma çatılı görünmektedir (Şekil 2.250). 1933 yılına ait bir fotoğrafta ise kubbe ve saçak olarak görünmektedir. Kuban, (1968, s.26) şadırvan örtüsünün özgün durumunu koruduğunu düşünmektedir.

Şekil 2.248: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, şadırvan detay, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.249: Kadirga Sokollu Camisi şadırvanı (İAMA, 1933).

Şekil 2.250: Son cemaat yeri ve şadırvan, (AAEA, Freres, tarihsiz).

Medrese revakları

Alanı 190 m2 olan onsekiz sütunlu medrese revakı avluyu U biçiminde sarmaktadır (Sönmezer, 2002, s.155), (EK A, Şekil A.21, r.3). Dershanenin önünde Özbekler Sokak'tan avluya çıkışı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Kubbeli revakta bu merdivenlerin üstünü örten kubbe diğerlerinden daha yüksektir. Revak sütunları Marmara mermeri, başlıkları baklavalıdır. Revak kemerleri kaş kemerdir. Sütunlar zemine kaidesiz oturmaktadır. Revak döşemesi avlu kotundan 10-12 cm yüksektir. Medrese revakının 1943 yılına ait fotoğrafında revakların kapatılmadan önceki durumu görülmektedir (Şekil 2.251).

Şekil 2.251: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, medrese revakları, (AAEA, 1943).

Bahçe Duvarları ve Pencereler

Şehit Mehmet Paşa Yokuşu'nun başından kuzey yönde devam eden duvar mescit sınırlarında kaba yonu taş duvardır (EK A, Şekil A.21, r.1). Cami alanını sınırlayan duvar küfeki taşından yapılmıştır. Korniş silmesiyle biten duvar üzerinde hazireye bakan üç adet sövesiz pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin genişliği 90 cm, yükseklikleri 130 cm'dir. (Şekil 2.252).

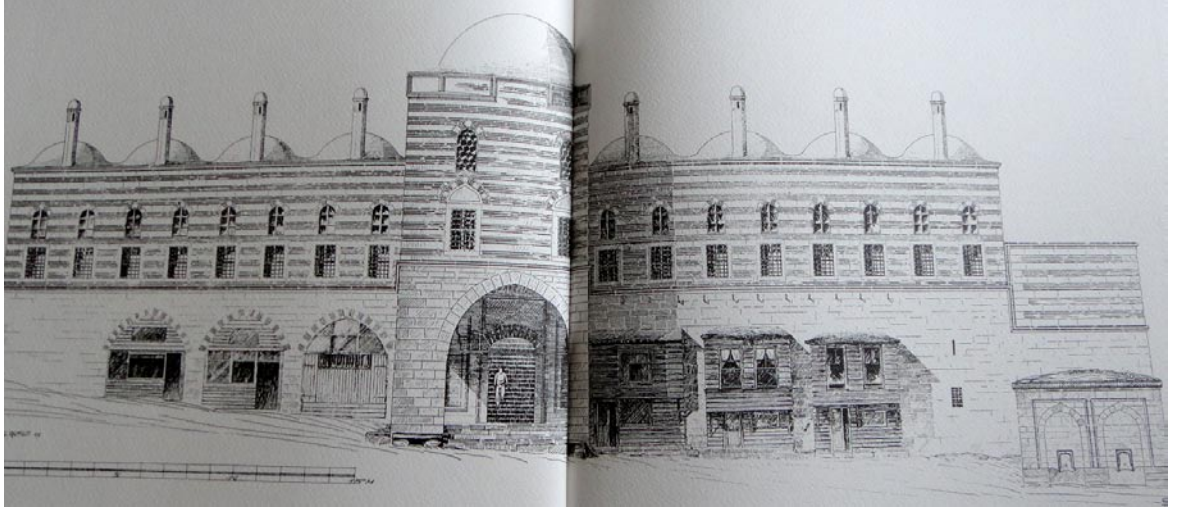

Şekil 2.252: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, doğu cephe pencereli duvar, (Artam, 02.2011).

Kuzey yönde devam eden duvar Özbekler Sokak'a dönüşte medrese odalarının yerleşimi nedeniyle bir kademe alçalmakta üstüne tuğla-taş almasıık örgü duvarları olan medrese odaları devam etmektedir (Şekil 2.253). Bu duvar üzerinde günümüzde kapatılmış üç adet sivri kemerli niş görünmektedir. Gurlitt'in çiziminde burada dükkanların olduğu görülmektedir (Şekil 2.254). Aynı nişler A/C kapısının diğer yanında simetrik bir biçimde yer almaktadır. Ancak fotoğraflardan bu alanda ahşap konutların bulunduğu görülmektedir (Şekil 2.255).

Şekil 2.253: Kuzey cephe dükkanlar ve medrese odaları, (Artam, 04.2011).

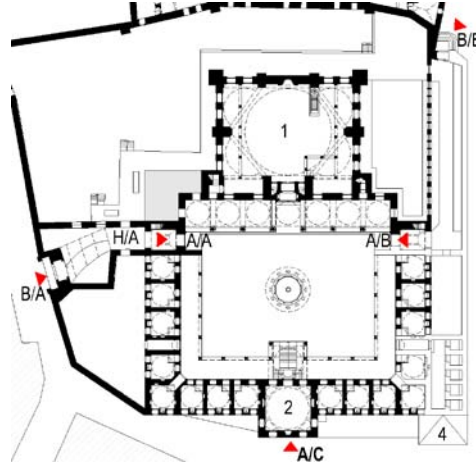
Şekil 2.254: Gurlitt'in Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi kuzey cephe çizimi.

Şekil 2.255: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, kuzey cephe ahşap konutlar, (Gurlitt, 1990, r.26a).

Çeşmenin yanından dar sokağa girildiğinde batı duvarı tuğla-taş almaşık örgü devam etmektedir (EK A, Şekil A.21, r.4). Ancak B/B kapısının bulunduğu kütle küfeki taşı ile örülmüştür (Şekil 2.258).

Avlu ve Bahçe Kapıları

Şekil 2.256: Kadirga Sokollu Camisi kapı kodlama şeması.

Kadirga Sokollu Camisi'nde iki bahçe kapısı, iki hazire kapısı ve üç avlu kapısı bulunmaktadır (Şekil 2.256). Planda B/A harfi ile kodlanan kapı, Özbekler Tekke'sinin bulunduğu yokuşa açılmaktadır (Şekil 2.257). Küfeki taşından yapılmış kapıya sokaktan bakıldığında geniş basık kemerli tonozlu geçiş görülmektedir. Tonozlu alanın arkasında diğerinden daha dar olan basık kemerli bahçe kapısı bulunmaktadır. Kapı bir bütün olarak bahçe duvarlarından daha yüksektir. Tonozlu kısmın her iki yanında, duvar içine yerleştirilmiş mukarnaslı nişler bulunmaktadır. Nişler 56 cm yüksekliğinde, 115 cm genişliğindedir. Kapının üzerinde kalın bir korniş bulunmaktadır. Kitabesi bulunmamaktadır. Sokaktan görülen basık kemerli ilk kapının genişliği 290 cm, yüksekliği ise 360 cm'dir. Basık kemerli kapı genişliği 175 cm, tüm kapı genişliği 470 cm'dir. Kemer yüksekliği ise 296 cm'dir.

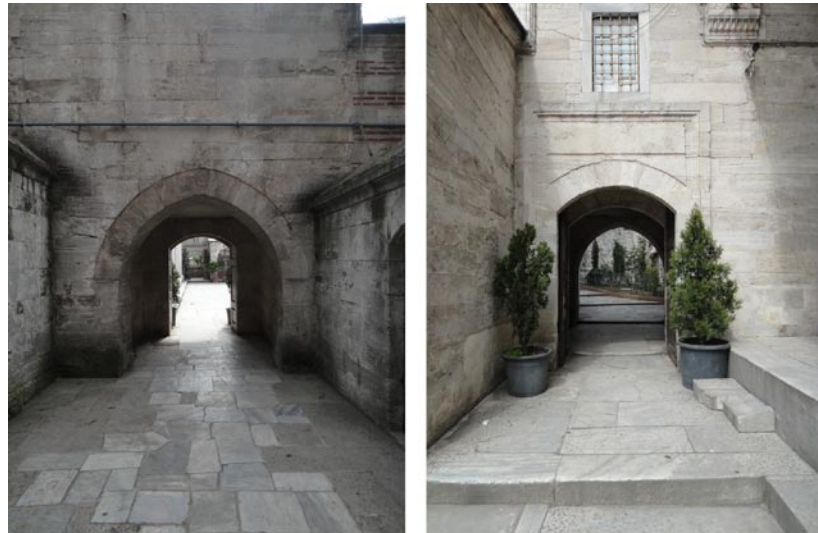
Şekil 2.257: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, B/A Kapısı, (Artam, 02.2011).

Planda B/B harfleri ile kodlanan kapı caminin güney bahçe duvarında Şehit Mehmed Paşa yokuşuna açılmaktadır. Kot farkından dolayı beş basamaklı taş merdivenle bahçeye girilir. Kapının sağında hazire alanı bulunmaktadır. Küfeki taşından yapılmış kapının kemer genişliği 175 cm, yüksekliği 290 cm'dir. Tüm kapı kütlesi 235 cm, harpuştaya kadar 375 cm'dir (Şekil 2.258).

Şekil 2.258: Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, B/B kapısı, (Artam, 02.2011).

Planda A/A ve A/B harfleri ile kodlanan kapılar son cemaat yeri doğu ve batı kanadından avluya açılmaktadır. Üstünde müezzîn ve kayyum odalarının bulunduğu tonozun yüksekliği 280 cm, genişliği 247 cm'dir. Basık kemerli kapılar kalın bir silme ile sınırlandırılmıştır. Kitabe alanı mevcuttur ancak kitabe bulunmamaktadır. Kapı genişlikleri 175 cm, yükseklikleri ise 270 cm'dir (Şekil 2.259).

Şekil 2.259: Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, A/A Kapısı, (Artam, 02.2011).

Planda A/C harfleri ile kodlanan kapı Özbekler Sokak'a açılan avlu kapısıdır (Şekil 2.260). Özellikleri nedeniyle diğer avlu kapılarından ayrılır. A/C kapısının her iki yanında bir sıra silme ile çerçevelenmiş mukarnaslı nişler bulunmaktadır (Şekil 2.261). Nişlerin ortasında bulunan kapı Marmara mermeri silme ile çerçevelenmiştir. Marmara mermeri söveleri olan kapının basık kemeri Hereke pudingi ve mermer ile değerli bir işçilik gösterilerek geçmeli olarak yapılmıştır. Kemerin üzerinde bulunan üçgen parçalar ve kitabe alanı serpantin breşi ile çerçevelenmiştir. Söve içlerinde mukarnaslı ve ters laleli kabartmalar bulunmaktadır (Şekil 2.262). Kapıya içerden bakıldığında küfeki taşından sivri kemer ve kaş kemer stiline daha süslü hali ile konsol kemer görülmektedir. Basık kemer genişliği 187 cm, tüm kapı genişliği 262 cm'dir. Sivri kemer yüksekliği 455 cm, konsol kemeri ise 415 cm'dir.

Şekil 2.60: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, A/C kapısı, (Artam, 04.2011).

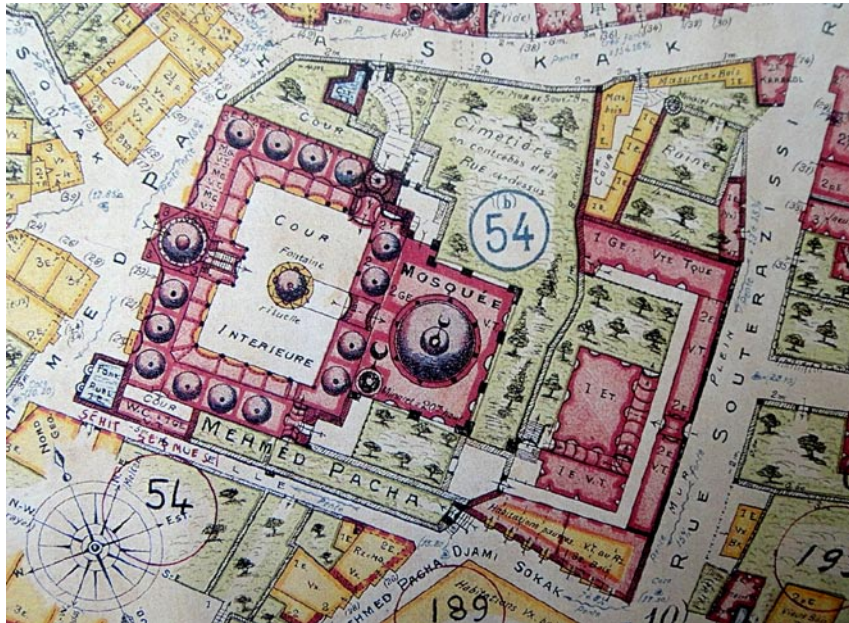
Şekil 2.261: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, A/C kapısı ve mukarnaslı nişler, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.262: A/C kapısı, söve kabartmaları ve kemer örgüsü, (Artam, 04.2011).

Bahçe

Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camisi'nin büyük bir bahçesi bulunmamaktadır. Bazı alanlar yeşil alan olarak düzenlenmiştir. B/A kapısının sağ ve solunda bulunan ince yeşil alanlar (EK A, Şekil A.21, r.5), kuzey cephede bulunan ince yeşil alan ve batı hazire alanını sınırlayan duvarın önünde bulunan yeşil alan (EK A, Şekil A.21, r.2) hazirelerin haricinde camide bulunan yeşil alanlardır, ancak bu alanlara bahçe demek doğru olmamaktadır. Pervititch haritası ile karşılaştırıldığında daha fazla yeşil alan olduğu görülmektedir (Şekil 2.263). Ayrıca günümüzde olmayan bir detay, B/A kapısının sağında bulunan alanın içinde duvarlarla çevrili bir su deposu gözükmemektedir. Günümüzde bu alanın döşemesi betondur.

Şekil 2.263: Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, Pervititch Haritası, (s.68, p/a:11/178).

Hazire

Cami kapalı alanının doğusunda, batısında ve güneyinde hazire yer almaktadır (Şekil 2.264). Kaba yonu taş duvarlarla çevrili hazire alanı caminin doğusunda 75 cm, güneybatı köşesinde 90 cm yüksektir. Hazire içine servi ağaçları çoğunlukta olmak üzere çok çeşitli ağaçlar bulunmaktadır.

Şekil 2.264: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, güney yönünde hazire (Artam, 02.2011).

Caminin batısında bulunan hazire alanı B/B ve A/B kapısı arasında bulunan yoldan pencereli duvarla ayrılmaktadır. Duvar üzerinde onbeş adet sövesiz pencere bulunmaktadır. Bu duvarın yüksekliği 270 cm, üzerinde bulunan pencerelerin genişliği 89 cm, yüksekliği ise 175 cm'dir. Pencerelerin yerden yüksekliği ise 60 cm'dir (Şekil 2.265).

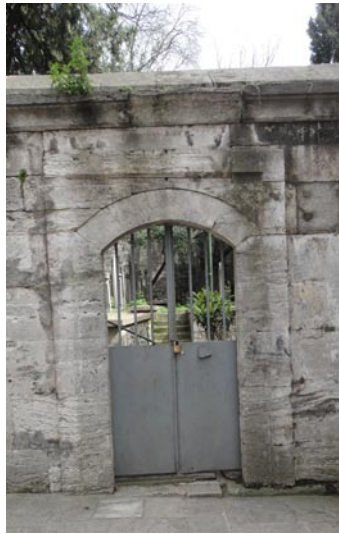
Şekil 2.265: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, Hazire batı duvarı ve pencereler, (Artam, 04.2011).

H/A kapısının bulunduğu küfeki taşı duvar 283 cm yüksekliğindedir. Üzerinde doğu yönündeki hazireye açılan iki adet pencere bulunmaktadır. Pencerelemin genişliğı 90 cm, yükseklikleri 145 cm'dir. Pencerenin yerden yüksekliğı ise 42 cm'dir (Şekil 2.266).

Şekil 2.266: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, H/A kapısı yanında bulunan hazire pencereleri, (Artam, 04.2011).

Planda H/A harfleri ile kodlanan kapı caminin doğu cephesinde B/A ile A/A kapıları arasında bulunmaktadır (Şekil 2.267). Küfeki taşından yapılmış kapının kemer genişliğı 98 cm, yüksekliğı 203 cm'dir. Kapının çevresinde kalın bir çerçeve bulunmaktadır. Planda H/B harfleri ile kodlanan kapı caminin batı cephesinde ve kible yönünde yer alan hazireye açılan kapıdır (Şekil 2.268). Küfeki taşından yapılmış kapı küfeki duvarda düz atkılı geçiştir. Kapının genişliğı 100 cm, yüksekliğı 228 cm'dir.

Şekil 2.267: H/A kapısı, (Artam, 04.2011). **Şekil 2.268:** H/B kapısı, (Artam, 04.2011).

Hazirede bulunan en erken tarihli mezartaşı H1082 yılında ölen *Sokollu'nun oğlu İbrahim Hanzade İbrahim Bey'in oğlu Ahmet Bey'dir*. En geç tarihli mezartaşı ise H1338 yılında ölen *Şeyh-ül-harem hacı hafız İbrahim'dir* (Konyalı, 1950, s.153).

Merdivenler

Caminin eğimli bir arazide bulunması merdivenli çözümlere gidilmesini sağlamıştır. B/A kapısından A/A kapısına hafif meyilli, kayrak taşından yapılmış geniş basamaklı merdiven ile ulaşılmaktadır (EK A, Şekil A.21, r.5). Su Terazisi Sokak'tan B/B kapısına küfeki taşından yapılmış L biçimli, beş rıhtlı merdiven ile ulaşılır. Özbekler Sokak'tan ise medrese dersane odasının altında 320 cm genişlikte, ondokuz rıhtlı Marmara mermeri merdiven ile avluya ulaşılır (Şekil 2.269). Merdiven parapetinin avluya bakan kısmında küfeki taşından oldukça zarif bir bitişi bulunmaktadır (Şekil 2.270).

Şekil 2.269: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, dersane altında merdivenler, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.270: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, merdiven parapet bitişi detayı, (Artam, 04.2011).

Çeşme

Külliyenin kuzeybatı köşesinde helaların arkasında olan çeşme üç gözlüdür. İki göz sokağa bakarken diğer göz kütlenin yan tarafında bahçeye bakmaktadır (Şekil 2.271). Günümüzde oldukça bakımsız olan çeşme küfeki taşından yapılmıştır. Sivri kemerli çeşmeler silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Musluk aynaları olmayan çeşmenin nişleri bulunmaktadır. Kemer altında çiçek motifi bulunmaktadır. Çeşmeyi en üstte palmet bezemesi sınırlar. Kitabesi bulunmadığından tam tarihi bilinmemektedir. Kuban (1968, s.30), 17. yüzyılda bir ekleme olduğundan söz etmekte ancak detaylı açıklama yapmamaktadır.

Şekil 2.271: Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camisi, çeşme, (Artam, 04.2011).

2.12 Atik Valide Sultan Camisi

Yeri: Toptaşı, Üsküdar.

Tarihi: 1571-79, (Necipoğlu, 2005, s.283).

Banisi: II. Selim'in eşi, III. Murat'ın annesi Nurbanu Sultan. Valide Sultan ismiyle anılan ilk sultandır (Necipoğlu, 2005, s.280). Etnik kökeni ile ilgili kesin bir bilgi bulunamamıştır. Bir görüşe göre Venedikli Baffo ailesine mensuptur (Necipoğlu, 2005, s.281).

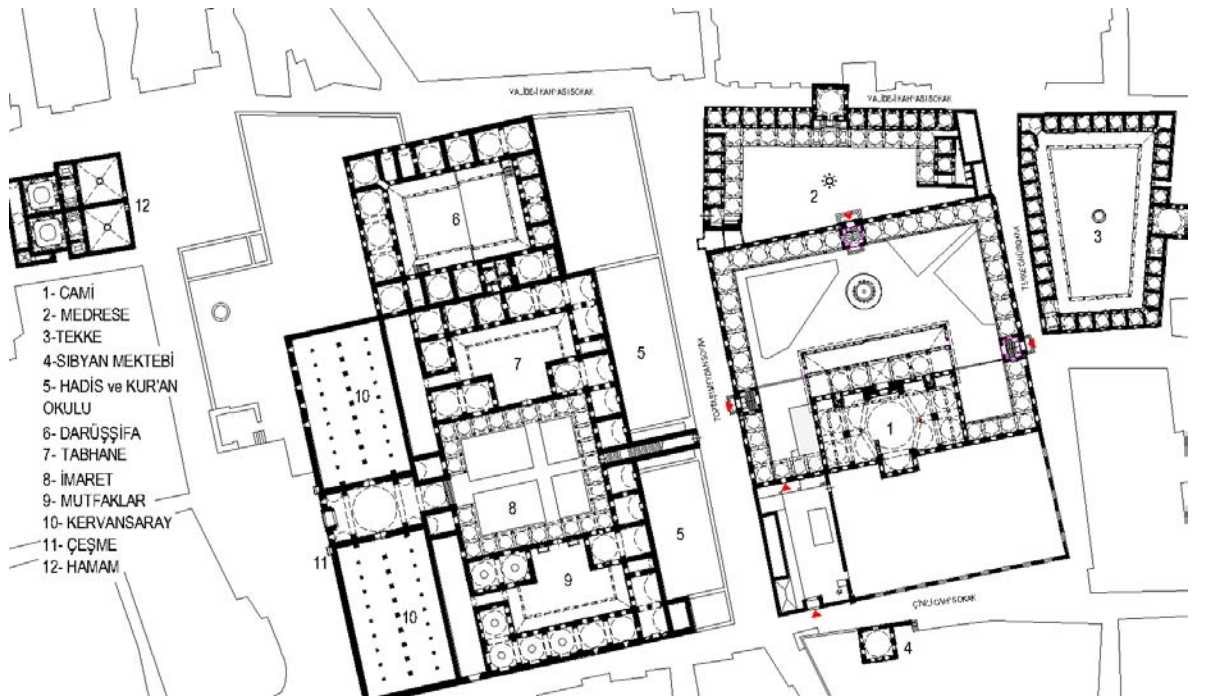
Külliye:

Cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi, darülhadis, darülkurra, çifte hamam, tabhane, imaret, darüşşifa ve kervansaraydan oluşmaktadır (Şekil 2.272). Fatih ve Süleymaniye külliyelerinden sonra en büyük külliye'dir (Kuban, 1996, s.256). Caminin kuzeyinde, camiye bağlı medrese yer alır. Tekke bağımsız bir yapı olarak caminin doğusunda yer almaktadır. Darül-kurra, darüş-şifa, darülhadis, imaret, tabhane ve kervansaray caminin batısında büyük bir yapı grubu olarak yer alır. Sıbyan mektebi güneyde, hamam ise batıda yer almaktadır.

Atik Valide su yolları 1582 yılında inşa edilmiştir. Çamlıca tepesinin eteklerinden alınan su külliye'nin altı çeşmesinden ziyade Üsküdar'ın diğer kısımlarına da gönderilmekteydi. 1500 metre uzunluğunda olan bu su yolu, Üsküdar'da inşaa edilen en uzun kanaldır (Çeçen, 1991, s.44). İmaret ve darüşşifa, II. Selim döneminde Nizam-ı Cedid askerleri için kışla haline getirilmiş 1607 yılına kadar kışla olarak kullanılmış, 1808'de Sekban-ı Cihadiye daha sonra Asakır-i Nizamiye askerlerine tahsis edilmiş, böylece 1863 yılına kadar el değiştirerek kışla şeklinde kullanılmıştır (Kuran, 1984, s.233). II. Mahmud döneminde yapıya ikinci katlar eklenmiş, kervansaraya giriş saçağı eklenmiştir. 1863 – 1924 yılları arasında akıl hastanesi olarak kullanılmış, 1924 yılından sonra Tekel Yaprak Tütün Atölyesi olarak kullanılmıştır. Bu arada darülhadis bölümü cezaevi olarak kullanılmıştır (Bayramoğlu, 1986, s.56). Günümüzde metruk bir halde bulunmaktadır. Cami, 1956-1972 arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Tanman, 1993, s.408). Günümüzde tekke *Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi*, medrese *M. Celalettin Ökten Hikmet Evi İlim Yayma Cemiyeti* tarafından kullanılmaktadır.

Sözen'e göre cami bugünkü durumuna, caminin yapımı, yan sahnların ve son cemaat yerini çeviren revakların eklenmesi, yan sahnların kuzey duvarlarının ileri çıkarılması, hünkar köşkünün yapılması şeklinde son haline dört evrede ulaşmıştır (Sözen, 1975, s.205). Kuran'a göre (1984, s.236), caminin yapılış tarihi 1579, vakıf mütevellisi Pir Ali tarafından caminin büyütölme tarihi ise 1582 yılı başlarıdır. Tanman'da (1993, s.408) caminin genişletildiğini düşünmektedir. 1583 yılında caminin yanlara doğru büyütölüdüğü ve mimarın Davud Ağa olduğunu belirtmektedir. 1834-35 yılları arasında II. Mahmud döneminde camiye hünkar kasrı ve hünkar mahfeli eklendiğini de belirtmektedir. Konyalı (1976, s.147) ise caminin Sinan tarafından günümüz planıyla yapıldığını, herhangi bir ekleme olmadığını belirtmektedir.

Evliya Çelebi, Seyahatname'de avlusunda çınar ve ıhlamur ağaçlarının bulunduğundan bahsetmektedir (Demircanlı, 1989, s.370). (Bkz. EKA, Şekil A.23, Şekil A.24).

Şekil 2.272: Atik Valide Sultan Külliyesi vaziyet planı.

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 181 m² (Sönmezer, 2002, s.240) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun bulunmaktadır (Şekil 2.273). Caminin genişletilmesiyle beraber son cemaat yeri de yanlara doğru yaklaşık 5 m genişletilmiştir. Caminin özgün durumunda son cemaat yeri yaklaşık 132 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.243). Hereke pudingi ve Marmara mermeri ile yapılmış sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar kenarlarda Kestanbol graniti, ortada Marmara mermeri, giriş aksında ise Afrodisyas mermeridir. Son cemaat yeri sütun başlıkları mukarnaslı, sütun kaideleri daire planlıdır. Son cemaat yeri dış revak alanından 36 cm yüksektedir. Zemin kaplaması Marmara mermeridir, ancak yer yer küfeki taşı ile onarılmıştır. Son cemaat yeri cephesinde bulunan mukarnalı nişlerin önünde 127 cm x 53 cm ebatlarında Hereke pudingi ile yapılmış dikdörtgen desenler bulunmaktadır. Son cemaat yerinin sol kanadında, mukarnaslı nişin önünde dikdörtgen desenden farklı olarak, Hereke pudingi 62.5 cm x 62.5 cm kare içinde 54 cm çaplı Marmara mermeri daire deseni bulunmaktadır (Şekil 2.274).

Şekil 2.273: Atik Valide Sultan Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.274: Son cemaat yeri döşemesinde geometrik desenler, (Artam, 02.2011).

Dış Revak

Onsekiz sütun ve dört ayak üzerinde tek yönde eğimli ahşap dış revak saçağı, son cemaat yerini üç yönde sarmaktadır (Şekil 2.275). Ayakların alt kısmı yarım sütun biçimindedir. Dış revak alanına kuzey yönde küfeki taşından yapılmış basık kemerli bir kapı ile giriş verilmiştir. Kapının her iki yanında beş sütun ve iki yarım sütun bulunmaktadır. Doğu ve batı yönde ise beşer sütun bulunmaktadır. Sütunlar Marmara mermeri, başlıklar baklavalıdır. Kemerler Hereke pudingi ve Marmara mermeri ile yapılmıştır. 36 cm yüksekliğinde 64 cm genişliğinde Marmara mermeri seki üzerinde kaidesiz olarak sıralanırlar. Dış revak alanı 153 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.240). Avludan 10 cm yüksekte olan dış revak zemini küfeki taşı ile kaplanmıştır.

Şekil 2.275: Atik Valide Sultan Camisi, dış revak, (Artam, 02.2011).

Avlu

Avlu, Atik Valide Sultan Camisi'ni kuzey, batı ve doğu yönde sarmaktadır. Avlu alanı yaklaşık 2488 m²'dir. Avlu revaklarıyla çevrili alanda yeşil alan düzenlemeleri bulunmaktadır (EK A, Şekil A.23, r.5), ayrıca avluda asırlık çınar ağaçları da bulunmaktadır. Hünkar kasrının bulunduğu batı yönde zemin küfeki taşıdır. A/B kapısı ile dış revak hizası arasında mermer basamak ile 30 cm'lik kot farkı oluşmaktadır (EK A, Şekil A.23, r.3). Avlu döşemesi yenilenmiş, taraklanmış beton levhalar ile kaplanmıştır. Eski fotoğraflarda dış revak kapısından şadırvana doğru taş yol olduğu ve diğer alanların toprak olduğu görünmektedir (Şekil 2.276). Kapılar arasında bu taş yolun devam ettiği düşünülebilir. Caminin doğusunda kalan avlu alanı A/D kapısı ile cami beden duvarı arasında bulunan mermer basamak ile 30 cm yükselir (EK A, Şekil A.23, r.4). A/A kapısı ile B/A kapısı arasında kalan alan parke taşlarla kaplı hafif eğimli yükselen bir rampadır (EK A, Şekil A.23, r.1). Hazire duvarının yanında kalan alan ise Marmara mermeri kaplanmıştır. 1974 yılına ait bir fotoğrafta parke taş döşeli alanın sağ ve solu kaba yonu taş ile döşenmiş görülmektedir (Şekil 2.277).

Camiyi üç yönde saran 38 gözlü, 31 sütunlu avlu revakı kubbe ile örtülüdür (Şekil 2.278). Küfeki taşı sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlardan A/C kapısının batısında bulunan ilk sütun Hereke pudinginden diğer bütün sütunlar Marmara mermerindendir. Sütun başlıkları baklavalıdır ancak caminin güneydoğu tarafında bulunan revakda köşe sütunun yanında bulunan sütun başlığı mukarnalıdır. Tamirler esnasında başlık stili değiştirilmiş olabilir. Sütunlar kaidesiz zemine oturmaktadır. Revak zemini avlu kotundan 37 cm yüksektedir. Zemin şeshane tuğlası ve Marmara mermeri bant ile kaplanmıştır. Revak aralarında çapraz tonoz örtülü merdivenli geçitler bulunmaktadır. Bu geçitlerden aşağı kotlarda olan sokaklara ulaşılmaktadır.

Şekil 2.276: Atik Valide Sultan Camisi, şadırvan ve avlu görünüşü, (Gurlitt, r.28b).

Şekil 2.277: Atik Valide Sultan Camisi, hünkar köşkü, A/A kapısı, (AAEA, Schiele, 1974).

Şekil 2.278: Atik Valide Sultan Camisi, avlu revak, (Artam, 02.2011).

Şadırvan

Şadırvan, caminin ana girişi ile tam karşısındaki kapının ortasında yer almaktadır. Kubbeli kurşun saçakla örtülü, onaltı yüzölçümlü şadırvan alanı yaklaşık 52 m²'dir. Şadırvan sütunları Marmara mermeridir, başlıkları bulunmaktadır. Sütunlar şadırvanı çepeçevre saran mermer kaidenin üzerinde bulunmaktadırlar. Şadırvan haznesinin alt ve üst kenarları birer profil şeritle süslenmiştir. Ayna taşları dışbükey mermer levhalardan oluşmuştur. Bunun üstünde geometrik motifli bir kafes, en üstte ise rumi motifli bir taç bulunmaktadır (Şekil 2.279).

Konyalı (1976, s.144), şadırvanın yakınında bulunan selvilerden birisinin üzerine devrilmesi sonucu şadırvanın orijinal çatısı yıkıldığını, sadece mermerden yapılmış gövdesinin kaldığını belirtmektedir. 1938 yılına ait bir fotoğrafta şadırvanın kırılmış panoları, açıkta kalan çeşmesi, mermer oturaklarıyla örtüsüz durumu görülmektedir (Şekil 2.280). Şadırvanın 1938'den önceki durumunu belgeleyen fotoğraf Sebah & Joaillier'in fotoğrafıdır (Şekil 2.281). Burada şadırvanın örtüsü, sütunları, haznesi ve motifleri görülmektedir. Uzun yıllar kötü durumda kaldıktan sonra özgün durumuna

benzemeyen ikinci bir örtü yapılmış (Şekil 2.282), ancak 1986 yılında Vakıflar, şadırvanı özgün durumuna uygun bir şekilde onarmıştır (Bayramoğlu, 1986, s.95). Konyalı (1976, s.144), 1941 yılında incelemelerde bulunurken, şadırvan şebekelerinin etrafa atıldığını belirtmiştir.

Şekil 2.279: Atik Valide Sultan Camisi, şadırvan, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.280: Şadırvan ve avlu görünüşü, (İAMA, 1938).

Şekil 2.281: Şadırvan (AAEA, Sebah&Joallier, tarihsiz).

Şekil 2.282: 1985 yılında şadırvanın görüntüsü (Bayramoğlu, 1986, r.48).

Avlu Duvarları ve Pencerelemi

Avlu duvarları küfeki taşından yapılmıştır (Şekil 2.283). Revaklarda her gözde bir pencere bulunmaktadır. Pencerelemer mermer sövelidir. Pencere üstlerinde sivri hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Kemer aynaları beyaz renk ile boyanmıştır.

Pencere genişliği 108 cm, sövelerle birlikte 160 cm, yüksekliği ise 185 cm'dir. Pencerelelerin yerden revak döşemesinden yüksekliği ise 30 cm'dir (Şekil 2.284).

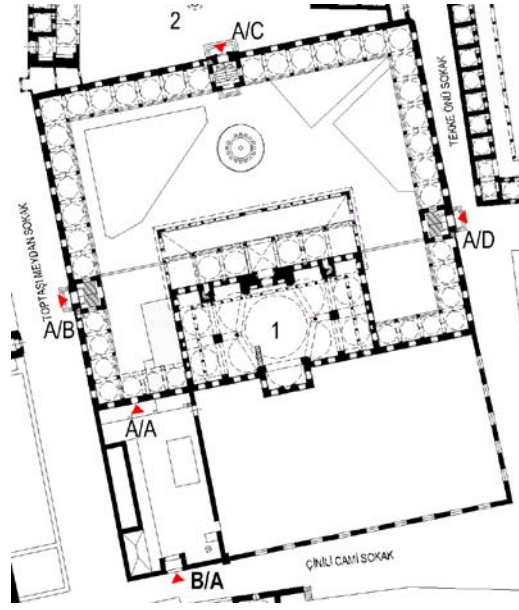

Şekil 2.283: Atik Valide Sultan Camisi, doğu cephe avlu duvarı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.284: Atik Valide Sultan Camisi, avlu revak penceresi, (Artam, 2011).

Avlu- Bahçe Kapıları ve Merdivenler

Şekil 2.285: Atik Valide Sultan Camisi kapı kodlama şeması.

Atik Valide Sultan Camisi'nin dört avlu kapısı, bir adet bahçe kapısı bulunmaktadır (Şekil 2.285). Planda B/A harfleriyle kodlanan kapı Çinili Cami Sokak'tan hazirenin de bulunduğu alana giriş sağlamaktadır (Şekil 2.286). Küfeki taşından yapılmış kapı, bahçe kapısı olması nedeniyle diğer avlu kapılarından daha büyüktür. Kapının genişliği 250 cm, kemer yüksekliği 325 cm'dir. Tüm kapı genişliği 300 cm, yüksekliği ise 430 cm'dir.

Şekil 2.286: Atik Valide Sultan Camisi, B/A kapısı, (Artam, 04.2011).

Planda A/A harfleriyle kodlanan kapı B/A kapısının karşısında yer almaktadır (Şekil 2.287). Küfeki taşından yapılmış kapı dışarıdan basık kemerli, avlunun içinden yüksek sivri kemer nişi içinde görünmektedir. Kapının üzerinde kitabe alanı bulunmamaktadır. Kapıda süsleme elemanları bulunmamaktadır. Kapının genişliği 217 cm, basık kemer yüksekliği 296 cm'dir. Sivri kemer yüksekliği ise 390 cm'dir.

Şekil 2.287: Atik Valide Sultan Camisi, A/A kapısı, (Artam, 04.2011).

A/B, A/C ve A/D kapıları revak aralarında olup, çapraz tonoz örtülü dehliz biçiminde merdivenli geçitlerdir. Bu kapılar daha aşağı kotlarda bulunan batıda Toptaşı Meydan Sokak'a, doğuda Tekke Önü Sokak'a ve kuzeyde Atik Valide Sultan medresesine geçiş sağlamaktadır. Planda A/C harfleriyle kodlanan kapı cami kible kapısının ve şadırvanın karşısındadır (Şekil 2.288). Avlu ile merdivenli geçit arasındaki kapı 175 cm eninde, 250 cm yüksekliğindedir. Merdivenlerden inildiğinde medrese avlusuna geçit veren kapı ise 186 cm genişliğinde, 263 cm yüksekliğindedir. Sadece A/C kapısının önünde küfeki taşından üç kollu, dört rıhtlı merdiven bulunmaktadır (Şekil 2.289). Kapı avludan 66 cm aşağıdadır. Rıhtlarda standart bir ölçü yoktur. Dehliz merdivenleri de küfeki taşından yapılmıştır. Dokuz rıhtlı merdiven ile yaklaşık 262 cm yukarıda olan cami avlusundan medrese avlusuna ulaşılır. A/B ve A/D kapılarının ölçüleri ve biçimleri A/C kapısı ile aynıdır. A/B kapısının merdivenleri onbir rıhtlıdır ve sokak ile avlu arasında yaklaşık 192 cm kot

farkı bulunmaktadır (Şekil 2.290). A/D kapısının merdivenleri on rıhlıdır ve sokak ile avlu arasında yaklaşık 170 cm kot farkı bulunmaktadır.

Merdivenli dehlizlerin içinde revaklardan görülmesine imkan veren sivri kemerli açıklıklar bulunmaktadır (Şekil 2.291). Kemerler dikdörtgen çerçevenin içine alınmıştır. Bu kemerli açıklığın genişliği 132 cm, yüksekliği 188 cm'dir.

Şekil 2.288: Atik Valide Sultan Camisi, A/C kapısı, avludan bakış, dehliz içinden bakış, medrese avlusundan bakış, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.289: Atik Valide Sultan Camisi, A/C kapısı üç kollu merdiven, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.290: Atik Valide Sultan Camisi, A/B ve A/D kapıları sokaktan bakış, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.291: Atik Valide Sultan Camisi, merdiven ile revak arasında sivri kemerli açıklık, (Artam, 04.2011).

Bahçe

Avlu içinde yeşil alanlar yaratılmıştır (EK A, Şekil A.23, r.5). Yaklaşık 539 m² olan bu alanların içinde banklar ve çardaklar bulunmaktadır. Avluda bulunan asırlık çınar ağaçları çok değerlidir. Egli (1997, s.143), iki koca çınarın 1583 yılından kaldığı belirtmektedir (Şekil 2.292).

Şekil 2.292: Çınar ağaçları, (Artam, 04.2011).

Hazire

Caminin kible duvarı arkasında kalan alanda hazire bulunmaktadır (Şekil 2.293). Yaklaşık 1427 m² olan hazire alanını 160 cm yüksekliğinde duvar giriş alanından ayırmaktadır (Şekil 2.294), ancak 1974 yılında çekilen bir fotoğrafta hazire duvarının daha yüksek ve pencereeli olduğu görülmektedir (Şekil 2.277). Mezar taşları genellikle 18.yy ve 19.yy'a tarihlenmektedir (Özen, 2002, s.91). Konyalı'nın (1976, s.148-149) incelediği mezartaşlarından en erken tarihli 1620 (H.1030) yılında ölen Padişah mükerrerlerinden Abbas Ağa'ya, en geç tarihli 1896 (H.1309) yılında ölen Urfa mutasarrıfı Süleyman Bey'e aittir.

Şekil 2.293: Atik Valide Sultan Camisi, hazire, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.294: Atik Valide Sultan Camisi, hazire duvarı, (Artam, 04.2011).

Çeşme

Batıda A/B kapısının yanında üç tane, doğuda A/D kapısının yanında bir tane sivri kemerli çeşme bulunmaktadır. Üçlü çeşmede ortadaki çeşme diğerlerinden daha yüksektir. Ortadaki çeşmenin musluk aynası kaş kemer bezemeli, diğerleri sivri kemer bezemelidir (Şekil 2.295). A/D kapısının yanındaki tek çeşmenin musluk aynası sivri kemer bezemelidir. Çeşmede musluk aynasının her iki yanında küçük nişler bulunmaktadır (Şekil 2.296). Çeşmelerin üzerinde kitabe bulunmamaktadır.

Şekil 2.295: Atik Valide Sultan Camisi, batı cephe çeşmesi, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.296: Atik Valide Sultan Camisi, doğu cephe çeşmesi, (Artam, 02.2011).

2.13 Molla Çelebi Camisi

Bulunduğu Yer: Fındıklı.

Tarihi: Cami kitabesi bulunmamaktadır ancak külliye'nin parçası olan ve Molla Çelebi tarafından yaptırıldığı bilinen hamamla aynı zamanda bitirilmiş olduğu kabul edilebilir (Konyalı, 1950, s.180), ancak tarih hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Hamamın kitabesi, Ayvansarayı'ya göre (2000, s.484) 1571, Tahsin Öz'e göre (1987, c. II, s.24) 1589, Aptullah Kuran'a göre (1986, s.113) 1564-65, İbrahim Hakkı Konyalı'ya göre (1950, s.180) 1561 ve Behçet Ünsal'a göre (1969, s.51) 1582 tarihini vermektedir.

Banisi: İstanbul Kadısı Mehmed Vusuli Efendi, 1568'de Anadolu kazaskeri olmuş, 1590 yılında ölmüştür (Necipoğlu, 2005, s.481).

Külliye:

Molla Çelebi Külliyesi, Fındıklı Cami ismiyle de bilinir. Deniz kenarında bulunan külliye, cami, mektep ve hamamdan oluşmaktaydı (Cantay, 2000, s.65), ancak mektep bilinmeyen bir tarihte yıkılmış, hamam da yol genişletme çalışması sırasında yıkılmıştır (Kuran, 1986, s.113). Cami günümüzde Meclis-i Mebusan Caddesi üzerindedir, Kabataş İskelesi ve Mimar Sinan Üniversitesi arasında Fındıklı Parkının yanındadır. Caminin kuzeydoğusu abdest muslukları ve umumi tuvalet olarak düzenlenmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde camiyi, “*Fındıklıdadır. Deniz kıyısında kubbesi yüksek, avlusu geniş tek kubbeli bir camidir.*” şeklinde tasvir eder (Demircanlı, 1989, s.135).

1723 ve 1724 yıllarında çıkan yangında hasar gören cami yangınlardan sonra onarılmıştır (Ünsal, 1969, s.51) ve 1958 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kapsamlı şekilde onarılmıştır (Tanman, 1994, s.483). (Bkz. EKA, Şekil A.25, Şekil A.26).

Son Cemaat Yeri

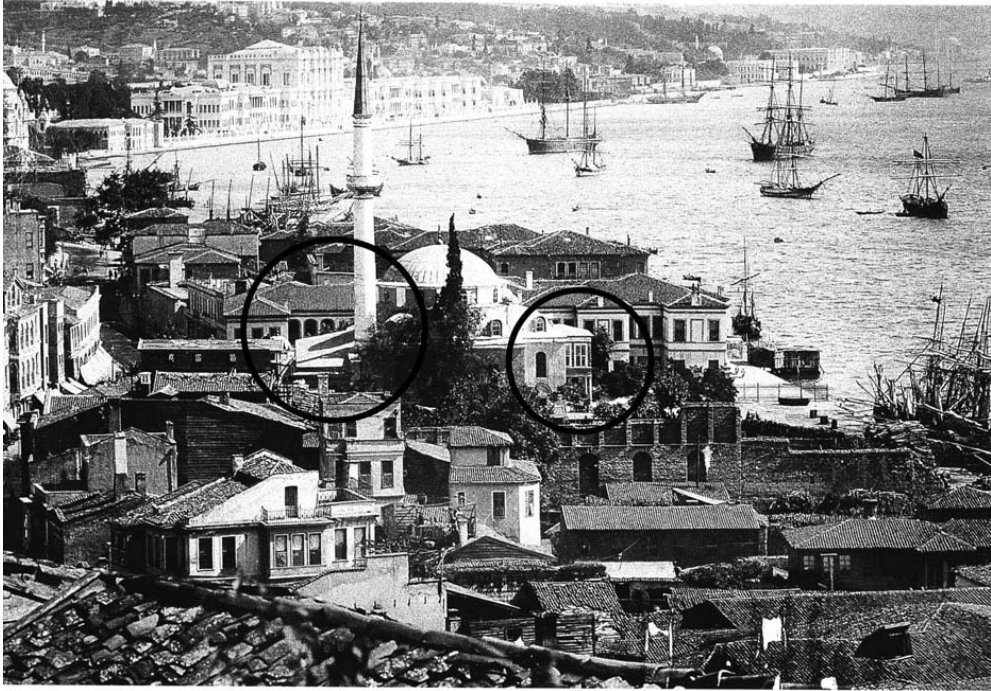
Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 138 m² (Sönmezer, 2002, s.133) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun bulunmaktadır (Şekil 2.297). Küfeki taşından yapılmış sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Marmara mermeridir. Sütun başlıkları baklavalıdır. Her sütun başlığının ön yüzünde, uç sütunların dış yan yüzlerinde ve kapı aksının sağ ve solundaki sütun başlıklarının iç yan yüzlerinde rozet ve süslemeler vardır ancak bu süslemeler 1958 yılında yapılan onarımda eklenmiştir (Tanman, 1994, s.483). Sütun kaideleri sekizgendir. Son cemaat yeri ile yol aynı kottadır. Sütunları çevreleyen ve son cemaat yeri alanını sınırlayan taş bant küfeki taşıdır. Diğer döşemeler ise günümüze aittir (Şekil 2.298). Son cemaat yeri caminin kuzeybatı cephesinde yanlara doğru taşma yapmaktadır. Buralara açılan kemerli kapılarla hazireye girilmektedir. 1723 ve 1724 yıllarında çıkan yangınlardan sonra son cemaat yerinin ahşap direkli bir sundurmaya dönüştürüldüğü (Tanman,1994, s.483), 1958 yılında yapılan onarımda ise ahşap sundurmanın kaldırılıp (Şekil 2.299), yerine klasik üsluba uygun kubbeli bir son cemaat revakı konmuştur (Kuran, 1972, s.248).

Şekil 2.297: Molla Çelebi Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 2011).

Şekil 2.298: Molla Çelebi Camisi, son cemaat yeri zemin kaplaması, (Artam, 2011).

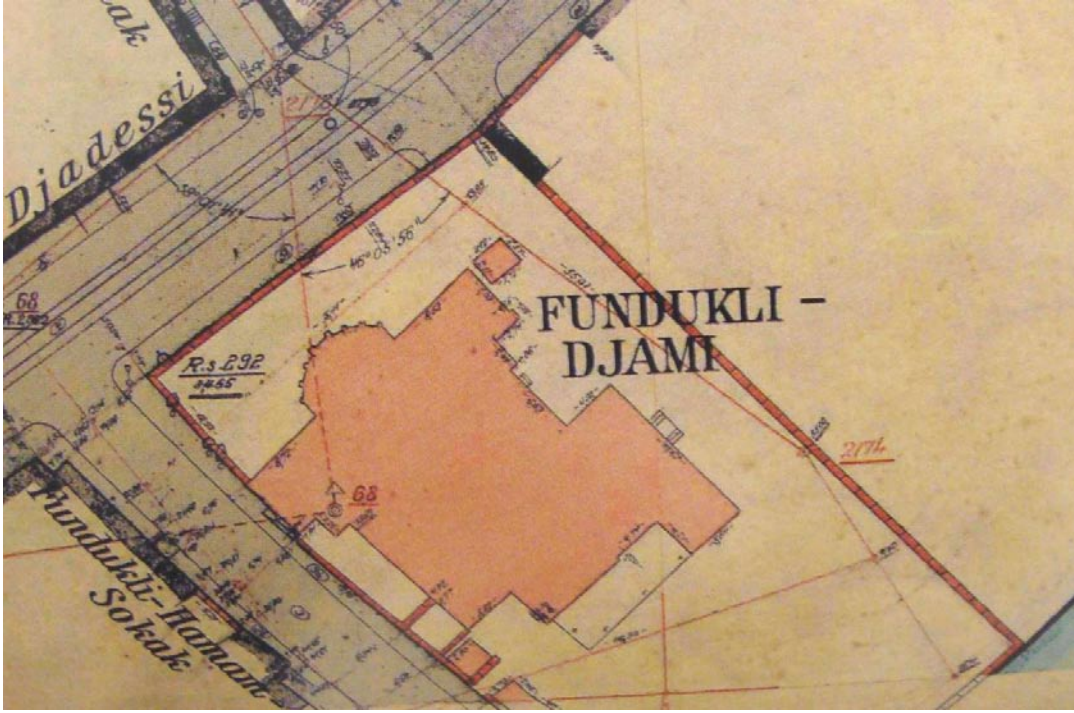
Şekil 2.299: Molla Çelebi Camisi, 1875, (V.G.M A).

Avlu - Bahçe

Pervititch haritalarına göre, caminin denize doğru olan kısmında büyük bir bahçe görülmektedir. Meşruta, 1822 yılındaki Tophane yangınından sonra tamir edilirken ilave edilmiştir (Orhonlu, 1955, s.60). Bu yapı, Alman Mavileri'nde ve 19.yüzyıl

fotoğraflarında görünmektedir (Şekil 2.300). 1958 yılına ait fotoğraflarda cami beden duvarı üzerinde bulunan izler görülmektedir (Şekil 2.301).

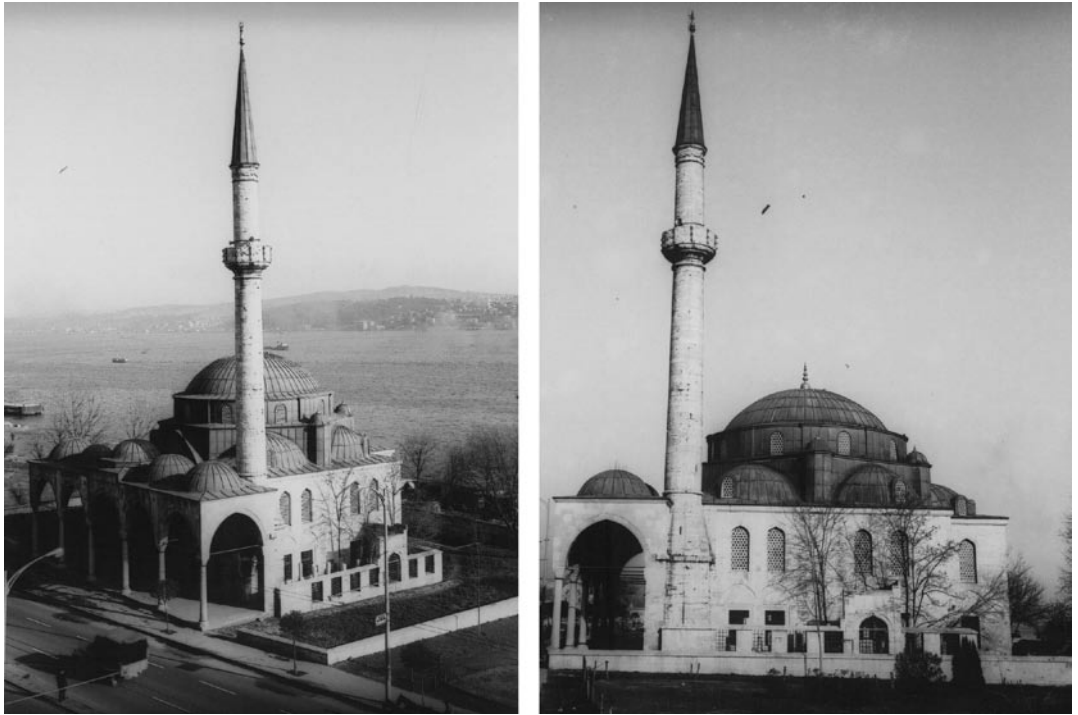
Camiye ait bahçe sınırı 1958 onarımında genişletilmiş ve bahçe duvarıyla sınırlandırılmıştır (Şekil 2.302). Fındıklı Sokak ve hamamın bulunduğu arsa park haline getirilmiştir. Genişletilen bahçe parke taş ile döşenmiştir. Bahçenin kuzey yönünde denize sırtını dönmüş imam evi sonradan eklenmiştir. 19. yüzyıla ait olan ve 1958 onarımından sonra çekilen fotoğraflarda hazire içerisinde bulunan ağaçlar günümüze gelmemiştir. Günümüzde caminin doğu tarafında umumi tuvalet ve abdest musluklarının bulunduğu bir alan bulunmaktadır. Araştırılan kaynaklarda ve haritalarda şadırvan veya su haznesinin varlığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Şekil 2.300: Alman Mavileri Haritaları'nda Molla Çelebi Camisi, (F11/3, cilt 2).

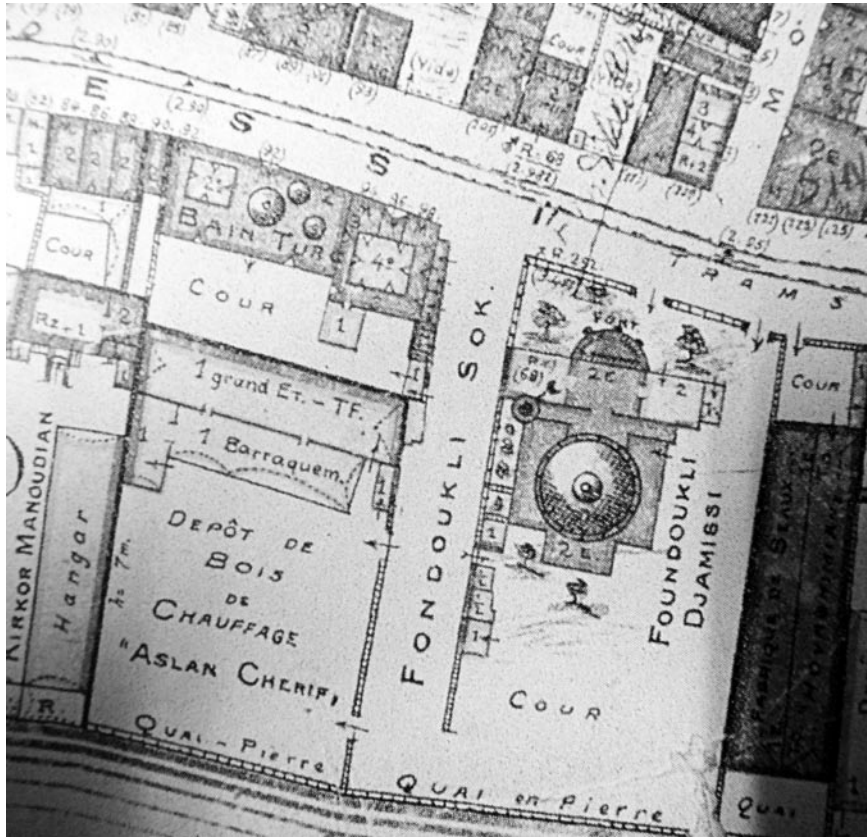
Şekil 2.301: Molla Çelebi Camisi güney cephesi, meşruta izleri, (V.G.M A).

Şekil 2.302: Molla Çelebi Camisi, 1958 onarımından sonra genel görünüm, (V.G.M.A).

Avlu Duvarları

Pervititch haritalarına ve eski resimlere göre avlunun deniz tarafında duvarı bulunmamaktadır (Şekil 2.303). Ön tarafın iskele gibi kullanıldığı ve küçük gemilerin cami önünde demirlediği görülmektedir (Şekil 2.299). Meclisi Mebusan Caddesi üzerinde ve Fındıklı Sokak yönünde bulunan avlu duvarı batı yönünde haziyei sınırlamaktadır. Aynı duvar gerisinde konut yapıları bulunmaktadır. Günümüzde ise sadece deniz tarafında duvar bulunmaktadır, diğer kısımlar metal doğramalarla çevrilmiştir.

Şekil 2.303: Molla Çelebi Camisi, Pervititch Sigorta Haritaları, (s.105, p/a:31/42).

Avlu Kapıları

Günümüzde yol son cemaat yerinin hemen önünden başlamaktadır dolayısıyla avlu duvarı ve giriş kapısı yoktur. Pervititch haritalarında, avluya Meclisi Mebusan Caddesi'nden iki kapı ile, Fındıklı Sokak'tan ise konutların arasından bir aralık ile geçiş verildiği görülmektedir (Şekil 2.303). Planda A ve B harfleriyle kodlanan, son cemaat yerinin sağ ve sol yanından hazine ve bahçeye açılan kemerli kapılar bulunmaktadır. Bu kemerli kapılar küfeki taşından yapılmıştır. Kemer yüksekliği 410 cm, genişliği ise 135 cm'dir (Şekil 2.304).

Şekil 2.304: Molla Çelebi Camisi, son cemaat yerinden bahçe ve hazireye geçiş kapıları, (Artam, 2011).

Hazire

Yaklaşık 50 m² olan hazire caminin batısında bulunmaktadır. Bu alanı sınırlayan duvar üzerinde, altı adet pencere ve sivri kemerli dua penceresi bulunmaktadır (Şekil 2.305). Bu alanda zemin denize doğru eğimlidir ve duvar yüksekliği yol tarafında 170 cm yüksekliğindeyken, deniz tarafında 206 cm yüksekliğine çıkmaktadır. Duvar küfeki taşından yapılmıştır. Bu duvar üzerinde bulunan sövesiz pencerelerin genişliği 100 cm, yüksekliği 145 cm'dir. Dua penceresinin kemer yüksekliği 230 cm, genişliği 155 cm'dir. Bir silme sırasıyla çevrelenen kemer kilit taşının üzerinde rozet ve kemerin üstünde ise kitabe bulunmaktadır (Şekil 2.306). Tüm pencere kütesinin genişliği 300 cm'dir. Hazire alanının içinde hazireyi ikiye ayıran diğer kemerin üzerinde de kitabe bulunmaktadır. Kitabe açıklamaları İ. Hakkı Konyalı (1950, s.182) tarafından detaylı bir şekilde verilmiştir. Hazirede bulunan en erken tarihli mezar taşı 1719 tarihlidir (Konyalı, 1950, s.182).

Şekil 2.305: Molla Çelebi Camisi hazire duvarı, (Artam, 2011).

Şekil 2.306: Molla Çelebi Camisi, dua penceresi, (Artam, 2011).

2.14 Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Atatürk Köprüsü'nün Şişhane tarafında bulunan ayağının yanındadır. Eskiden Galata surlarının batı kapısının (Porto S. Antonio, Azapkapı) hemen önünde ve 1514 yılından beri kurulu olan tershane girişinin karşısına inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 2001, s.378).

Tarihi: 1577 (Necipoğlu, 2005, s.363).

Banisi: Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sadrazamlarından Sokollu Mehmed Paşa ve II.Selim'in kızı İsmihan Sultan. Sokollu Mehmed Paşa 1546'da Kaptan-ı Derya, 1549'da Rumeli Beylerbeyi olmuştur. 1565 yılında sadrazam olan Sokollu, 1579 yılında vefat etmiştir (Necipoğlu, 2005, s.331).

Külliye:

Külliye cami, mahzen, dükkan ve çeşmelerden oluşmaktaydı (Konyalı, 1950, s.39). Atatürk Köprüsü inşaatı yapılırken zemin kotu yükseltilmiş ve dükkanların için toprakla doldurularak kapatılmıştır. Mahzen kapıları duvarla örülmüş sadece bir tanesi olduğu gibi bırakılmıştır (Kuran, 1972, s.227). Caminin kible tarafında pencere altlarına zemin yükseltilmiştir. Günümüzde caminin kuzeyinde Atatürk Köprüsü, doğusunda otopark, güneyinde Üstüpcüler Sokak, batısında ise Kalafat Caddesi bulunmaktadır. Haliç caminin batı yönündedir. Otoparkın yanında ise Saliha Sultan Çeşmesi bulunmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatname'de Azapkapı Camisi'nin aydınlık bir cami olduğunu, arsasının deniz kıyısında, dar bir yerde olduğunu ancak cemaatinin çok olduğundan söz etmektedir (Demircanlı, 1989, s.130).

1807 yılında çıkan Galata yangınında hasar gören cami onarılmış, 1894 yılında meydana gelen depremde oldukça hasar görmüş ve uzun yıllar kapalı kalmış, 1937-42 yılları arasında Atatürk Köprüsü yapılırken camide etraflıca onarılmıştır (Müller-Wiener, 2001, s.378). Köprü yapılırken son cemaat yerinin bir kısmı kesilmiş ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü burayı eski haline göre tekrar yapmıştır (Konyalı, 1950, s.35). (Bkz. EK A, Şekil A.27, Şekil A.28).

Son Cemaat Yeri

İki merdivenle çıkılan son cemaat yeri dikdörtgen biçimlidir ve tek yönde eğimli çatı ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 125m² (Sönmezer, 2002, s.193) olan son cemaat yeri zeminden 46 cm yükseltilmiştir (Şekil 2.307). Piyale Paşa Camisi'nde olduğu gibi iki cami kapısı olduğundan son cemaat yerinde yükseltilmiş üç ayrı alan bulunmaktadır. Günümüzde doğu yönünde olanın üzeri ahşap paneller ile kapatılmış, cami görevlisine ayrılmıştır. Son cemaat yeri, dikdörtgen sıra pencereler ve üstlerinde kemerli pencerelerle aydınlanmaktadır. Son cemaat yerinin döşemesi Marmara mermeridir. Günümüzde halı kaplı olan döşemenin 1941 yılında yapılan tamirden sonra çekilmiş fotoğrafında açık durumu görülmektedir (Şekil 2.308). Son cemaat yerinde klasik revak ve sütunlar bulunmamaktadır. Tamirden önce çekilen fotoğraflarda ise son cemaat yerinin üstünün tamamen açık olduğu ve caminin terkedilmiş olduğu görülmektedir (Şekil 2.309). Thomas Allom'a ait gravürde (Şekil 2.310) ve 1936 yılından öncesine ait karpostalda (Şekil 2.311) caminin son cemaat yeri örtüsünün tek yönde eğimli çatı olduğu görülmektedir.

Şekil 2.307 : Azapkapı Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 2011).

Şekil 2.308 : Son cemaat yeri, tamirden sonra (E.A, 1941).

Şekil 2.309 : Son cemaat yeri, tamirden önce, (E.A, 1941).

Şekil 2.310 : Azapkapı Camisi, Thomas Allom, 1838, (Necipoğlu, 2005, s.364).

Şekil 2.311 : Azapkapı Camisi, karpotalı, (Eken, 1992, s.201).

Avlu

Azapkapı Camisi'nin düzenli bir avlusu bulunmamaktadır. Avlu, cami ile Atatürk Köprüsü arasında yamuk biçiminde kalmıştır (EK A, Şekil A.27, r.5). Caminin kible duvarı arkası ve batısında bulunan alan, bahçe olarak düzenlenmiştir (EK A, Şekil A.27, r.1). Toprak zemin doğu yönden batıya, denize doğru alçalmaktadır. Cami alanına giriş güneydoğu yönünde bulunan parke taş döşeli yoldan verilmektedir. Minare caminin kuzey köşesinden batı yönde uzanan yüksek bir kemerin ayağından yükselmektedir. Azapkapı Camisi Mimar Sinan'ın minare yerleşiminde yenilikçi ve

farklı bir uygulamasıdır. Kemer altından geçilerek cami avlusuna geçilmektedir. Kemer küfeki taşından yapılmıştır ve köşeleri kum saati şeklinde bezenmiştir (Şekil 2.312). Sivri kemerin yaklaşık yüksekliği 10 m'dir. Minare kütesinin karşısında caminin altında bulunan iki dükkan günümüzde kapatılmıştır. Caminin kuzeydoğu köşesinde mukarnas başlıklı yarım daire sütun detayı bulunmaktadır (Şekil 2.313).

Şekil 2.312: Azapkapı Camisi, minare kaidesi köşesinde kum saati detayı, r1, (E.A, 1941), r2 (Artam, 2011).

Şekil 2.313: Azapkapı Camisi, kuzeydoğu dükkanlar ve yarım sütun detayı, (Artam, 2011).

Şadırvan

Konyalı (1950, s.39), mabedin kapısının önünde bir su teknesinin bulunduğunu belirtmektedir. Eski fotoğraflarda üzerinde kabartma bulunan mermer su teknesi görülmektedir (Şekil 2.314). Konyalı tamirden sonra su teknesini göremediğini eklemiştir. Günümüzde su teknesi bulunmamaktadır.

Şekil 2.314 : Azapkapı Camisi, Su teknesi, tamirden önce, (E.A, 1941).

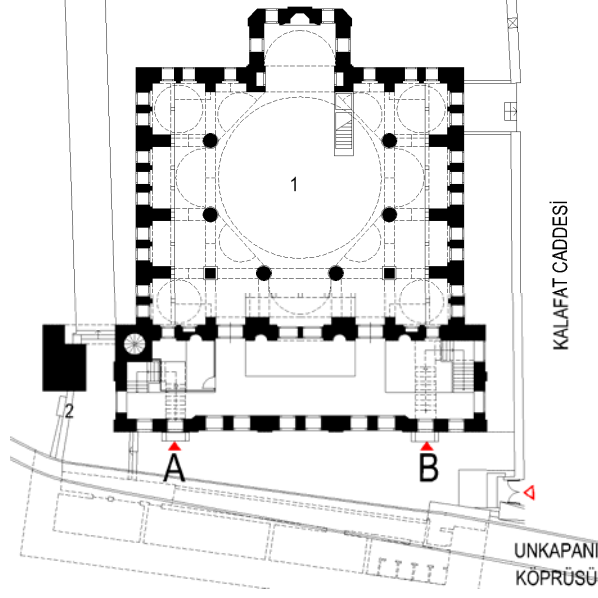
Avlu Duvarları

Caminin avlu duvarları sonradan yapılmış kısa duvarlardır. Koruma amacıyla duvarların üstünde demir parmaklıklar konulmuştur. Alman Mavileri haritasında günümüz sınırları görülmektedir (Şekil 2.315).

Şekil 2.315: Azapkapı Camisi, Alman Mavileri Haritaları, (H9/1, cilt 2).

Avlu Kapıları

Şekil 2.316: Azapkapı Camisi kapı kodlama şeması.

Azapkapı Camisi'nde avluya giriş sağlayan kapı bulunmamakta ancak son cemaat yerine çıkış sağlayan kapılar bulunmaktadır (Şekil 2.316). Kuzey cephede üç sağır kemerin ortalarında bulunduğu iki kapı ve kapıların yanlarında mukarnaslı nişler bulunmaktadır. Kemerlerin dükkan olduğu tamirat döneminde kapatıldığı bilinmektedir.

Planda A harfi ile kodlanmış kapı günümüzde mermer sövelidir (Şekil 2.317). Basık kemeri Hereke pudingi ve Marmara mermerinden yapılmıştır. Kapı kalın bir silme ile çerçevelenmiştir. Kitabe alanında 1941 yılında yapılan tamirat ile ilgili bilgi verilmektedir. Kitabe alanı Hereke pudingi taş ile çerçevelenmiştir. Tamirat öncesinde çekilen fotoğraflarda kapının Hereke pudingi kullanılarak makaralı kemer biçiminde yapıldığı ve kitabesinin bir parçası görülmektedir (Şekil 2.318). Kapı genişliği 120 cm, tüm kapı kütlesi 209 cm'dir. Kemer yüksekliği 208 cm, kat silmesine kadar 354 cm'dir.

Şekil 2.317: Azapkapı Camisi, A kapısı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.318 : Sol kanat avlu kapısı, A kapısı, (E.A, 1941).

Planda B harfi ile kodlanmış kapı A kapısı ile aynıdır. Sadece kitabesi bulunmaktadır (Şekil 2.319). Kitabe alanı Hereke pudingi taş ile çerçevelenmiştir. Tamirat öncesinde çekilen fotoğraflarda bu kapının da Hereke pudingi kullanılarak makaralı kemer biçiminde yapıldığı görülmektedir (Şekil 2.320). Kapı ölçüleri A kapısı ile aynıdır.

Şekil 2.319: Azapkapı Camisi, B kapısı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.320 : Sağ kanat avlu kapısı, B kapısı, (E.A, 1941).

Çeşme

Kemerin bağımsız ayağı altında bulunan çeşme küfeki taşından yapılmıştır ve yuvarlak kemerlidir (Şekil 2.321). Çeşmenin sağ üst çaprazında derin bir niş bulunmaktadır. Çeşme aynası yokolmuştur. Kitabesi bulunmamaktadır. Üzerinde bulunan duvar kalın bir silmeyle sonlanır. 1941 yılında çekilmiş fotoğraf ile karşılaştırıldığında çeşme yalağının beton dökülerek kapatıldığı, köprünün çok yakından geçmesi nedeniyle de çeşmenin yan tarafı artık görülememektedir (Şekil 2.322).

Şekil 2.321: Azapkapı Camisi, çeşme, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.322: Çeşme ve arkasında bitişik bina, (E.A, 1941).

2.15 Zal Mahmud Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Eyüp.

Tarih: Külliye inşaatı Zal Mahmud Paşa ve Şah Sultan'ın ölümünden sonra başlamış, önce türbe, daha sonra 1578-79 yıllarında cami ve iki medrese yapılmıştır (Necipoglu, 2005, s.371).

Bani: Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Zal Mahmud Paşa ve eşi II.Selim'in kızı Şah Sultan (Sönmez, 1997, s.95). Zal Mahmud Paşa, Şehzade Mustafa'nın boğdurulması olayından sonra Zal ismiyle anılmaya başlanmıştır (Güler, 2001, s.211).

Külliye:

Haliç kıyısında, eğimli bir arazide, Defterdar Caddesi ile Zal Paşa Caddesi arasında yer alan külliye cami, iki medrese, türbe ve çeşmeden oluşmaktadır. Zal Paşa Caddesi tarafında cami ve şadırvan avlusunu paylaşan üst medrese, alt kotta ise türbe, alt medrese ve hazire yer almaktadır. Avlu kapısının sol yanında ise çeşme bulunmaktadır.

Ayvansarayı (2000, s.277), Mahmud Paşa ve Şah Sultan'ın baniliğinden ve ikisinin de türbede gömülü olduğundan bahsetmektedir. Caminin karşısında medrese ve şadırvan olduğunu, caminin eğimli arazi dolayısıyla bir tarafta tek katlı, türbe tarafında iki katlı olduğunu yazmıştır. Türbenin karşısında başka bir medrese daha olduğunu ve avlu kapısının yanında bir çeşme olduğunu belirtmiştir. Evliya Çelebi bu cami için “*Bir irem bağı içinde*” olduğunu ve “*Bütün Osmanlı ülkesinde bu cami kadar muhteşem başka bir vezir cami olmadığını*” yazmıştır (Demircanlı, 1989, s.172). Minaresi 1894 depreminde yıkılmış, yeniden yapılmıştır. 1961-1965 yılları arasında Vakıflar tarafından onarılmıştır (Kuran, 1973, s.75). (Bkz. EKA, Şekil A.29, Şekil A.30).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yerinin kible kapısı önündeki bölüm aynalı tonoz, diğer bölümler kubbe ile örtülüdür (Şekil 2.323). Alanı yaklaşık 134 m² (Sönmezer, 2002, s.203) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun bulunmaktadır. Sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlardan kenarda yer alanlar siyah Kestanbol graniti (Sönmezer, 2002, s.203), diğerleri ise Marmara mermeridir. Son cemaat yeri sütunlarının başlıkları mukarnaslıdır. Sütunlar zemine kaidesiz oturmaktadır. Son cemaat yeri, avlu kotundan 46 cm yüksektedir. Zemin kaplaması sütun çevrelerinde ve revak alanının bittiği yan çizgide 25 cm genişliğinde mermer ile çevrelenmiş, iç kısımlar ise şeshane tuğlası ile kaplanmıştır.

Şekil 2.323: Zal Mahmut Paşa Camisi, son cemaat yeri, (Artam,04.2011).

Avlu

Alanı yaklaşık 503 m² (Sönmezer, 2002, s.206), olan şadırvan avlusu cami ve medresenin ortak kullanımındadır (Şekil 2.324). Avlu döşemesi küfeki taşıdır. Son cemaat yeri önünde uzanan, A ve B kapısı arasında olan döşeme şadırvanın bulunduğu alandan 5 cm yüksektedir. Bu alan küfeki taşı ile döşelidir ancak Marmara mermeri ve traverten levhaları ile yenilenmiştir. Şadırvanı çevreleyen döşeme Marmara mermeridir. Batı yönde bulunan medrese odalarının önünde uzanan küfeki taşı döşeme avludan 13 cm yukarıdadır.

Şekil 2.324: Zal Mahmut Paşa Camisi üst avlu, (Artam,02.2011).

Avluya ait bir fotoğrafta medrese önünde kaba yonu mermer ve taş parçalarının döşemeyi oluşturduğu görülmektedir (Şekil 2.325). Şadırvanı gösteren ancak avlu zemini hakkında da bilgi veren diğer bir fotoğrafta son cemaat yeri önünde uzanan ve iki kapıyı bağlayan yolun avludan bir basamak yukarıda olduğu ve hem avlunun hem de bu alanın Marmara mermeri ile döşenmiş olduğu görülmektedir (Şekil 2.326). Her iki fotoğrafta da avluda ağaçların olduğu ve bunların taşlarla sınırlandırıldığı görülmektedir. 1594 yılına ait vakfiyede avlu döşemesinin mermer olduğu, alt bahçeye inen merdivenlerin yontma taş olduğu ve alt bahçede kuyu olduğu belirtilmiştir (Necipoğlu, 2005, S.373).

Şekil 2.325: Zal Mahmut Paşa Camisi, kuzey cephe revakları ve avlu döşemesi, (İAMA,1933).

Şekil 2.326: Zal Mahmut Paşa Camisi, şadırvan ve avlu döşemesi, (İAMA,1933).

Şadırvan

Sekiz sütunlu mermer şadırvan, kurşun çatı ile örtülmüştür (Şekil 2.327). Mermer sütunlar sekizgendir. Sütunlar örtüyle başlıksız birleşirken, zeminde sekizgen, köşelerde pahlı kaideye oturur. Kaidenin altında dörtgen ikinci bir kaide yer alır. Havuz oniki köşelidir, musluk aynaları dikdörtgendir. Musluk aynalarının üstü cam ve metal çerçeveler ile kapatılmıştır. Şadırvan alanını sınırlayan sekizgen mermer döşeme yeni yapılmıştır ve avlu kotundan 4 cm yükselmiştir. Şadırvanın 1933 yılında çekilmiş fotoğrafında sütunların birbirine ahşap kirişlerle bağlanmış olduğunu ve örtüsüz olduğu görülmektedir (Şekil 2.326).

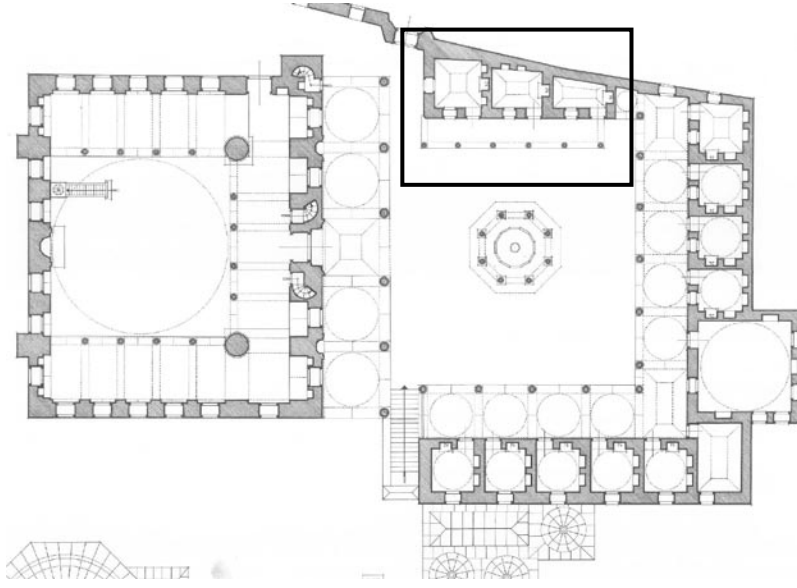
Şekil 2.327: Zal Mahmut Paşa Camisi, şadırvan, (Artam, 02.2011).

Medrese Revakları

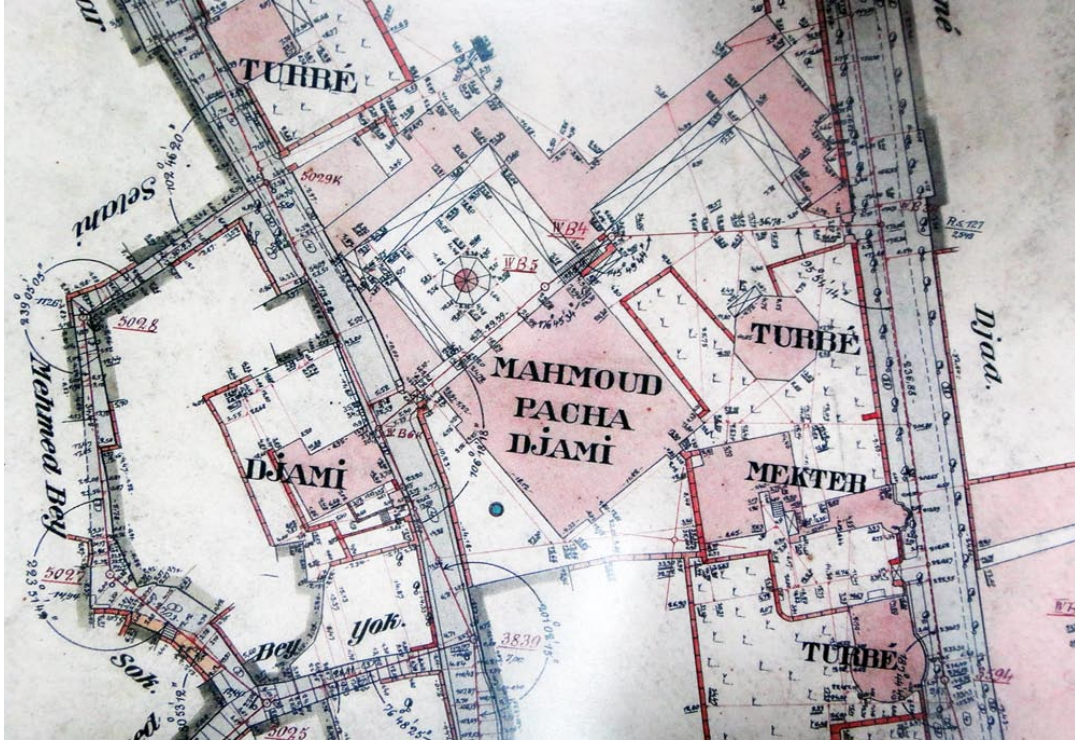
Üst medrese revakı avluyu U şeklinde sarmaktadır (EK A, Şekil A.29, r.2). Medresenin doğu revakında beş, kuzey revakında ise altı açıklık vardır. Revak sütunları küfeki taşı, başlıkları baklavalıdır. Sadece alt kota inen merdivenin yanında bulunan sütun Kestanbol graniti, başlığı ise mukarnalıdır (Şekil 2.328). Revak kemerleri tuğla sivri kemerdir. Sütunlar sekizgen kesitlidir ve zemine kaidesiz oturmaktadır. Revak döşemesi Marmara mermeridir ve avlu kotundan 10-12 cm yüksektedir. Günümüzde, batı yönde farklı ölçülerdeki medrese hücrelerinin önünde revak bulunmamaktadır, ancak Ali Saim Ülgen'in planlarında burada beş bölümlü revak çizilmiştir (Şekil 2.329). Kuran, (1973, s.70) makalesinde revaktan bahsetmektedir. Alman Mavileri haritalarında da revak gözükmemektedir (Şekil 2.330).

Şekil 2.328: Zal Mahmut Paşa Camisi, medrese köşe sütunu, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.329: Ali Saim Ülgen cami çizimi, (Url-5, Levha 129).

Şekil 2.330: Zal Mahmud Paşa Camisi, Alman Mavileri Haritası.

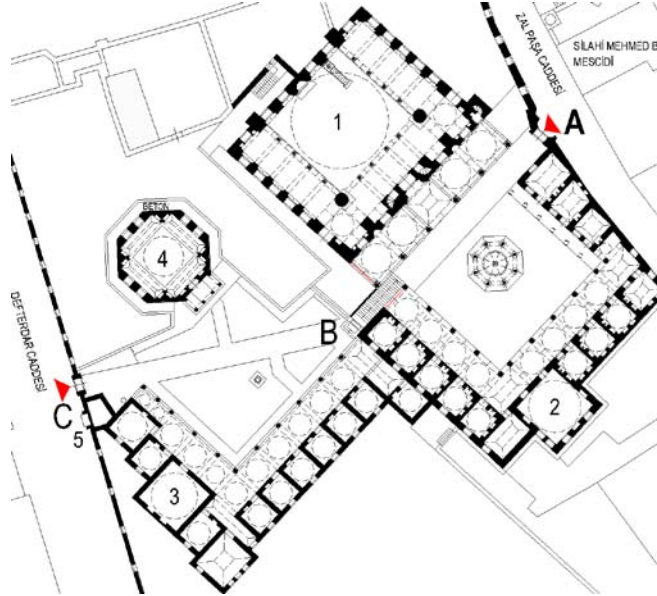
Alt medrese revakları kuzey ve doğu yönde L biçiminde uzanır (EK A, Şekil A.29, r.4). Medresenin kuzey kubbeli revakı altı, doğu revakı beş bölümlüdür. Doğu cephede arsadan dolayı medrese odaları kademeli olarak yerleşmiş ve hücre odalarının ölçüleri eşit tutulmamıştır. Revak sütunları küfeki taşı, başlıkları baklavalıdır. Revak kemerleri tuğladır. Toplam onbir sütundan oluşan revakın kuzey kanadının ilk sütunu ve köşe sütunu hariç diğerleri üst medrese revakları gibi

sekizgen kesitli, baklava başlıklı ve zemine kaidesiz oturmaktadır. Diğer iki sütun daha kalın ve kaidelidir, başlıkları mukarnaslıdır (Şekil 2.331). Revak döşemesi şeşhane tuğlası, kenar bantı küfeki taşıdır ve revak avludan 10 cm yüksektedir.

Şekil 2.331: Zal Mahmut Paşa Camisi, alt medrese revak sütunu, (Artam, 02.2011).

Avlu Kapıları

Şekil 2.332: Zal Mahmud Paşa Camisi kapı kodlama şeması.

Zal Mahmud Paşa Camisi'nde, batı yönünde Zal Paşa Caddesi'nden şadırvan avlusuna giriş veren A kapısı, doğu yönünde Defterdar Caddesi'nden türbe ve alt medrese bahçesine giriş veren C kapısı ve bu iki kotu birbirine bağlayan B kapısı olmak üzere toplam üç adet kapı bulunmaktadır (Şekil 2.332).

Plan üzerinde A harfi ile kodlanan kapı Zal Paşa Caddesi'ne açılmaktadır (Şekil 2.333). Küfeki taşından yapılmış basık kemerli kapı profil dizisi ile çerçevelenmiştir. Duvar kornişı altında mukarnas bezeme bulunmaktadır. Kapının kitabe alanı üzerinde caminin adı yazılıdır. Kapı içeriden sivri kemer ve süslü konsol kemer ile beraber görülmektedir. Kapı kütlesi duvar hizasından taşmaktadır. Kapının kemer genişliği 126 cm, yüksekliği 260 cm'dir. Sivri kemer yüksekliği ise 394 cm'dir. Tüm kapı kütlesinin genişliği 150 cm, yüksekliği 466 cm'dir.

Şekil 2.333: Zal Mahmut Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 04.2011).

Planda B harfi ile kodlanan kapı üst avludan alt bahçeye geçiş sağlayan kapıdır (Şekil 2.334). Küfeki taşından yapılmış basık kemerli kapı kalın bir profil dizisi ile çerçevelenmiştir. Kapı merdiven tarafından sivri kemer ve süslü konsol kemer ile beraber görülmektedir. Kapının kemer genişliği 123 cm, yüksekliği 240 cm'dir. Sivri kemer yüksekliği ise 320 cm'dir. Tüm kapı kütlesinin genişliği 200 cm, yüksekliği 363 cm'dir.

Şekil 2.334: Zal Mahmut Paşa Camisi, B kapısı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.335: Zal Mahmut Paşa Camisi, C kapısı, (Artam, 04.2011).

Planda C harfi ile kodlanan kapı Defterdar Caddesi'nden bahçeye geçiş sağlayan kapıdır (Şekil 2.335). Küfeki taşından yapılmış basık kemerli kapı kalın bir profil dizisi ile çerçevelenmiştir. Dışarıdan anıtsal bir kapı görüntüsü vermektedir. Kapının her iki yanında yer alan yarım sütunlar ve mukarnaslı başlıklar kapının üzerinde devam eden mukarnaslı tacı oluşturmaktadır. Diğer kapılarda olduğu gibi bu kapıda bahçe içinden, sivri kemer ve süslü konsol kemer beraber görülmektedir.

Kapının kemer genişliği 169 cm, yüksekliği 255 cm'dir. Sivri kemer yüksekliği ise 370 cm'dir. Tüm kapı kütesinin genişliği 346 cm, yüksekliği 470 cm'dir.

Avlu Duvarları - Pencereleler

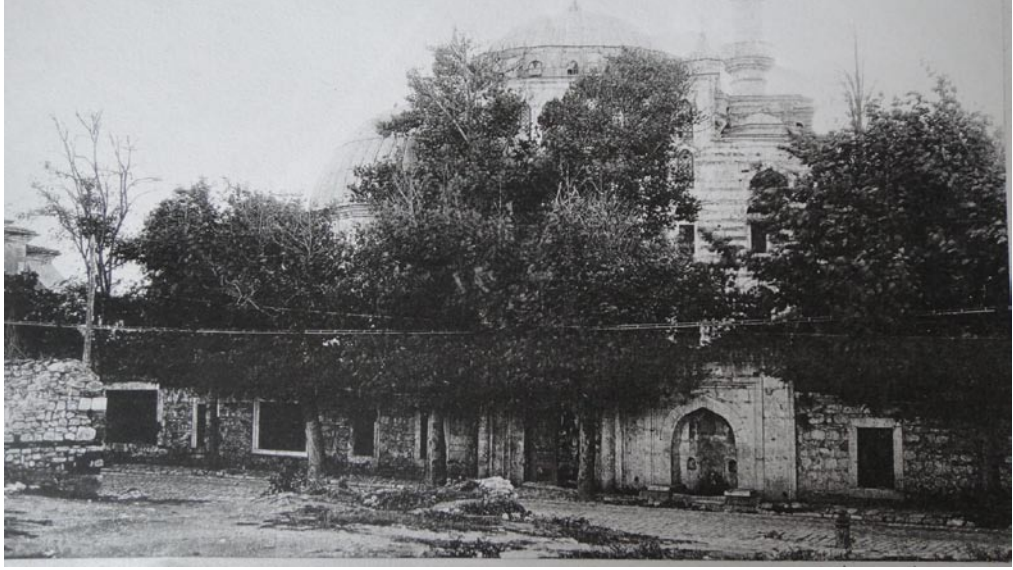
Üst medresenin bir kolu külliye'nin batı cephesini kapıya kadar sınırlar, kapıdan sonra tuğla taş örgülü duvar güney yönde devam etmektedir (Şekil 2.336). Duvarın yüksekliği 260 cm'dir. Bu duvar üzerinde yedi adet pencere vardır. Pencere genişliği 95 cm, yüksekliği 140 cm'dir. Pencerelelerin yerden yüksekliği ise 100 cm'dir. Defterdar Caddesi'ni ayıran avlu duvar ise günümüzde taş ve tuğla ile örülmüştür (Şekil 2.337), ancak Sebah & Joailler'in fotoğrafında, duvarın kaba yonu taş ile örüldüğü görülmektedir. Pencerelelerin ölçüleri ve konumları, iki fotoğraf karşılaştırıldığında örtüşmektedir (Şekil 2.338). Şadırvan avlusunu alt kota bağlayan merdivenin duvarında bir pencere vardır. Bu pencerenin yüksekliği 108 cm, genişliği 73 cm'dir (Şekil 2.339).

Şekil 2.336: Zal Paşa Caddesi avlu duvarı ve pencereleler, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.337: Defterdar Caddesi'nden avlu duvarları, kapı ve çeşme, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.338: Sebah & Joaillier, Defterdar Caddesi'nden avlu duvarları, kapı ve çeşme, (AAEA, tarihsiz).

Şekil 2.339: Zal Mahmut Paşa Camisi, B kapısı, merdivenler ve pencere, (Artam, 04.2011).

Merdiven

Merdiven, Zal Paşa Caddesi'ne açılan kapının tam karşısında, son cemaat yeri ve üst medresenin doğu sütunları arasında alt bahçeye geçişi sağlamaktadır (Şekil 2.339). Kuran (1973, s.73), merdivenin taş olduğunu belirtmektedir ancak günümüzde merdiven Marmara mermeri ile kaplanmıştır.

Korkuluk

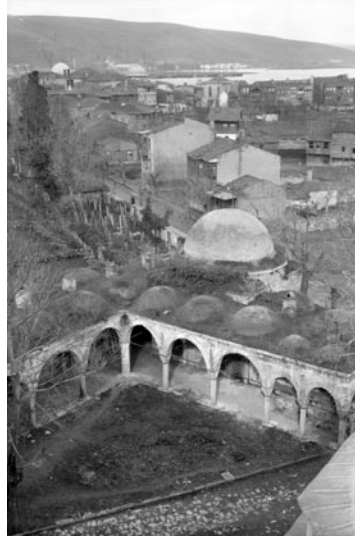
Bir tanesi son cemaat yerinin doğusunda, diğeri üst medresenin güneyinde olmak üzere iki adet mermer korkuluk bulunmaktadır. Korkulukların yüksekliği 75 cm'dir. Dairesel motiflerin içiçe geçmesiyle oluşturulmuş korkuluğun büyük bir kısmı kırılmış ve yokolmuştur (Şekil 2.340).

Şekil 2.340: Zal Mahmut Paşa Camisi, medrese revak ve son cemaat yeri korkulukları, (Artam, 02.2011).

Bahçe

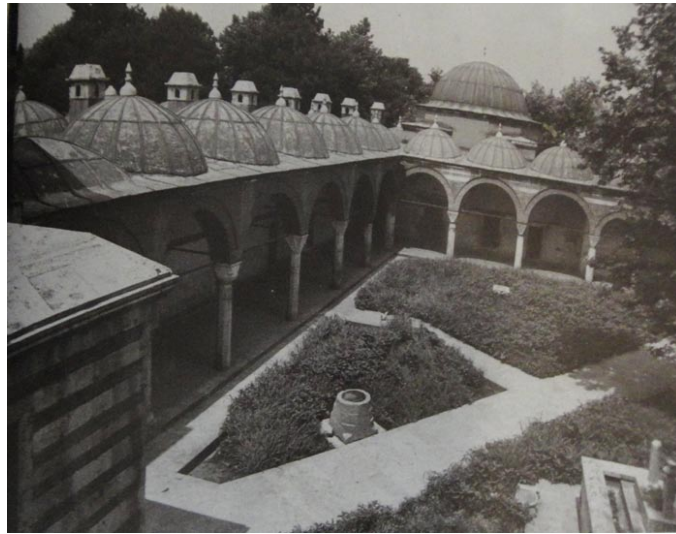
Alt kotta medrese revakları ve türbe arasında kalan alan hem bahçe hem de avlu olarak değerlendirilebilir (EK A, Şekil A.29, r.3). Defterdar Caddesi'ne açılan C kapısı ile üst kota geçiş sağlayan B kapısı arasında traverten zeminli bir yürüme yolu bulunmaktadır. Medrese revak kolları önündeki zemin, caminin doğu beden duvarı yanında hazireye paralel uzanan yol ve türbenin önünden C kapısına uzanan yol küfeki taşından yapılmıştır. Bu yolların dışında kalan alanlarda yeşil alan düzenlemeleri yapılmıştır. Türbenin çevresi beton dökülerek düzeltilmiştir. 1933 yılına ait bir fotoğrafta iki kapı arasında geniş kaba yonu taş döşeli yolun bir kısmı görünmektedir (Şekil 2.341). Türbenin doğu tarafındaki hazirede büyük bir ağaç bulunmaktadır (Şekil 2.342). Onarım sonrasında çekilen fotoğrafta ortada bulunan alanın çimlendirilmiş durumu görülmektedir (Şekil 2.343). Bahçede bir kuyu bulunmaktadır.

Şekil 2.341: Zal Mahmut Paşa Camisi, alt medrese ve yürüme yolu (İAMA, 1933).

Şekil 2.342: Anıt ağaç, (Artam, 02.2011).

Şekil 2.343: Zal Mahmut Paşa Camisi, alt bahçe, (Kuran, 1986).

Hazire

Hazire alt medrese ve türbenin bulunduğu alandır ve türbenin üç tarafını sarmaktadır. Doğuda avlu duvarlarıyla, güneyde Şah Sultan Külliyesi ile, batıda ise caminin doğu duvarıyla sınırlanmaktadır. Yaklaşık 531 m² olan hazire avlu kotundan 104 cm yüksektedir (Şekil 2.344). Türbenin etrafında gömülü okunabilen, 24 adet mezar taşı vardır. Bunlardan en erken tarihli 1570 (H.978), en geç tarihli ise 1813 (H.1228)'dir. Zal mahmud Paşa medresesi arkasında Defterdar Caddesi üzerinde bulunan en erken tarihli mezar taşı 1577 (H.985), en geç tarihli 1841 (H.1257)'dir (Haskan, 1993, s.298).

Şekil 2.344: Zal Mahmut Paşa Camisi, hazire, (Artam, 02.2011).

Çeşme

Defterdar Caddesi üzerinde avlu kapısının sol yanında yer almaktadır (Şekil 2.345). Haskan, (1993, s.147) kitabeyi 1590 (H.998) olarak okurken, küçük ayna taşında, tamir edildiği tarih olan 1830 (H.1245) yazılıdır (Haskan, 1993, s.147). Küfeki taşından yapılmış çeşme sivri kemerlidir. Kalın bir silme içine alınan çeşmenin üst kısmında rumi taç bulunmaktadır. Musluğunun her iki yanında küçük nişler bulunmaktadır. Ayna taşı yenilenmiştir ve kitabesi bulunmaktadır.

Şekil 2.345: Zal Mahmut Paşa Camisi, çeşme, (Artam, 02.2011).

2.16 Kılıç Ali Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Tophane.

Tarihi: 1579/80 (Necipoğlu, 2005, s.430).

Banisi: 16. yüzyılın ünlü denizcilerinden olan ve 1572-87 yılları arasında kaptan-ı derya olan Kılıç Ali Paşa'dır. Uluç Ali Paşa olarak da bilinmektedir (Eyice, 1994, s.557).

Külliye:

Külliye cami, medrese, türbe, hamam ve sebilden oluşmaktadır. Sahilde, Topkapı Sarayı'nın karşısında inşa edilmiştir. 1636 yılında Vezir Mustafa Paşa caminin yakınında sebil yaptırmış, ancak sebil günümüze gelmemiştir (Müller- Wiener, 2001, s.430). 1732 yılında Sultan I. Mahmud caminin çevresindeki kalabalık alanda bulunan dükkanları yıktırması ve Tophane çeşmesini yaptırmıştır. Külliyenin çevresi 1957-1959 yılları arasında yapılan yol çalışmaları sırasında büyük ölçüde değişmiştir. Osmanlı mimarlık tarihinde özel bir yeri olan Kılıç Ali Paşa Cami, strüktürel yapı olarak Ayasofya'yı örnek alan ve kilise görüntüsüne en çok yaklaşan bir ibadet mekanına sahip bir camidir (Kuban, 2007, s.331). Kökeni dolayısıyla Ayasofya hayranı olan Kılıç Ali Paşa'nın bu caminin yapımında Mimar Sinan'a dayatmalarda bulunduğu düşünülmektedir (Kuban, 2007, s.331).

1938-39 yıllarında caminin dış cephesi onarılmıştır (Müller-Wiener, 2001, s.431). Cami, 1959-1960 (Kuran, 1986, s.214) ve son olarak 2009-2011 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılmıştır. (Bkz. EKA, Şekil A.31'de, Şekil A.32).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 133 m² (Sönmezer, 2002, s.231) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun vardır. Sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlardan ortada bulunanlar Kestanbol graniti diğerleri Marmara mermeridir. Sütun başlıkları mukarnaslıdır. Sivri kemerler küfeki taşından ve Hereke pudinginden yapılmıştır. Sütun kaideleri daire planlıdır. Son cemaat yeri, avlu kotundan 40 cm yüksektedir. Son cemaat yeri döşemesi, Marmara mermeri bant içinde şeshane tuğlası ile kaplanmıştır ancak tüm alan halı ile kaplıdır (Şekil 2.346).

Şekil 2.346: Kılıç Ali Paşa Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 10.2011).

Dış revak

Kuzeyde on, yarlarda üçer adet toplam altı adet sütun ve köşelerde iki adet taş ayağın taşıdığı tek yönde eğimli dış revak saçağı, son cemaat yerini üç yönde sarar (Şekil 2.347). Alanı 189 m² (Sönmezer, 2002, s.231) olan dış revak sütunları, Marmara mermerinden yapılmış, baklava başlıklıdır. Kapının yanında bulunan sütunlar mukarnas başlıklıdır. Tüm sütunlar 69 cm genişlikte 45 cm yükseklikte küfeki taşı ve üstünde Marmara mermeri kaide üzerine oturur. Kapının iki yanında bulunan kemerler diğerlerinden daha dar ve küfeki taşından, diğerleri sivri kemerler küfeki taşı ve Hereke pudingi ile yapılmıştır. 20. yüzyıl başlarında çekilmiş bir fotorafta geniş ahşap saçağı ve demir eliböğründeler görülmektedir (Şekil 2.348). Aynı fotoğrafta dış revak sütunlarının oturduğu sekinin daha geniş olduğu görülmektedir.

Şekil 2.347: Kılıç Ali Paşa Camisi, dış revak, (Artam, 10.2011).

Şekil 2.348: Kılıç Ali Paşa Camisi, dış revak, (Creswell, 20.yy başları).

Avlu

Dış revakı üç yönde saran avlu yaklaşık 732 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.231). Avlunun kuzey duvarında abdest muslukları, doğu yönünde A kapısı, batı yönünde ise minare merdivenlerinin hizasında kalan alanda yer almaktadır (EK A, Şekil A.31, r.2). Avluya dört kapı ile girilmektedir. Cümle kapısı karşısında şadırvan yer almaktadır. Avlu döşemesi küfeki taşıdır. Avluda abdest musluklarına doğru bir eğim bulunmaktadır. Şadırvanın doğusunda bir ağaç bulunmaktadır (Şekil 2.349).

Şekil 2.349: Kılıç Ali Paşa Camisi, avlu ve avluda ağaç, (Artam, 10.2011).

Abdest muslukları kuzey avlu duvarında bulunmaktadır (Şekil 2.350). Ahşap saçakla korunan alanda onaltı Marmara mermeri sütun bulunmaktadır. Sütun başlıkları baklavali, sütun kaideleri daire planlıdır. Sivri kemerler küfeki taşından yapılmıştır. Üzerinde onaltı adet musluk aynası olan duvar dikdörtgen niş biçiminde oyulmuştur. Nişlerin içine yerleştirilmil mermer musluk aynalarında sivri kemer motifi bulunmaktadır (Şekil 2.351). Konyalı'nın (1950, s.136) notlarında abdest musluklarının on adet, saçığı taşıyan sütunların da yedi adet olduğu belirtilmektedir.

Şekil 2.350: Kılıç Ali Paşa Camisi, abdest muslukları, (Artam, 10.2011).

Şekil 2.351: Musluk aynası, (Artam, 10.2011).

Şadırvan

Şadırvan caminin cümle kapısı ile abdest muslukları arasında yer almaktadır (Şekil 2.352). Şadırvan haznesini sekiz adet Marmara mermeri sütun çevrelemektedir. Şadırvanın kubbeli ve geniş saçaklı bir örtüsü bulunmaktadır. Yaklaşık 28 m² alanı olan şadırvanda sütunlar 27 cm genişliğinde Marmara mermeri bant üzerinde oturur. Bant içinde kalan alan küfeki taşıdır. Oniki yüzlü hazne uzun ince dikdörtgen biçimindedir. Musluk aynalarında süslü kemer motifi işlenmiştir. Haznenin üst kısmı kalın bir profil ile çevrenmiştir. Haznenin üstünde altın renkli bir kafes ve askı demirleri bulunmaktadır (Şekil 2.353).

Şekil 2.352: Kılıç Ali Paşa Camisi, şadırvan, (Artam, 10.2011).

Şekil 2.353: Şadırvan musluk aynası, (Artam, 10.2011).

Avlu Duvarları ve Pencere

Caminin kuzey avlu duvarında B ve C kapıları ile doğu köşesinde sebil yer almaktadır. Duvar sağır olmakla beraber arkasında abdest muslukları bulunmaktadır (Şekil 2.354). Duvar yüksekliği 455 cm'dir. Kuzey duvarı üzerinde sebil ile B kapısı arasında iki adet pencere bulunmaktadır (Şekil 2.355). Bu pencerelerin genişliği 96 cm, yüksekliği 124 cm'dir. Pencerelerin yerden yüksekliği ise 47 cm'dir.

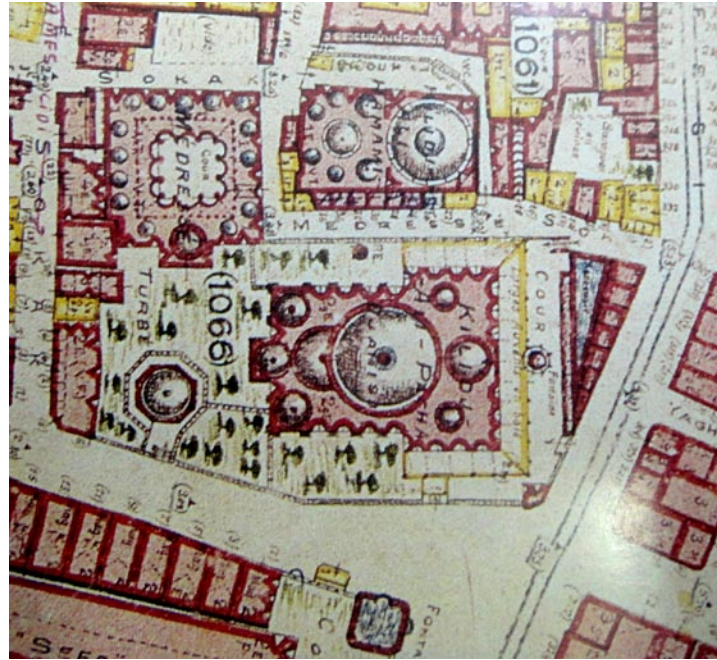

Şekil 2.354: Kılıç Ali Paşa Camisi, kuzey avlu duvarı ve C kapısı, (Artam, 10.2011).

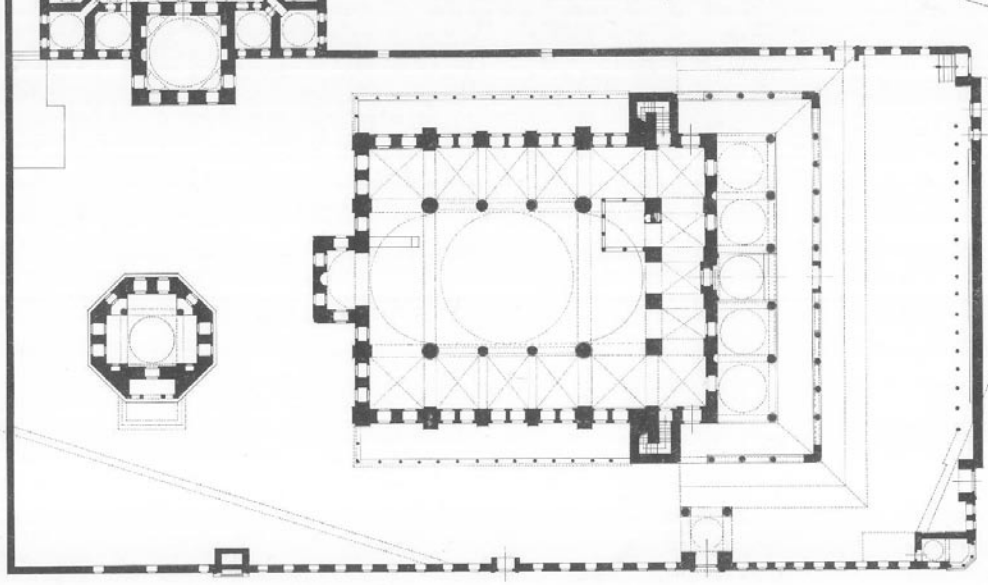

Şekil 2.355: Kılıç Ali Paşa Camisi, kuzey avlu duvarı ve pencereler, (Artam, 10.2011).

Bu duvar 1958 yılında Meclis-i Mebusan Caddesi genişletilip Tophane alanı tekrar düzenlenirken yıktırılmış ve yeniden yaptırılmıştır (Kuran, 1986, s.209). Duvar önünde bulunan dükkanlar da yıktırılmış ve yenilenmemiştir. Pervititch haritasında burada bulunan dükkanlar görülmektedir (Şekil 2.356). Kuran, aynı kaynakta kuzey duvarında bulunan kapıların özgün olmadığını düşünmektedir. Ali Saim Ülgen'in 1941 yılında yapmış olduğu çizimde duvarlar bir dikdörtgeni sınırlamaktadır (Şekil 2.357).

Şekil 2.356: Kılıç Ali Paşa Camisi, Pervititch Haritası, (s.108, p/a:34/1061).

Şekil 2.357: Kılıç Ali Paşa Külliyesi çizim, Ali Saim Ülgen, (Url-5, Levha 123).

Avlunun doğu duvarı Tophane Meydanı düzenlenirken türbeye doğru geri alınmıştır (Eyice, 1994, s.558). Ancak Pervititch haritasında bu duvarın daha önceden geriye alındığı anlaşılmaktadır (Şekil 2.356). Sebil ile A kapısı arasında günümüzde beş adet pencere bulunmaktadır (Şekil 2.358), ancak 20.yüzyılın başında çekilmiş bir fotoğrafta bu alanda yedi adet mermer söveli pencere olduğu görülmektedir (Şekil 2.359). Bu pencerelerin genişliği 96 cm, yüksekliği 124 cm'dir. Pencerelerin yerden yüksekliği ise 47 cm'dir. Duvarın yüksekliği 220 cm'dir.

Şekil 2.358: Kılıç Ali Paşa Camisi, doğu avlu duvarı üzerinde pencereler, (Artam, 10.2011).

Şekil 2.359: Doğu avlu duvarı, pencereler ve A kapısı, (Url-2, Creswell, 20.yy).

Doğu avlu duvarından güney de avluyu sınırlayan duvara kadar 23 adet pencere bulunmaktadır (EK A, Şekil A.31, r.4). Bu pencerelerin ölçüleri diğerleri ile aynıdır. Ancak Şekil 2.359’da verilen fotoğrafta bu alanda duvar ve pencere olmadığı, demir parmaklıklarla sokaktan ayrıldığı görülmektedir. Ali Saim Ülgen’in çiziminde bu duvar üzerinde bir kapı ve çeşme görülmektedir (Şekil 2.357).

Üzerinde D kapısının bulunduğu küfeki taşı batı avlu duvarı 291 cm yüksekliğindedir. D kapısının kuzeyinde ve güneyinde üçer adet pencere bulunmaktadır. Güney yönde bulunan pencerelerin genişliği 94 cm, yüksekliği 96 cm’dir (Şekil 2.360). Kuzey yönde yer alan pencerelerin ise genişliği 96 cm, yüksekliği 97 cm’dir. Pencerelerin yerden yüksekliği 120 cm’dir. Avlu duvarı kapının yanından medrese duvarına kadar devam etmektedir. Burada işlev gören modern tuvalet alanı için duvar kesintiye uğramıştır. Medrese duvarına yaslandığı yerde küfeki taşından yapılmış besik kemerli bir kapı caminin arkasına ve türbe alanına geçiş verir (Şekil 2.361).

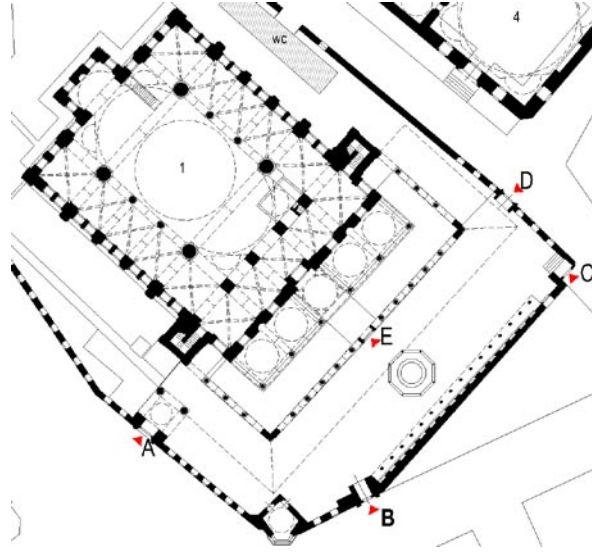

Şekil 2.360: Kılıç Ali Paşa Camisi, batı avlu duvarı üzerinde pencereler, (Artam, 10.2011).

Şekil 2.361: Kılıç Ali Paşa Camisi, medresenin yanında hazireye geçit veren kapı, (Artam, 10.2011).

Avlu Kapıları

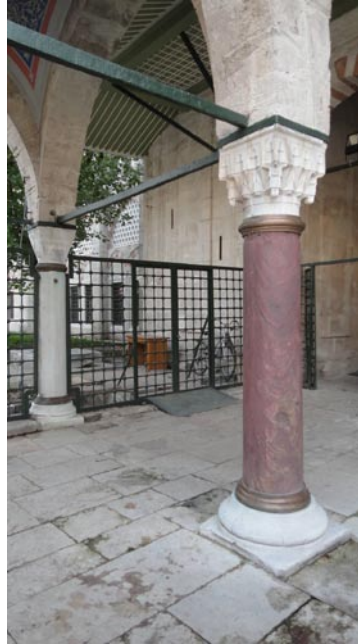
Şekil 2.362: Kılıç Ali Paşa Camisi kapı kodlama şeması.

Avlunun dört kapısı bulunmaktadır (Şekil 2.362). Plan üzerinde kapılar A, B, C ve D harfleriyle kodlanmıştır. Dış revak kemerleri arasında bulunan kapı ise E harfi ile kodlanmıştır. A harfi ile kodlanan kapı doğu avlu duvarındadır (Şekil 2.363). Avlu duvarından yüksek tutulmuş kapı kütlesi kalın bir profil sırası ile çerçevelenmiştir. Küfeki taşından yapılmış sivri kemer nişi içinde basık kemerli açıklık görülür. Marmara mermeri ve Hereke pudingi ile yapılmış makaralı kemer ve söve oldukça süslüdür. Kemerin üstünde bulunan kitabe Hereke pudingi ile çerçevelenmiştir. Avlu içinden bakıldığında sivri kemer ve süslü konsol kemeri görülmektedir. Kapı avlu

içinde kubbe ile örtülü alana açılır. Kubbe bir yanda kapı duvarlarına otururken diğer tarafta iki sütun üzerine oturmaktadır. Sütunlardan kuzeydeki kırmızı porfirdir ve mukarnas başlıklıdır. Diğer sütun Marmara mermeridir ve baklava başlıklıdır. Her iki sütun daire planlı kaide üzerine oturur (Şekil 2.364). Sütunları küfeki taşı sivri kemer birleştirmektedir. Yüksekliği 658 cm olan kubbenin içi kalemişleriyle bezenmiştir. Kapının kemer genişliği 153 cm, basık kemer yüksekliği 265 cm'dir. Konsol kemer yüksekliği 345 cm, sivri kemer yüksekliği ise 376 cm'dir. Kapının tüm genişliği 425 cm, korniş yüksekliği ise 537 cm'dir.

Şekil 2.363: Kılıç Ali Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 10.2011).

Şekil 2.364: Kılıç Ali Paşa Camisi, A kapısı kırmızı porfir sütun, (Artam, 10.2011).

B kapısı kuzey duvarı üzerinde, sebilin yanındadır (Şekil 2.365). Avlu kotundan 44 cm yukarıda olan kapı sokak kotundan 35 cm aşağıdadır. Geniş kapı kütlesi küfeki taşından üç parça halinde tasarlanmıştır. Kapı boşluğunun her iki yanında üç sıra silme ile çerçevelenmiş dikdörtgen alanlar bulunmaktadır. Sivri kemer nişi içinde olan basık kemerli parça diğerlerinden daha geniş dikdörtgen alan içindedir. Basık kemer Marmara mermeri ve Hereke pudingi ile yapılmıştır. Kapı söveleri de kemerde bulunan Hereke pudingi taş ile aynı teknik kullanılarak işlenmiştir. Kitabenin bulunduğu alan da Hereke pudingi ile çerçevelenmiştir. Kapıya avlu içinden bakıldığında sivri kemer ve süslü konsol kemeri görülmektedir. Kapı kütlesi duvar hizasından içeri doğru taşma yapmaktadır. Kapının kemer genişliği 148 cm, basık kemer yüksekliği 265 cm'dir. Mermer konsol kemer yüksekliği 328 cm, sivri kemer yüksekliği ise 362 cm'dir. Kapının tüm genişliği 538 cm, yüksekliği ise 460 cm'dir.

Şekil 2.365: Kılıç Ali Paşa Camisi, B kapısı, (Artam, 10.2011).

C kapısı kuzey duvarın batı yönünde bulunmaktadır (Şekil 2.366). Avludan kapıya dört basamaklı küfeki taşı merdiven ile ulaşılır. Kapı dışardan bakıldığında kuzey duvarından daha içerde bulunmaktadır. Küfeki taşından yapılmış kapı basık kemerlidir. Kitabesi ve süslemesi bulunmamaktadır. Kapının kemer genişliği 152 cm, basık kemer yüksekliği 294 cm'dir. Konsol kemer yüksekliği 361 cm, sivri kemer yüksekliği ise 394 cm'dir. Kapının tüm genişliği 214 cm, yüksekliği ise 440 cm'dir.

D kapısı batı avlu duvarı üzerindedir (Şekil 2.367). Küfeki taşından yapılmış kapı avlu duvarından daha yüksektir. Basık kemerli kapıda kitabe ve süsleme

bulunmamaktadır. Kapının kemer genişliği 178 cm, basık kemer yüksekliği 280 cm'dir. Kapının tüm genişliği 244 cm, yüksekliği ise 335 cm'dir.

Şekil 2.366: Kılıç Ali Paşa Camisi, C kapısı, (Artam, 10.2011).

Şekil 2.367: Kılıç Ali Paşa Camisi, D kapısı, (Artam, 10.2011).

E kapısı dış revak sütunları arasında avludan dış revak alanına geçişi sağlamaktadır (Şekil 2.368). Marmara mermeri söveleri olan kapının Hereke pudingi ve Marmara mermeri kullanılarak yapılmış basık kemeri oldukça zariftir. Kapının üstünde bulunan kitabe Hereke pudingi taş ile çerçevelenmiştir. Kapı sövelerinin dış yanlarında mukarnas bezeme bulunmaktadır. Kapının kemer genişliği 184 cm, basık kemer yüksekliği 284 cm'dir. Kapının tüm genişliği 254 cm, tüm yüksekliği ise 393 cm'dir.

Şekil 2.368: Kılıç Ali Paşa Camisi, E kapısı, (Artam, 10.2011).

Hazire

Yaklaşık alanı 475 m² olan hazire türbenin güneyinde medrese duvarına kadar, kuzeyinde ise caminin dışarı taşmış kible beden duvarına kadar yayılmıştır (Şekil 2.369). Hazire alanı caminin doğu köşe duvarından avlu duvarına doğru uzanan bir duvar ile ayrılmıştır. 140 cm alçakta olan hazire alanında türbenin çevresi beton kaplanmıştır. Türbenin arkasında kalan alan yeşil alan olarak bırakılmıştır.

Şekil 2.369: Kılıç Ali Paşa Camisi, hazire, (Artam, 10.2011).

Sebil

Avlunun kuzey ve doğu avlu duvarlarının köşesinde yer alan sebil üç açıklıklıdır. (Şekil 2.370). Dört adet Marmara mermeri yarım sütunun aralarında olduğu pencerelerin metal şebekeleri bulunmaktadır. Sebil kemerleri Hereke pudingi ve küfeki taşı ile yapılmıştır. Yarım sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Eyice (1994, s.558), Abdülaziz döneminde (1861-76) Dolmabahçe-Tophane Caddesi'nin

düzenlenip genişletilmesi sırasında birçok eski eserin yıkılıp başka yerde kurulduğunu, bu sebinin de başka bir yerden alınıp burada kurulduğunu düşünmektedir. Kuran (1978, s.176), sebinin evvelce caminin karşısında yer alan kışlanın köşesinde olduğunu, yol genişletme çalışmaları yapılırken buraya taşındığını düşünmektedir. Mimari özellikleri ve bezeme detayları sebili 17.yüzyıl başlarında yapıldığını göstermektedir (Önge, 1996, s.116).

Şekil 2.370: Kılıç Ali Paşa Camisi, sebil, (Artam, 10.2011).

2.17 Şemsi Ahmed Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Üsküdar.

Tarihi: 1580, (Necipoğlu, 2005).

Banisi: Şemsi Ahmed Paşa, Enderun'da yetişmiş, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği yapmış, II. Selim döneminde vezirliğe yükselmiştir. İsfendiyaroğulları'ndan Kızıl Ahmed Bey'in torunudur (Haskan, 2001, s.348).

Külliye:

Üsküdar Harem sahilyolu üzerinde, deniz kenarında bulunan külliye cami, medrese ve türbeden oluşmaktadır. Cami ve türbe birbirine yapışık tek bina halinde tasarlanmıştır. Külliyenin batı ve güney cephesini L biçiminde iki kanatlı medrese sınırlamaktadır. Külliyenin deniz ve kara tarafından iki kapısı vardır. Kara kapısı tarafında küçük bir haziresi vardır.

Evliya Çelebi, Seyahatname'de, deniz kıyısında şirin bir cami olduğunu, uzaktan süslü bir köşk gibi görüldüğünden bahseder (Demircanlı, 1989, s.181).

1894 yılında meydana gelen depremde cami hasar görmüş ve uzun yıllar harap durumda kalmıştır (Haskan, 2001, s.348). 1938-40 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılan külliyenin medrese revakları camekanla örtülmüş ve Üsküdar Halk Kütüphanesi olarak düzenlenmiştir (Müller-Wiener, 2001, s.484). 2008-2010 tarihleri arasında tekrar restorasyonu yapılmıştır. (Bkz. EKA, Şekil A.33, Şekil 2.34).

Son Cemaat Yeri

Şemsi Paşa Camisi'nin son cemaat yeri, diğer Sinan camilerinden farklı olarak cami beden duvarını kuzeybatı ve güneybatı yönlerden olmak üzere iki cephede sarmaktadır. 1940 yılında yapılan onarımda çekilmiş bir fotoğrafta son cemaat yerinin bulunmadığı görülmektedir (Şekil 2.371), ancak onarımda aslına uygun olarak yenilenmiştir (Yücel, 1969, s.158).

Şekil 2.371: Şemsi Paşa Camisi, doğudan bakış, 1940, (İAMA).

Sekiz bölümlü son cemaat yeri tek yönde eğimli çatı ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 80 m² (Sönmezer, 2002, s.217) olan son cemaat yeri revakında dokuz adet sütun bulunmaktadır (Şekil 2.372). Küfeki taşından sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar marmara mermeridir. Son cemaat yeri sütunlarının başlıkları baklavalıdır. Sütunlar zemine kaidesiz oturmaktadır. Son cemaat yeri, 54 cm yüksekliğindedir. Avlu döşemesi küfeki taşıyla kaplanmıştır. Cami kible kapısı önündeki zemin yenilenmiş, Marmara mermeri ile kaplanmıştır.

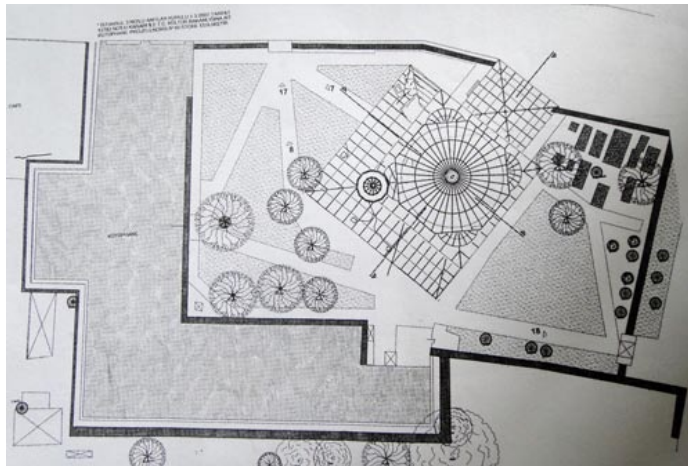
Avlu

L biçiminde olan medrese ve cami avluyu paylaşmaktadır. Caminin çift cepheli revakı ile bütünleşen medrese revakı avlunun denize doğru genişleyerek açılmasını sağlamış ve Mimar Sinan, Osmanlı klasik mimarisinin tipik bir örneğini verirken aynı zamanda kendine has bir mekan yaratmıştır (Kuran, 1986, s.193). Caminin diagonal yerleşiminden dolayı avlu ikiye ayrılmış, medreseyle ortak avlu caminin batısında, diğer kısım doğusunda kalmıştır. Batıda kalan kısmın alanı yaklaşık 1390 m²'dir. Doğusunda kalan kısım vaziyet planında bahçe olarak gösterilmiştir (EK A, Şekil 2.34) ayrıca yazının devamında doğu kısım *Bahçe* başlığı altında incelenmiştir.

Şekil 2.372: Şemsi Paşa Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 2010).

Avluyu güney ve batı yönde medrese sınırlarken, kuzey cephede demir şebekeli pencerelerden oluşan duvar türbe ile birleşmekte, ve pencereli hazire duvarıyla devam etmektedir. Doğu tarafı ise sağır duvar ve kara girişi ile sınırlanmaktadır. T.K.V.K.K arşivinden edinilen plan ve fotoğraflardan, avlunun 2008-2010 yılları arasında yapılan onarımda değiştirildiği görülmektedir (Şekil 2.373). Yaklaşık 720 m2 olan avlu zemini yenilenmiştir. Özgün zemin ile ilgili bir fotoğraf veya belge bulunamamıştır. Eski fotoğraflardan 1940 yılında yapılan onarımda yürüme yollarının beton dökülerek yapıldığı görülmektedir (Şekil 2.374). Türbe kapısı ve caminin kuzeydoğu revakının başladığı alan arasında kalan zemin küfeki taşındandır (Şekil 2.375). Avlunun doğu tarafındaki kot ile batı tarafında olan kot aynıdır ancak helalar ile güney yönde bulunan revakların bittiği yere kadar olan alan 30 cm yüksektir.

Şekil 2.373: Şemsi Paşa Camisi, 2008-10 onarımından önceki avlu planı, 2002, (T.K.V.K.K.A).

Şekil 2.374: Şemsi Paşa Camisi, deniz kapısından avlu görünüşü, tarihsiz, (T.K.V.K.K.A).

Şekil 2.375: Şemsi Paşa Camisi, avlu zemin kaplaması, küfeki taşı, (Artam,2010).

Medrese Revakları

L planlı medrese revakı bir kolu boğaza dik, diğer kolu denize paralel olarak konumlanmıştır (Şekil 2.376). Onsekiz sütunlu revak alanı tek yönde eğimli çatı ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 150 m² olan revakın (Sönmezer, 2002, s.216), küfeki taşından sivri kemerleri bulunmaktadır.

Şekil 2.376: Şemsi Paşa Camisi, medrese revakı, (Artam, 2010).

Medrese revakının dersane giriş aksında dört adet devşirme sütun bulunmaktadır, diğer sütunlar Marmara mermerinden yapılmıştır. Sütun başlıkları baklavalıdır ve sütunlar zemine kaidesiz oturmaktadır. Sütunlar sırasıyla Mısır graniti, Serpantin breşi, Kestanbol graniti ve Burgaz taşıdır (Şekil 2.377). Erdem Yücel, 1969 yılında yayınlanan makalesinde bu konuya değinmiş, yeşil ve siyah porfir sütunların Üsküdar iskele meydanındaki saatin altından alınıp cami avlusuna getirtildiğini, benzerinin itfaiye binasında görülüp, camiye naklettirildiğini, dolayısıyla sütunların nereden gelmiş olduğunun anlaşıldığını yazmaktadır. Makalenin devamında başka bir olasılıktan, buradaki sütunların müezzin mahfeline ait olduğundan bahseder ancak bunun hakkında kesin bilgi sahibi olmadığını da belirtir (Yücel, 1969, s.159). Sütunların izini süren ve söz konusu yerlerden cami avlusuna getirilmeleri sağlayan Konyalı ise 1976 yılında yazdığı kitabında müezzin mahfelinde iki değerli taştan yapılmış sütunların olduğunu, bunları bulup camiye getirttiğini fakat 1974 yılında taşların kayıp olduğunu belirtmektedir (Konyalı, 1976, s. 286). Fakat mevcutta olan iki kırmızı sütunun nereden geldiğine dair bir bilgi kaynaklar arasında yoktur. Sadece İstanbul’da nadir bulunan Burgaz taşından söz edilmiştir (Konyalı, 1940, s.116).

Şekil 2.377: Şemsi Paşa Camisi, medrese revakı devşirme sütunlar, (Artam, 2010).

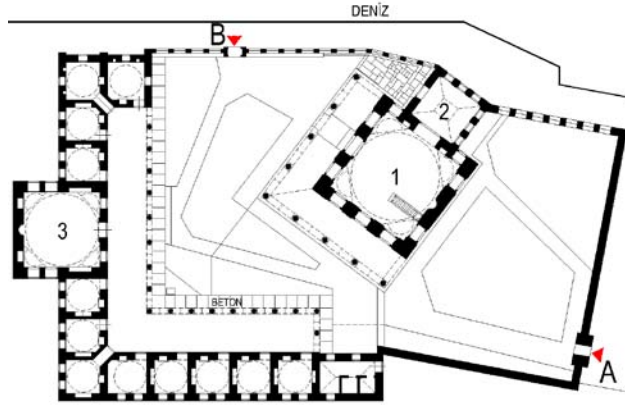
Şadırvan

Helaların önünde mermer su haznesi bulunmaktadır. İki tarafı açıkta olan haznenin üzerinde rozetler ve çiçek motifleri bulunmaktadır. Musluklar kaş kemer kabartmalarının içinde bulunmaktadır. Bu alanın üstü basit bir sundurma ile örtülüdür (Şekil 2.378).

Şekil 2.378: Şemsi Paşa Camisi, mermer su haznesi, (Artam, 2010).

Avlu Kapıları

Şekil 2.379: Şemsi Paşa Camisi kapı kodlama şeması.

Külliyeye deniz tarafından ve doğu cephede kara tarafından iki kapı ile ulaşılmaktadır. Plan üzerinde kapılar A ve B harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.379).

A kapısı, avlunun doğu cephesinde bulunmaktadır (Şekil 2.380). Kara tarafından giriş sağlayan basık kemerli, harpuştalı kapı 240 cm genişliğinde, 257 cm yüksekliğindedir. 2008-10 onarımında kapı tamamen yenilenmiş, malzeme olarak fibrobeton kullanılmıştır. Kapı üzerinde kitabe bulunmamaktadır.

B kapısı, avlunun kuzey cephesinde bulunmaktadır (Şekil 2.381). Deniz tarafından giriş sağlayan basık kemerli kapı 200 cm genişliğinde, 280 cm yüksekliğindedir. Kapı küfeki taşından yapılmıştır, kapı söveleri cephede dışa doğru pahlanır. Kapı üzerinde kitabe bulunmamaktadır.

Şekil 2.380: Şemsi Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 2010).

Şekil 2.381: Şemsi Paşa Camisi, B kapısı, (Artam, 2010).

Avlu Duvarları – Pencereler

Konyalı (1976, s.291), 1940 yılı onarımından önce avlu duvarlarının tamamıyla yıkılmış olduğunu belirtmektedir. Külliye'nin batı ve güney cephesini medrese beden duvarları oluşturmaktadır ancak helalardan sonra A kapısına kadar kaba yonu taş

duvar, güney cepheyi sınırlamaktadır. Sağır duvarın yüksekliği 200 cm'dir. 2008-10 yılı onarımında yeniden yapılmıştır (Şekil 2.382).

Şekil 2.382: Şemsi Paşa Camisi, güney avlu duvarı, (Artam, 2010).

Külliyenin doğu cephesinde, üzerinde A kapısı bulunan duvarın yüksekliği 155 cm'dir. 2008-10 yılı onarımında yeniden yapılan kaba yonu taş duvarın penceresi bulunmamaktadır (Şekil 2.383). 1940 yılından önce çekilmiş fotoğrafta bu duvarın tuğla taş almalı duvar olduğu ayrıca üzerinde bulunan pencerenin kapatıldığı görülmektedir (Şekil 2.384).

Şekil 2.383: Şemsi Paşa Camisi, doğu ve kuzey hazire duvarı, (Artam, 2010).

İncelenen fotoğraflardan, avlu duvarının tuğla taş almalı duvar örgü tekniğiyle yapıldığı görülmektedir. Medrese duvarının külliye sınırını belirlemesi ve yapım malzemesinin aynı olması, bir bütünlüğün sağlanmış olduğunu, olasılıkla diğer yönlerdeki duvarların yapım tekniğinin aynı olduğunu düşünülebilir.

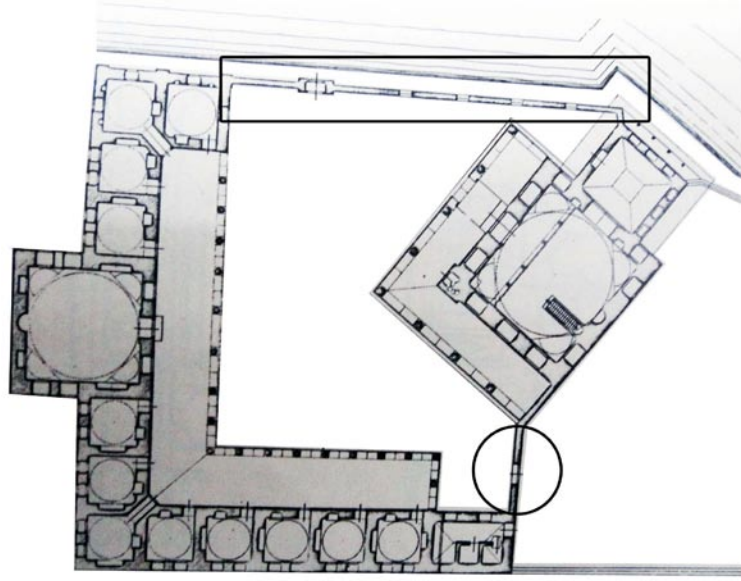

Şekil 2.384: Şemsi Paşa Camisi doğu avlu duvarı, 1940'tan önce, (Ünlü, 2006, s.57).

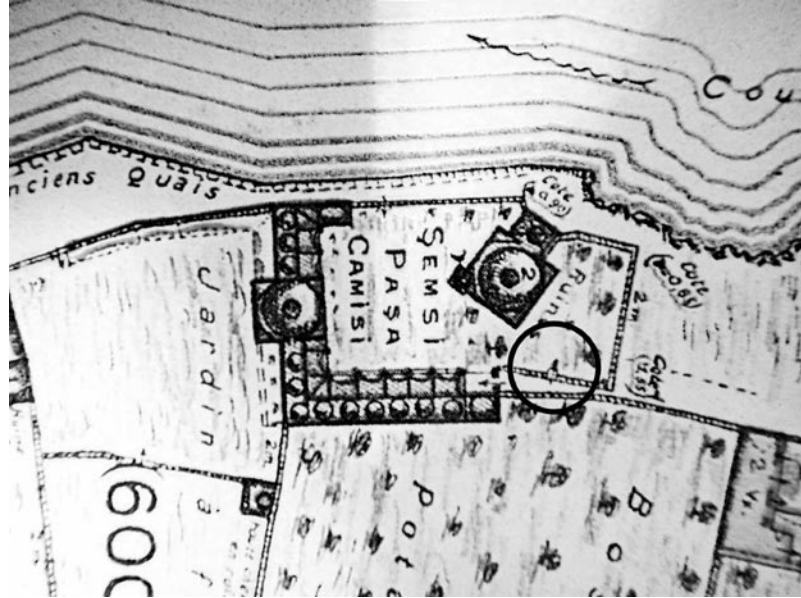
Ali Saim Ülgen'in 1941 tarihli planında (Şekil 2.385), A kapısı, hela duvarı ile caminin güney revakı arasında konulmuştur, ancak 1940 yılına ait fotoğrafta yan parseldeki bostanı sınırlayan duvar ile ona paralel, camiye ait görünen duvar arasından geçiş verildiği görülmektedir (Şekil 2.371). Pervititch haritalarındaki gösterim de buna uygundur (Şekil 2.386). Ali Saim Ülgen avlu duvarlarının 1940 tarihindeki durumunu değil, özgün durumunu düşünerek plan çıkarmış olabilir.

Külliyenin kuzey cephesinde, üzerinde B kapısı bulunan duvarın 200 cm'dir (Şekil 2.387). Kesme küfeki taşı ile 1940 yılı onarımında yeniden yapılan duvar üzerinde, kapının Salacak tarafına dört, diğer tarafına onbir; hazire kısmındaki duvara ise altı pencere açılmıştır (Kuran, 1972, s.275). Pencere yüksekliği 90cm, genişliği medrese tarafında 110 cm, hazire tarafında 108 cm'dir.

Ali Saim Ülgen'in 1941 tarihli külliye planında (Şekil 2.385) ve Pervititch haritalarında (Şekil 2.386) kuzey avlu duvarı türbenin kuzeybatı köşesinden denize doğru devam edip, doksan derece dönerek (denize paralel biçimde) medrese duvarına doğru uzamaktadır.

Şekil 2.385: Ali Saim Ülgen'in hazırladığı vaziyet planı 1941, (Kuran, 1972, s.280).

Şekil 2.386: Şemsi Paşa Camisi, Pervititch Haritası, (s.258, p/a:61/600).

Şekil 2.387: Şemsi Paşa Camisi, kuzey avlu duvarı, (Artam, 2010).

Bahçe / Hazire

Caminin doğu tarafında içinde hazirenin de olduğu bir bahçesi vardır. Eski fotoğraflar külliye'nin dışından çekilmiştir. Onarım sonrasında çekilen fotoğraf ve planlardan ise hem doğu yönündeki hem de avluda çok sayıda ağaç ve bitki olduğunu görölmektedir (Şekil 2.373-2.374). Son yapılan onarımda bunların hepsi kaldırılmıştır. Çimen ve küçük bitkilerden oluşturulmuş adalar tasarlanmış ve bu alanlar bordür taşlarıyla sınırlandırılmıştır.

Alanı yaklaşık 95 m2 olan hazireyi kuzey yönündeki pencereli duvar ve doğu yönündeki sağır duvar sınırlar (Şekil 2.388). Dağılık halde bulunan hazire 1940 yılındaki onarımda düzenlenmiştir. Hazirede Şemsi Ahmed Paşa'nın soyundan gelenler yatmaktadır (Yücel, 1969, s.160). Hazirede en erken tarihli mezar taşı 1620 tarihli Mihan ibn'it Mehmed Bey'e aittir, en geç tarihli olan ise 1822 tarihli Humuslu İsmail Efendi'ye ait olan mezar taşıdır (Haskan, 2001, s.350-351).

Şekil 2.388: Şemsi Paşa Camisi hazire, (Artam, 2010).

2.18 Nişancı Mehmed Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Çarşamba.

Tarihi: 1584 - 1588/89 (Kuban, 1994, s.85). Yapının adı eser listelerinde geçmektedir ancak yapım tarihi Mimar Sinan'ın yaşlılık dönemine geldiğinden kaynaklarca mimarın Davud Ağa olabileceğini düşünülmektedir. Konyalı (1940, s.74), caminin yapımına Mimar Sinan'ın döneminde başladığını ancak Mimar Sinan'ın ölümü nedeniyle bitirenin Davud Ağa olduğunu belirtmektedir.

Banisi: Nişancı Mehmed Paşa, Divan-ı Humayun katiplerindendir. Mehmed Paşa 1567 yılında nişancı, 1585 yılında dördüncü vezir olmuştur (Necipoğlu, 2005, s.486).

Külliye:

Külliye, cami, medrese, türbe ve zaviyeden oluşmaktaydı ancak günümüze cami ve türbe kalmıştır. Kuzeyde Nişanca Caddesi ve Keskin Dede mezarlığı, batıda çocuk parkı, doğuda ise konutların bulunduğu yapı adasıyla sınırlanır. Caminin kible duvarı arkasında yeşil alan bulunmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatname'de caminin Keskin Dede yakınında, Mimar Sinan yapısı olduğunu ve Mehmed Paşa Türbesi'nin külliye içinde olduğunu nakletmektedir (Demircanlı, 1989, s.141).

Medrese ve hankahın biçimine dair bir bilgi mevcut değildir ancak hankahın aşşap bina olduğu ve bir yangında yok olduğu düşünülmektedir. Cami, III. Mustafa döneminde (1757-1774) tamir görmüş, ardından 1835 yılında II. Mahmud döneminde (1808-1839) tekrar onarılmıştır. 1958 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yenilenmiştir (Kuban, 1994, s.86).

Nişancı Mehmed Paşa'nın ölmeden önce yaptırdığı türbe caminin doğu tarafında bulunmaktadır (Paksoy, 1994, s.87). Türbe ve hazire bir duvarla avluya giriş bölümünden ayrılır. Üzerinde kitabesi bulunan bir kapı ve iki pencere görünürlüğü sağlamaktadır. (Bkz. EKA, Şekil A.35, Şekil A.36).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür ancak giriş aksı dikdörtgen planlı aynalı tonoz ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 110 m² (Sönmezer, 2002, s.274) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun vardır. Sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Marmara mermeridir (EK A, Şekil A.35, r.1). Sütun başlıkları mukarnalıdır. Sivri kemerler küfeki taşından yapılmıştır. Sütunlar zemine kaidesiz oturur. Son cemaat yeri, avlu kotundan 50 cm yüksektedir. Döşeme, kenarlarda çerçeve oluşturacak şekilde mermer, iç kısımlar yenilenerek traverten ile kaplanmıştır. 20 cm genişliğinde Marmara mermeri bordür son cemaat yerini çerçeveler. Cami kible kapısı önündeki döşemede, 273 cm x 170 cm büyüklüğünde Bilecik Vezirhan tektonik breşinden kare desen bulunmaktadır (Şekil 2.389). Kaplamanın tamamı cami kapısı önünde bulunan ahşap yükseltiden dolayı görünmemektedir.

Şekil 2.389: Nişancı Mehmet Paşa Camisi cümle kapısı önünde geometrik desen (Artam, 04.2011).

Avlu

Avlu, üç yönde revaklarla çevrilidir. Son cemaat yerinin her iki yanından avluya giriş sağlanmaktadır. Avlunun alanı yaklaşık 821 m²'dir (Sönmezer, 2002, s.267). Avlu döşemesi traverten ve şeşhane tuğlasıdır. Avlunun içinde çiçek tarhları için ayrılmış dikdörtgen alanlar bulunmaktadır (EK A, Şekil A.35, r.4). Avlu kapıları arasında ve son cemaat yeri önünde bulunan alan, revakların başladığı yerden itibaren beton parapet ile ayrılmıştır. Son cemaat yerinin doğu sekisi önünde kuyu bulunmaktadır (Şekil 2.390).

Şekil 2.390: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, son cemaat yeri önünde su kuyusu, (Artam, 04.2011).

Avlu revakı onsekiz kubbeden, yirmi sütundan oluşmaktadır. Yaklaşık alanı 203 m² (Sönmezer, 2002, s.267), olan revak alanı avludan 26 cm yüksektedir. Revak sütunları Marmara mermeri, başlıkları baklavalıdır. Sütunlar zemine kaidesiz oturmaktadır (EK A, Şekil A.35, r.2). Revak döşemesinde sütunların etrafı ve kenar bordürü küfeki taşı, iç kısım şeshane tuğlası ile kaplanmıştır. Avlu revakı kuzeydoğu köşede Nişanca Caddesi dolayısıyla pahlanmıştır (EK A, Şekil A.35, r.5).

Şadırvan

Yaklaşık alanı 48 m² olan geniş saçakla örtülü, ondört yüzlü şadırvanı sekiz adet sütun çevrelemektedir (Şekil 2.391). Sütunlar Marmara mermeridir. Sütun başlıkları baklavalı, kaideleri daire planlı ve profillidir. Şadırvanın köşelerinde sütuncuklar bulunmaktadır. Sütuncukların arasında Bilecik Vezirhan tektonik breşinden yapılmış taş panolar bulunmaktadır ancak sadece iki kaplama Marmara mermeridir. Kalın bir profil altta ve üstte şadırvanı çepeçevre dönmektedir. Şadırvanın üstünde soğan kubbe biçiminde kurşun örtü bulunmaktadır. Yenilenen döşemede şadırvanın etrafı ve beton parapete kadar olan kısım Marmara mermeri ile kaplanmıştır (Şekil 2.392).

Şekil 2.391: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, şadırvan genel görünüm, (Artam, 04.2011)

Şekil 2.392: Şadırvan haznesi, (Artam, 04.2011).

Avlu Duvarları – Pencereleler

Avlu duvarları revaklarda pahlanan kısma kadar küfeki taşı, devamında tuğla taş almaşık duvar, avlu kapıları ve cami beden duvarına bitişik olan kısımlar ise küfeki taşından oluşmaktadır (Şekil 2.393). Revak pencereleri düz atkılı, dikdörtgen biçimlidir. Pencere genişliği 93 cm, yüksekliği 168 cm'dir. Küfeki taşından söveler her iki yanda 18 cm'dir. Pencere döşemeden 73 cm yüksektedir (Şekil 2.394).

Şekil 2.393: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, tuğla taş almasıık duvarlar ve küfeki duvarlar (Artam, 04.2011).

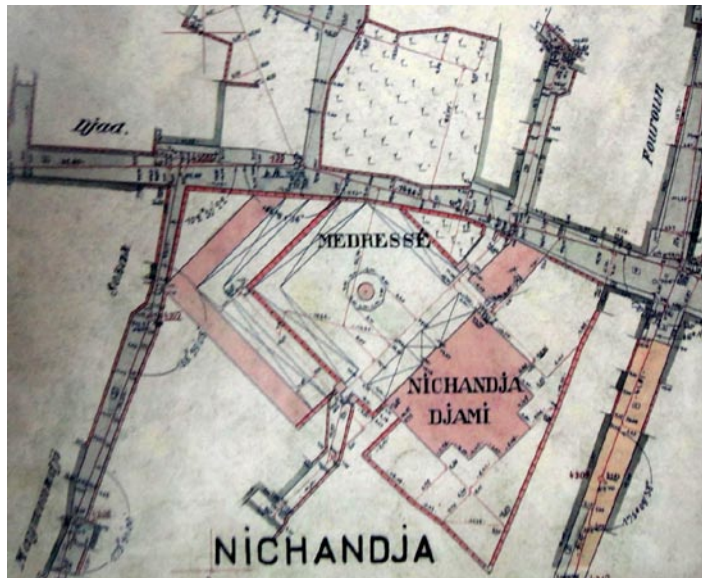
Şekil 2.394: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, revak penceresi, (Artam, 04.2011).

Nişancı Mehmed Paşa Camisi, Pervititch ve Alman Mavileri haritalarında yer almaktadır. Bu iki haritayla birlikte caminin günümüze ait kuşbakışı görüntüsü (Şekil 2.395) işlenerek sınırlar irdelenebilir. Buna göre, kuzey cephesinde, camiye paralel revak ve pahlanmış revak sınır oluşturur. Bu sınır iki haritada farklıdır. Alman Mavileri’nde (Şekil 2.396) revak alanında “*medresse*” ibaresi yer almaktadır. Bu alanda L biçiminde bir yapı daha olduğu görülmektedir ancak bu yapının külliyeinin hangi birimi olduğu konusunda bilgi verilmemiştir. Pervititch haritasında (Şekil 2.397) ise sadece revaklar gösterilmiştir. Her iki haritada caminin batısında bulunan günümüzde taş duvarlar ile caminin güneyine kadar uzana alan, arsa olarak

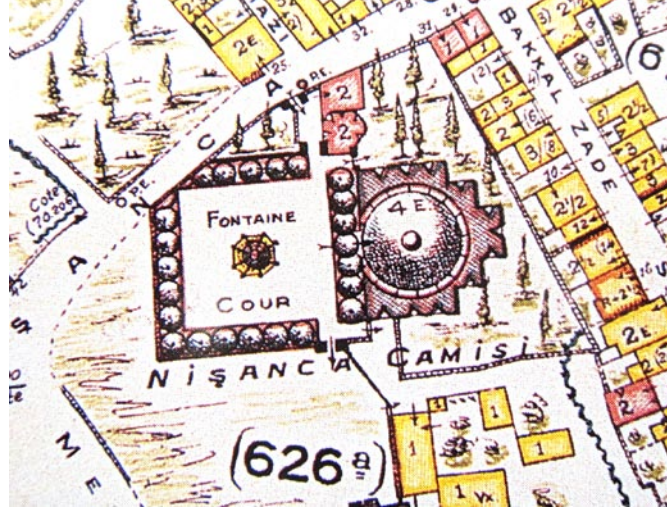
gösterilmiştir. Günümüzde var olmayan ancak haritalarda gösterilen duvar, caminin batı beden duvarından kible duvarına doğru devam eden duvardır. Caminin güneyinde devam eden, türbe ve hazireleri sınırlayarak pahlanmış revak duvarı ile birleşen duvar haritalarda, günümüzdeki haliyle eşittir. Günümüzde olmayan ancak Pervititch ve Alman Mavileri'nde de farklılık gösteren duvarlar C kapısı yanında uzanan duvarlardır. Alman Mavileri'nde kapının her iki yanında koridor gibi devam eden duvarlar, Pervititch haritasında tek duvar şeklinde görünmektedir. Birbirine tarih olarak yakın dönemlerde çizilmiş haritalardaki bu farklılıklar Nişancı Mehmed Paşa Cami sınırlarının ve çevresinin değiştiğinin göstergesidir.

Şekil 2.395: Kuş bakışı Nişancı Mehmed Paşa Camisi, (İBB).

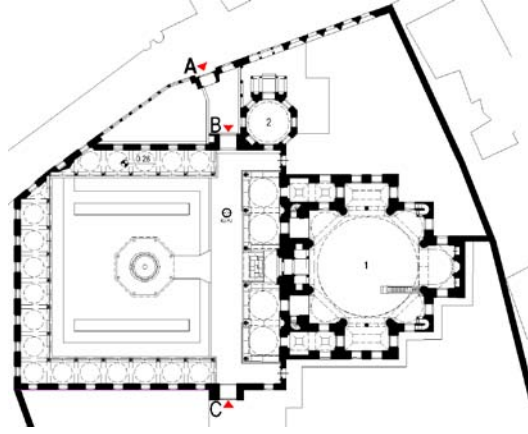

Şekil 2.396: Alman Mavileri'nde Nişancı Mehmed Paşa Camisi, (L9/2, cilt 3).

Şekil 2.397: Nişancı Mehmed Paşa Camisi, Pervititch Haritası, (s.178, p/a:34/626a).

Avlu Kapıları

Şekil 2.398: Nişancı Mehmed Paşa Camisi kapı kodlama şeması.

Avlunun üç kapısı bulunmaktadır. Plan üzerinde kapılar A, B ve C harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.398). A kapısı, avlunun kuzey cephesinde bulunmaktadır (Şekil 2.399). Türbe ile hazirenin arasından sokağa geçit vermektedir. Küfeki taşından yapılmış kapı basık kemerlidir. Üzerinde bezeme ve kitabe bulunmamaktadır. Kapı genişliği 190 cm, yüksekliği 285 cm'dir. Kapının üzerinde kurşun örtü bulunmaktadır.

B kapısı türbe duvarı ve kuzey revak kanadı arasında bulunmaktadır (Şekil 2.400). Biçim ve ölçüler bakımından C kapısı ile aynı özellikleri taşımaktadır. C kapısı güney cepheden avluya geçiş vermektedir (Şekil 2.401). Küfeki taşından, basık kemerli kapıların kemer genişliği 190 cm, tüm kapı genişliği 385 cm'dir. Kemer yüksekliği 320 cm, duvar yüksekliği 465 cm'dir.

Şekil 2.399: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.400: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, B kapısı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.401: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, C kapısı, (Artam, 04.2011).

Bahçe

Nişancı Mehmed Paşa Camisi'nin batı yönünde bulunan duvarlar ile çevrili geniş alanda yeşil alan ve cami görevlilerinin ikamet ettiği tek katlı konutlar bulunmaktadır. Tam anlamıyla bahçe olmayan ancak yeşil alana sahip bu alanın detayları vaziyet planında görülmektedir (EK A, Şekil A.35, r.5).

Hazire

Türbenin arkasından cami kible duvarı arkasına doğru uzanan alan ve türbe kapısının karşısında bulunan üçgen alan haziredir (Şekil 2.402). Hazireler yaklaşık 416 m²'dir. Hazireyi ayıran duvar küfeki taşından duvar 92 cm yüksekliğindedir. A harfi ile kodlanmış kapının yanında türbe alanına ve hazireye açılan bir kapı bulunmaktadır (Şekil 2.403). Marmara mermerinden yapılmış basık kemerli kapının çevresinde bir sıra ince silme bulunmaktadır. Kapının üzerinde kitabe bulunmaktadır. Kapı kemer genişliği söve içinden 135 cm, tüm kapı kütlesi 185 cm'dir. Kemer yüksekliği 230 cm'dir. Türbeyi ayıran duvar 323 cm yüksekliğinde ve küfeki taşıdır. Duvar üzerinde bulunan iki pencerenin genişliği 152 cm, yüksekliği 227 cm, yerden yüksekliği ise 75 cm'dir.

Şekil 2.402: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, hazire, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.403: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, türbe ve hazire kapısı ve pencereler, (Artam, 04.2011).

Caminin doğu duvarında türbe ve hazirenin görölmesi için açılmış dua pencereleri bulunmaktadır (Şekil 2.404). Türbeye açılan bu pencereler profilli mermer sövelidir. A kapısının diğer tarafında ise duvar üzerinde dokuz adet sövesiz pencere bulunmaktadır (Şekil 2.405). Bu pencereler 115 cm genişliğinde, 187 cm yüksekliğinde geniş ve yüksek pencerelerdir.

Şekil 2.404: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, türbe ve hazire pencereleri, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.405: Nişancı Mehmet Paşa Camisi, hazire pencereleri, (Artam, 04.2011).

2.19 Mesih Mehmed Paşa Camisi

Bulunduğu Yer: Karagümrük.

Tarihi: 1584/85 (Necipoğlu, 2005, s.406).

Banisi: III. Murad döneminde altı yıl Mısır Beylerbeyliği yapmış, 1584 yılında ikinci vezir, 1585 yılında sadrazam olmuştur. 1587 yılında ölmüştür (Kuran, 1972, s.280).

Külliyeye:

Cami, türbe ve çeşmeden oluşmaktadır. Hırka-ı Şerif Camisi'nin yakınındadır. Cami batıda Ali Paşa Caddesi, güneyde Mütercim Asım Sokak, kuzeyde yapı adalarıyla sınırlanmıştır. Dik bir yamaçta yer alan külliye'nin alt katında sekiz dükkan ve iki çeşme yer almaktadır. Türbe avlunun ortasında şadırvan gibi yer almaktadır. Türbenin üstü kapalı değildir. Sokak konturlarına uyulan planda, hazire güneyde yer alır. Caminin Sinan yapısı olup olmadığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Mimar Davud Ağa olduğunu düşünen akademisyenler bulunmaktadır. 1817 yılında Beyhan Sultan tarafından çeşme onarımı yapılmıştır. 1894 depreminde zarar gören cami uzun süre kullanılmamıştır. 1936-39 ve 1955-57 yılları arasında onarım yapılmıştır (Müller-Wiener, 2001, s.440). (Bkz. EKA, Şekil A.37, Şekil A.38).

Son Cemaat Yeri

Beş bölümlü, son cemaat yerinin giriş aksı dikdörtgen planlı aynalı tonoz, yan birimler kubbe ile örtülüdür. Alanı yaklaşık 152 m² (Sönmezer, 2002, s.262) olan son cemaat yeri revakında altı adet sütun bulunmaktadır. Sivri kemerlerin birleştirdiği sütunlar Kestanbol granitidir. Sütun başlıklarının kenarları kabaca pahlanıp bırakılmıştır ancak batı uçta bulunan başlık mukarnaslıdır. Sivri kemerler küfeki taşından yapılmıştır. Sütunlar zemine kaidesiz oturmaktadır. Son cemaat yeri, avlu kotundan 63 cm yüksektedir. Döşeme, küfeki taşıdır ancak tüm alan halı ile kaplanmıştır (Şekil 2.406).

Şekil 2.406: Mesih Mehmed Paşa Camisi, son cemaat yeri, (Artam, 04.2011).

Dış revak

Kuzeyde dört, yanlarda üçer adet taş ayağın taşıdığı tek yönde eğimli dış revak saçağı, son cemaat yerini üç yönde sarmaktadır (Şekil 2.407). Alanı 189 m² (Sönmezer, 2002, s.262) olan dış revak sütunları, Marmara mermerinden yapılmıştır, baklava başlıklı ve kaidesizdir. Sivri kemerler küfeki taşından yapılmıştır.

Şekil 2.407: Mesih Mehmed Paşa Camisi, dış revak, (Artam, 04.2011).

Batı yönde bulunan dış revak alanı son cemaat yeri ile aynı yüksekliktedir ve burada bulunan kemerler, Eski Ali Paşa Caddesi'ne cephe vermektedir (Şekil 2.408, Şekil A.37, r.5). Dış revak zemini yenilenmiş ve kare şeklinde dış hava koşullarına uygun seramik ile kaplanmıştır. Batı yönde bulunan ve son cemaat yeri ile aynı yükseklikte olan alan şeşhane tuğlası ile kaplanmıştır. Burada dikkati çeken nokta, yer yer 20 cm genişliğinde Marmara mermeri döşemenin bulunmasıdır (Şekil 2.409). Döşeme yenilendiğine göre bu alanın eskiden Marmara mermeri ile kaplanmış olduğu düşünülebilir. Bu alanın güney yönde arkasında, altında dükkanların bulunduğu teras bulunmaktadır (Şekil A.37, r.7).

Şekil 2.408: Mesih Mehmed Paşa Camisi batı cephe, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.409: Mesih Mehmed Paşa Camisi, dış revak batı cephe mermer döşeme, (Artam, 04.2011).

Avlunun iki kapısı bulunmaktadır. Plan üzerinde kapılar A ve B harfleriyle kodlanmıştır (Şekil 2.410).

A kapısı, avlunun batı cephesinde bulunmaktadır (Şekil 2.411). Eski Ali Paşa Caddesi'nden olan bu giriş tek kubbeli yapının altından bulunan taş merdivenlerle sağlanmaktadır. Avlu ile cadde arasında 120 cm kot farkı bulunmakta, 320 cm yüksekliğinde çapraz tonoz tarafından örtülü geçitte Marmara mermeri merdivenler bulunmaktadır. Avlu ile yol arasındaki kot farkı Kadırga Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nde kullanılan çözümle aynıdır. Dışardan bakıldığında küfeki taşından yapılmış kapı basık kemerlidir. Kitabe alanı boştur. Kapı kalın bir çerçeve içine alınmıştır. Avlu içinden bakıldığında dış cephe ile aynı özelliklere sahiptir. Sivri kemerli kapının genişliği 150 cm, yüksekliği 220 cm, tüm kapı genişliği 258 cm, yüksekliği ise 270 cm'dir.

Şekil 2.411: Mesih Mehmed Paşa Camisi, A kapısı, (Artam, 04.2011).

B kapısı hazirenin doğusunda bulunmaktadır (Şekil 2.412). Küfeki taşından, basık kemerli kapının üstünde şapkası vardır. Kapının kemer genişliği 130 cm, tüm kapı genişliği 240 cm'dir. Kemer yüksekliği 193 cm, duvar yüksekliği 256 cm'dir.

Şekil 2.412: Mesih Mehmed Paşa Camisi, B kapısı, (Artam, 04.2011).

Avlu Duvarları

Caminin çevresindeki yapılaşmadan dolayı sadece batı cephesi, hazirenin bulunduğu güney cephesi (Şekil 2.413) ve B kapısının bulunduğu cephe görülebilmektedir. Batı cephesinde avlu revaklarının duvarı sıvalıdır ve duvarın özgün malzemesi görülmemektedir (EK A, Şekil A.37, r.1). İ.Hakkı Konyalı'nın arşivinde onarım esnasında çekilmiş fotoğraflarda bu alanında diğer duvarlar gibi küfeki taşından yapıldığı görülmektedir (Şekil 2.414). Batı cephesinde dükkanlar bulunmaktadır ancak bu dükkanların fiziksel durumları cami cephesi ile özdeşleştirilmeli ve uygun koşullara getirilmelidir (Şekil 2.415).

Şekil 2.413: Mesih Mehmed Paşa Camisi, güneybatı cephe hazire duvarı, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.414: Mesih Mehmed Paşa Camisi batı cephesi, (İ.H.K.A, tarihsiz).

Şekil 2.415: Mesih Mehmed Paşa Camisi batı cephe dükkanlar, (Artam, 04.2011).

Hazire

Yaklaşık 300 m² olan hazire, caminin kible duvarı arkasında bulunan üçgen alandır (Şekil 2.416). Hazire duvarı batı yönde Eski Ali Paşa Caddesi, güney yönde Mevkufatçı Sokak tarafından sınırlandırılmıştır. Batı yönde beş basamaklı küfeki taşı merdivenlerle hazireye giriş sağlanmaktadır. Planda H/A olarak kodlanmış kapı küfeki taşından yapılmıştır (Şekil 2.417). Yuvarak kemerli kapının genişliği 100 cm, yüksekliği 240 cm, tüm kapı genişliği 140 cm, yüksekliği ise 306 cm'dir.

Şekil 2.416: Mesih Mehmed Paşa Camisi hazire (Artam, 04.2011).

Şekil 2.417: Mesih Mehmed Paşa Camisi, H/A kapısı (Artam, 04.2011).

Bahçe

Mesih Mehmet Paşa Camisi'nin büyük bir bahçesi bulunmamaktadır. Konyalı'nın arşivlerinde bulunan fotoğraflarda avlu düzenlemesinin yapıldığı yıllara ait fotoğraflar bulunmaktadır (Şekil 2.418). Caminin doğu avlu duvarları boyunca yaklaşık 200 cm genişliğinde bir yeşil alan bulunmaktadır. Bu alanda servi ağaçları ve küçük bitkiler görülmektedir (EK A, Şekil A37, r.3). Türbenin her iki yanında bulunan yeşil alanlarda ise çeşitli ağaçlar bulunmaktadır.

Şekil 2.418: Mesih Mehmed Paşa Camisi avlu onarımı, (İ.H.K.A, tarihsiz).

Çeşme

Mesih Mehmed Paşa Camisi'nin güney cephesinde hazire duvarının altında küfeki taşından sivri kemerli bir çeşme bulunmaktadır (Şekil 2.419). Çeşmenin musluk aynası ve kitabesi bulunmamaktadır. Caminin batı duvarında, sokağa köşe yaptığı yerde bulunan çeşme klasik dönem izlerini taşımaz. Birbirinin aynı iki çeşme yanyana gelmiş, küçük bir sütunçeyle birbirinden ayrılmıştır. Duvarın en üst kotunda sivri kemer kabartmaları bulunmaktadır. İki çeşmenin kemeri ve musluk aynaları barok dönem özelliklerini taşımaktadır. Her iki çeşmenin kitabesi bulunur ayrıca bunların üzerinde tek uzun bir kitabe daha bulunmaktadır (Şekil 2.420).

Şekil 2.419: Mesih Mehmed Paşa Camisi, güney cephe çeşmesi, (Artam, 04.2011).

Şekil 2.420: Mesih Mehmed Paşa Camisi, batı cephe çeşmesi, (Artam, 04.2011).

3. DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bu bölümünde açık alanları oluşturan birimler tüm camileri kapsayacak şekilde verilmiştir. Avlu ve avlu revakları, son cemaat yeri, dış revak, medrese revakları, şadırvan, bahçe/yeşil alan, hazire, avlu / bahçe duvarları ve pencereleri, avlu kapıları, bahçe kapıları, süsleme elemanları, dış yan sofalar, oranlar ve çeşmeler incelenmiştir. Araştırma kapsamındaki camiler ile ilgili genel bilgiler EK B, Çizelge B1 ve B2’de verilmiştir. Avlu ve bahçe kapılarının sayısal değerleri ve grafik çizimleri EK B, Çizelge B4 ve B5, çeşmelerin toplu çizimleri ise Çizelge B6’da verilmiştir.

Araştırma kapsamında olan camiler üç gruba ayrılmaktadır. Avluyu medrese ile paylaşan camiler; Sinan Paşa Cami, Zal Mahmud Paşa Cami, Kara Ahmet Paşa Cami, Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Cami, Şemsi Paşa Cami, Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami, Piyale Paşa Cami (medrese yok olmuştur), Nişancı Mehmed Paşa Cami’dir (medrese yok olmuştur). Büyük külliye alanı içinde bağımsız medrese yapısı olan camiler; Şehzade Cami, Süleymaniye Cami, Haseki Cami, Üsküdar Mihrimah Sultan Cami, Kılıç Ali Paşa Cami ve Atik Valide Cami’dir. Medresesi olmayan tek camiler ise; Rüstem Paşa Cami, Azapkapı Sokollu Cami, Hadım İbrahim Paşa Cami, Molla Çelebi Cami ve Mesih Mehmed Paşa Cami’dir.

Avlu / Avlu Revak

Düzenli avluya sahip camiler, Şehzade Cami, Süleymaniye Cami, Sinan Paşa Cami, Kara Ahmed Paşa Cami, Rüstem Paşa Cami, Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami, Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Cami, Atik Valide Cami, Zal Mahmud Paşa Cami, Şemsi Paşa Cami, Nişancı Mehmed Paşa Cami ve Mesih Mehmed Paşa Cami’dir. Düzenli avlusu olmayan camiler, Haseki Cami, Üsküdar Mihrimah Sultan Cami, Hadım İbrahim Paşa Cami, Piyale Paşa Cami, Molla Çelebi Cami, Azapkapı Sokollu Cami, Kılıç Ali Paşa Cami’dir. Azapkapı Cami ve Molla Çelebi Cami köprü ve yol yapım çalışmaları sonucu avlu özelliklerini yitirmişlerdir.

Düzenli avlusu olan Atik Valide Cami 2488 m² ile en büyük avluya sahipken, 204 m² ile Rüstem Paşa Cami en küçük avluya sahiptir. Düzenli avlusu olmayan Piyale Paşa Cami 6495 m² ile en büyük avluya sahipken, 194 m² olan avlusu ile Azapkapı Sokollu Cami en küçük avluya sahiptir.

Şehzade Cami avlusu 1257 m², Süleymaniye Cami avlusu 2212 m², Sinan Paşa Cami avlusu 656 m², Kara Ahmed Paşa Cami avlusu 1346 m², Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami avlusu 2169 m², Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Cami avlusu 671 m², Zal Mahmud Paşa Cami avlusu 503 m², Şemsi Paşa Cami 1390 m², Nişancı Mehmed Paşa Cami avlusu 821 m², Mesih Mehmed Paşa Cami avlusu 383 m², Haseki Cami avlusu 460 m², Üsküdar Mihrimah Sultan Cami avlusu 1070 m², Hadım İbrahim Paşa Cami 1428 m², Kılıç Ali Paşa Cami avlusu 732 m²'dir.

Avlu döşemesi Haseki Cami'nde beton, Üsküdar Mihrimah Sultan Cami'nde Marmara mermeri, küfeki taşı ve traverten, Süleymaniye, Şehzade, Rüstem Paşa, Kadirga Sokollu, Sinan Paşa ve Mesih Paşa camilerinde Marmara mermeri, Hadım İbrahim Paşa Cami'inde küfeki taşı, Marmara mermeri, Kara Ahmed Paşa Cami'inde traverten, Azapkapı, Molla Çelebi ve Piyale Paşa camilerinde dış mekan seramiği ve parke taş, Atik Valide Cami'inde dış mekan seramiği, Kılıç Ali Paşa ve Zal Mahmud Paşa camilerinde küfeki taşı, Şemsi Paşa Cami'inde beton, traverten ve küfeki taşı, Nişancı Mehmed Paşa Cami'inde ise şeshane tuğlası ve traverten ile kaplanmıştır.

Son cemaat yeri döşemesinde olduğu gibi avlu döşemesinde de renkli taşlar kullanılarak düzenlemeler yapılmıştır. Bu camilerden en çok düzenlemeye sahip olan Süleymaniye Cami'idir. Renkli taşlar farklı uzunluklarda birbiri ardına sıralanarak avluyu çepeçevre sarmaktadır. Cami cümle kapısı önünde olduğu gibi avlu döşemesinde de renkli taşlarla geometrik düzenlemeler yapılmıştır. Şehzade Cami şadırvanı çevresinde Marmara mermeri kare levhalar içinde daire kırmızı porfir taşı bulunmaktadır. Hadım İbrahim Paşa Cami'inde Marmara mermeri ve Bilecik gülümbe mermeri kullanılarak düzenleme yapılmıştır. Avlunun köşelerinden merkeze doğru hafif bir eğimle suyun ortada toplanması sağlanmıştır. Levhaların köşegenleri pahlanarak derz vurgulanmıştır.

Haseki, Üsküdar Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa, Azapkapı Sokollu, Hadım İbrahim Paşa, Zal Mahmud Paşa, Kılıç Ali Paşa, Piyale Paşa, Kadirga Sokollu, Molla Çelebi ve Sinan Paşa camilerinde avlu revakı bulunmamaktadır. Medreseli camilerin

medrese revakları aynı isimli bölümde incelenmiştir. Kara Ahmed Paşa, Şehzade, Atik Valide, Süleymaniye, Nişancı Mehmed Paşa ve Mesih Paşa camilerinin ise avlu revakları bulunmaktadır.

Şehzade, Süleymaniye, Kara Ahmed Paşa ve Mesih Paşa camilerinde avlu revak döşemesi Marmara mermeridir. Atik Valide Cami'inde Marmara mermeri bant içinde şeshane tuğlası döşenmiştir. Nişancı Mehmed Paşa Cami'inde küfeki taşı bant içinde şeshane tuğlası, Mesih Paşa Cami'inde ise beton ile kaplanmıştır.

En yüksek avlu revakı 49 cm ile Süleymaniye Cami'nde, en alçak son cemaat yeri eksi 77 cm ile Mesih Paşa Cami'indedir. Aynı zamanda bu alan abdest musluklarının olduğu alandır. Şehzade Cami'nde 37 cm, Atik Valide Cami'de 20 cm, Kara Ahmed Paşa Cami'nde 33 cm, Nişancı Mehmed Paşa Cami'nde 26 cm yüksekliğindedir.

Avlu revak sütunları Atik Valide Cami, Nişancı Mehmed Paşa Cami ve Mesih Paşa Cami'nde Marmara mermeri, Şehzade Cami'nde Marmara mermeri, Kestanbol graniti, Süleymaniye Cami'nde Marmara mermeri, kırmızı porfir, Kestanbol graniti, Mısır graniti ve Armutlu graniti, Kara Ahmed Paşa Cami'nde Serpantin breşi, Marmara mermeri ve Kestanbol granitidir. Avlu revak sütunlarında başlıklar Şehzade Cami, Süleymaniye Cami, Kara Ahmed Paşa Cami'nde mukarnaslı, Nişancı Mehmed Paşa Cami'nde baklavalı, Atik Valide Cami'nde baklava ve mukarnaslı, Mesih Paşa Cami'nde ise düz kare başlıklıdır. Avlu revaklarında bulunan sütunlar Şehzade Cami, Süleymaniye Cami, Kara Ahmed Paşa Cami, Atik Valide Cami, Nişancı Mehmed Paşa Cami'nde daire kesitli Mesih Paşa Cami'nin sütunları ise kare kesitlidir. Avlu revak sütunlarının kaideleri Şehzade Cami, Süleymaniye Cami, Kara Ahmed Paşa Cami, Atik Valide Cami'nde daire kesitlidir. Nişancı Mehmed Paşa Cami ve Mesih Paşa Cami'nde ise avlu revak sütunları kadesizdir.

Avlu revak kemerleri Şehzade ve Süleymaniye camilerinde Marmara mermeri ve Hereke pudingidir. Kara Ahmed Paşa, Atik Valide, Nişancı Mehmed Paşa ve Mesih Paşa camilerinde küfeki taşıdır. Avlu revakı olan tüm camilerde kemerler sivri kemer formunda, avlu revakları kubbe ile örtülüdür.

Sinan öncesi camileri olan Beyazıd ve Yavuz Selim camilerinde de görülen renkli taş ve mermer düzenlemelerin, Sinan camilerinde devam etmesi erken dönemlerden esinilen biçimsel bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, farklı biçimler ve düzenlemelerle, Sinan ekolüne ait camilerde de kendini göstermektedir.

Son cemaat yeri

Son cemaat yeri en büyük olan cami, 420 m² ile Süleymaniye Cami, en küçük cami ise 60 m² olan Haseki Hürrem Cami'dir.

Haseki, Üsküdar Mihrimah Sultan, Şehzade, Süleymaniye, Kara Ahmed Paşa, Rüstem Paşa, ve Azapkapı Sokollu camilerinde, son cemaat yeri döşemesi Marmara mermeridir. Sinan Paşa ve Mesih Paşa camilerinde son cemaat yerinde şeshane tuğlası, Şemsi Paşa Cami'inde küfeki taşı kullanılmıştır. Hadım İbrahim Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Zal Mahmud Paşa ve Kılıç Ali Paşa camilerinde bant Marmara mermeri, iç döşeme şeshane tuğlasıdır. Piyale Paşa Cami son cemaat yerinde bant küfeki taşı, iç döşeme şeshane tuğlası, Kadirga Sokollu Cami'inde bant Marmara mermeri, iç döşeme küfeki taşıdır. Atik Valide Camisi'nde bant Marmara mermeri, iç döşeme küfeki taşı ve Marmara mermeridir. Molla Çelebi Camisi'nde bant Marmara mermeri, iç döşeme seramiktir. Nişancı Mehmed Paşa Camisi'nde ise son cemaat yerinde bant Marmara mermeri, iç döşeme travertendir.

Cami cümle kapısı önünde bulunan zeminde ve son cemaat yeri sekilerinde renkli taşlarla yapılmış geometrik düzenlemeler bulunmaktadır. Haseki Cami'inde Bilecik –Vezirhan tektonik breşi ve serpantin breşi, Şehzade Cami'inde Ayfon menekşe breş mermeri ve Hereke pudingi, Nişancı Mehmed Paşa Cami'inde Afyon menekşe breş mermeri, Atik Valide Cami sekilerinde Hereke pudingi levhalar ile yapılmış düzenlemeler yer almaktadır. Süleymaniye Cami cümle kapısı önünde eski kırmızı porfir, kurtbağrı ve Vezirhan tektonik breşinden düzenleme ile son cemaat yeri sekilerinde Hereke pudingi dikdörtgen levhalar kullanılmıştır.

En yüksek son cemaat yeri 72 cm ile Hadım İbrahim Paşa Cami'inde, en alçak son cemaat yeri 33 cm ile Kara Ahmed Paşa Cami'dedir. Haseki Cami'inde 45 cm, Üsküdar Mihrimah Sultan Cami'inde 50 cm, Şehzade Cami'inde 37 cm, Süleymaniye Cami'inde 49 cm, Rüstem Paşa Cami'inde 34 cm, Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami'inde 62 cm, Piyale Paşa Cami'inde 48 cm, Kadirga Sokollu Cami'inde 68 cm, Atik Valide Cami'inde 36 cm, Azapkapı Sokollu Cami'inde 45 cm, Zal Mahmud Paşa Cami'inde 52 cm, Kılıç Ali Paşa Cami'inde 45 cm, Şemsi Paşa Cami'inde 54 cm, Nişancı Mehmed Paşa Cami'inde 50 cm, Mesih Paşa Cami'inde 63 cm yüksekliğindedir.

Haseki, Üsküdar Mihrimah Sultan, Hadım İbrahim Paşa, Kara Ahmed Paşa, Kadirga Sokollu, Molla Çelebi, Şemsi Paşa, Nişancı Mehmed Paşa camileri son cemaat yeri sütunları Marmara mermeri, Piyale Paşa, Mesih Paşa camileri son cemaat yeri sütunları Kestanbol granitidir. Şehzade, Sinan Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa, Zal Mahmud Paşa, Kılıç Ali Paşa camileri son cemaat yeri sütunları Marmara mermeri ve Kestanbol granitidir. Atik Valide Cami'inde Marmara mermeri ve Kestanbol graniti sütunların yanısıra Afrodisyas mermeri sütunlar bulunmaktadır. Süleymaniye Cami son cemaat yerinde Marmara mermeri ve Mısır graniti sütunlar bulunmaktadır. Azapkapı Sokollu Cami'inde son cemaat yerinde sütun bulunmamaktadır. Üst katta olan alanı caminin küfeki taşı cephesi sınırlandırır.

Üsküdar Mihrimah Sultan, Şehzade, Süleymaniye, Kara Ahmed Paşa, Rüstem Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Kadirga Sokollu, Atik Valide, Zal Mahmud Paşa, Kılıç Ali Paşa, Nişancı Mehmed Paşa camileri, son cemaat yeri sütun başlıkları mukarnaslıdır. Haseki, Şemsi Paşa ve Molla Çelebi camileri, son cemaat yeri sütun başlıkları baklavalı, Mesih Paşa Cami son cemaat yeri sütun başlıkları köşelerden pahlı yapılmıştır, ancak sadece bir adet başlık mukarnaslıdır. Sinan Paşa Cami son cemaat yeri sütun başlıkları ise lotus başlıktır. Hadım İbrahim Paşa ve Piyale Paşa camilerinde son cemaat yeri sütun başlıkları baklavalı ve mukarnaslıdır.

Piyale Paşa, Şemsi Paşa, Nişancı Mehmed Paşa, Mesih Paşa camilerinde son cemaat yeri sütunları kaidesizdir. Molla Çelebi Cami'inde sekizgen kaide, Hadım İbrahim Paşa Cami'inde tek sıra mukarnas ögeli kaide, Haseki, Üsküdar Mihrimah Sultan, Kara Ahmed Paşa, Rüstem Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Zal Mahmud Paşa, Kılıç Ali Paşa, Şehzade, Kadirga Sokollu, Atik Valide ve Süleymaniye camilerinde son cemaat yeri sütunlarının daire kesitli kaideleri bulunmaktadır.

Kadirga Sokollu, Atik Valide, Süleymaniye ve Şehzade camilerinde, son cemaat yeri kemerlerinde Marmara mermeri ve Hereke pudingi beraber kullanılmıştır. Üsküdar Mihrimah Sultan, Kara Ahmed Paşa, Rüstem Paşa ve Kılıç Ali Paşa camilerinde kemerler küfeki taşı ve Hereke pudinginden yapılmıştır. Molla Çelebi, Şemsi Paşa, Nişancı Mehmed Paşa ve Mesih Paşa camilerinde kemerler küfeki taşıdır. Hadım İbrahim Paşa Cami son cemaat yeri kemerleri küfeki taşıdır ancak kırmızı renk ile boyanmıştır. Zal Mahmud Paşa ve Sinan Paşa camileri, son cemaat yeri kemerleri tuğla taş almaşık örgüdür. Haseki Cami ve Piyale Paşa Cami son cemaat yeri

kemerleri tuğladır. Son cemaat yeri kemerleri sivri kemerdir, sadece Mesih Paşa Cami'nde yuvarlak kemer formundadır.

Haseki, Üsküdar Mihrimah Sultan, Süleymaniye, Şehzade, Hadım İbrahim Paşa, Kadirga Sokollu, Atik Valide, Molla Çelebi, Kılıç Ali Paşa, Nişancı Mehmed Paşa, Mesih Paşa, Kara Ahmed Paşa, Rüstem Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan camilerinde son cemaat yeri revakı kubbe ile örtülüdür. Sinan Paşa, Zal Mahmud Paşa Cami son cemaat yeri revakı kubbe ve orta aksta aynalı tonoz ile örtülür. Piyale Paşa, Azapkapı Sokollu, Şemsi Paşa camilerinde ise son cemaat yeri revakı tek yönde eğimli ahşap saçak ile örtülüdür.

Dış Revak

Dış revaklı camiler, Üsküdar Mihrimah Sultan Cami, Rüstem Paşa Cami, Piyale Paşa Cami, Atik Valide Cami, Kılıç Ali Paşa ve Mesih Mehmed Paşa Cami'dir. En büyük dış revaka, 367 m² alanı olan Piyale Paşa Cami, en küçük dış revaka 189 m² alanı olan Kılıç Ali Paşa ve Mesih Mehmed Paşa camileri sahiptir.

Dış revak döşemesi Üsküdar Mihrimah Sultan Cami'nde siyah kireçtaşı, Rüstem Paşave Kılıç Ali Paşa camilerinde Marmara mermeri, Atik Valide Cami'nde küfeki taşı, Piyale Paşa Cami'nde küfeki taşı ve şeshane tuğlası, Mesih Paşa Cami'nde ise seramik kaplamadır.

Dış revak sütunları Üsküdar Mihrimah Sultan, Atik Valide, Kılıç Ali Paşa ve Mesih Paşa camilerinde Marmara mermeri, Rüstem Paşa ve Piyale Paşa camilerinde ise Marmara mermeri ve Kestanbol granitidir. Üsküdar Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa, Piyale Paşa, Atik Valide ve Mesih Paşa camilerinde sütun başlıkları baklavalı, Kılıç Ali Paşa Cami'nde sütun başlıkları baklavalı ve mukarnaslıdır. Üsküdar Mihrimah Sultan, Rüstem Paşave Mesih Paşa camilerinde dış revak kemerleri küfeki taşı, Piyale Paşa Cami'nde tuğla taş almaşık örgü, Atik Valide Cami'nde Marmara mermeri ve Hereke pudingi, Kılıç Ali Paşa Cami'nde ise küfeki taşı ve Hereke pudingidir. Dış revak kemerleri tüm camilerde sivri kemer formundadır ve dış revak örtüsü tek yönde eğimli ahşap saçaktır.

Medrese Revakları

Medrese ile aynı avluyu paylaşan camiler, Sinan Paşa Cami, Kara Ahmed Paşa Cami, Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami, Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Cami, Zal Mahmud Paşa Cami, Şemsi Paşa Cami'dir. En küçük medrese revakı 100 m² ile Sinan Paşa Cami'ne aittir. Kara Ahmed Paşa Cami medrese revak alanı ise 275 m² ile en büyük revak alanıdır ancak Zal Mahmud Paşa Cami'nin çift medreseli oluşundan dolayı toplam medrese revak alanı 290 m²'dir.

Medrese revak döşemesi Kara Ahmed Paşa Cami ve Şemsi Paşa Cami'nde şeşhane tuğlası ve küfeki taşıdır. Zal Mahmud Paşa Cami üst medresede Marmara mermeri, alt medresede şeşhane tuğlası ve küfeki taşıdır. Sinan Paşa Cami'nde ise ahşaptır. Medrese revak yüksekliği Kadirga Sokollu Cami ve Zal Mahmud Paşa Cami'nde 10 cm- 12 cm, Sinan Paşa Cami'nde 5 cm - 10 cm arasında değişmektedir. Şemsi Paşa Cami'nde medrese revakı avludan 26 cm yüksektedir. Kara Ahmed Paşa Cami'nde ise avlu ile aynı kottadır.

Revak sütunları Kadirga Sokollu Cami'nde Marmara mermeri, Zal Mahmud Paşa Cami'nde küfeki taşı, Şemsi Paşa Cami'nde Marmara mermeri, serpantin breşi, Mısır graniti, Mısır yeşil porfiri, Sinan Paşa Cami'nde Marmara mermeri ve Kestanbol graniti, Kara Ahmed Paşa Cami'nde ise Marmara mermeri, Kestanbol graniti ve Mısır granitidir. Medrese revak sütunları Zal Mahmud Paşa Cami hariç daire kesitlidir. Zal Mahmud Paşa Cami'nde üst ve alt medreselerde sütun kesiti sekizgendir. Kara Ahmed Paşa Cami dışında tüm medrese revak sütunları kaidesizdir. Kara Ahmed Paşa Cami medrese revak sütun kaideleri daire ve sekizgendir. Medrese revaklarında sütun başlıkları Kadirga Sokollu Cami, Zal Mahmud Paşa Cami ve Şemsi Paşa Cami'nde baklavalı, Kara Ahmed Paşa Cami'nde baklava ve mukarnaslı, Sinan Paşa Cami'nde ise lotus başlıklıdır.

Medrese revak kemerleri Kadirga Sokollu Cami, Şemsi Paşa Cami ve Kara Ahmed Paşa Cami'nde küfeki taşı, Sinan Paşa Cami ve Zal Mahmud Paşa Cami'nde tuğladır. Medrese revak kemerleri Kadirga Sokollu Paşa Cami'nde kaş kemer, Şemsi Paşa Cami, Kara Ahmed Paşa Cami, Sinan Paşa Cami ve Zal Mahmud Paşa Cami'nde sivri kemerdir. Medrese revakları, Kadirga Sokollu Cami, Şemsi Paşa Cami ve Sinan Paşa Cami'nde tek yönde eğimli ahşap saçak, Zal Mahmud Paşa Cami'nde kubbe, Kara Ahmed Paşa Cami'nde kubbe ve aynalı tonoz ile örtülüdür.

Şadırvan

Şadırvan veya su haznesi olmayan camiler Molla Çelebi Cami, Azapkapı Cami ve Mesih Mehmed Paşa Cami'sidir. Hadım İbrahim Paşa, Sinan Paşa ve Şemsi Paşa camilerinde mermer su haznesi bulunmaktadır. Şehzade, Kara Ahmed Paşa, Piyale Paşa, Kadirga Sokollu Mehmed Paşa, Atik Valide, Zal Mahmud Paşa ve Nişancı Mehmed Paşa camilerinde çokgen planlı, üst örtüsü olan şadırvanlar bulunmaktadır. Rüstem Paşa Cami'nde ise şadırvan camiden ayrı bir yapı olarak tasarlanmıştır. Süleymaniye Cami avlusunda bulunan su taksim ve havalandırma ünitesi Mimar Sinan'ın getirdiği yeniliklerden biridir. En büyük şadırvan alanına sahip olan cami 70 m² ile Üsküdar Mihrimah Sultan Cami'dir. 20 m² ile en küçük şadırvana sahip cami ise Haseki Hürrem Cami'dir. Rüstem Paşa Cami şadırvanı ise 157 m²'dir ve tek bağımsız şadırvan olması açısından önemlidir.

Sinan Paşa Cami'inde dikdörtgen su haznesinin köşelerinde kum saati, musluk aynalarında sivri kemer kabartması bulunmaktadır. Uzun kenarında iki servi ağacı motifi ve bir rozet yer almaktadır. Üzerinde servi ağacı olan tek şadırvan olması nedeniyle önemlidir. Şemsi Paşa Cami'inde dikdörtgen su haznesinin uzun kenarında yer alan üç adet musluk aynasında çeşitli biçim ve boylarda rozetlerle beraber kaş kemer kabartmaları bulunmaktadır. Musluk aynalarının aralarında ise bahar dalları ve çiçek kabartmaları yer almaktadır. Hadım İbrahim Paşa Cami'inde dikdörtgen su haznesinin musluk aynalarında kaş kemer kabartması bulunmaktadır ancak özgün değildir.

Üsküdar Mihrimah Sultan Cami'inde yirmi yüzlü şadırvan haznesinin musluk aynalarında kaş kemer kabartması bulunmaktadır. Haznenin üstünde geometik motiflerle ajurlanmış paneller ve üstünde rumi motifli taç yer almaktadır. Mermer sütunlar tarafından taşınan örtü dış revak örtüsünün devamı olması nedeniyle tek örnektir. Atik Valide Cami'inde onaltı yüzlü şadırvan Üsküdar Mihrimah Sultan şadırvanı ile benzer süslemeye sahiptir. hazne alt ve üst kenarları profil ile süslenmiş, dış bükey mermer levhalardan oluşmuştur. Haznenin üstünde geometik motiflerle ajurlanmış paneller ve üstünde rumi motifli taç yer almaktadır. Panel üzerinde bir adet çanak bulunmaktadır. Kadirga Sokollu Cami'inde oniki yüzlü şadırvan kemerli ve sütunlu olması nedeniyle tektir. Onbir adet mukarnas başlıklı sütunun birleştirdiği kemerler hereke pudingi ve marmara mermeridir. Musluk aynaları dörtgendir. Cümle kapısı ve dersane yönüne bakan panolar ajurlu mermerdir ve üzerlerinde konsol

mermer çanakları asılmıştır. Kubbesinin içinde kalemişi tezyin bulunmaktadır. Zal Mahmud Paşa Cami’inde oniki yüzlü şadırvanın panelleri sade dikdörtgendir. Hazneyi sekiz sütün çevrelemektedir. Kılıç Ali Paşa Cami’inde on yüzlü şadırvan haznesinin st kenarı profil ile süslenmiştir. Hazne panelleri uzun dikdörtgen biçimindedir. Musluk aynaları üzerinde stilize edilmiş istiridye kabuğu motifli yuvarlak kemer kabartması bulunmaktadır. Nişancı Mehmed Paşa Cami’inde ondört yüzlü şadırvan haznesinin iki paneli beyaz mermer diğerleri Afyon menekşe breş mermeridir. Hazne alt ve st kenarları profil ile süslenmiş, panel aralarına sütuncuklar yerleştirilmiştir. Renkli taş ile yapılmış tek hazne olması nedeniyle önemlidir.

Haseki ve Piyale Paşa camilerinde bulunan şadırvanlar özgünlüklerini kaybetmiştir. Kara Ahmed Paşa Cami şadırvanı da özgün değildir. Klasik dönem özellikleri taşımayan ve avlu ile bağdaşmayan bir şadırvan bulunmaktadır. şehzade Cami’inde oniki yüzlü şadırvan haznesinin köşelerde sütuncuklar yer almaktadır. Musluk aynaları üzerinde sivri kemer kabartması bulunmaktadır. şadırvan haznesi kalın profilli korniş çepeçevre dönmektedir. Sekiz sütünün taşıdığı geniş bir saçaklı örtüsü bulunmaktadır. şadırvan IV. Murat döneminde yapılmıştır.

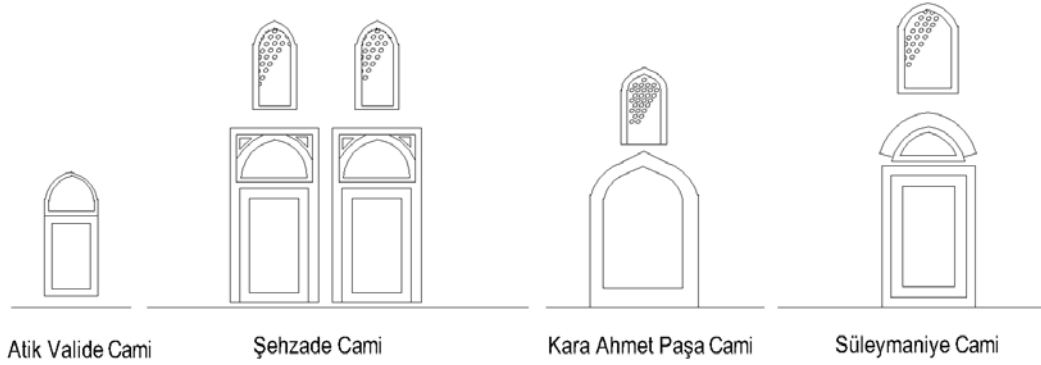
Rüstem Paşa Cami’inin yanında ayrı bir yapı olarak yer alan şadırvan bu özelliği nedeniyle önemlidir. Dört yanı kapalı şadırvanın duvarları, pencereleri ve kapısı bulunmaktadır. Sekiz yüzlü hazneyi oniki sütün çevrelemektedir. Mimar Sinan’ın Süleymaniye Cami’nde kullandığı su taksim ve havalandırma tesisi en ilginç yeniliktir. Prizmatik on mermer sütünün aralarına yerleştirilen, dış yüzleri oluklu, alçak mermer panoların meydana getirdiği dikdörtgen planlı su haznesi, geometrik motiflerle süslü mermer bir levha ile örtülüdür. Uzun kenarlarında üçer, kısa kenarlarında birer Bursa kemeri açıklıklar bulunmaktadır. stte kalın bir rumi motifli bordür dikdörtgen hazneyi çepeçevre sarmaktadır.

Sultan Selim Cami ve Beyazıd Cami şadırvanı klasik dönem şadırvanları ile aynı özelliklere sahiptir. Geniş bir saçağı, saçağı taşıyan stnlar, kaş kemer panolu mermer hazne ve içinde eşmesiyle Sinan ncesi dönemde yapılan bir örnektir. Sultan Ahmed ve Yeni Cami şadırvanları ise klasik dönem özelliklerine göre daha içe kapalı ve yukarıya doğru uzundur. Kendine has kubbesi ve süslemeleri ile sayvana benzer tasarımları vardır. Mimar Sinan’ın Süleymaniye’de getirdiği yenilik

bu camilerde, Sinan'ın öğrencileri tarafından farklı biçimlerde uygulanmıştır (Önge, 1988, s.191).

Avlu / Bahçe Duvarları ve Pencereleri

Kuzey cephe avlu duvarları Süleymaniye ve Şehzade camilerinde taç kapıların bulunduğu yüzeyler olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Avlu yan cephelerinde, son cemaat yerinden sonraki bölümde, simetrik iki kapı daha yer almaktadır. Bu kapılar kuzeyde bulunandan daha küçük ve sadedir. Kapıların yanından başlayarak revak pencereleri sıralanır. Düzenli avluya sahip camiler içinde, Şehzade, Süleymaniye, Kara Ahmed Paşa ve Atik Valide camilerinde avlu pencereleri bulunmaktadır.

Süleymaniye, Kara Ahmed Paşa, ve Atik Valide camilerinde tek pencere grubu yer alırken, Şehzade Cami'inde iki sıra pencere grubu yer almaktadır. Atik Valide Sultan Cami'inde revak pencereleri Marmara mermeri söveli dikdörtgen biçimlidir. Pencere üstlerinde bulunan boşaltma kemerleri sıvalıdır. Şehzade Cami'inde pencereler Hereke pudingi söveli dikdörtgen biçimlidir. Küfeki taşından profiller pencere üstündeki boşaltma kemerlerini de içine alacak şekilde çerçevelemiştir. Pencere üstünde petek pencereler bulunmaktadır. Kara Ahmet Paşa Cami'inde son cemaat yeri ve avlu revakının birleştiği birimde geniş ve yüksek kemerli pencere ve üstünde petek pencere yer almaktadır. Süleymaniye Cami'inde revak pencereleri Marmara mermeri söveli ve dikdörtgen biçimlidir. Boşaltma kemerleri ve tüm pencereyi çevreleyen profiller küfeki taşıdır. Pencere üstlerinde petek pencereler bulunmaktadır. Düzenli avlusu olmayan camilerde avlu pencereleri, avluyu sınırlandıran duvarlar üzerinde dikdörtgen olarak bulunmaktadır. Pencerelerin bazı örneklerde küfeki taşı ya da mermer profilli söveleri bulunmaktadır. Avlu

pencerelerinde boyut birliği bulunmamaktadır. Birçok camide aynı duvar üzerinde birbirinden farklı boyutlarda pencereler bulunabilmektedir.

Avlu / Bahçe Kapıları

Düzenli avlusu olmayan Haseki, Piyale Paşa camilerinde iki, Üsküdar Mihrimah Sultan ve Hadım İbrahim Paşa camilerinde üç, Kılıç Ali Paşa Cami'nin dört adet avlu kapısı bulunmaktadır. Kılıç Ali Paşa Cami'nin dış revak sütunları arasında basık kemerli bir kapı daha yer almaktadır. Molla Çelebi Cami son cemaat yerinin, cami beden duvarından yanlara taşığı yerde,deniz tarafına geçit veren iki adet kapısı bulunmaktadır. Azapkapı Sokollu Cami'inde ise avlu kapısı olmamakla birlikte zemin katta son cemaat yerine geçiş veren iki kapı yer almaktadır. Düzenli avlusu olan Şemsi Paşa, Mesih Mehmed Paşa ve Kara Ahmet Paşa camilerinde iki, Şehzade, Süleymaniye, Zal Mahmud Paşa, Kadırga Sokollu Paşa, Sinan Paşa camilerinde üç, Atik Valide, Kılıç Ali Paşa ve Rüstem Paşa camilerinde dört adet avlu kapısı bulunmaktadır.

Süleymaniye ve Şehzade camilerinin kapıları biçim ve büyüklük bakımından diğer camilerden ayrılır. Avlu kapıları anıtsal nitelikte olan bu camilerin ana avlu kapıları diğer iki kapıdan daha büyük ve daha süslüdür. Son cemaat yerinin her iki yanında karşılıklı konumlanan kapılar ölçü olarak birbirlerine eştir. Bunun yanında bahçe kapıları düzenli olan tek cami Süleymaniye Cami'idir. Simetrik ve eş kapıların gruplandığı bahçede kapılar arasında düzen ve ölçü birliği bulunmaktadır. Konumlarına göre kapılarda farklı mimari düzenlemeler görölmektedir. Şehzade Cami bahçe kapılarında ise Süleymaniye Cami'inde görölen düzen ve simetri bulunmaz. Çeşitli boyutlarda yapılmış kapılarda ancak malzeme birliği bulunmaktadır.

Düzenli avlusu olan ya da olmayan diğer camilerde kapı ölçüleri birbirlerinden farklıdır. Basık kemer genel olarak bahçe kapılarında kullanılan kemer biçimidir ancak bununla beraber birkaç örnekte kaş kemer, sivri kemer ve basık kemerin beraber kullanıldığı kombinasyonları da görölmektedir.

Dış Yan Sofalar

Şehzade Cami ile ilk olarak ortaya çıkan sofalar dinlenme ve vakit geçirme alanı olarak tasarlanmıştır. Şehzade Cami'nin sofaları her iki tarafta cami yan giriş

revaklarının yanında, birbirleriyle bütünlük içinde yer alırlar. Süleymaniye Cami’inde dış yan sofalar iki katlıdır. Alt ve üst kat bezeme ve malzeme bakımından farklılık gösterir. Üst sofa alt kata göre daha az gösterişlidir. Süleymaniye Cami’inde sofaların konumu farklıdır. Piyale Paşa Cami’inde ise caminin yanları tonozlu yan galeriler biçiminde gelişmiştir. Üst kat sofaları diğer camilere göre daha sadedir. Sultan Ahmed Cami ve Yeni Cami 17. yüzyıl Sinan ekolü camileri olarak dış yan sofa düzenini devam ettirmektedir. Yeni Cami’de dış yan sofalar seyir alanı, “*manzara loggiası*” olmuştur (Ögel, 1996, s.53).

Bahçe/Yeşil Alan

Avlu duvarları ile cami arasında kalan alanlar genellikle yeşil alan olarak düzenlenmiştir. Konumlarından dolayı bazı camilerde yeşil alan bulunmazken bazı camilerde bahçe ve avlu birbiriyle bütünleşmiştir. Bahçelerde herhangi bir peyzaj düzenlemesi bulunmamaktadır. Ağaçların getirdiği düzenin başlangıçta da aynı ya da benzer bir tasarım gösterdiği düşünülmektedir (Bakırer, 1996, s.39).

Şehzade ve Süleymaniye camilerinin üç tarafını büyük bahçeler sarmaktadır. Dolayısıyla bahçeyi çevreleyen sokaklara bir çok kapı açılmaktadır. Bahçe kapıları ve cami kapıları arasında uzanan ışınsal yollar yıllar içinde değişmiş, yok olmuş ve onarımlarla tekrar yapılmışlardır. Ancak eski haritalar ile günümüz durumu karşılaştırılınca farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bahçelerde meyva ağaçlarının yanı sıra en çok çınar ve servi ağaçları yer almaktadır. Piyale Paşa ve Atik Valide Sultan camilerinde oldukça eski çınar ağaçları bulunmaktadır. Anıt ağaç olarak nitelendirilebilecek ağaçları korumak için etrafını çevreleyecek setler yapılmıştır.

Haseki Cami’nde cami arkasında bulunan alan ve avluda bulunan yeşil bantlar yaklaşık 620 m²’dir. Üsküdar Mihrimah Cami’nde 830 m², Hadım İbrahim Paşa Cami’nde 1978 m², Kara Ahmed Paşa Cami’nde 1600 m², Piyale Paşa Cami’nde 3707 m², Atik Valide Cami’nde 539 m², Molla Çelebi Cami’nde 630 m², Kadirga Sokollu Cami’nde 152 m², Azapkapı Sokollu Cami’nde 645 m², Zal Mahmud Paşa Cami’nde 207 m², Kılıç Ali Paşa Cami’nde 482 m², Nişancı Mehmed Paşa Cami’nde 1186 m², Şemsi Paşa Cami’nde 295 m²’dir. Şehzade Cami ve Süleymaniye Cami’nde caminin etrafını saran büyük bahçeleriyle diğer camilerden ayrılırlar. Sinan Paşa Cami ve Rüstem Paşa Cami’nde ise yeşil alan bulunmamaktadır. En büyük yeşil

alana sahip olan cami 15,749 m² ile Süleymaniye Cami, en küçük yeşil alana sahip cami ise 133 m² ile Mesih Mehmed Paşa Cami'dir.

Hazire

Araştırma kapsamında olan camilerin hepsinde hazire bulunmaktadır. En büyük hazireye 4285 m² ile Süleymaniye Cami sahiptir. En küçük hazireye 50 m² ile Molla Çelebi Cami sahiptir. Rüstem Paşa Cami'inde hazire için ayrılan alan 50 m²'dir ancak bu alanda mezartaşı bulunmamaktadır. Haseki Cami haziresi 580 m², Üsküdar Mihrimah Cami haziresi 350 m², Hadım İbrahim Paşa Cami haziresi 217 m², Kara Ahmed Paşa Cami haziresi 298 m², Piyale Paşa Cami haziresi 3118 m², Atik Valide Cami haziresi 1427 m², Kadirga Sokollu Cami haziresi 876 m², Zal Mahmud Paşa Cami haziresi 530 m², Kılıç Ali Paşa Cami haziresi 475 m², Nişancı Mehmed Paşa Cami haziresi 416 m², Şemsi Paşa Cami haziresi 95 m², Şehzade Cami haziresi 1745 m², Mesih Mehmed Paşa Cami haziresi 300 m²'dir. Azapkapı Sokollu Cami'inde hazire bulunmamaktadır.

Hazireyi çevreleyen duvarı ve kapıları olan camiler, Şehzade, Süleymaniye, Kara Ahmet Paşa, Kadirga Sokollu, Molla Çelebi, Piyale Paşa ve Nişancı Mehmet Paşa camileridir. Rüstem Paşa Cami'inde mezartaşı olmayan hazirenin ayrı bir kapısı ve pencereleri bulunmaktadır. Hazire duvarları ve kapıları camide kullanılan süsleme ile doğru orantılı biçimde önem görmüştür. Süleymaniye Cami hazire kapıları renkli taşlarla tezyin edilmiş, hazire pencerelerinin söveleri kalın profillerle zenginleştirilmiştir. Şehzade Cami'inde hazire pencereleri Bursa kemerlidir. Diğer camilerde ise daha sade kapı ve pencereler bulunmaktadır. Hazireleri çevreleyen duvarların üzerinde avlu penceresi dışında daha geniş ve duvarı aşan yükseklikte dua pencereleri bulunmaktadır. Bu pencereler hazireyi daha iyi görmek ve dikkati çekmek için yapılmıştır.

Çeşme

Haseki, Üsküdar Mihrimah Sultan, Şehzade, Süleymaniye, Kadirga Sokollu, Atik Valide, Azapkapı Sokollu, Mesih Mehmet Paşa, Hadım İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa camilerinin çeşmesi bulunmaktadır. Şehzade ve Kılıç Ali Paşa camilerinde ise geç dönemlere ait çeşme ve sebil bulunmaktadır.

Haseki Cami eşmesi küfeki taşından yapılmıştır. Sivri kemerli çeşmede kemer alnında küçük bir rozet bulunmaktadır. Musluk aynasında iki sütunun taşıdığı yuvarlak kemer ve yaprak kabartması bulunmaktadır. Kitabesi vardır.

Üsküdar Mihrimah Sultan Cami eşmesi Marmara mermerinden yapılmış çeşme sivri kemerlidir. Kemerde Hereke pudingi ve mermer kullanılmıştır. Musluk aynasında yaprak kemer kabartması bulunmaktadır. Sivri kemerin her iki yanında büyük rozetler yer almaktadır. Kitabesi vardır.

Hadım İbrahim Paşa Cami eşmesi küfeki taşından yapılmıştır. Sivri kemerli çeşmenin kemer alnında küçük bir rozet bulunmaktadır. Musluk aynasında Bursa kemeri kabartması bulunmakta ayrıca aynanın heriki yanında nişler bulunmaktadır. Kitabesi yoktur.

Süleymaniye Cami eşmesi diğer çeşmelerden daha uzundur. Küfeki taşından yapılmış çeşmenin musluk aynası yok olmuştur. Kitabesi yoktur.

Rüstem Paşa Cami eşmesi dükkanların bulunduğu zemin kattadır. Küfeki taşından yapılmış sivri kemerli çeşmenin kenarları pahlanmıştır. Kemer alnında küçük rozet bulunmaktadır. Kitabesi yoktur.

Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Cami eşmesi iki yönlüdür. Uzun tarafında iki göz, kısa tarafında tek gözü bulunmaktadır. Çeşmeler küfeki taşından yapılmıştır. Sivri kemerli çeşmelerin alınlarında küçük rozetler bulunmaktadır. Musluk aynaları yok olmuştur. Çeşme, üstte rumi motifli korniş ile sonlanır. Çeşmelerden birinde niş bulunmaktadır. Kitabeleri yoktur.

Azapkapı Cami eşmesi küfeki taşından yapılmıştır. Yuvarlak kemerli çeşmenin musluk aynası yok olmuştur, kitabesi bulunmamaktadır.

Zal Mahmud Paşa Cami eşmesi küfeki taşından yapılmıştır. Sivri kemerli çeşmenin kemer alnında küçük rozet bulunmaktadır. Musluk aynası üzerinde daire kabartması bulunmaktadır. Ayna taşının her iki yanında nişler bulunmaktadır. Çeşme, üstte rumi motifli korniş ile sonlanır. Kitabesi bulunmaktadır.

Atik Valide Camii avlu duvarları üzerinde iki çeşme yer almaktadır. Batı avlu duvarı üzerinde yanyana, biri büyük ikisi küçük üç gözlü sivri kemerli çeşme bulunmaktadır. Çeşmeler küfeki taşından yapılmıştır. Kemer alınlarında küçük rozetler bulunmaktadır. Ayna taşlarında sivri kemer kabartması bulunmaktadır.

Kitabeleri yoktur. Doğu avlu duvarı üzerinde tek gözlü bir çeşme daha bulunmaktadır. Sivri kemerli çeşmenin musluk aynası üzerinde kaş kemer kabartması ve her iki yanında niş bulunmaktadır.

Mesih Mehmed Paşa Cami'nin de iki adet çeşmesi bulunmaktadır. Hazire duvarının sağ ve sol köşesinde bulunan çeşmelerden güney cephede yer alan çeşme küfeki taşı, sivri kemerli bir çeşmedir. Üzerinde musluk aynası ve kitabesi bulunmamaktadır. Batı duvarı üzerinde bulunan çeşme iki gözlüdür. Çeşmenin üstünde kaş kemer dizisi olan korniş yer almakta ve bu korniş köşeyi dönerek tek gözlü çeşmenin üzerine de uzamaktadır. Klasik dönem uygulamaları taşımayan çeşmede iki kısa, bir uzun kitabe yer almaktadır.

Süsleme Elemanları

Süsleme elemanları yoğunlukla kemerlerde, kapılarda, şadırvanlarda, kornişlerde ve duvar yüzeylerinde görülmektedir. Üsküdar Mihrimah Sultan ve Atik Valide şadırvanlarında rumi motifli tacın çepeçevre sardığı geometrik desenlerle ajurlanmış mermer panoları bulunmaktadır. Kadirga Sokollu Camii şadırvanında da bu panolar yer almaktadır. Sinan Paşa Cami haznesinin dört köşesinde kum saati oyulmuştur. Uzun kenarında ise servi ağacı motifleri bulunmaktadır. Çeşme musluklarının iki yanında yer alan selvi ağacı motifleri sonsuz yaşamın sembolüdür (Ögel, 1999, s.77). Uzun ömürlü olmaları, yaprak dökmeden yeşil kalmaları ve uzun ağaçlar olmaları nedeniyle cennet ile ilişkilendirilmiş ve cennet bahçesinin bir ögesi olmuştur. Süleymaniye Cami su taksim ünitesinde ise geometrik desenli bronz kafesler ve mermer üst örtü yer almaktadır. Azapkapı Cami minare ayak köşesinde küfeki taşı kum saati biçiminde, Süleymaniye Cami hazire duvarı köşesinde de yarım daire sütun biçiminde oyulmuştur. Süleymaniye ve Şehzade camilerinde anıtsal avlu kapıları süsleme programı açısından birbirine benzemektedir. Kapıların ön yüzlerinde kum saatleri, mukarnaslı nişler, basık kemer üzerinde rozetler bulunmaktadır. Kadirga Sokollu, Kılıç Ali Paşa, Şehzade ve Süleymaniye camilerinde mermer kapı söveleri içlerinde ters lale ve mukarnas kabartmaları yer almaktadır. Sonsuzluğun en kuvvetli ifadesi olan daire ve islam sanatının ifade aracı olan geometrik düzenin tekrarlanması bağlamında içiçe geçmiş dairelerin kullanılması klasik dönemde kullanılan bir tasarım ögesidir (Ögel, 1994, s.95). Şehzade, Süleymaniye camilerinde, hünkar girişlerinde iç içe geçmiş daire

motiflerinin bulunduğu mermer korkuluklar, rumi motifli bant ile beraber tasarlanmıştır. Zal Mahmud Paşa Cami son cemaat yerinde yer alan korkuluklar da benzerdir.

Oranlar

Vaziyet planı üzerinden yapılan analizlerde avlu – cami kapalı alan, avlu – medrese kapalı alan, avlu – şadırvan oranı üzerinde durulmuş ve sonuçlar ortaya çıkarılmıştır.

Avlu, kimi camilerde kapalı alandan büyük, kimi camilerde ise küçüktür. Kapalı alanların avludan büyük olan camiler Rüstem Paşa, Süleymaniye ve Şehzade camileridir. Avlu alanının kapalı alandan büyük olduğu camiler , Şemsi Paşa, Atik Valide, Kara Ahmet Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Nişancı Mehmet Paşa, Kadırga Mehmet Paşa ve Sinan Paşa camileridir. Kapalı alan ile avlu alanının çok yakın değerlerde olduğu camiler ise Mesih Mehmed Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Zal Mahmut Paşa camileridir. Düzenli avlusu olmayan Haseki, Üsküdar Mihrimah Sultan, Hadım İbrahim Paşa, Piyale Paşa camilerinde kapalı alan ile avlu oranı vermek geçerli bilgi vermemektedir. Molla Çelebi ve Azapkapı camilerinde avlu olmadığından oranlamaya girmemiştir.

Avluyu medrese ile paylaşan camilerde, avlu alanı ve medrese kapalı alanı oranlanmıştır. Buna göre medreseli camilerden Şemsi Paşa Cami’inde avlu, medrese kapalı alanında 9.5 kat daha büyüktür. Bu oran Kara Ahmet Paşa Cami’inde 3kat, Sinan Paşa Cami’inde 2 kat, Kadırga Sokollu Mehmet Paşa ve Zal Mahmud Paşa camilerinde ise 1.5 kat olarak ortaya çıkmıştır.

Avlu alanının şadırvan alanına oranı araştırıldığında ise düzenli avlusu olan camiler arasında en büyük oran Süleymaniye Cami’inde görülmektedir. En küçük oran Kadırga Sokollu Mehmet Paşa Cami’inde olarak ortaya çıkmıştır. Molla Çelebi, Azapkapı ve Şemsi Paşa camilerinin şadırvanı olmadığı için oranlamaya girmemişlerdir. Rüstem Paşa Cami ise şadırvanı farklı bir yapı olarak tasarlandığı için oranlamaya girmemiştir. Bütün bu bilgilerin ışığında ortalama şadırvan alanı 40 m² olarak belirlenmiştir. Avlu alanı büyüdükçe şadırvan alanının büyümediği ve doğru orantı içinde olmadıkları da sonuç olarak ortaya konmuştur. Cami planlamasında açık alanlar, kapalı alanlardan daha fazla yer almaktadır.

4. SONUÇ

İstanbul'daki Sinan camilerinde açık alanlara açıklık kazandırmak için kaynak araştırması ve çalışması yapıldıktan sonra Mimar Sinan'a ait olduğu bilinen ondokuz cami amaca yönelik tek tek çalışılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Mimar Sinan'ın tasarlamış olduğu yapılara bakıldığında içinde bulundukları fiziki şartlarla uyum içinde olduğu görülmektedir. Sinan'ın arsaların topoğrafik özelliklerinden faydalanışı, özgün ve yaratıcı planlar ortaya çıkarmasını sağlamış, yapıların her noktadan farklı algılanmasına yol açmıştır. Mimar Sinan kentsel dokunun çok çeşitli ve farklı noktalarında yapılar inşaa etmiş, bunlar İstanbul'un silüetini oluştururken, nüfus ve yerleşim de çevrelerinde gelişmiştir. Mimar Sinan'ın tasarlamış olduğu yapılara bakıldığında içinde bulundukları şartlarla uyum içinde olduğu görülmektedir. Sinan'ın arsaların topoğrafik özelliklerinden faydalanışı, özgün ve yaratıcı planlar ortaya çıkarmasını sağlamış, yapıların her noktadan farklı algılanmasına yol açmıştır. Piyalepaşa, Atik Valide Sultan, Hadım İbrahim Paşa, Kara Ahmed Paşa camileri sosyal ve ticaret hayatını çevrelerinde toplanmışlar ve bu bölgelerin iskanına katkıda bulunup genişlemesini sağlamıştır. Süleymaniye ve Edirnekapı Mihrimah Sultan camileri tepe konturlarını oluşturmaktadır. Atik Valide medresesinde dershane birimi, sokağı bölmeden çevrenin doğal bir parçası olarak tasarlanmıştır. Rüstem Paşa Cami avlusu ve Azapkapı Sokollu Cami son cemaat yeri, yoğun ticaret bölgesinde, sokak kotundan yükseltilerek sakin bir alana dönüştürülmüştür, alt katlar dükkan ve depo olarak işlevlendirilmiştir. Üsküdar Mihrimah Sultan Cami avlusu seyir terası olarak tasarlanmış, Üsküdar Şemsi Paşa Cami'nde, avlu deniz ve manzaraya doğru açılarak farklı bir düzen yaratılmıştır. Kılıç Ali Paşa ve Sinan Paşa camileri ise banisinin istekleri doğrultusunda deniz kenarında konumlandırılmış ve boğaz silüetine katılmıştır. Sinan döneminden sonra da yer seçimindeki itina gelişerek devam etmiştir. Yeni Cami, Sultan Ahmet Cami, Nuruosmaniye Cami gibi büyük camiler şehrin odak noktalarında inşaa edilmiştir.

İslam kentinde sosyal yaşam cami ve çarşıda devam etmektedir. İslam kentinde ticaret alanları olan çarşılar da camilerle beraber faaliyet görmektedir. Birçok külliye

ve cami programında çarşı veya dükkanlar yer almaktadır. Avrupa kentlerinde bulunan *meydan*, islam kentlerinde, camiler ve cami avlularıdır. Toplanma alanları camilerin geniş, serin bahçelerinde, dış sofalarda olmaktadır. Günümüzde sosyal ve kent dinamiklerinin değişmesi neticesinde bazı yapılarda Cuma namazı dışında cami avlu ve bahçelerinde büyük topluluklar görülmemektedir. Çoğu zaman avlular yayalar tarafından yolu kısaltmak amacıyla kullanılmaktadır.

Mimar Sinan'ın Osmanlı mimarlığına katkısı çok yönlüdür. 16. yüzyıla kadar denenmiş konuları, daha etkili mekanlar ve kütle tasarımları ile yorumlamıştır. Yenilikler de mimari geleneği zenginleştirmiş ve klasik halini almıştır. İç mekan düzenlemelerinde eski teknikleri yorumlayarak her tasarımda farklı mekanlar ortaya çıkarmış olduğu gibi açık alanlarda da çeşitli varyasyonlar denemiştir. Kütleler son cemaat yeri ve dış revakla zenginleştirilmiş, yan galeriler ve dış yan sofalarla hafifletilmiştir. Minareler kütlede farklı yerlerde konumlandırılmış, farklı tasarımlar ortaya çıkmıştır. Kuban (2007, s.165), tek kubbeli camilerin en önemli plan öğesinin son cemaat yeri olduğunu, giriş revakının 13. yüzyılda Konya mescitlerinde ortaya çıktığını ancak yapı girişlerindeki özel konumun Bizans etkisine bağlanabileceğini belirtmektedir. Son cemaat yeri cami giriş kapılarının her iki yanında uzanan, kubbe yada tek yönde ahşap saçakla kapatılan, genellikle Marmara mermeri, bazı örneklerde giriş akslarında yada köşe sütunlarda renkli sütunların kullanıldığı yarı açık mekanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Çevresi duvarlarla çevrili üstü açık düzenli avlular selatin camilerinde ya da avlunun medrese ile ortak kullanıldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Düzenli olmayan, bahçe duvarlarının sınırladığı avlularda genellikle yola uyulmuş, dağınık bir avlu-bahçe biçimi ortaya çıkar. Açık hava koşullarından etkilenen avlu döşemeleri en fazla özgünlüğünü kaybetmiş alanlardır. Cami avluları, ilahi atmosferi tamamlayan ve iç mekanda merkezi kubbe altında yapılacak olan toplu ibadete hazırlayan, su öğeleri ve çevrelerinde bulunan büyük ağaçlarla “*mimari ve doğayı birleştiren*” bir mekan olmuştur. Düzenli avlularda günümüze kalan ağaçlar bulunmamaktadır ancak eski fotoğraflarda avlularda ağaçların bulunduğu görülmektedir. Düzensiz avlularda ise bitki ve ağaçlarla peyzaj tasarımı yapılmadığı düşünülebilir. Büyük, anıt ağaçlardan günümüze kalanlar bulunmaktadır. Özellikle hazire alanları büyük ağaçlarla beraber günümüze gelebilmiştir. Süleymaniye ve Şehzade ve Rüstem Paşa camileri dışında düzenli avlusu bulunan camilerin avlularında ağaçlar yer almaktadır.

Ancak Sinan Paşa, Kadirga Sokollu ve Zal Mahmud Paşa camilerinde bulunan ağaçlar günümüze gelememiştir.

Avlularda, Marmara mermeri levhalar kare ya da dikdörtgen biçiminde, dikdörtgen ise ince uzun levhalar olmak üzere, hemen hepsi farklı boyutlarda kullanılmıştır. Mermer levhaların sıralanmaları ve derzleri de düzensizdir. Avlular geçirdikleri yenileme çalışmaları sırasında özgün döşemelerini kaybetmişlerdir. Beton, traverten, parke taş ve dış mekan seramiği ile kaplanmıştır. Renkli taş levhalar avlularda kullanılmaktadır. Avlunun çevresini saran bantlar, kapıların önünde ve şadırvan çevresinde geometrik düzenlemeler avluları tekdüzelikten çıkarır. Düzenli avlusu olmayan camilerin avluları, bahçe-avlu olduğu için eski fotoğraf ve gravürlerde toprak zeminli olduğu, yürüme yollarının ise kaba yonu taş ya da küfeki taşı ile kaplanmış olduğu görülmektedir.

Avlu revak döşemeleri, Marmara mermeri, küfeki taşı ya da şeshane tuğlası kaplanmaktadır. Yenilenmiş döşemelerde beton ya da traverten kullanılmıştır. Avlu revaklarında renkli taşlardan levhalarla düzenlemeler ya da yamalar yapılmıştır. Avlu revak sütunlarında çeşitli mermer ve taşlar kullanılmaktadır. Marmara mermeri, Mısır graniti ve Kestanbol graniti genellikle kullanılan taşlardır. Kara Ahmet Paşa Cami’inde kullanılan serpantin breşi ve Süleymaniye’de kullanılan Armutlu graniti ve kırmızı porfirler tek olmaları nedeniyle önemlidir. Sütun başlıkları baklavalı, mukarnaslı olmakta, bazı camilerde iki tip birden kullanılmaktadır. Avlu revak kemerleri sivri kemer formundadır. Kemerler küfeki taşı, Marmara mermerinden yapılmakta, bazı örneklerde Hereke pudingi ile Marmara mermeri beraber kullanılmaktadır.

Son cemaat yeri döşemesi Marmara mermeri, küfeki taşı ya da şeshane tuğlası olmaktadır. Bazı uygulamalarda sekilerin çevresinde farklı malzemeden bant dönerken iç kaplama farklı olmaktadır. Son cemaat yeri sekileri ve cümle kapısı önünde renkli taşlarla geometrik düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemeler içi dolu dörtgenler ve daireler olduğu gibi bantlar şeklinde de olabilmektedir. Son cemaat yeri sütunlarında genellikle Marmara mermeri, Kestanbol graniti, Mısır graniti kullanılmaktadır. Atik Valide Cami’inde kullanılan Afrodisyas mermeri sütunlar tek olması açısından önemlidir. Renkli sütunlar cümle kapısı aksında olduğu gibi köşelerde ya da simetrik biçimde yer almışlardır. Son cemaat yerinde bulunan sütunların başlıkları aynı tip olduğu gibi farklı da olabilmektedir. Mukarnas başlık ve

baklava başlıkların bir arada kullanıldığı camiler de bulunmaktadır. Ayrıca düz işlenmemiş ve özel başlıklar da bulunmaktadır. Araştırma kapsamında olan tüm camilerde son cemaat yeri sütunları daire kesitlidir. Sütun kaideleri genellikle daire kesitli olup bir kaç örnekte farklılık göstermektedir. Bazı sütunlarda ise kaide bulunmamaktadır. Son cemaat yeri kemerlerinde tek tip taş kullanılırken, iki farklı tip taş da kullanılmaktadır. Kemerlerde Hereke pudingi en çok kullanılan malzemedir. Küfeki taşı ve mermer ile beraber kullanılmaktadır. Marmara mermeri ve Hereke pudinginin beraber kullanıldığı mekanlar görsel açıdan en zenginleridir. Bazı camilerde kemerler küfeki taşı, tuğla-taş alması ya da tuğla kullanılarak yapılmıştır. Son cemaat yeri revakı kubbe, aynalı tonoz ya da tek yönde eğimli ahşap saçak ile örtülüdür. Cami cümle kapısını vurgulamak amacıyla orta revakların kubbeleri diğerlerinden daha yüksek olmaktadır.

Dış revaklar son cemaat yerini üç yönden sarmaktadır. Tek yönde eğimli ahşap çatılı dış revak alanı Marmara mermeri, küfeki taşı, şeshane tuğlası ile kaplanmıştır. Siyah kireç taşı ile döşenmiş Üsküdar Mihrimah Sultan Cami tek olması nedeniyle önemlidir. Dış revak sütunları genellikle Marmara mermeridir. İki örnekte Marmara mermeri ve Kestanbol graniti beraber kullanılmıştır. Sütun başlıkları genelde baklavalıdır ancak Kılıç Ali Paşa Cami'inde iki tip sütun başlığı kullanılmıştır. Dış revak kemerleri Marmara mermeri, küfeki taşı ya da tuğla-taş alması örgü kullanılarak yapıldığı gibi Hereke pudingi ile iki taş kullanılarak da yapılmıştır.

Medrese revakları genellikle avluyu U şeklinde sarmaktadır. Şemsi Paşa Cami medrese revakları konumundan dolayı L şekli ile diğer revaklardan ayrılır. Medrese revak döşemeleri şeshane tuğlası ya da küfeki taşı olmaktadır.

Avlu kotundan yüksek olan revaklar, zamanla değişen kotlar sonucu özgün yüksekliklerini kaybetmişlerdir. Revak sütunlarında Marmara mermeri haricinde, Kestanbol graniti, serpantin breşi, Mısır graniti, yeşil porfir gibi renkli taşlar kullanılmıştır. Medrese revak sütunları Zal Mahmud Paşa Cami hariç diğer revaklarda daire kesitlidir. Sekizgen kesitli, küfeki taşı revaklar tek olması nedeniyle önemlidir. Sütun başlıkları baklavalı ve mukarnaslı olmaktadır. Tek tip ve iki tipin bir arada kullanıldığı revaklar bulunmaktadır. Sinan Paşa Cami medrese revaklarında kullanılan lotus başlık tek olması nedeniyle önemlidir. Revak kemerlerinde küfeki taşı ya da tuğla kemer kullanılmaktadır. Kemerler genelde sivri kemerdir ancak

Kadırga Sokollu Cami’inde medrese revak kemerleri kaş kemerdir. Medrese revakları kubbe, tonoz ve tek yönlü ahşap saçakla örtülmüştür.

Klasik dönem çeşmelerinde standart bir biçim ve süsleme bulunmaktadır. Genellikle küfeki taşından yapılan çeşmeler sivri kemerlidir. Kemer alınlarında ya da musluk aynasının her iki yanında rozet yer almaktadır. Musluk aynaları küfeki taşından ya da mermerden yapılmaktadır. Bazı çeşmelerde bardak koymak için küçük nişler tek ya da ikili yer almaktadır. Çeşmelerin üst kısımları ise genellikle rumi motifli kornişler ile sonlandırılmaktadır.

Bakımsızlık yüzünden dağınık halde olan hazireler onarımlar sırasında düzenlenmiştir. Genellikle cami kible duvarı arkasında yer alan hazireler genişledikçe avlu çevresinde düzenlenirler. Hazireler bazı camilerde kapı ve penceresi olan duvar ile sınırlanırken bazı camilerde alçak bir duvar ile açık şekilde sınırlandırılmıştır.

Mermer ve taş işçiliğinin olduğu her yerde süsleme bulunmaktadır. Süsleme elemanları yüzeylerde rozetler, ters lale, bitki ve rumi motifleri olarak ortaya çıkmaktadır. Mermer ya da küfeki taşı oyularak kum saatleri, mukarnaslar ve yarım sütunlar yapılmaktadır. Mermerin ajurlanması ile iç içe geçmiş yarım daireler de süsleme elemanı olarak kullanılmaktadır. Renkli taşlar da mekanı zenginleştirdiği için süsleme elemanları olarak düşünülebilir. Revak ve çeşme kemer alınlarında rozetler, anıtsal avlu kapılarında kum saatleri, mukarnaslı nişler, sövelerde mukarnas ve ters lale motifleri genel olarak kullanılan süslemelerdir. Yarım daire sütunlar ve kum saatleri duvar köşelerinde yer almaktadır. Şadırvan ve su haznelerinde, musluk aynalarında sivri ya da kaş kemer kabartmaları kullanılmaktadır.

Mermerin geometrik motiflerle ajurlandığı paneller şadırvanlarda ve hünkar girişlerinde yer alan korkuluklarda görülmektedir. Paneller rumi motifli taç ile sonlandırılmaktadır.

Devşirme de olabilen doğal taşlar çok çeşitlidir. Dış mekanlarda taşıyıcı, kaplama, döşeme ve süsleme amaçlı kullanılmıştır. Küfeki taşı ve Marmara mermeri en çok kullanılan taşlardır. İmparatorluğun uzak noktalarında işletilen ocaklardan çeşitli taşlar getirilmiş, Anadolu’da bulunan antik yapılardan alınan parçalar ‘devşirme’ olarak kullanılmıştır. Mimar Sinan döneminde, öncesinde ve sonrasında çok çeşitli doğal taşlar yapılarda kullanılmıştır. Mekan tasarımında önemli bir yeri olan bu

taşların bir bölümü İstanbul'a yakın ocaklardan, bir kısmı uzakta bulunan ocaklardan getirilmiştir. Büyük bir kısmı da diğer antik kentlerden devşirme olarak kullanılmıştır.

Günümüzde kadar gelememiş ya da özgünlüğünü kaybetmiş şadırvan ve su hazneleri bulunmaktadır. Azapkapı, Molla Çelebi camilerinin şadırvanları bulunmamaktadır. Şadırvanların hazne panellerinde çeşitli tiplerde kemer kabartmaları, rozetler ve bitki motifleri görülmektedir. Çokgen paneller genellikle Marmara mermeridir ancak sadece Nişancı Mehmet Paşa Cami şadırvanında renkli taş kullanılmıştır. Paneller düz ya da dış bükey olabilmekte ve panel aralarında sütunlar kullanılmaktadır. Kalın profiller hazneleri zenginleştirmektedir. Panellerin üzerinde ajurlanmış mermerler ve çanaklar yer almakta, haznenin çevresinde rumi motifli taç dönmektedir. Kadırga Sokollu Paşa Cami'inde ortaya çıkan kemerli şadırvan Mimar Sinan'ın öğrencilerine örnek olmuştur. Süleymaniye'deki havalandırma tesisi, klasik dönem şadırvan mimarisine işlevsel olarak yenilik getirmiş ve bu daha sonra başka camilerde de kullanılmıştır. Çeşitli detaylarla biçimlendirilen şadırvan kompozisyonları, Mimar Sinan'ın şadırvan mimarisine getirdiği yenilikleri göstermesi açısından önemlidir.

Eski fotoğraflarda şadırvan ya da hazne üzerinde kubbe biçiminde metal kapamalar olduğu görülmektedir. Günümüzde plastik ya da cam ile kapatılan şadırvanlarda hazne içindeki fiskiyeler görünmemektedir. Musluk aynalarına takılan muslukların uygulama aşamasında panellere zarar verdiği ortaya çıkmıştır. Bu uygulamaların esere zarar vermesi, işçiliklerinin niteliksiz oluşu şadırvan mimarisiyle bağdaşmaması istenmeyen ancak önüne geçilemeyen bir durum olmaktadır.

İslam inancında cennet bahçesi, suyu, meyvesi, serinliği ve huzur verici özellikleriyle Osmanlı avlu ve bahçe düzenlemesinin temelini oluşturur. Cami avlu ve bahçelerinde peysaj düzenlemesi görülmez, doğa kendi kurgusuna bırakılmıştır. Sadece bostan ve çiçek bahçesi olarak düzenlenen alanların dışında insan müdahalesi görülmez. Çınar ve servi ağaçları temel bahçe elemanlarıdır. Eski fotoğraflarda bahçelerin toprak alanlar olduğu görülmektedir. Bahçelerde, kapılar arasında uzanan ııınsal yollar klasik dönem açık alanlarının tipik öğeleridir. Yolların genel olarak kaba yonu taşlar ya da küfek taşı ile yapıldığı ortaya çıkmıştır. Günümüzde traverten, kayrak taşı ve küfeki taşı en çok kullanılan malzemelerdir.

Semra Ögel (1996, s.52) dış yan sofayı Türk evinin *hayatlarına* bağlar ve ibadet öncesi ve sonrası oturulabilen, bahçenin seyredilebileceği sosyal bir mekan

olduğundan bahseder. Dış yan sofaların, yapının rahat algılanabilmesi ve davetkar olması bağlamında *insan boyutunda* mekanlar olduğunu belirtmektedir. Mimar Sinan bu mekan tasarımında gelenek ve yeniliği işlevsel boyutta biraraya getirmiştir. Şehzade Cami ile klasik mimari ögesi olan dış yan sofalar, bahçeye açılan ev sofasına benzetilir. İç mekan ile dış mekan arasında bağ kuran dış yan sofalar gölgeli ve serin dinlenme alanlarıdır. Süleymaniye Cami’inde dış yan sofalar iki katlı sofaya dönmüş ve kullanılan malzemeler ile daha zengin bir görünüme kavuşmuştur. Piyale Paşa Cami örneğinde ise tonozlu yan galeriler ve üst kat sofaları önceki örneklerle göre oldukça sadedir.

Camilerin avlu duvarları malzeme ve boyut açısından çeşitlilik göstermektedir. Duvar örgüleri, yapının önemine, cami için ayrılan maddi duruma göre farklılık göstermektedir. İncelenen örneklerde kaba yonu taş duvar, düzenli yatay derzli kaba yonu taş duvar, taş tuğla almalı duvar ve kesme küfeki taş duvar örgüleri bulunmaktadır. Aynı camiye ait duvarlarda konumlarına ve önemine göre, farklı örgü biçimleri kullanılmıştır. Bahçe duvarları kapılardan kısa veya aynı hizada tamamlanmıştır. Düzenli avlularda son cemaat yeri ile avlu revakının birleşme biriminde kapı bulunmaktadır. Bu birimde avlu duvarları kademelenerek alçalır, veya son cemaat yeri yüksekliğinde devam eder. Bazı örneklerde ise üstünde kubbeli odalar yerleştirilmiş tonozlu geçişler ile bağlanır. Duvarların üzerinde bulunan harpuştalar anıtsal camilerde zengin silmeli olarak ortaya çıkar. Bahçe duvarları bozulmaya eğilimli ve dış etkilere açık mimari elemanlar olduklarından çoğu onarım görmüştür.

Düzenli avlularda pencereler belirli bir tasarım ve düzen içindedirler. Biçim olarak aynı olan pencereler cami, dolayısıyla avlu büyüklüğü ile orantılı olarak ebat olarak büyümektedir ve üst kat pencereleri eklenmektedir. Pencere söveleri küfeki taşı, Marmara mermeri ya da Hereke pudingidir. Sövelerin etrafını çevreleyen profiller genellikle küfeki taşından yapılmıştır. Boşaltma kemerleri sıvanmakta ya da kalemişi bezemelerle süslenmektedir.

Düzenli avlusu olmayan camilerde, bahçe duvarlarının en çok zarar gören ve en çok tamir edilen elemanlardan biri olduğu göz önüne alındığında, pencerelerin konumlarının özgünlüğü konusuna açıklık getirmek güçtür. Çoğunlukla pencereler arasında belirli bir düzen ve boyut birliği bulunmamaktadır. Bahçe duvarları

üzerinde bulunan pencereler genellikle sövesiz boşluklar olduğu gibi, küfeki taşı ve Marmara mermeri profilli pencereler de bulunmaktadır.

Düzenli avlusu bulunan camilerde avluya iki veya üç kapı ile giriş sağlanır. Avlu medrese ile ortak kullanımda değilse üç yönde kapı bulunur. İki tanesi son cemaat yerinin yanında, diğeri kuzey cephede yer almaktadır. Büyük camilerde avlu bahçe kotundan yükseltilmiş olup, üç yönlü mermer merdivenlerle kapıya ulaşılır. Karşılıklı gelen kapılar birbirleriyle aynı özellikleri gösterirken, üçüncü kapı diğer ikisinden daha farklı özelliklere sahiptir. Kapılarda üç çeşit kemer kullanılmaktadır. Basık, kaş ve sivri kemer temel kapı kemer biçimleridir. Basık kemerler genelde Marmara mermeri, serpantin breşi ve Hereke pudingi ile yapılmakta, sivri kemerli derin nişler küfeki taşından yapılmaktadır. Kapı içinde ise kaş kemer bulunmaktadır. Kapıları çevreleyen pofiller ve avlu içinde kapı yanında bulunan mukarnaslı nişler cepheleri zenginleştirmektedir Kapı söveleri ve eşikler Marmara mermerinden yapılmaktadır. Kapı söve içlerinde ters lale ve mukarnas kabartmaları yer almaktadır. Kapılarda kemer ve kitabe çerçeveleri serpantin breşi ya da Hereke pudingi ile kaplanmaktadır. Anıtsal kapılarda tepe hat palmet bant ile bitirilmektedir.

Bahçe kapıları, bahçe duvarları gibi çok fazla hasara ve değişime uğrayan sınırlayıcı elemanlardır. Genellikle küfeki taşından yapılan kapılar basık kemerlidir. Bir kaç örnekte sivri kemer ya da kaş kemer kullanılmıştır. Süleymaniye Cami bahçe kapıları dışında diğer tüm camilerde bahçe kapılarının ölçüleri birbirinden farklıdır.

Çalışmada camilerin kapalı alanları ve avlu alanı arasındaki oran araştırılmıştır. Kapalı alan, cami kapalı alanını, avlu alanı ise revaklar ve üstü açık alanı kapsamaktadır. Oranlama yapılırken medreseli camiler avlu boyutlandırmasında etkili olup olmadığı sorusu ortaya çıkmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda cami kapalı alanının avlu boyutlandırılmasında etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Medrese odaları avlu etrafında revakların gerisinde avluyu çevreleyecek biçimde yerleştirilmektedir. Topoğrafya, arsanın sınırları ve yollar medrese hücrelerinin biçimlenmesinde rol oynamaktadır. Avlu biçimlenmesi ve ölçülendirilmesinde medrese kapalı alanının etkisi olmadığı söylenebilir.

Zaman içinde meydana gelen yangınlar ve depremler, dış hava şartları, uzun süreler kapalı kalmaları, yapılan restorasyon ve özellikle İstanbul için yol çalışmaları, yapıların zarar görmesine neden olmuş, yapılan müdaheler sonucu özgün hallerini kaybetmiş, geri dönüşü olmayan tahribatlara yol açılmıştır. Ayrıca İstanbul'da

yapıların oldukça fazla olması hepsine verilen değer ve ayrılan zamanın eşit olamamasına ve bazı yapıların yıkıntı haline gelmesine neden olmaktadır.İki katlı ahşap konutların 150-200 cm genişliğinde dar sokaklara açıldığı 16. yüzyıl kent dokusu düşünüldüğünde bahçe duvarlarının çevre ile uyumlu olması Mimar Sinan'ın tasarımlarında insan ölçeğini nasıl kullandığını göstermektedir. Günümüzde, anıtların çevresinde ki oransız şehirleşme, iki katlı konutların yerine altı katlı apartmanların yapılması gibi inşai faaliyetler, anıtların ölçek olarak küçülmelerine ve önemsizleşmelerine neden olmaktadır.Mimar Sinan'ın yapıtları için yapılan araştırmalar iç mekanla sınırlı kalmış, caminin çevresini oluşturan ve kent dokusu içinde yapıyla bütün olarak algılanan açık alanlar gözardı edilmiştir. Bu durum açık alanların yapı bütününde en çok zarar gören bölümleri olarak sonuçlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Ağır, A.**, 2009. “İstanbul’un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Alman Mavileri: 1913-1914 : I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları**, 2006. Haz. İrfan Dağdelen, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul.
- Angı, S.**, 2010. “İstanbul Tarihi Yarımada’daki Antik Yapılarda Ve Anıtlarda Kullanılan Doğal Taşların Özellikleri Ve Korunmuşluk Durumları”, *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, **6**, s.31-42.
- Arslan, N.**, 1992. Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul: 18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Asgari, N.**, 1978. Roman and Early Byzantine Marble Quarries of Proconnesus, *Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology 1973*, Ankara.
- Aslanapa, O.**, 1980. “Rüstem Paşa Camii”, *Sanat Dünyamız*, **18**, s.2-6.
- Ayvansarayi, H.H.**, 2000. The Garden of the Mosques: Hafız Hüseyin al-Ayvansarayi’s Guide to the Muslim Monuments of Ottoman İstanbul, çev. Howard Crane, Leiden, Boston, Köln.
- Ayverdi, E. H.**, 1958. 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Bakırer, Ö.**, 1996, “Süleymaniye Camii İç Avlusunda Zemin Kaplaması”, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 24-27 Ekim 1988)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s.39-48.
- Barkan, Ö.L.**, 1972. Süleymaniye Cami ve İmaretinin İnşaatı (1550-1557), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Batur, M.**, 1959. “Rüstem Paşa Camisi”, *Arkitekt*, **295**, s.77-79.
- Bayramoğlu, K.**, 1986. Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Tarihsel ve Mekansal Oluşumu, *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Cantay, G.**, 2002. Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 258, Ankara.
- Cezar, M.**, 1963. “Osmanlı Devrinde İstanbul ve Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler”, *Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri*, **I**, s.327-409.
- Çeçen, K.**, 1991. İstanbul’un Vakıf Sularından Üsküdar Suları, İstanbul Belediyesi İSKİ Genel Müdürlüğü, İstanbul.

- Çelik, S.**, 2009. Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç, Atatürk Kültür; Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.
- Demircanlı, Y.Y.**, 1989. İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- Demiriz, Y.**, 1981. “İstanbul’da Piyale Paşa Türbesi ve Lahitleri Üzerine Bir Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, **13**, s.387-423.
- Demiriz, Y., Tanman, B.**, 1994. “Piyale Paşa Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **6**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Egemen, A.**, 1993. İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri (Resimleri ve Kitabeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil), ArıtanYayinlari, İstanbul.
- Egli, H. G.**, 1997. Sinan: An Interpretation, Ege Yayinlari, İstanbul.
- Edhem, H.**, 1932. Camilerimiz, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
- Eken, A.**, 1992. Karpostallada İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, s.201.
- Erguvanlı, K., Sayar, M.**, 1955, Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, İTÜ Maden Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Ertuğrul, A.**, 2009. “Sinan’ın Kenti İstanbul, İstanbul’da Sinan İmgesi”, *Sinan İmgesi*, Mimarlar Odası Kayseri Şubesi yay, Kayseri, s.103-134.
- Erzen, J.**, 1981. Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri, *Doktora Tezi*, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Eyice, S.**, 1994. “Kılıç Ali Paşa Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **4**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.557-558.
- Goad, C.E.**, 2007. İstanbul Sigorta Haritaları, Haz. İrfan Dağdelen, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul.
- Gurlitt, C.**, 1999. İstanbul'un Mimari Sanatı-Architecture of Constantinople-Die Baukunst Konstantinopels, Çev. Rezan Kızıltan, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.
- Güler, M.**, 2002. “Şah Sultan ile Zal Mahmud Paşa Vakfiyesi”, *Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, 11-13 Mayıs 2001*, **V**, Eyüp Sultan Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, s.211-217.
- Haskan, M.N.**, 1993. Eyüp Tarihi **I-II**, Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Haskan, M.N.**, 2001. “Üsküdar Cami ve Mescidleri”, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Araştırmalar Merkezi, **3**, Üsküdar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul, s.347-352.
- Hasol, D.**, 1998. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Avlu maddesi, YEM Yayınları, İstanbul, s.56.
- Kolay, İ.**, 2010. “Süleymaniye Külliyesinde Açık Alanlar: Avlular ve Bahçeler”, *Sanat Tarihi Defterleri 13-14*, Filiz Özer’e Armağan, Ege Yayınları, İstanbul, s.69-86.

- Konyalı, İ.H.**, 1940. İstanbul Abideleri, Yedigün Neşriyatı, İstanbul.
- Konyalı, İ.H.**, 1950. Mimar Koca Sinan'ın Eserleri, Ülkü Yayınevi, İstanbul.
- Konyalı, İ.H.**, 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Kömürciyan, E.**, 1988. İstanbul tarihi : XVII.Asırda İstanbul, Tercüme ve tahşiye Hrand Andreasyan, Haz. Kevork Pamukciyan, Eren Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1968. "An Ottoman Building of the Sixteenth Century: The Sokollu Mosque and its Dependencies in İstanbul", *Ars Orientalis*, **VII**, s.19-39.
- Kuban, D.**, 1994."Nişancı Mehmed Paşa Cami", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **6**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.85-87.
- Kuban, D.**, 1994. "Şehzade Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **7**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.152-154.
- Kuban, D.**, 1996. İstanbul, an Urban History: Byzantion, Constantinopolis, Imprint of Economic and Social History Foundation İstanbul, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1998. Dünden Bugüne Beşiktaş, Ed. Nuri Akbayer, Beşiktaş Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul, s.172.
- Kuban, D.**, 1998. Kent ve Mimarlık Üzerine Mimarlık Yazıları, Yem Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 2007. Osmanlı Mimarisi, Yem Yayınları, İstanbul.
- Kuran, A.**, 1972. Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Eserleri Külliye Camiler ve Mescidler, İstanbul.
- Kuran, A.**, 1973. "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Humaniter Bilimler Dergisi*, **1**, s.65-80.
- Kuran, A.**, 1974. "Haseki Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Hümaniter Bilimler Dergisi*, **2**, s.57-86.
- Kuran, A.**, 1978. "Tophane'de Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Humaniter Bilimler Dergisi*, **6**, s.173-177.
- Kuran, A.**, 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Laqueur, H.P.**, 1990. "Die Marinergraber an der Piyalepaşa Moschee In İstanbul", *Seventh International Congress of Turkish Art*, Polish Scientific Publishers, Warsaw, s.147-152
- Mülayim, S.**, 2001. Ters Lale, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Müller-Wiener, W.**, 2001. İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Necipoğlu, G.**, 2005. Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire, Princeton University Press, Princeton.
- Orhonlu, C.**, 1955. "Fındıklı Semtinin Tarihi Hakkında Bir Araştırma", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, **8**, s.51-70.

- Ögel, S.,** 1990. “Şehzade Mehmet Camii’nin Dış Yan Sofaları”, *Vakıflar Dergisi*, **IX**, s.151-164.
- Ögel, S.,** 1994. Anadolu’nun Selçuklu Çehresi, Akbank Yayınları, İstanbul.
- Ögel, S.,** 1996. “Anıtsal Mimari Ve Konut Arasındaki İlişkiler Yönünden Sinan Yapılarına Bir Bakış”, *Doğan Kuban’a Armağan*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s.51-56.
- Ögel, S.,** 1999. “18. Ve 19. Yüzyıl Osmanlı Sanatında Taş Üzerinde Cennet İmgelerinden Örnekler”, *Sanat Tarihi Defterleri 3*, Ege Yayınları, İstanbul, s.73-79.
- Önge, Y.,** 1988. “Mimar Koca Sinan’ın Şadırvanları”, *Mimar Sinan 400. Anma Yılı 1588-1988 Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.189-199.
- Önge, Y.,** 1996. “Mimar Koca Sinan’ın Sebilleri”, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyum Bildirileri, Ankara, 24-27 Ekim 1988*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s.113-116.
- Öz, T.,** 1987. İstanbul Camileri, C. **I-II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özakın, R.,** 1988. Kara Aahmet Paşa Külliyesi-Tarihsel Gelişimi, Sorunları, Koruma Önerileri, *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özen, Ö.,** 2002. The Atik Valide Complex in Üsküdar, *Yüksek Lisans Tezi*, Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul.
- Paksoy, G.,** 1994. “Nişancı Mehmed Paşa Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **6**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.87.
- Pervititch, J.,** 2000. Sigorta Haritalarında İstanbul, Axa Oyak ve Tarih Vakfı, İstanbul.
- Sönmez, Z.,** 1997. “Sinan Mimarlığında Zal Mahmud Paşa Külliyesi’nin Yeri”, *Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğleri I*, Eyüp Sultan Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, s.90-98.
- Sönmezer, Ş.,** 2002. İstanbul’daki Sinan Camilerinde Mekan İle Serbest Düşey Taşıyıcılar Arasında Boyut İlişkisi, *Doktora Tezi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sözen, M.,** 1975. Türk Mimarisinin Gelişimi Ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Ve Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tanman, B.,** 1993. “Atik Valide Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **1**, s.407-412.
- Tanman, B.,** 1994. “Molla Çelebi Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **5**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.483-484.
- Taşkıran, N.,** 1972. Hasekinin Kitabı :İstanbul Haseki Külliyesi, Cami, Medrese, İmaret, Sübyan Mektebi, Darüş-Şifa ve Yeni Haseki Hastanesi, Haseki Hastanesini Kalkındırma Derneği Yayınları, İstanbul.
- Ünlü, S.,** 2006. Bir Ulu Rüyayı Görenler Şehri, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Ünsal, B.,** 1969. “İstanbul’un İmarı ve Eski Eser Kaybı”, *Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri*, **II**, s.6-61.

- Ülgen, A. S.**, 1942. “Topkapı’da Ahmet Paşa Heyeti”, *Vakıflar Dergisi*, **II**, s.169-173.
- Ward-Perkins, J.B.**, 1992. *Marble in Antiquity*, Londra.
- Yavuz, M.**, 1988. Hadım İbrahim Paşa Külliyesi, *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmazörnek, B.**, 2010. Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yücel, E.**, 1969. “Şemsi Paşa Külliyesi” *Arkitekt*, **352**, s.157-160.
- Yürekli, Z.**, 2003. “A Building Between The Public and Private Realms of the Ottoman Elite: The Sufi Convent of Sokollu Mehmed Pasha in İstanbul”, *Muqarnas*, **20**, s.159-185.
- Url-1** < <http://www.enginozendes.com/turkce/Yazilar/yazilar.html>>, alındığı tarih 28.05.2011.
- Url-2** < <http://archnet.org/library/files/>>, alındığı tarih 28.05.2011.
- Url-3** < <http://www.loc.gov/pictures/collection/ahii/>>, alındığı tarih 28.05.2011.
- Url-4** < http://archnet.org/library/images/one-image-large.jsp?location_id=4384&image_id=63465, alındığı tarih 28.07.2011.
- Url-5** < http://www.mimarsinan eserleri.com/mimari_cizimler/index.html>

EKLER

EK A: Vaziyet planı ve fotoğraf paftaları

EK B: Çizelgeler

Çizelge B.1: Mimar Sinan Camileri, Yapım Tarihi, Bulundukları Yer, Bani ve Bölümler çizelgesi

Çizelge B.2: Camilerin açık alanlarına ait nitelik ve nicelik çizelgesi

Çizelge B.3: Cami açık alanlarında kullanılan taşların çizelgesi

Çizelge B.4: Camilere ait kapıların sayısal değer çizelgesi

Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi

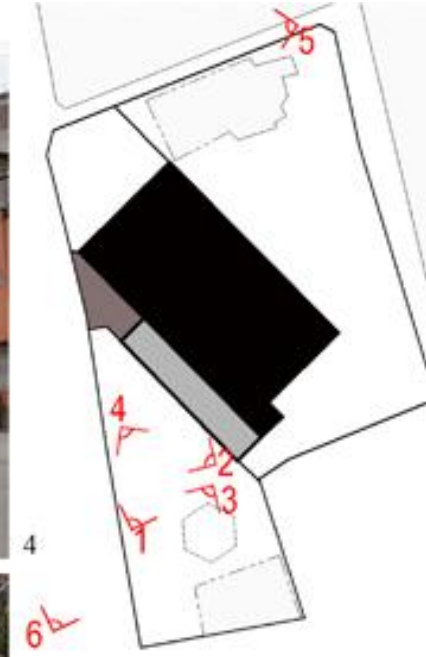
Çizelge B.6: Camilere ait çeşmelerin çizelgesi

EK C: Haritalar

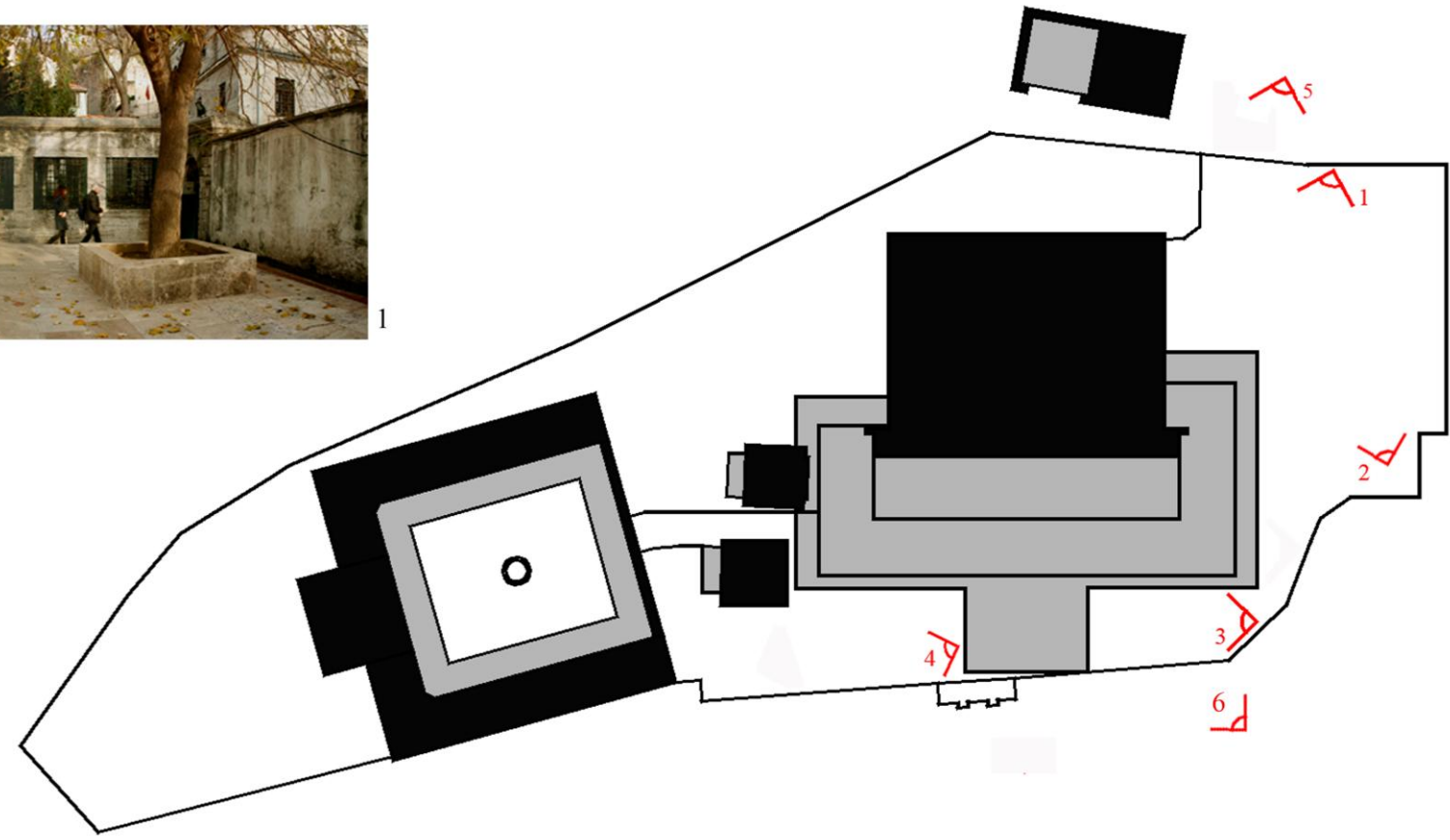
Şekil C.1: Mimar Sinan yapılarının harita üzerinde konumları

Şekil C.2: Camilere ait Pervititch, Alman Mavileri, Goad, Ayverdi ve günümüz haritaları

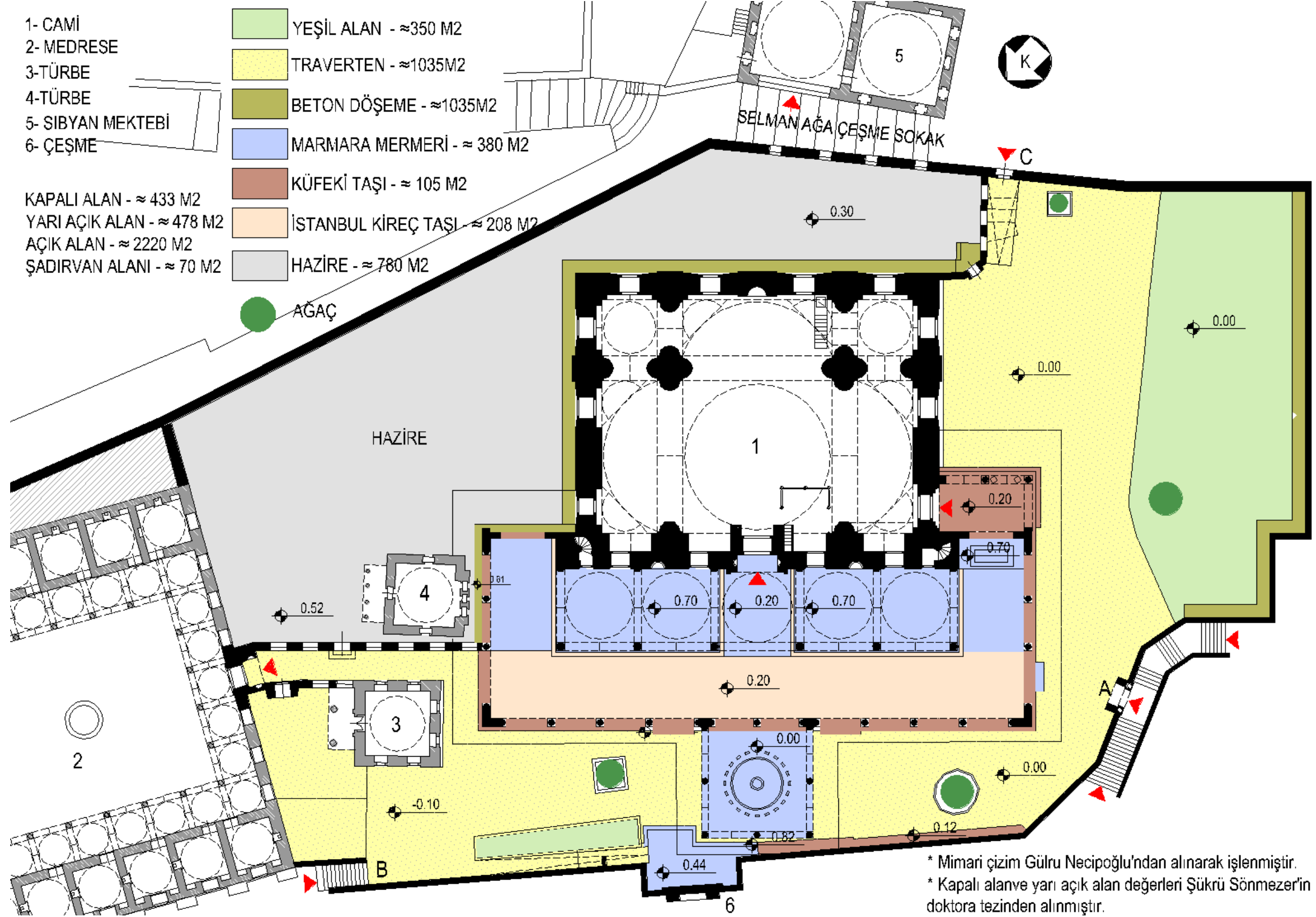
EK D: Taş Sözlüğü

Şekil A.1: Haseki Hürrem Cami fotoğraflar, (Artam, 04.2011).

Şekil A.3: Üsküdar Mihrimah Sultan Cami fotoğraflar, (Artam, 2010).

Şekil A.4: Üsküdar Mihrimah Sultan Cami vaziyet planı.

1

2

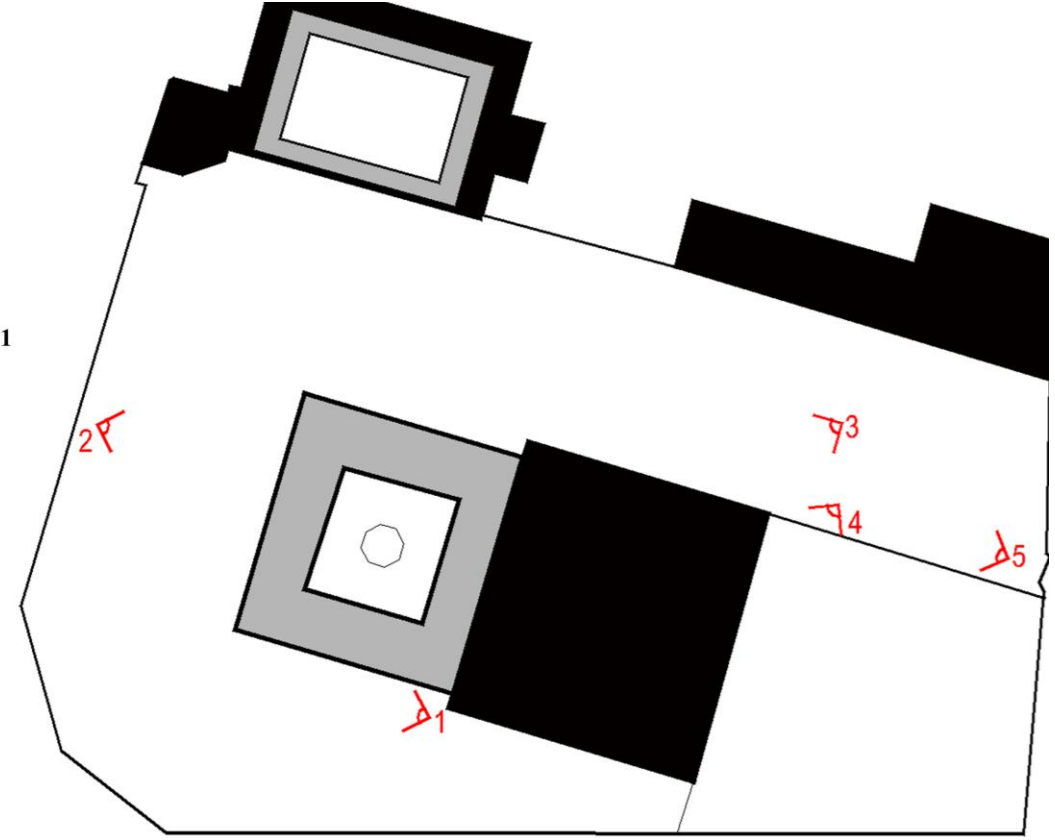
3

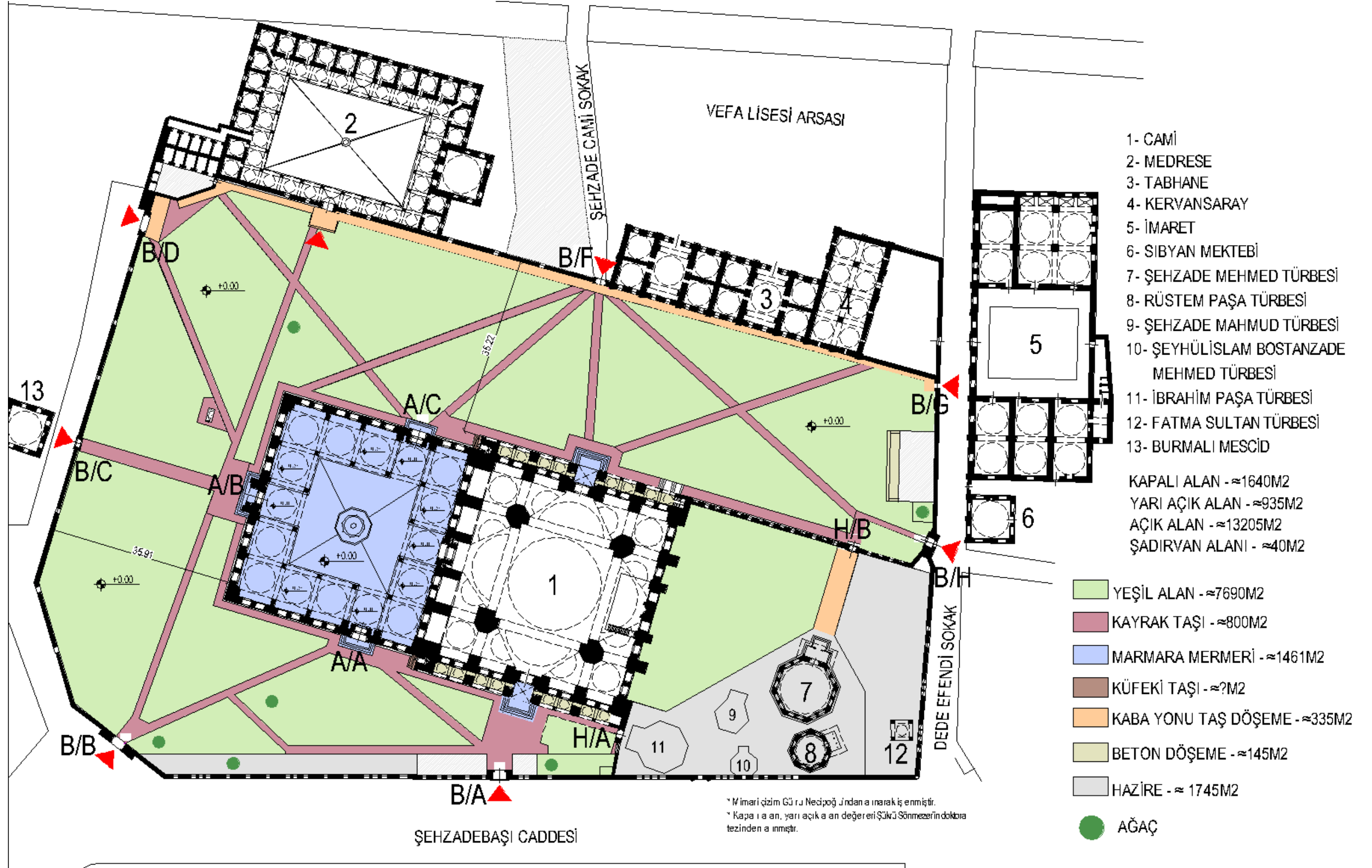
4

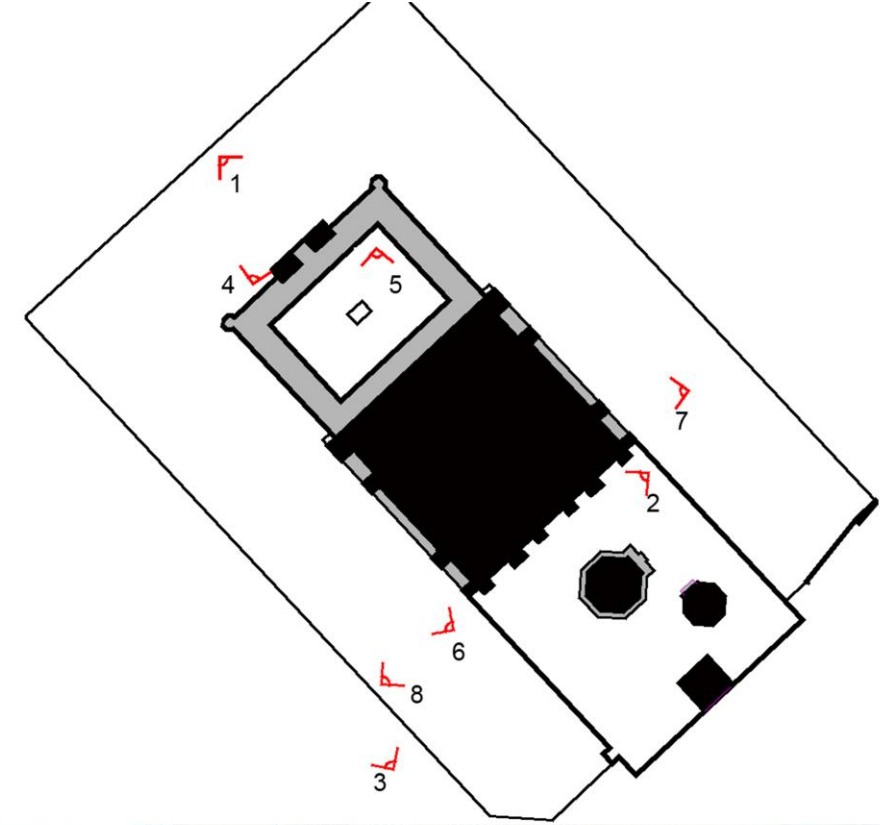
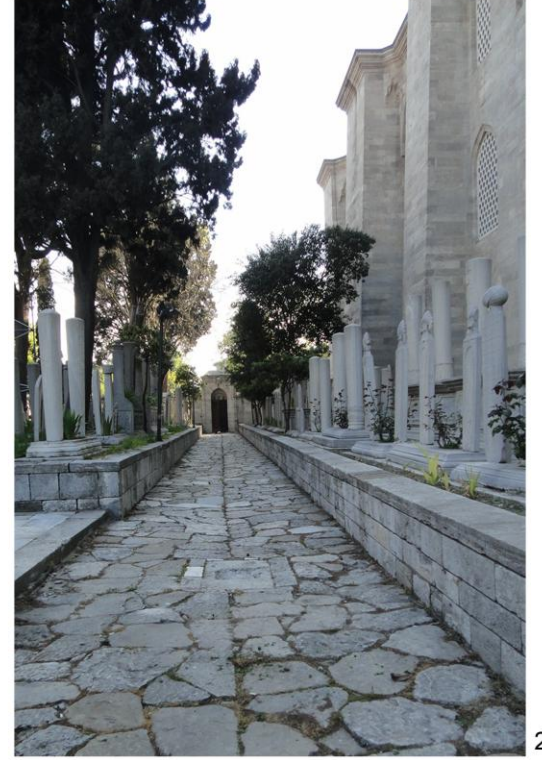
5

Şekil A.5: Şehzade Cami fotoğraflar, (Artam, 2011).

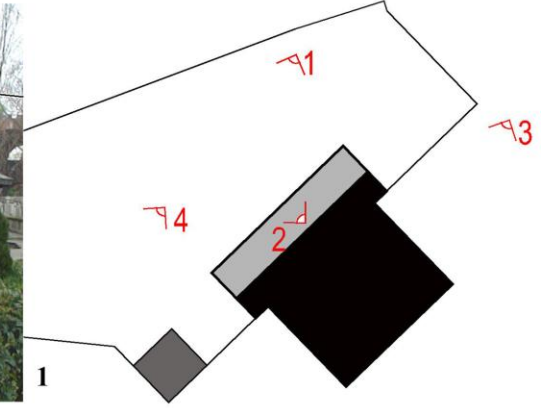
Şekil A.6: Şehzade Cami vaziyet planı.

Şekil A.7: Süleymaniye Cami fotoğraflar (Artam, 2011).

Şekil A.8: Süleymaniye Cami vaziyet planı.

Şekil A.9: Hadım İbrahim Paşa Cami fotoğraflar, (Artam, 02.2011).

Şekil A.10: Hadım İbrahim Paşa Cami vaziyet planı.

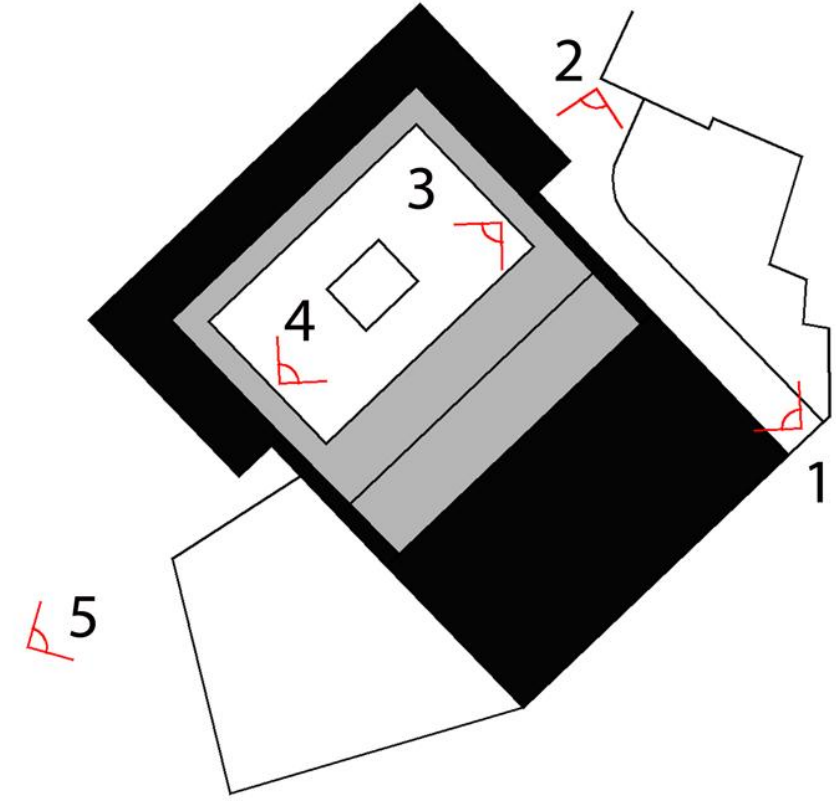
1

2

3

4

5

Şekil A.11: Sinan Paşa Cami fotoğraflar, (Artam, 01.2011).

Şekil A.12: Sinan Paşa Cami vaziyet planı.

1

2

3

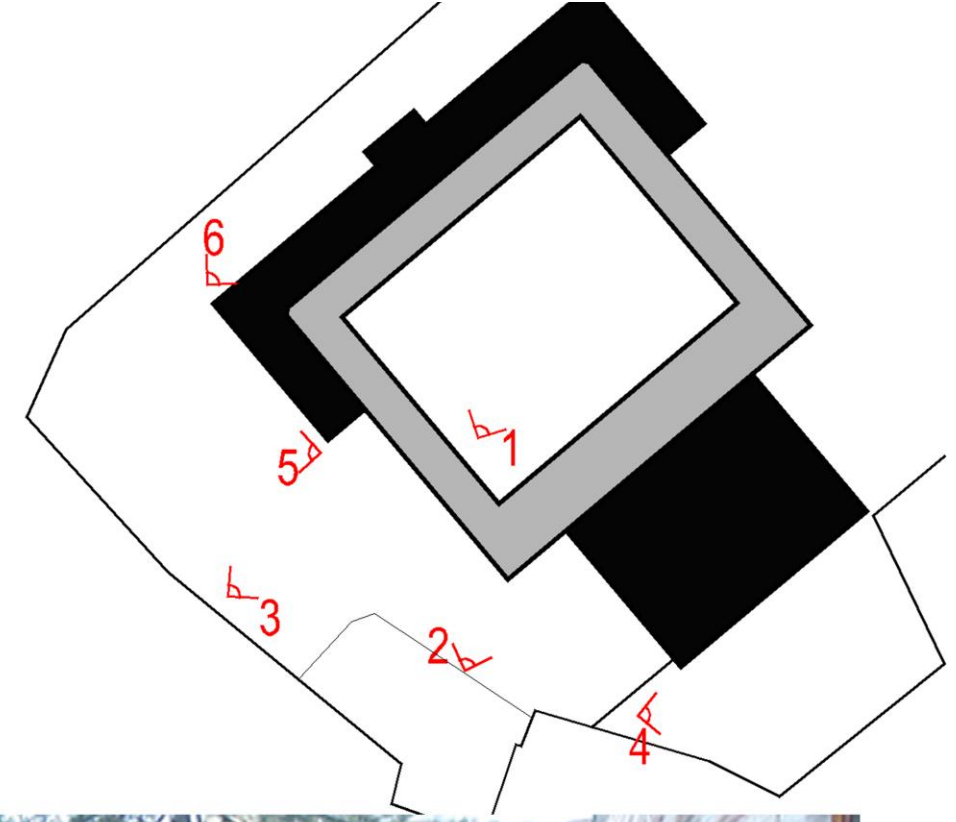
5

4

6

Şekil A.13: Kara Ahmed Paşa Cami fotoğraflar (Artam, 2011).

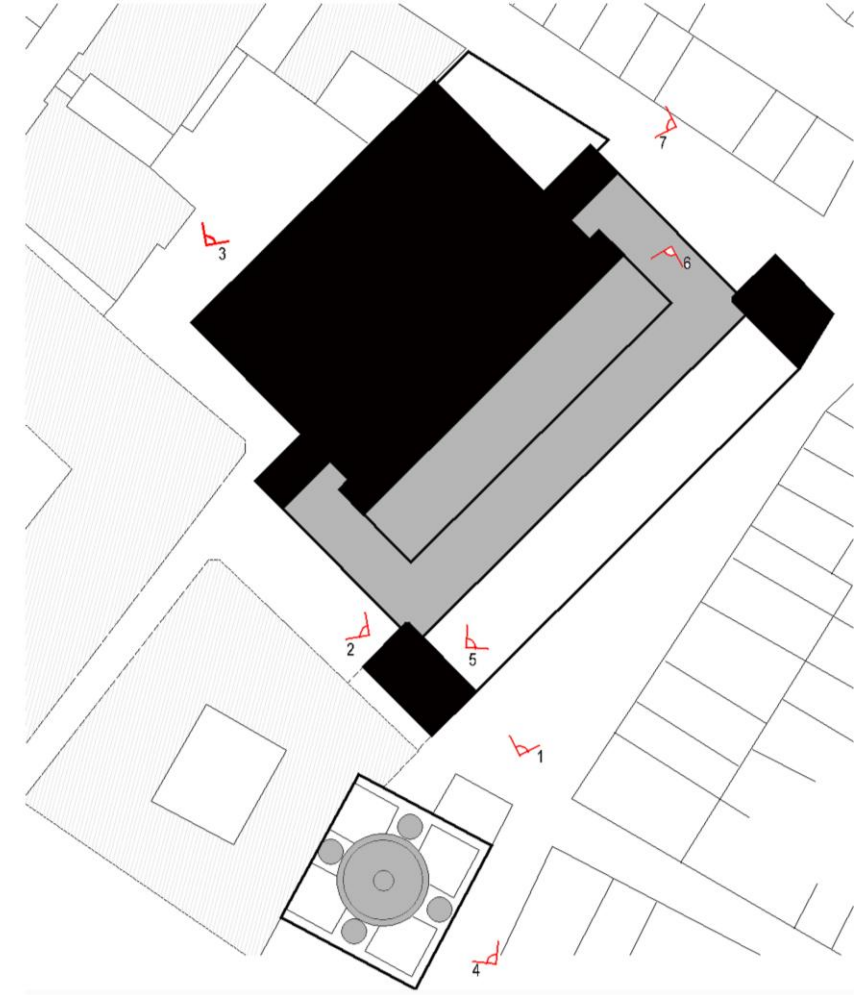
Şekil A.14: Kara Ahmed Paşa Cami vaziyet planı.

1

4

2

5

3

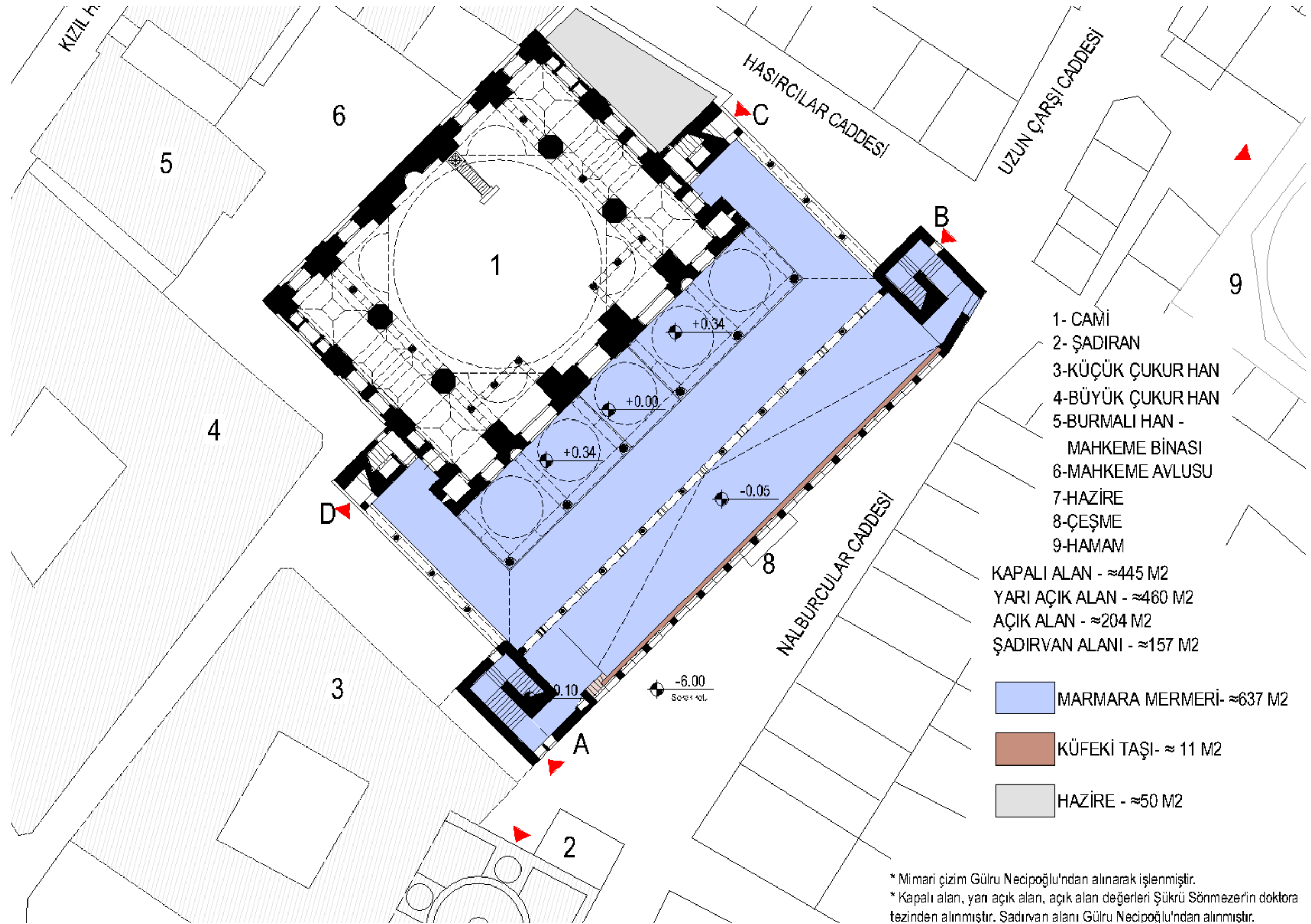

6

7

Şekil A.15: Rüstem Paşa Cami fotoğraflar, (Artam, 2011).

Şekil A.16: Rüstem Paşa Cami vaziyet planı.

1

2

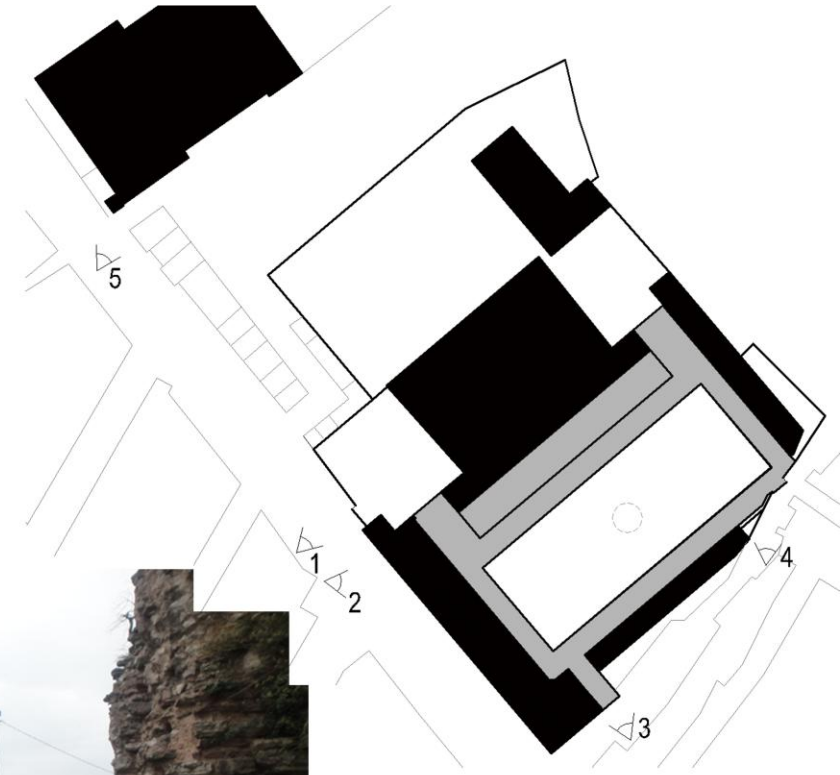
3

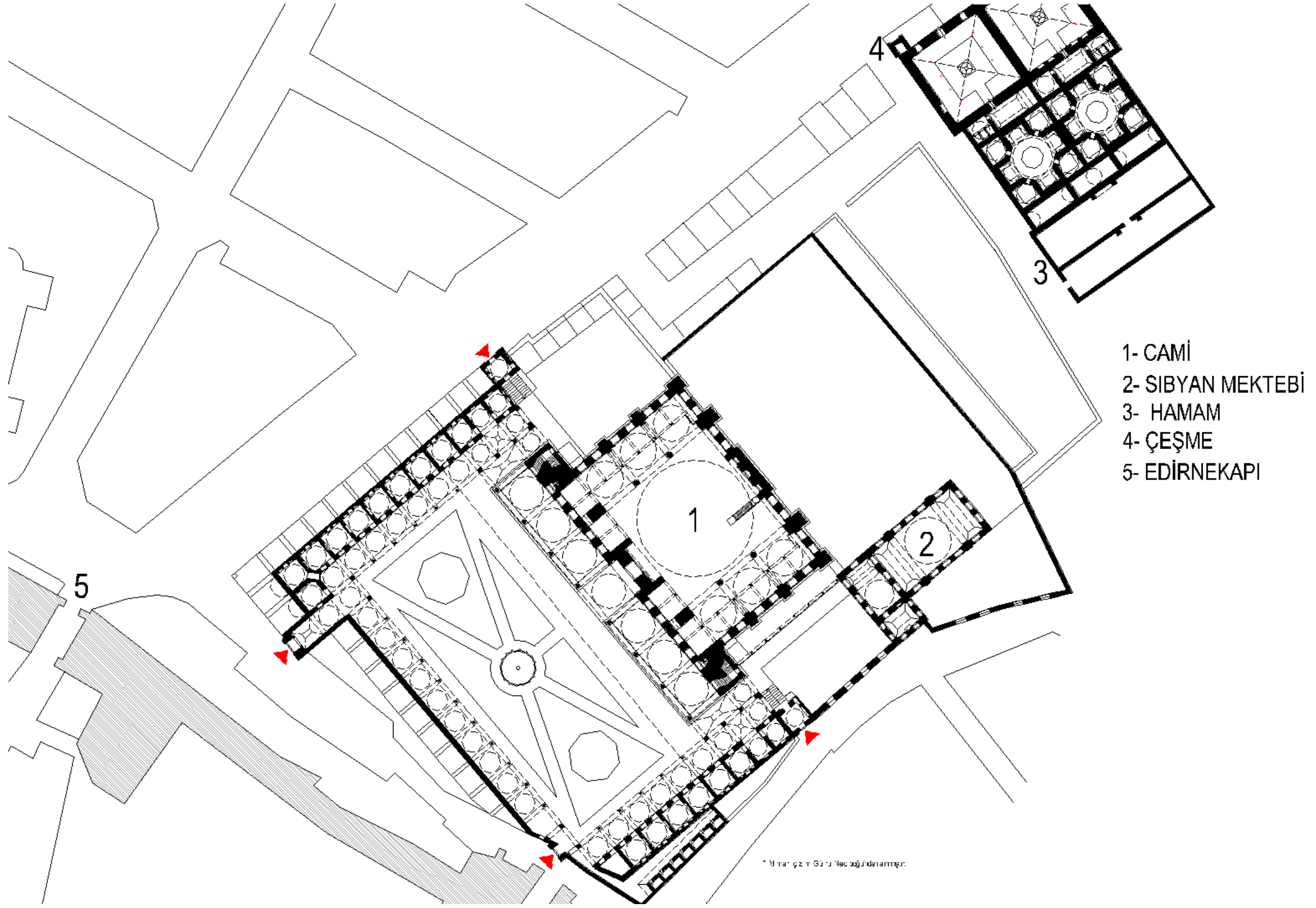
4

5

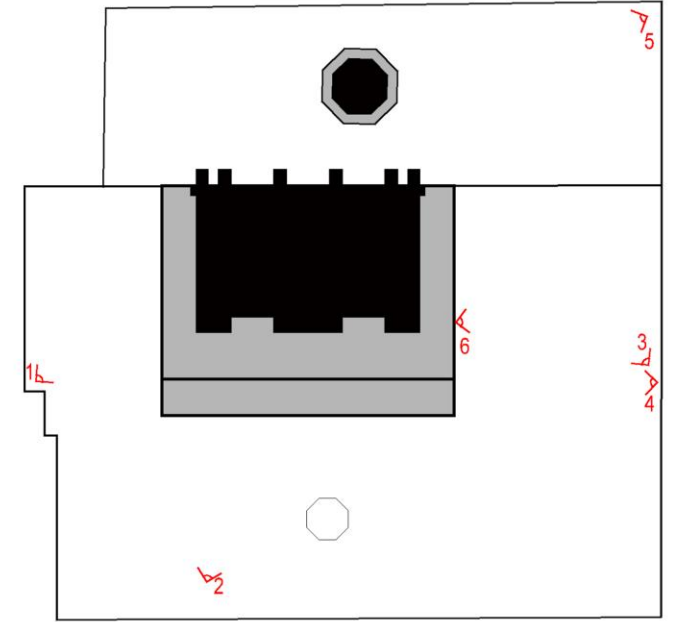
Şekil A.17: Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami fotoğraflar, (Artam, 2011).

Şekil A.18: Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami vaziyet planı.

1

2

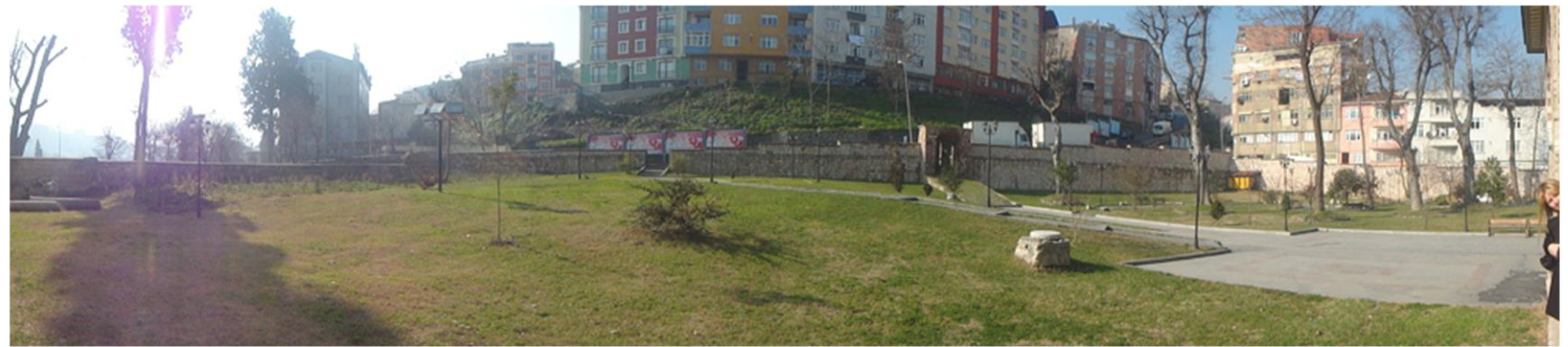
3

4

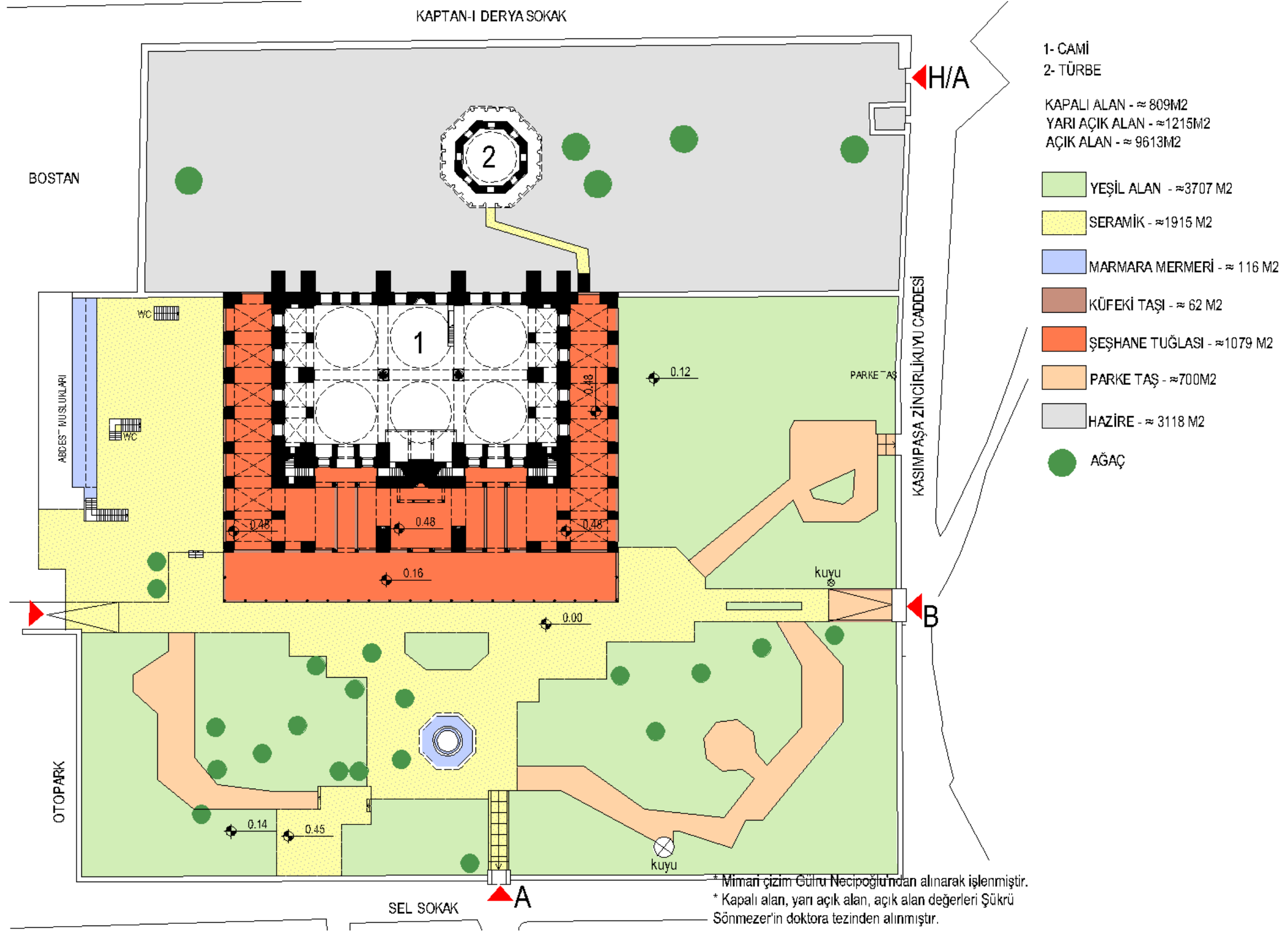

5

6

Şekil A.19: Piyale Paşa Cami fotoğraflar, (Artam, 2011).

Şekil A.20: Piyale Paşa Cami vaziyet planı.

1

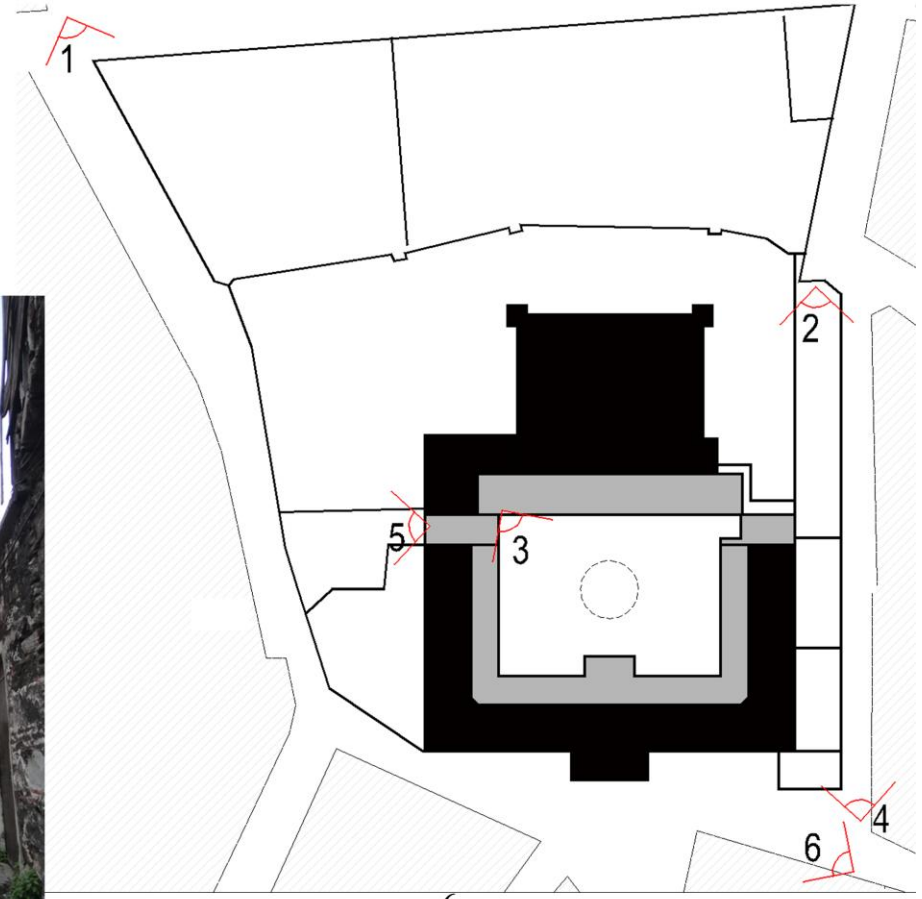
2

3

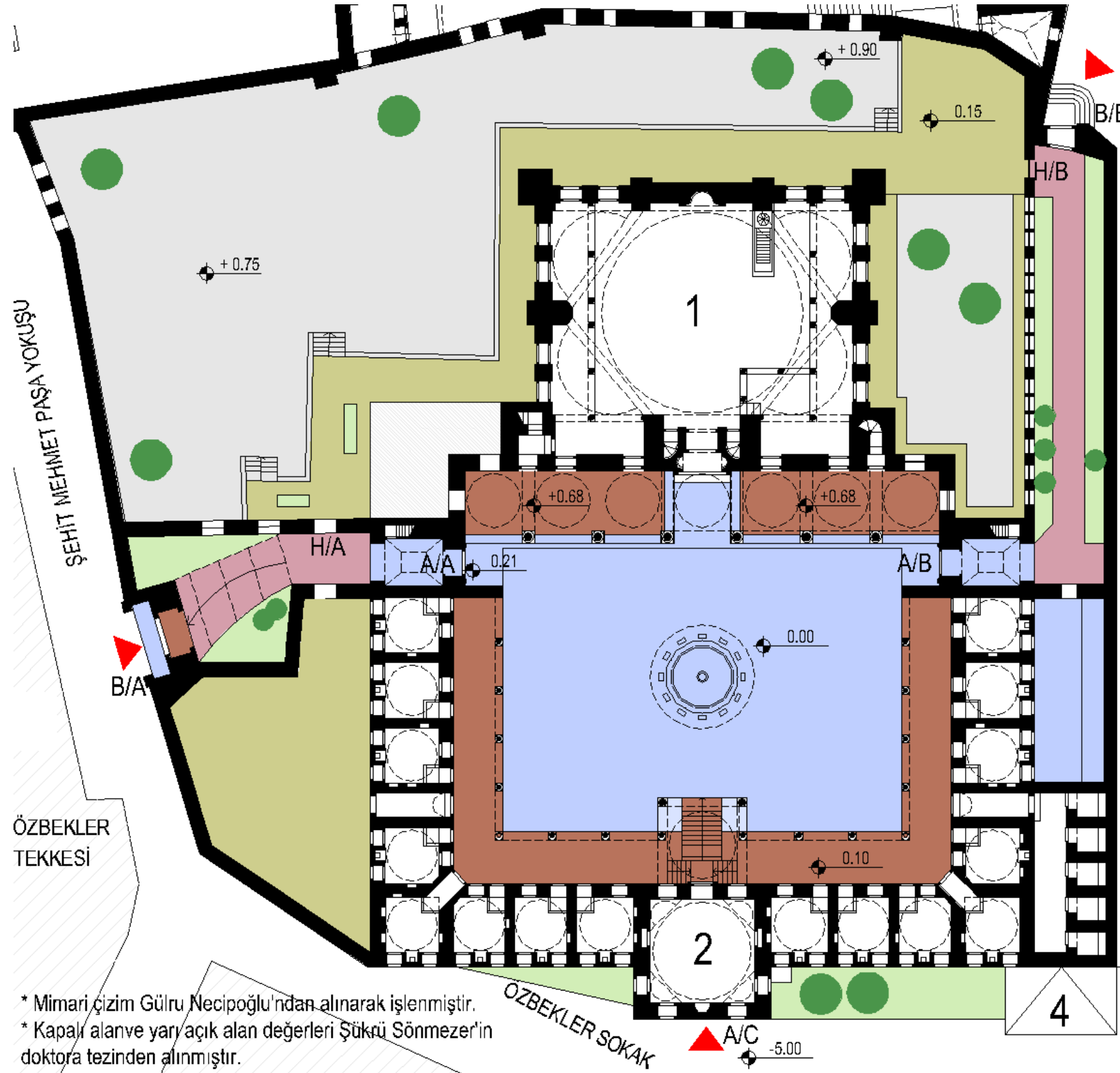

4

5

Şekil A.21: Kadirga Sokollu Mehmet Paşa Cami fotoğraflar (Artam, 04.2011).

Şekil A.22: Kadirga Sokollu Mehmet Paşa Cami vaziyet planı.

1

2

3

4

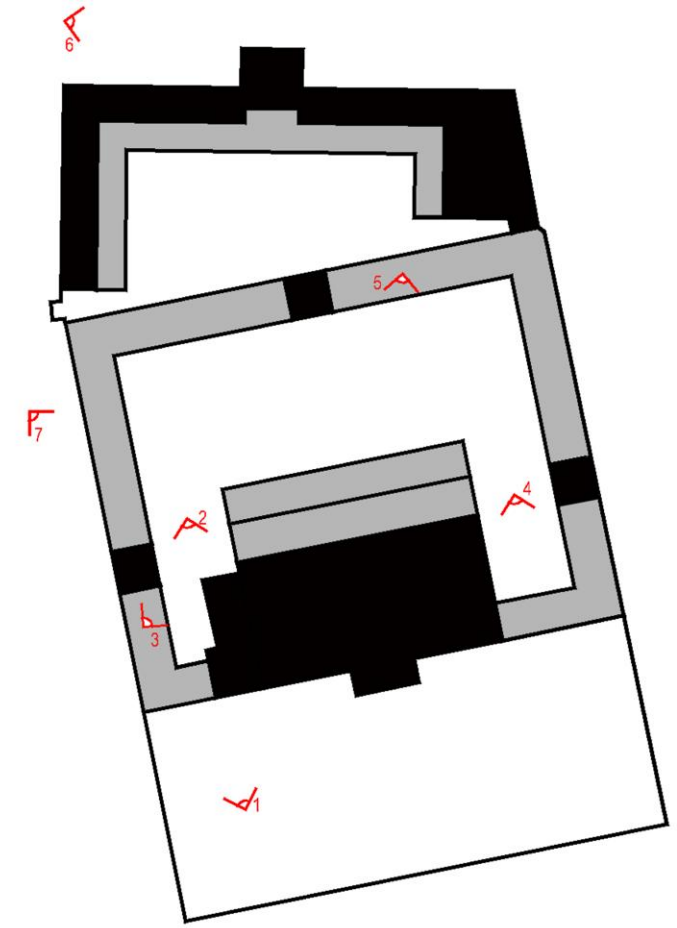
5

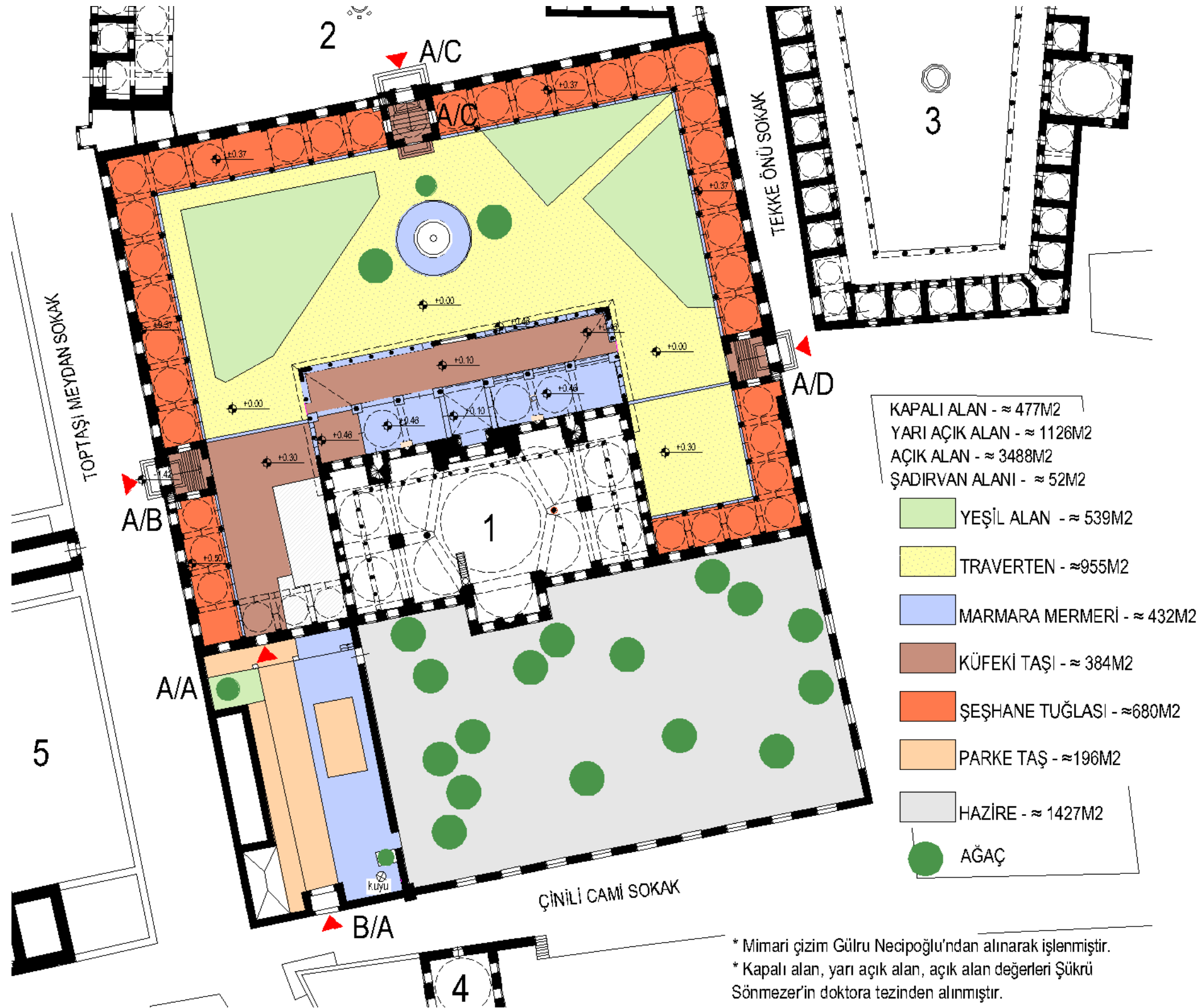
6

7

Şekil A.23: Atik Valide Sultan Cami fotoğraflar, (Artam, 03.2011).

Şekil A.24: Atik Valide Sultan Cami vaziyet planı.

1

2

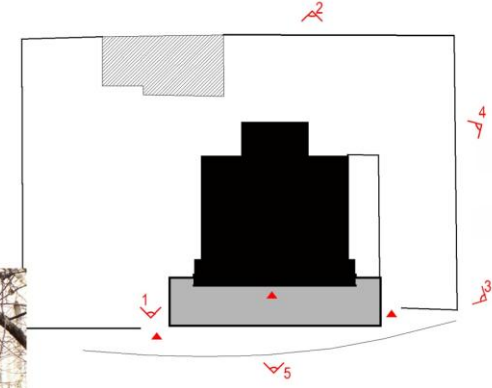
4

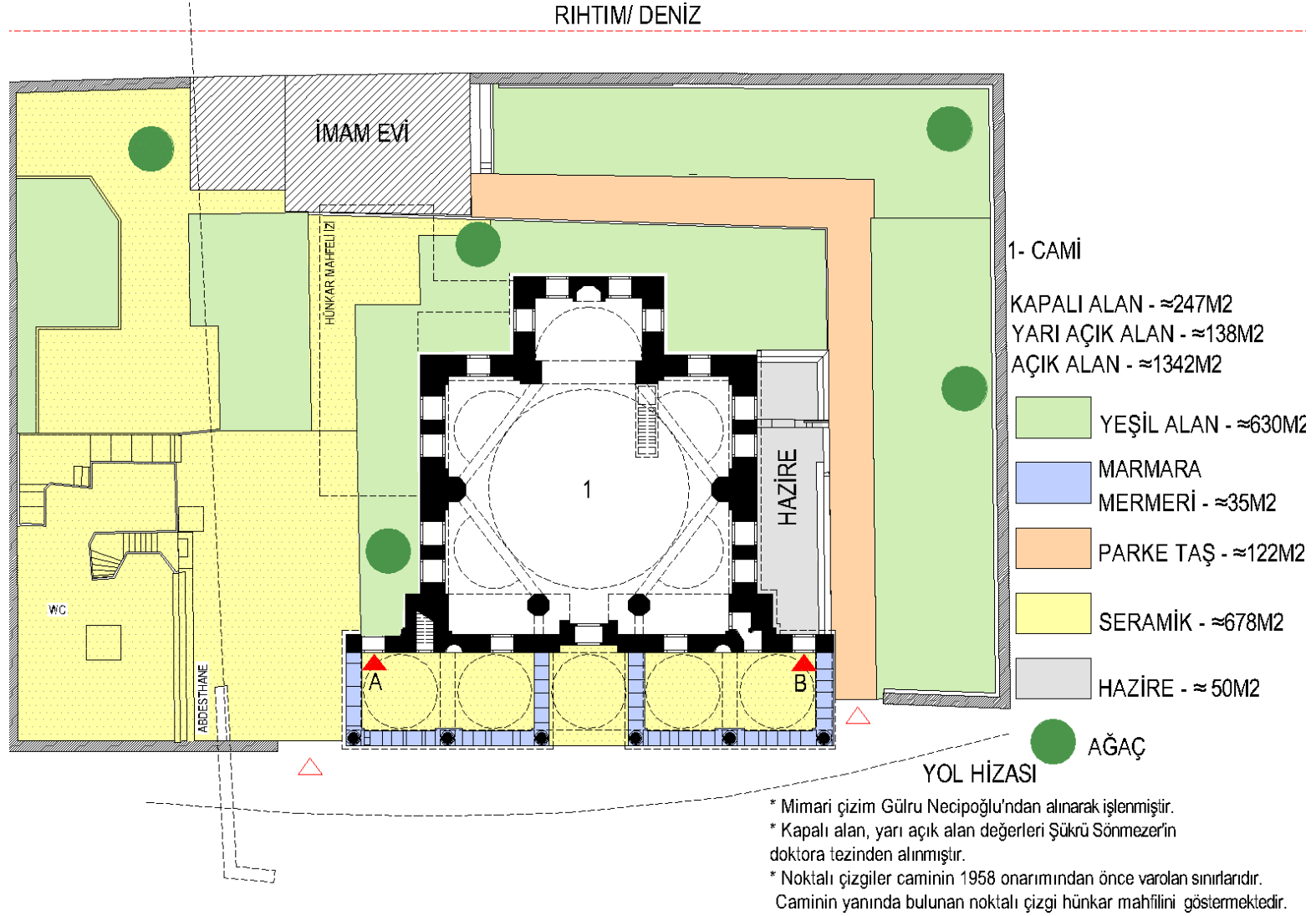
3

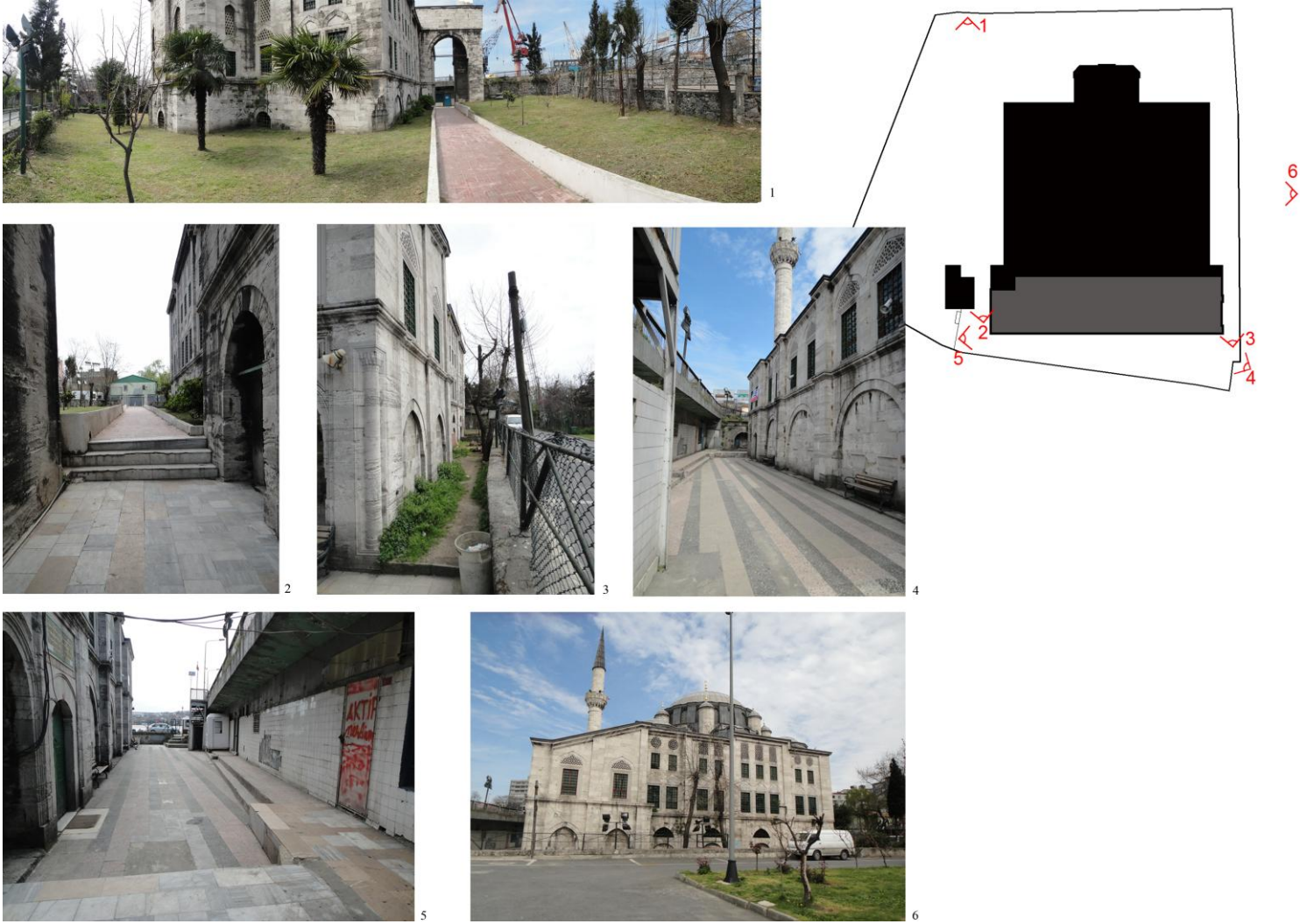
5

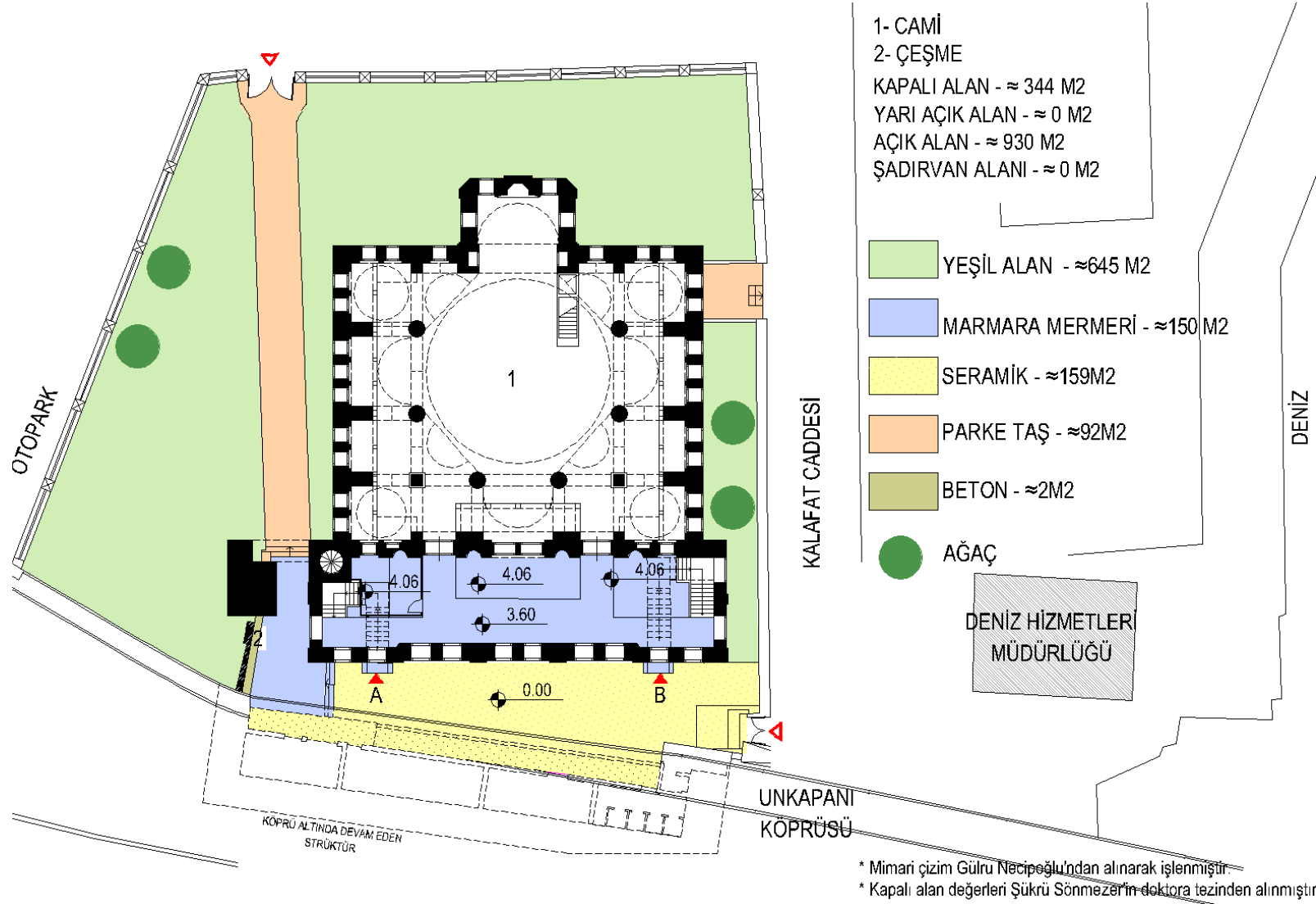
Şekil A.25: Molla Çelebi Cami fotoğraflar (Artam, 2011).

Şekil A.26: Molla Çelebi Cami vaziyet planı.

Şekil A.27: Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Cami fotoğraflar, (Artam, 2011).

Şekil A.28: Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Cami vaziyet planı.

1

2

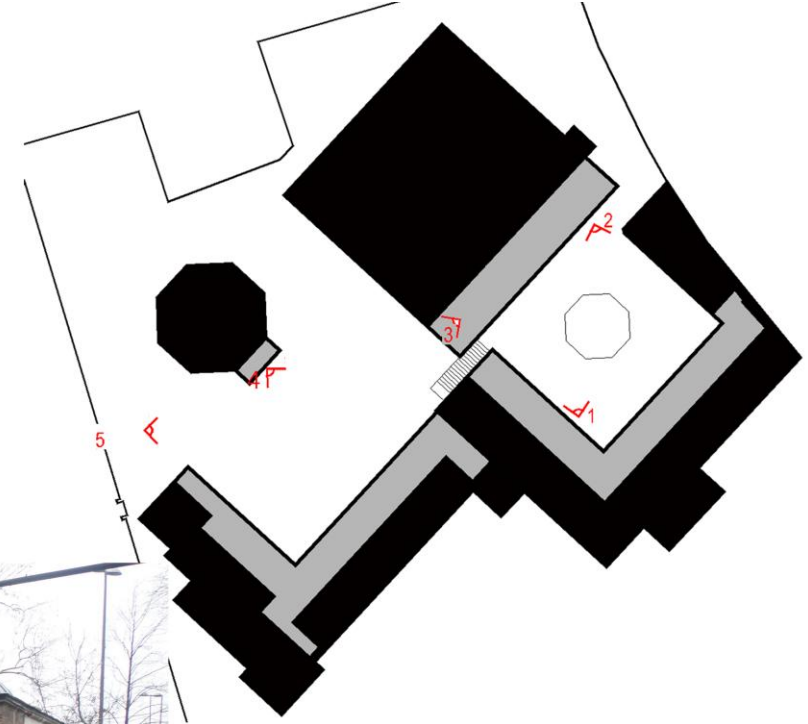
4

3

5

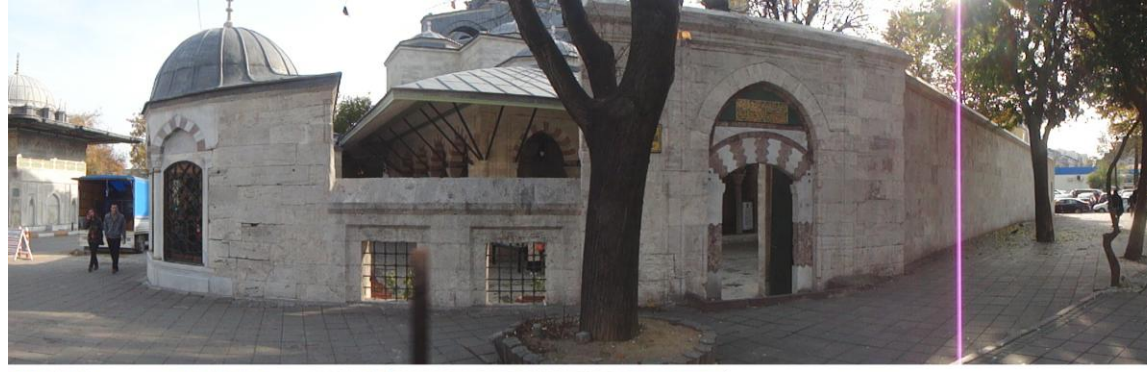

Şekil A.29: Zal Mahmud Paşa Cami fotoğraflar, (Artam, 2011).

ŞAH SULTAN TÜRBESİ

Şekil A.30: Zal Mahmud Paşa Cami vaziyet planı.

1

2

4

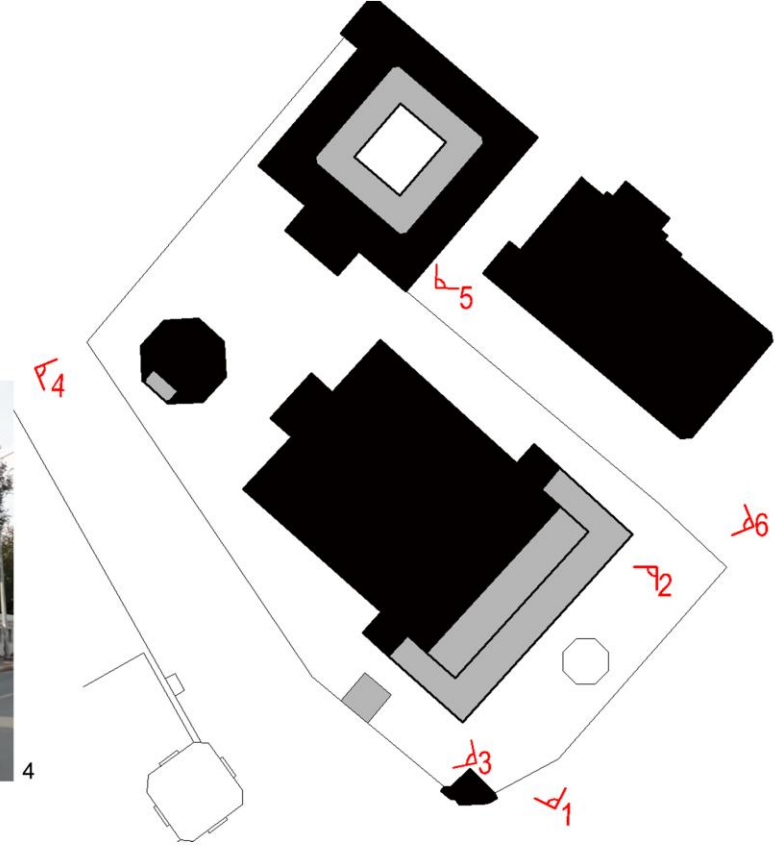
3

5

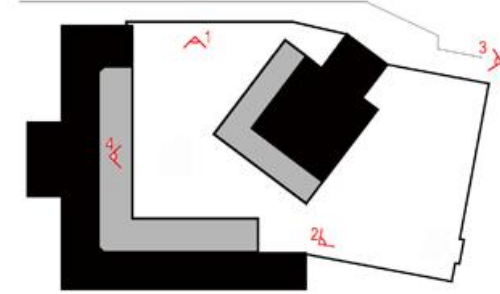
6

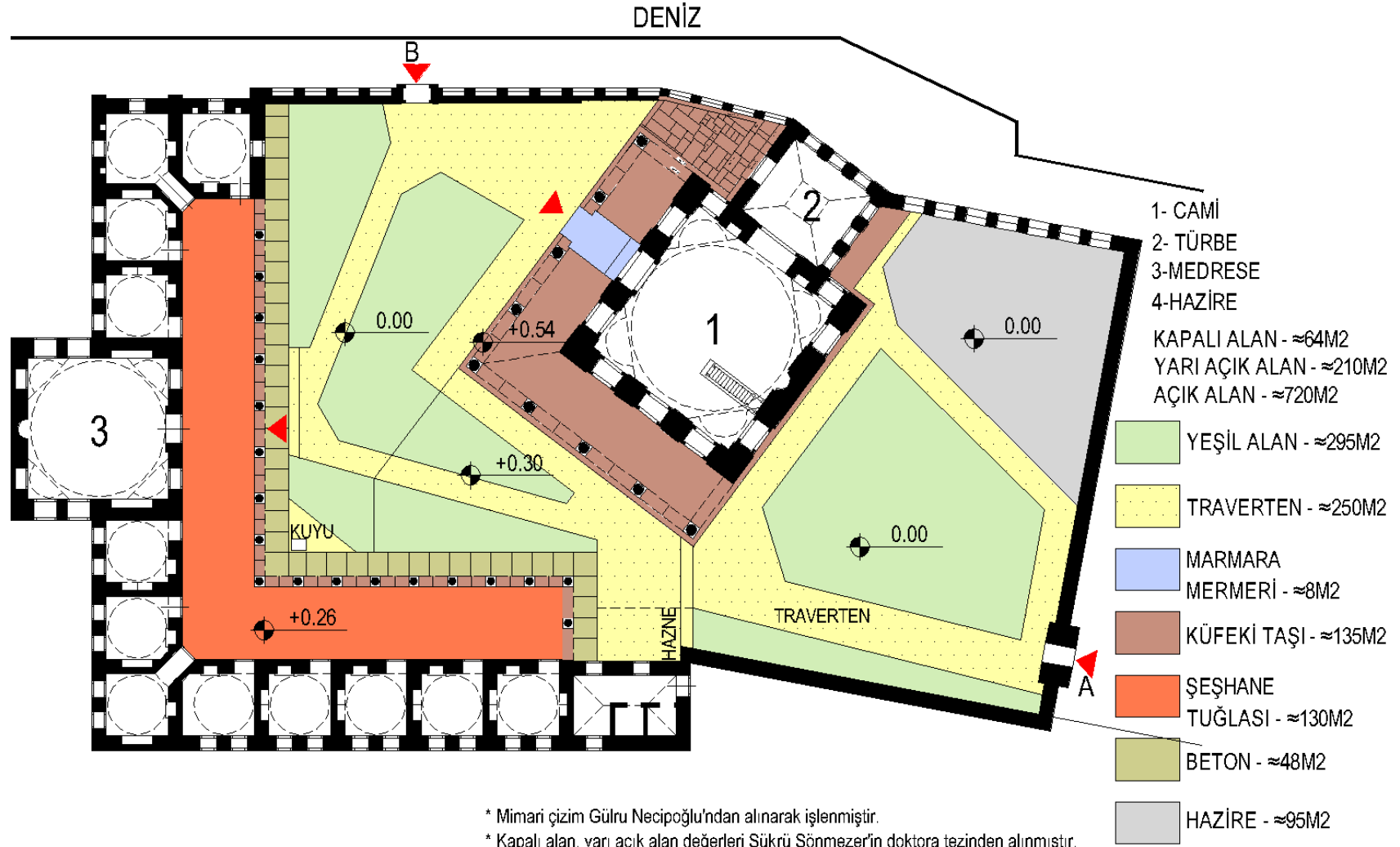
Şekil A.31: Kılıç Ali Paşa Cami fotoğraflar (Artam,10.2011).

Şekil A.32: Kılıç Ali Paşa Cami vaziyet planı.

Şekil A.33: Şemsî Paşa Cami, fotoğraflar (Artam,2010).
332

* Mimari çizim Gülrü Necipoğlu'ndan alınarak işlenmiştir.
* Kapalı alan, yarı açık alan değerleri Şükrü Sönmezer'in doktora tezinden alınmıştır.

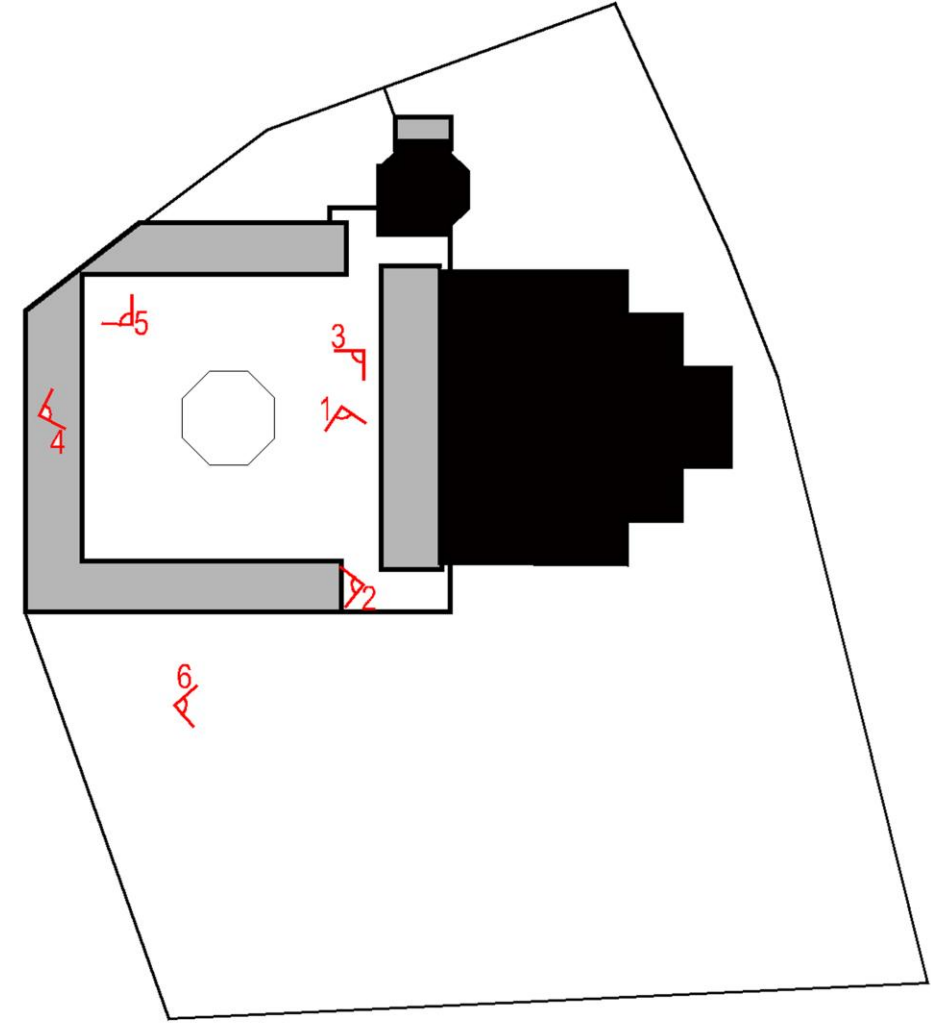
Şekil A.34: Şemsi Paşa Cami, vaziyet planı.

1

2

3

4

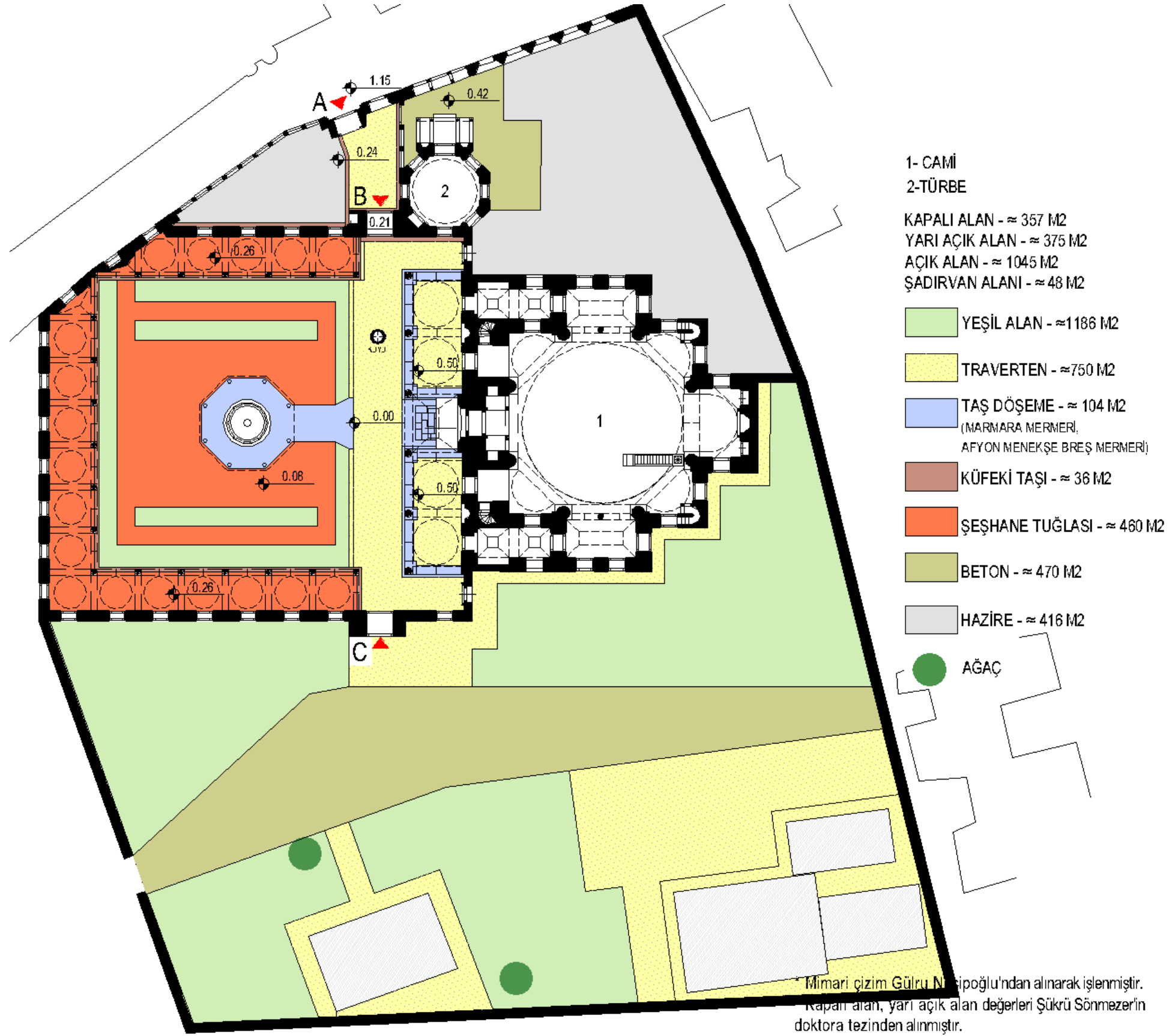

5

6

Şekil A.35: Nişancı Mehmed Paşa Cami, fotoğraflar (Artam, 2011).

Şekil A.36: Nişancı Mehmed Paşa vaziyet planı.

1

2

3

4

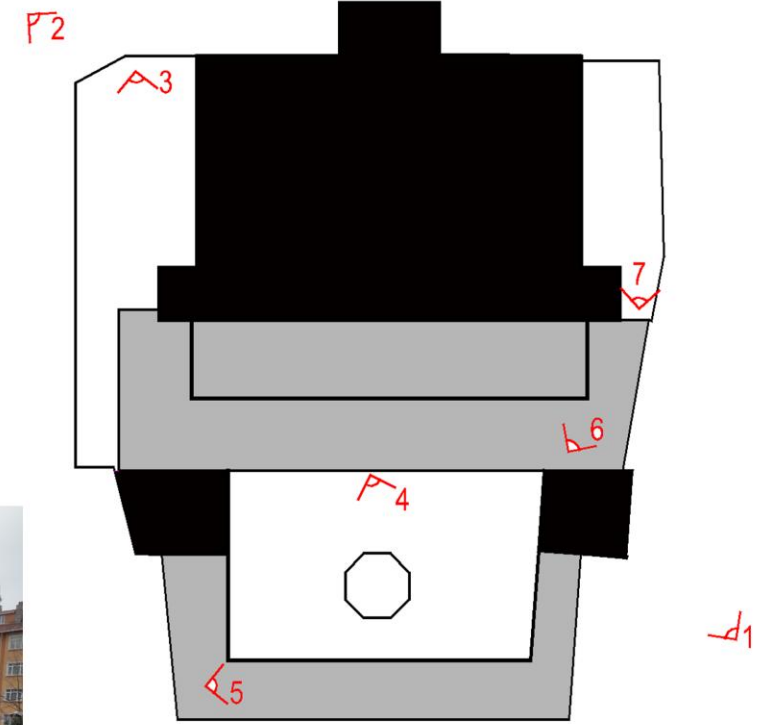
5

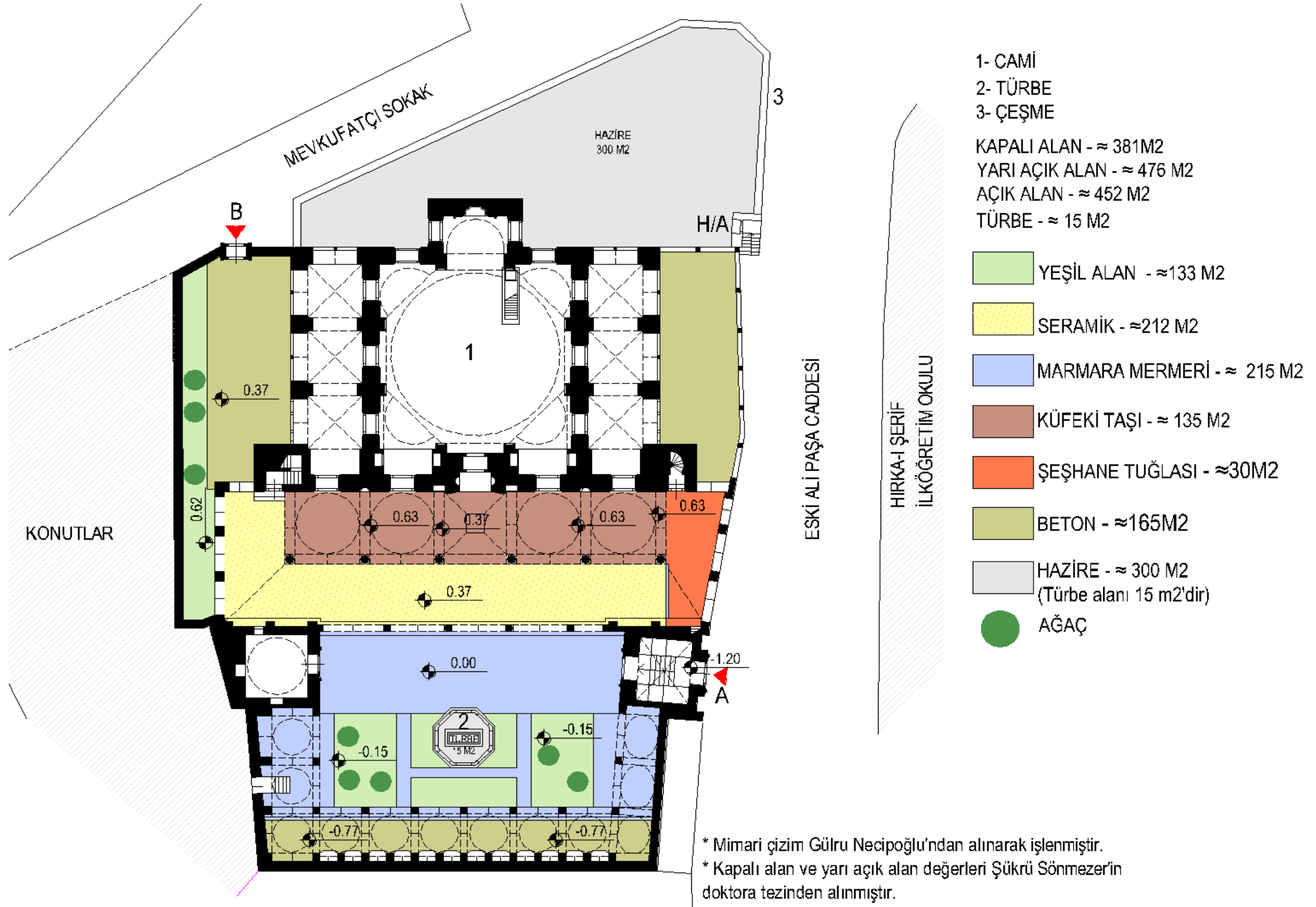
6

7

Şekil A.37: Mesih Mehmed Paşa Cami fotoğraflar, (Artam, 04.2011).

Şekil A.38: Mesih Mehmed Paşa Cami vaziyet planı.

EK B

Çizelge B.1 : Mimar Sinan Camileri, Yapım Tarihi, Bulundukları Yer, Bani ve Bölümler Çizelgesi

TARİH	İSİM	BULUNDUĞU YER	BANİSİ	BÖLÜMLER											
				CAMİ	MEDRESE	TÜRBE	MEKTEP	HAMAM	DÜKKAN	İMARET	TABHANE	DARÜŞŞİFA	ÇEŞME	KERVANSARAY	TEKKE
1538/39-1540	Haseki Külliyesi	Haseki/Avratpazarı	Hürrem Sultan												
1543/44-1548	Mihrimah Sultan Külliyesi	Üsküdar	Mihrimah Sultan												
1543/48	Şehzade Külliyesi	Şehzadebaşı	Kanuni Sultan Süleyman												
1548/57	Süleymaniye Külliyesi*	Süleymaniye	Kanuni Sultan Süleyman												
1551	Hadım İbrahim Paşa Külliyesi	Silivrikapı	Vezir İbrahim Paşa												
1554/55-56	Sinan Paşa Külliyesi	Beşiktaş	Kaptan-ı Derya Sinan Paşa												
1565-71/72	Kara Ahmed Paşa Külliyesi	Topkapı	Vezir Ahmed Paşa												
1561-63	Rüstem Paşa Cami	Tahtakale	Vezir Rüstem Paşa												
1563/70	Mihrimah Sultan Külliyesi	Edirnekapı	Mihrimah Sultan												
1565/73	Piyale Paşa Cami	Kasımpaşa	Kaptan-ı Derya Piyale Mehmed Paşa												
1567/68-1571/72	Sokollu Mehmed Külliyesi	Kadınca	İsmihan Sultan Sokullu Mehmed Paşa												
1571/83	Atik Valide Sultan Külliyesi	Toptaşı	Nurbanu Sultan												
1570/84	Molla Çelebi Külliyesi	Fındıklı	Mehmed Vusuli Efendi												
1573-77/78	Azapkapı Sokollu Külliyesi	Azapkapı	Sokullu Mehmed Paşa												
1577/90	Zal Mahmud Paşa Külliyesi	Eyüp	Şah Sultan Zal Mahmud Paşa												
1578/80-81	Kılıç Ali Paşa Külliyesi	Tophane	Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa												
1580/81	Şemsi Paşa Külliyesi	Üsküdar	Şemsi Ahmed Paşa												
1584/85	Nişancı Mehmed Paşa	Karagümrük	Vezir Mehmed Paşa												
1585/86	Mesih Mehmed Paşa	Çarşamba	Vezir Mesih Mehmed Paşa												

* Süleymaniye Külliyesi yapıları: Cami, Darülhadis, Evvel, Sani, Salis ve Rabi Medreseleri, Tıp Medresesi, Darüşşifa, Darülziyafe, Tabhane, Kervansaray,

Hamam, Sıbyan Mektebi, Tiryakiler Çarşısı, Arasta, Kanuni Türbesi, Hürrem Sultan Türbesi ve Mimar Sinan Türbesi

	Günümüzde mevcut olan yapılar
	Günümüzde mevcut olmayan yapılar

	HASEKİ CAMİ	ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN CAMİ	ŞEHZADE CAMİ	SÜLEYMANİYE CAMİ	HADİM İBRAHİM PAŞA CAMİ	SİNAN PAŞA CAMİ	KARA AHMET PAŞA CAMİ	RÜSTEM PAŞA CAMİ	EDİRNEKAPİ MİHRİMAH SULTAN CAMİ
ALAN									
İç Mekan Alanı	*270 M2	*433 M2	*1640 M2	*3357 M2	*227 M2	*414 M2	*383 M2	*445 M2	*820 M2
Avlu Alanı	● 460 M2	●1070 M2	*1257 M2	*2212 M2	●1428 M2	*656M2	*1346 M2	*204 M2	*2169 M2
SCY Alanı	*60 M2	*196 M2	*335 M2	*420 M2	*100 M2	*128 M2	*307 M2	*160 M2	*336 M2
Dış Revak Alanı	X	*282 M2	X	X	X	X	X	*300 M2	X
Dış Yan Sofa Alanı	X	x	*177 M2	*331 M2	X	X	X	X	X
Medrese Revak Alanı	X	Medrese bağıMsız yapıdır.	Medrese bağıMsız yapıdır.	Medrese bağımsız yapıdır.	X	●100 M2	●275 M2	X	*320 M2
Sadırvan Alanı	20 M2 (A.A.)	●70 M2	40 M2 (A.A.)	●24 M2	68 M2 (A.A.)	30 M2 (A.A.)	27 M2 (A.A.)	●157 M2 (bağımsız yapı)	●30 M2
Hazire Alanı	● 580 M2	●350 M2	●1745 M2	●4285 M2	●217 M2	●586 M2	●298 M2	●50 M2	●1444 M2
Bahçe / Yeşil Alan	● 620 M2	●830 M2	●7690 M2	●15749 M2	●1978 M2	X	●1600 M2	X	—
AVLU / AVLU REVAK									
Avlu Döşemesi	Beton	Traverten Marmara mermeri, küfeki taşı	Marmara mermeri kırmızı porfir	Marmara mermeri, Hereke pudingi Muğla tektonik breş mermeri Bilecik Vezirhan tektonik breşi Bilecik Vezirhan taşkesen breşi Bandırma breş mermeri Denizli Akköy traverteni	Küfeki taşı, Marmara mermeri, Bilecik Gölümbe Mermeri	Marmara mermeri	Traverten	Marmara mermeri	Kaba yonu taş,
Revak Döşemesi	X	X	Marmara Mermeri	Marmara mermeri Hereke pudingi	X	X	Marmara mermeri	X	Şeşhane tuğlası
Revak Yüksekliği	X	X	0.37 M	0.49 M	X	X	0.33 M	X	—
Sütun MalzeMesİ	X	X	MarMara MerMeri Kestanbol graniti	Kırmızı porfir, Marmara mermeri Kestanbol graniti, Mısır graniti, Armutlu graniti	X	X	Serpantin breşi, MarMara MerMeri Kestanbol graniti	X	Marmara mermeri
Sütun Kesiti	X	X	Daire	Daire	X	X	Daire	X	Daire
Sütun Başlığı	X	X	Mukarnas	Mukarnas	X	X	Mukarnas	X	Baklava
Sütun Kaidesi	X	X	Daire	Daire	X	X	Daire	X	Kaidesiz
KeMer MalzeMesİ	X	X	Marmara Mermeri Hereke pudingi	Marmara mermeri Hereke pudingi	X	X	Küfeki taşı	X	Küfeki taşı
KeMer Biçimi	X	X	Sivri kemer	Sivri kemer	X	X	Sivri kemer	X	Sivri kemer
Revak Örtüsü	X	X	Kubbe	Kubbe	X	X	Kubbe	X	Kubbe, aynalı tonoz
SON CEMAAT YERİ									
Son Cemaat Yeri Döşemesi	Marmara mermeri, Serpantin breşi Bilecik-Vezirhan tektonik breşi	Marmara mermeri	Marmara mermeri, Hereke pudingi Afyon menekşe breş mermeri	Marmara mermeri Hereke pudingi, kurtbağı Serpantin breşi, kırmızı porfir	Şeşhane tuğlası Marmara mermeri	Şeşhane tuğlası	Marmara mermeri	Marmara mermeri	Şeşhane tuğlası Marmara mermeri
Son Cemaat Yeri Yüksekliği	0.45 M	0.50 M	0.37 M	0.49 M	0.72 M	0.05 M - 0.10 M	0.33 M	0.34 M	*0.62 M
Sütun Malzemesi	Marmara mermeri	Marmara mermeri	Marmara mermeri Kestanbol graniti	Marmara mermeri Mısır graniti	Marmara mermeri	Marmara mermeri Kestanbol graniti	Marmara mermeri	Kestanbol granti Marmara mermeri	Kestanbol granti Marmara mermeri
Sütun Kesiti	Daire	Daire	Daire	Daire	Daire	Daire	Daire	Daire	Daire
Sütun Başlığı	Baklava	Mukarnas	Mukarnas	Mukarnas	Baklava ve mukarnas başlık	Lotus başlık	Mukarnas	Mukarnas	Mukarnas
Sütun Kaidesi	Daire	Daire	Daire	Daire	Daire Tek sıra mukarnas öğeli	Kaidesiz	Daire	Daire	Daire
Kemer Malzemesi	Tuğla	Hereke pudingi - Küfeki taşı	Marmara mermeri Hereke pudingi	Marmara mermeri Hereke pudingi	Küfeki taşı+kırmızı sıva	Tuğla taş almasıık	Hereke pudingi, küfeki taşı	Hereke pudingi - Küfeki taşı	Küfeki taşı
Kemer Biçimi	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri keMer	Sivri kemer	Sivri kemer
Revak Örtüsü	Kubbe	Kubbe	Kubbe	Kubbe	Kubbe	Kubbe, aynalı tonoz	Kubbe	Kubbe	Kubbe
DIŞ REVAK									
Dış Revak Döşemesi	X	Siyah kireçtaşı	X	X	X	X	X	MarMara MerMeri	X
Dış Revak Sütun MalzeMmesi	X	MarMara MerMeri	X	X	X	X	X	MarMara MerMeri Kestanbol graniti	X
Dış Revak Sütun Kesiti	X	Daire	X	X	X	X	X	Daire	X
Dış Revak Sütun Başlığı	X	Baklava	X	X	X	X	X	Baklava	X
Dış Revak Sütun Kaidesi	X	48 cm yüksekliğinde seki	X	X	X	X	X	Daire	X
Dış Revak Kemer Malzemesi	X	Küfeki taşı	X	X	X	X	X	Küfeki taşı	X
Dış Revak Kemer Biçimi	X	Sivri kemer	X	X	X	X	X	Sivri kemer	X
Dış Revak Örtüsü	X	Tek yönde eğimli ahşap saçak	X	X	X	X	X	Tek yönde eğimli ahşap saçak	X
MEDRESE REVAK									
Revak Döşemesi	X	Medrese bağımsız yapıdır.	Medrese bağımsız yapıdır.	Medrese bağımsız yapıdır.	X	Ahşap rabita	Şeşhane tuğlası	Medrese bağımsız yapıdır.	Şeşhane tuğlası
Revak Döşeme Yüksekliği	X	X	X	X	X	0.05 M - 0.10 M	Avlu ile aynı kottadır (0.00)	X	—
Sütun Malzemesi	X	X	X	X	X	MarMara mermeri Kestanbol graniti	Marmara mermeri Mısır graniti, Kestanbol graniti	X	Marmara mermeri
Sütun Kesiti	X	X	X	X	X	Daire	Daire	X	Daire
Sütun Başlığı	X	X	X	X	X	Lotus başlık (Egü, 1997)	Mukarnas, baklava	X	Baklava
Sütun Kaidesi	X	X	X	X	X	Kaidesiz	Daire, sekizgen	X	X
Kemer Malzemesi	X	X	X	X	X	Tuğla	Küfeki taşı	X	Küfeki taşı
Kemer Biçimi	X	X	X	X	X	Sivri kemer	Sivri kemer	X	Sivri kemer
Revak Örtüsü	X	X	X	X	X	Tek yönde eğimli ahşap saçak	Kubbe, aynalı tonoz	X	Kubbe, aynalı tonoz

*: Y. Doç. Dr. Şükrü SönMezer'in tezinden alınmıştır.

● : Gülru Necipoğlu'nun çizimlerinden yararlanılmıştır.

(A.A): Araştırmacının verdiği bilgilerdir.

NOTLAR: Hadım İbrahim Paşa Cami - Bahçe alanı caminin arkasında kalan alandır. Avlu alanı, hazire alanları hariç caminin önünde kalan alandır.

Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami - Restorasyon çalışması dolayısıyla görülememiştir. Fotoğraflar ve diğer araştırmacıların verdiği bilgilerler doğrultusunda listeye işlenmiştir.

	PIYALE PAŞA CAMİ	KADIRGA SOKOLLU MEHMET PAŞA CAMİ	ATİK VALİDE CAMİ	MOLLA ÇELEBİ CAMİ	AZAPKAPI SOKOLLU MEHMET PAŞA CAMİ	ZAL MAHMUD PAŞA CAMİ	KILIÇ ALİ PAŞA CAMİ	ŞEMSİ PAŞA CAMİ	NIŞANCI MEHMET PAŞA CAMİ	MESİH MEHMET PAŞA CAMİ
ALAN										
İç Mekan Alanı	*809 M2	*298 M2	*477 M2	*247 m2	*344 M2	*432 M2	*690 M2	*64 M2	*357 M2	*381 M2
Avlu Alanı	●6495 M2	*671 M2	*2488 M2	X	●194 M2	*503 M2	*732 M2	*1390 M2	*821 M2	*383 M2
SCY Alanı	*368 M2	*140 M2	*181 M2	*138 M2	*125 M2	*134 M2	*133 M2	*80 M2	*110 M2	*152 M2
Dış Revak Alanı	*367 M2	X	*153 M2	X	X	X	*189 M2	X	X	*189 M2
Dış Yan Sofa Alanı	Yan Galeri Alanı*480 M2	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Medrese Revak Alanı	X	*190 M2	Medrese bağımsız yapıdır.	X	X	290 M2 (üst + alt medrese)	Medrese bağımsız yapıdır.	*150 M2	X	X
Şadırvan Alanı	48 M2 (A.A)	34 M2 (A.A)	52 M2 (A.A)	X	X	36 M2 (A.A)	28 M2 (A.A)	X	48 M2 (A.A)	X
Hazire Alanı	●3118 M2	●876 M2	●1427 M2	●50 M2	X	●530 M2	●475 M2	●95 M2	●416 M2	●300 M2
Bahçe/Yeşil Alan	●3707 M2	●152 M2	●539 M2	●630 M2	●645 M2	●207 M2	●482 M2	●295 M2	●1186 M2	●133 M2
AVLU / AVLU REVAK	-----Bknz. Not 1									
Avlu Döşemesi	Seramik, parke taş	Marmara mermeri	Beton, küfeki taşı, parke taş	Seramik, parke taş	Seramik, parke taş	Küfeki taşı	Küfeki taşı	Beton, traverten, küfeki taşı	Şeşhane tuğlası, traverten	Marmara mermeri
Revak Döşemesi	X	X	Şeşhane tuğlası Marmara mermeri	X	X	X	Abdest m. revakı/Küfeki taşı	X	Küfeki taşı, şeşhane tuğlası	Beton
Revak Yüksekliği	X	X	0.37 M	X	X	X	X	X	0.26 M	-0.77 M
Sütun Malzemesi	X	X	Marmara mermeri Hereke pudingi	X	X	X	Marmara Mermeri	X	Marmara Mermeri	Marmara Mermeri
Sütun Kesiti	X	X	Daire	X	X	X	Daire	X	Daire	Kare
Sütun Başlığı	X	X	Baklava, mukarnas	X	X	X	Baklava	X	Baklava	Düz kare başlık
Sütun Kaidesi	X	X	Kaidesiz	X	X	X	Daire	X	Kaidesiz	Kaidesiz
Kemer Malzemesi	X	X	Küfeki taşı	X	X	X	Küfeki taşı	X	Küfeki taşı	Küfeki taşı
Kemer Biçimi	X	X	Sivri kemer	X	X	X	Sivri kemer	X	Sivri kemer	Sivri kemer
Revak Örtüsü	X	X	Kubbe	X	X	X	Ahşap saçak	X	Kubbe	Kubbe
SON CEMAAT YERİ										
Son Cemaat Yeri Döşemesi	Şeşhane tuğlası, küfeki taşı	Küfeki taşı, Marmara mermeri	Marmara mermeri Hereke pudingi, Küfeki taşı	Marmara mermeri, seramik	Marmara mermeri	Şeşhane tuğlası Marmara mermeri	Şeşhane tuğlası Marmara mermeri	Küfeki taşı	Marmara mermeri, traverten Bilecik Vezirhan tektonik breşi	Şeşhane tuğlası
Son Cemaat Yeri Yüksekliği	0.48 M	0.68 M	0.36 M	Yükseltilmemiştir	0.45 M	0.52 M	0.45 M	0.54 M	0.50 M	0. 63 M
Sütun Malzemesi	Kestanbol graniti	Marmara mermeri	Marmara mermeri Afrodiasias mermeri Kestanbol graniti	Marmara mermeri	X	Marmara mermeri Kestanbol graniti	Marmara mermeri Kestanbol graniti	Marmara mermeri	Marmara Mermeri	Kestanbol graniti
Sütun Kesiti	Daire	Daire	Daire	Daire	X	Daire	Daire	Daire	Daire	Daire
Sütun Başlığı	Mukarnas, baklava	Mukarnas	Mukarnas	Baklava	X	Mukarnas	Mukarnas	Baklava	Mukarnas	Köşelerden pahlı, mukarnas
Sütun Kaidesi	Kaidesiz	Daire	Daire	Sekizgen	X	Kaidesiz	Daire	Kaidesiz	Kaidesiz	Kaidesiz
Kemer Malzemesi	Tuğla kemer	Marmara mermeri Hereke pudingi	Marmara mermeri Hereke pudingi	Küfeki taşı	X	Tuğla taş almaşık kemer	Küfeki taşı, Hereke pudingi	Küfeki taşı	Küfeki taşı	Küfeki taşı
Kemer Biçimi	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri kemer	X	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri kemer	Sivri kemer	Yuvarlak kemer
Revak Örtüsü	Tek yönde eğimli ahşap saçak	Kubbe	Kubbe, aynalı tonoz	Kubbe	Tek yönde eğimli ahşap saçak	Kubbe, aynalı tonoz	Kubbe	Tek yönde eğimli ahşap saçak	Kubbe	Kubbe
DIŞ REVAK										
Dış Revak Döşemesi	Şeşhane tuğlası, küfeki taşı	X	Küfeki taşı	X	X	X	Marmara mermeri	X	X	Seramik
Dış Revak Sütun Malzemesi	Kestanbol graniti Marmara mermeri	X	Marmara mermeri	X	X	X	Marmara mermeri	X	X	Marmara mermeri
Dış Revak Sütun Kesiti	Daire	X	Daire	X	X	X	Daire	X	X	Daire
Dış Revak Sütun Başlığı	Baklava	X	Baklava	X	X	X	Mukarnas / Baklava	X	X	Baklava
Dış Revak Sütun Kaidesi	Kaidesiz	X	36 cm yüksekliğinde seki	X	X	X	Daire	X	X	Kaidesiz
Dış Revak Kemer Malzemesi	Tuğla taş almaşık	X	Marmara mermeri Hereke pudingi	X	X	X	Küfeki taşı, Hereke pudingi	X	X	Küfeki taşı
Dış Revak Kemer Biçimi	Sivri kemer	X	Sivri kemer	X	X	X	Sivri kemer	X	X	Sivri kemer
Dış Revak Örtüsü	Tek yönde eğimli ahşap saçak	X	Tek yönde eğimli ahşap saçak	X	X	X	Tek yönde eğimli ahşap saçak	X	X	Tek yönde eğimli ahşap saçak
MEDRESE REVAK										
Revak Döşemesi	X	Küfeki taşı	X	X	X	Marmara mermeri	X	Şeşhane tuğlası	X	X
Revak Döşeme Yüksekliği	X	0.10 M - 0.12 M	X	X	X	0.10 M - 0.12 M	X	0.26 M	X	X
Sütun Malzemesi	X	Marmara mermeri	X	X	X	Küfeki taşı Kestanbol graniti	X	Marmara mermeri, Serpantin breşi, Mısır Asuan graniti Mısıryeşil porfiri	X	X
Sütun Kesiti	X	Daire	X	X	X	Sekizgen	X	Daire	X	X
Sütun Başlığı	X	Baklava	X	X	X	Baklava, mukarnas	X	Baklava	X	X
Sütun Kaidesi	X	Kaidesiz	X	X	X	Kaidesiz	X	Kaidesiz	X	X
Kemer Malzemesi	X	Küfeki taşı	X	X	X	Tuğla kemer	X	Küfeki taşı	X	X
Kemer Biçimi	X	Kaş kemer	X	X	X	Sivri kemer	X	Sivri kemer	X	X
Revak Örtüsü	X	Tek yönde eğimli ahşap saçak	X	X	X	Kubbe	X	Tek yönde eğimli ahşap saçak	X	X

Sayısal değerler yaklaşık olarak verilmiştir.

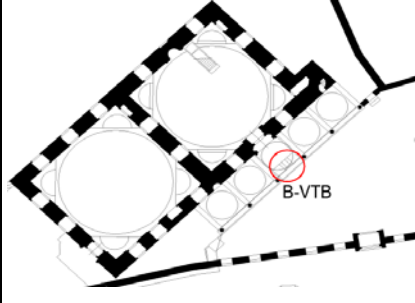
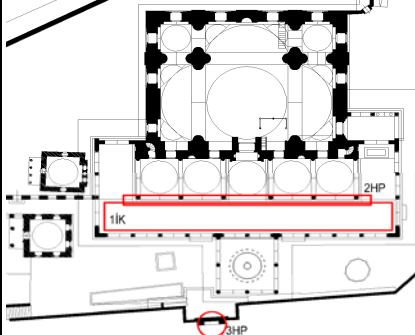
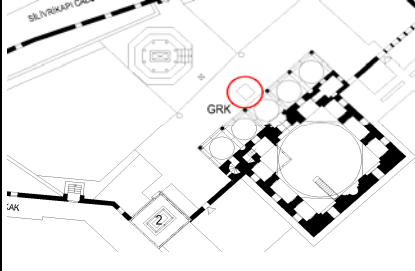
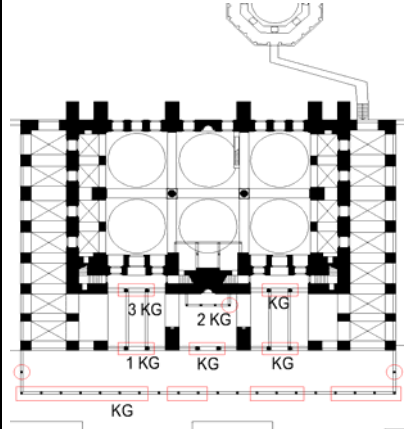
*: Y. Doç. Dr. Şükrü Sönmezer'in tezinden alınmıştır.

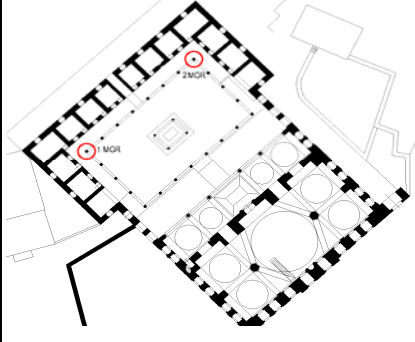
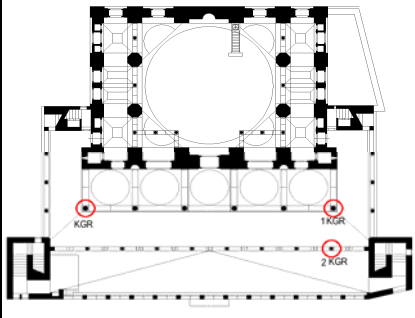
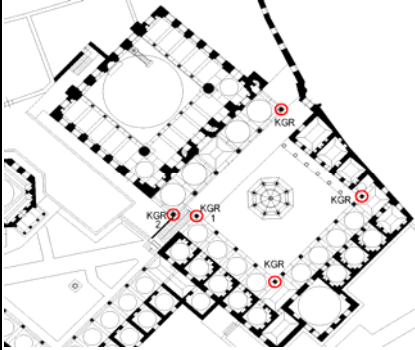
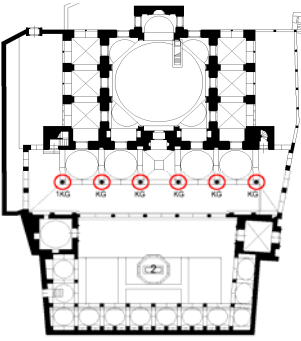
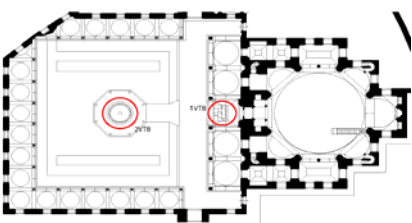
● : Gülru Necipoğlu'nun çizimlerinden yararlanılmıştır.

(A.A): Araştırmacının verdiği bilgilerdir.

Not 1: Kılıç Ali Paşa Cami'nde 'Avlu/Avlu Revak' maddesinin karşılığı abdest musluklarını sınırlayan revak ve saçaktır.

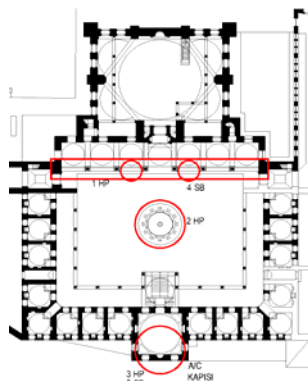
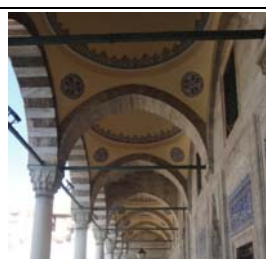
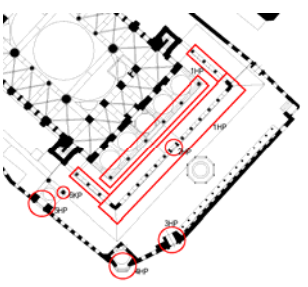
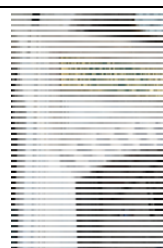
	Alt Medrese
Revak Döşemesi	Şeşhane tuğlası, küfeki taşı
Revak Döşeme Yüksekliği	0.10 M
Sütun Malzemesi	Küfeki taşı
Sütun Kesiti	Sekizgen
Sütun Başlığı	Baklavaltı, köşelerde pahlı
Sütun Kaidesi	X
Kemer Malzemesi	Tuğla kemer
Kemer Biçimi	Yuvarlak kemer
Revak Örtüsü	Kubbe

Taş cinsi	Bulunduğu yer		Fotoğraf	
HASEKİ CAMİ				
Serpantin breşi Bilecik-Vezirhan tektonik breşi	Son cemaat yeri giriş aksı zemin kaplaması			
ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN CAMİ				
İstanbul siyah kireçtaşı	Dış revak zemin kaplaması			1
Hereke pudingi	Son cemaat yeri kemerleri Çeşme kemeri			2
				3
HADİM İBRAHİM PAŞA CAMİ				
Gebze rudistli kalker	Avlu zemin kaplaması			
PİYALE PAŞA CAMİ				
Kestanbol graniti	Son cemaat yeri sütunlar Mahfil batı köşe sütunu			1
	Cami kapı önü sütunları			2
				3

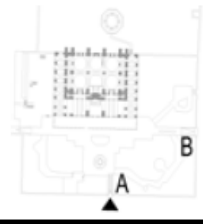
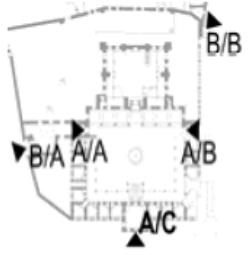
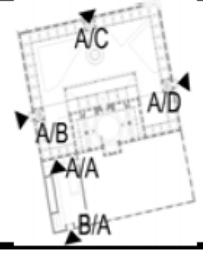
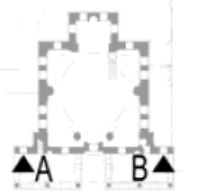
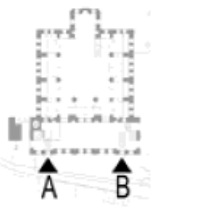
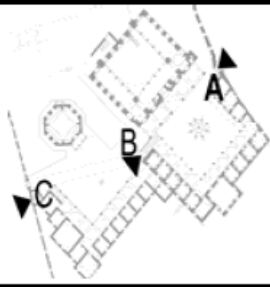
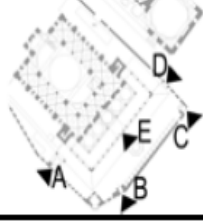
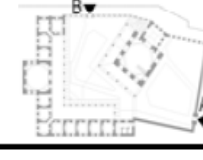
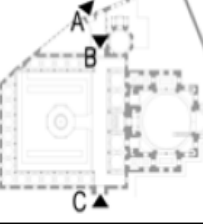
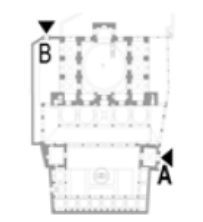
Taş cinsi	Bulunduğu yer		Fotoğraf	
SİNAN PAŞA CAMİ			1	2
Kestanbol graniti	Medrese revak sütun			
RÜSTEM PAŞA CAMİ			1	2
Kestanbol graniti	Son cemaat yeri sütun Dış revak sütun			
ZAL MAHMUD PAŞA CAMİ			1	2
Kestanbol graniti	Son cemaat yeri sütun Medrese revak sütun			
MESİH MEHMED PAŞA CAMİ				
Kestanbol graniti	Son cemaat yeri sütun			1
NİŞANCI MEHMED PAŞA CAMİ				
Afyon menekşe breş mermeri	Son cemaat yeri zemin kaplama Şadırvan hazne panelleri			
AZAPKAPI SOKOLLU CAMİ				
Hereke pudingi	A kapısı kitabe çerçevesi B kapısı kemer ve kitabe çerçevesi			

Taş cinsi	Bulunduğu yer		Fotoğraf	
ŞEMİ AHMET PAŞA CAMİ				
Serpantin breşi	Medrese revak sütun			1
Mısır graniti				2
Burgaz taşı				3
Mısır yeşil porfiri				4

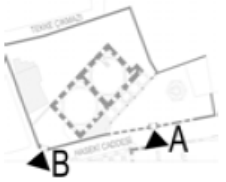
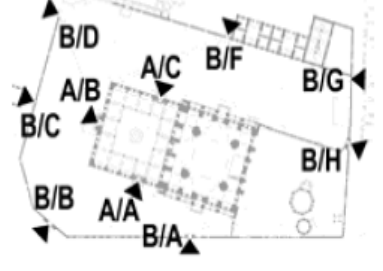
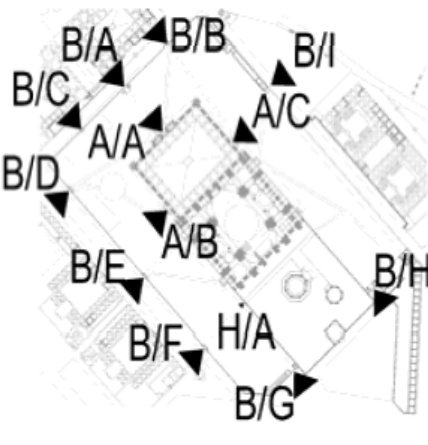
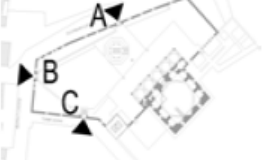
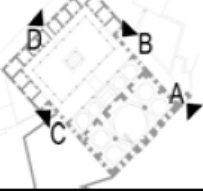
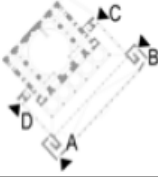
ATİK VALİDE SULTAN CAMİ				
Afrodisyas Mermeri	Son cemaat yeri cami giriş aks sütunları			1
Kestanbol graniti	Son cemaat yeri köşe sütunları			2
Hereke pudingi	Dış revak kemerleri ve Son cemaat yeri kemerleri Son cemaat yeri zemin döşeme			3
				4

Taş cinsi	Bulunduğu yer		Fotoğraf		
KARA AHMET PAŞA CAMİ					
Hereke pudingi	A/A kapısı kemer ve kitabe çerçevesi		 1		
Serpantin breşi	A/A kapısı kemer Avlu revak sütunu		 2	 3	
Mısır graniti	Avlu revak sütunları		 4		
Kestanbol graniti	Medrese ve avlu revak sütunları		 5		
KADIRGA SOKOLLU CAMİ					
Hereke pudingi	Son cemaat yeri kemerleri Şadırvan kemerleri A/C kapısı kemer		 1	 2	 3
Serpantin breşi	Son cemaat yeri kemer alnı disk kaplaması A/C kapısı kitabe kaplaması		 4	 5	
KILIÇ ALİ PAŞA CAMİ					
Hereke pudingi	Son cemaat yeri kemer Dış revak kemer		 1		
	E Kapısı kemer ve kitabe çerçeve B kapısı kemer, söve ve kitabe çerçevesi		 2	 3	
	Sebil kemer A kapısı kemer, söve ve kitabe çerçevesi		 4	 5	
Kırmızı porfir	Baldaken kuzey sütunu		 6		

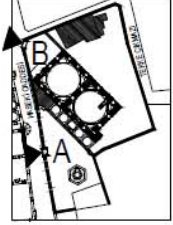
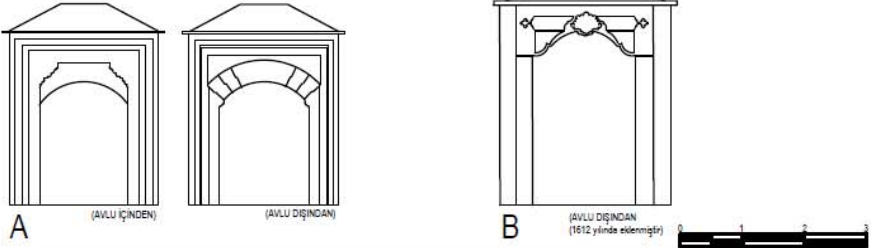
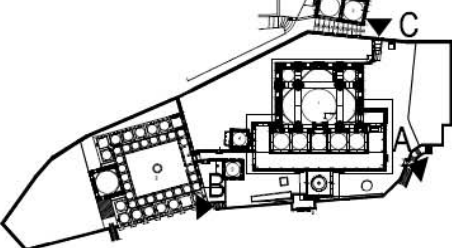
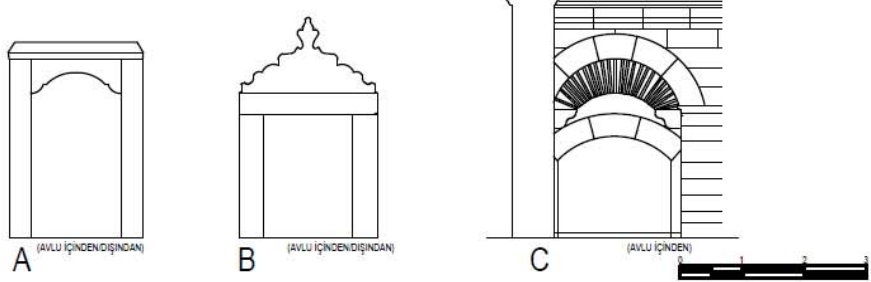
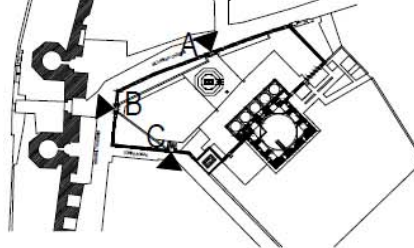
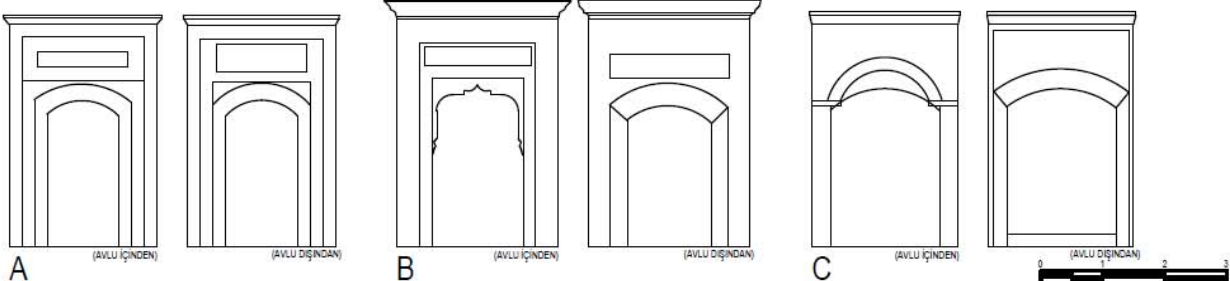
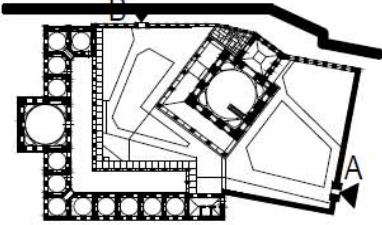
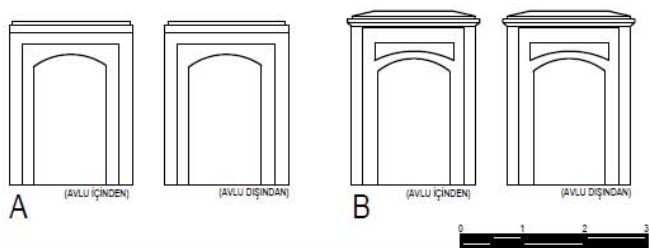
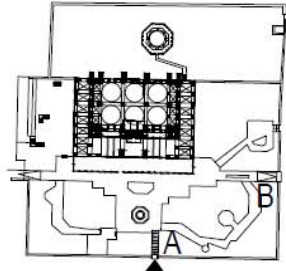
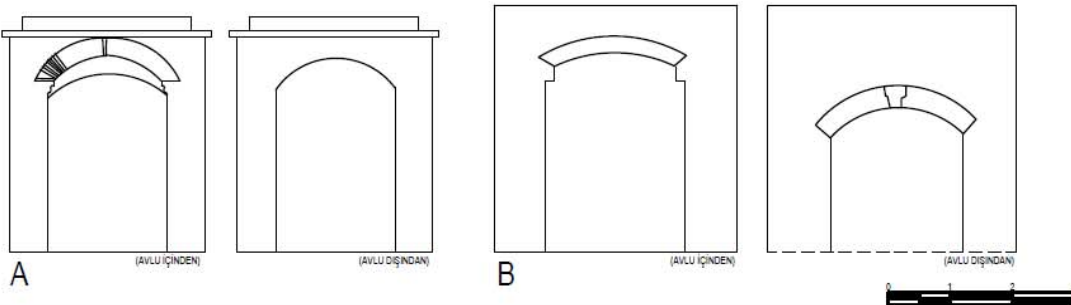
Çizelge B.4: Camilere ait kapıların sayısal değer çizelgesi

Cami	Kapı Kodu	Genişlik (Kapı boşluğu)	Yükseklik (Kapı boşluğu)	Genişlik	Yükseklik	Kapı kodları
Piyale Paşa Cami	A	192 cm	315 cm	315 cm	350 cm	
	B	230 cm	avlu içinden - 235 cm avlu dışından - 325 cm	400 cm	400 cm	
	H/A	188 cm	264 cm	375 cm	338 cm	
Kadirga Sokollu Mehmet Paşa Cami	A/A	175 cm	270 cm	x	x	
	A/B	175 cm	270 cm	x	x	
	A/C	185 cm	sivri kemer - 455 cm basık kemer - 315 cm	262 cm	x	
	B/A	175 cm	296 cm	470 cm		
	B/B	175 cm	290 cm	235 cm	374 cm	
	H/A	98 cm	203 cm	x	x	
	H/B	100 cm	228 cm	x	x	
Atik Valide Cami	A/A	217 cm	sivri kemer - 390 cm basık kemer - 296 cm	x	x	
	A/B	186 cm	263 cm	256 cm	329 cm	
	A/C	186 cm	263 cm	256 cm	329 cm	
	A/D	186 cm	263 cm	256 cm	329 cm	
	B/A	250 cm	325 cm	300 cm	430 cm	
Molla Çelebi Cami	A	135 cm	410 cm	x	x	
	B	135 cm	410 cm	x	x	
Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Cami	A	120 cm	208 cm	209 cm	354 cm	
	B	120 cm	208 cm	209 cm	354 cm	
Zal Mahmud Paşa Cami	A	126 cm	Basık kemer - 260 cm Sivri kemer - 394 cm	150 cm	466 cm	
	B	123 cm	Basık kemer - 240 cm Sivri kemer - 320 cm	200 cm	363 cm	
	C	169 cm	Basık kemer - 255 cm Sivri kemer - 370 cm	346 cm	470 cm	
Kılıç Ali Paşa Cami	A	153 cm	265 cm	425 cm	537 cm	
	B	148 cm	265 cm	538 cm	460 cm	
	C	152 cm	294 cm	214 cm	440 cm	
	D	178 cm	280 cm	244 cm	335 cm	
	E	184 cm	284 cm	254 cm	393 cm	
Şemsi Paşa Cami	A	93 cm	205 cm	200 cm	240 cm	
	B	113 cm	212 cm	241 cm	257 cm	
Nişancı Mehmed Paşa Cami	A	190 cm	285 cm	315 cm	323 cm	
	B	190 cm	320 cm	385 cm	465 cm	
	C	190 cm	320 cm	385 cm	465 cm	
Mesih Mehmed Paşa Cami	A	150 cm	220 cm	258 cm	270 cm	
	B	130 cm	193 cm	240 cm	256 cm	
	H/A	100 cm	240 cm	140 cm	306 cm	

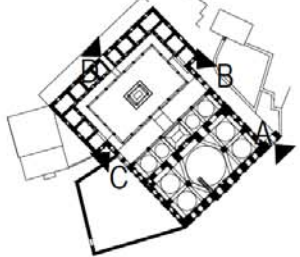
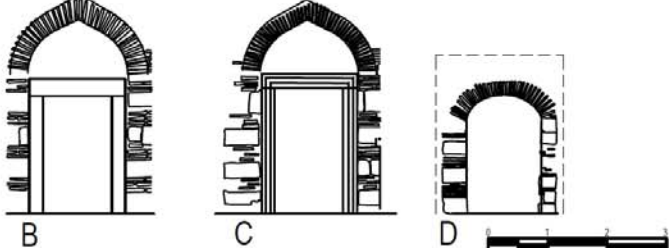
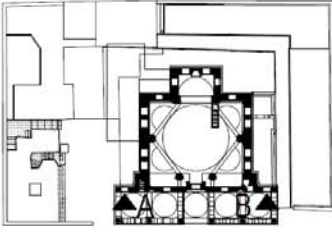
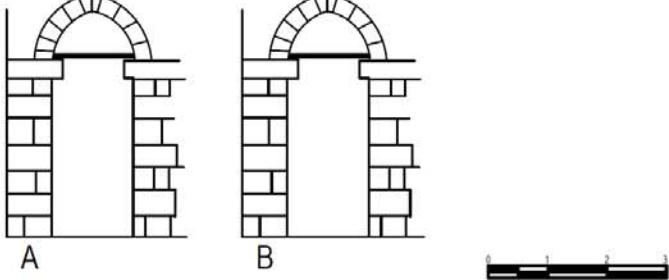
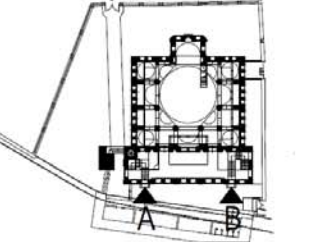
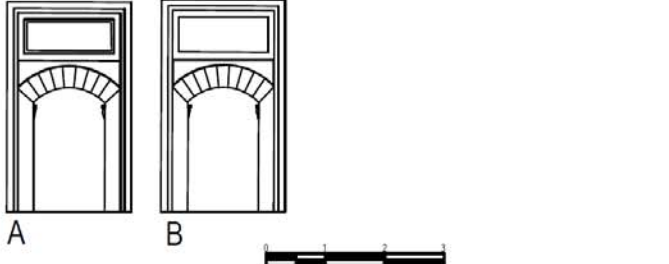
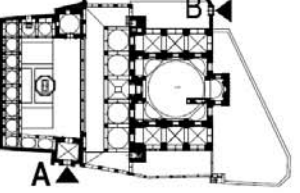
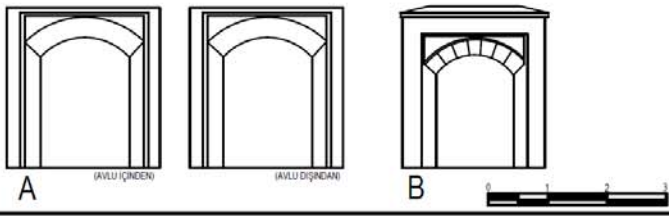
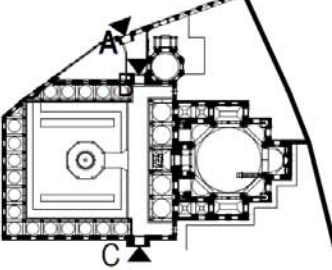
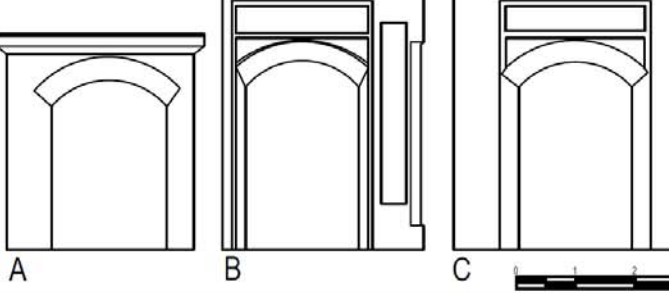
Çizelge B.4: Camilere ait kapıların sayısal değer çizelgesi (devam)

Cami	Kapı Kodu	Genişlik (Kapı boşluğu)	Yükseklik (Kapı Boşluğu)	Genişlik	Yükseklik	Kapı kodları
Haseki Cami	A	155 cm	200 cm	240 cm	280 cm	
	B	220 cm	275 cm	275 cm	325 cm	
Üsküdar Mihrimah Sultan Cami	A	145 cm	268 cm	215 cm	290 cm	
	B	142 cm	200 cm	223 cm	360 cm	
	C	153 cm	177 cm	183 cm	yuvarlak kemer - 178 cm tuğla kemer - 235 cm	
Şehzade Cami	A/A	129 cm	225 cm	225 cm	380 cm	
	A/B	213 cm	420 cm	677 cm	1155 cm	
	A/C	129 cm	225 cm	225 cm	380 cm	
	B/A	225 cm	275 cm	390 cm	370 cm	
	B/B	225 cm	330 cm	450 cm	435 cm	
	B/C	110 cm	220 cm	235 cm	360 cm	
	B/D	185 cm	285 cm	390 cm	385 cm	
	B/F	185 cm	280 cm	x	x	
	B/G	100 cm	255 cm	225 cm	325 cm	
	B/H	240 cm	395 cm	430 cm	460 cm	
	H/A	150 cm	230 cm	275 cm	330 cm	
	H/B	130 cm	280 cm	250 cm	370 cm	
Süleymaniye Cami	A/A	260 cm	500 cm	625 cm		
	A/B	240 cm	436 cm	556 cm	1040 cm	
	A/C	240 cm	436 cm	556 cm	1040 cm	
	B/A	262 cm	370 cm	338 cm	510 cm	
	B/B	110 cm	223 cm	230 cm	327 cm	
	B/C	110 cm	223 cm	230 cm	327 cm	
	B/D	303 cm	355 cm	375 cm	455 cm	
	B/E	303 cm	355 cm	375 cm	455 cm	
	B/F	303 cm	355 cm	375 cm	455 cm	
	B/G	300 cm	420 cm	Sivri kemer - 375 cm	Sivri kemer - 665 cm	
	B/H	300 cm	420 cm	Sivri kemer - 375 cm	Sivri kemer - 665 cm	
	B/I	189 cm	317 cm	x	x	
	H/A	133 cm	260 cm	280 cm	425 cm	
	H/B	133 cm	260 cm	280 cm	425 cm	
Hadım İbrahim Paşa Cami	A	115 cm	237 cm	225 cm	375 cm	
	B	147 cm	262 cm	267 cm	398 cm	
	C	175 cm	yuvarlak kemer - 355 cm basık kemer - 325 cm	235 cm	375 cm	
Sinan Paşa Cami	A	240 cm	280 cm	x	x	
	B	120 cm	192 cm	x	x	
	C	122 cm	202 cm	x	x	
	D	126 cm	210 cm	x	x	
Kara Ahmet Paşa Cami	A/A	135 cm	221 cm	230 cm	227 cm	
	A/B	137 cm	232 cm	260 cm		
	B/A	230 cm	340 cm	280 cm	475 cm	
	B/B	145 cm	225 cm	x	x	
	H/A	140 cm	220 cm	x	270 cm	
Rüstem Paşa Cami	A	140 cm	225 cm	x	x	
	B	148 cm	240 cm	x	x	
	C	148 cm	240 cm	x	x	
	D	140 cm	208 cm	240 cm	255 cm	

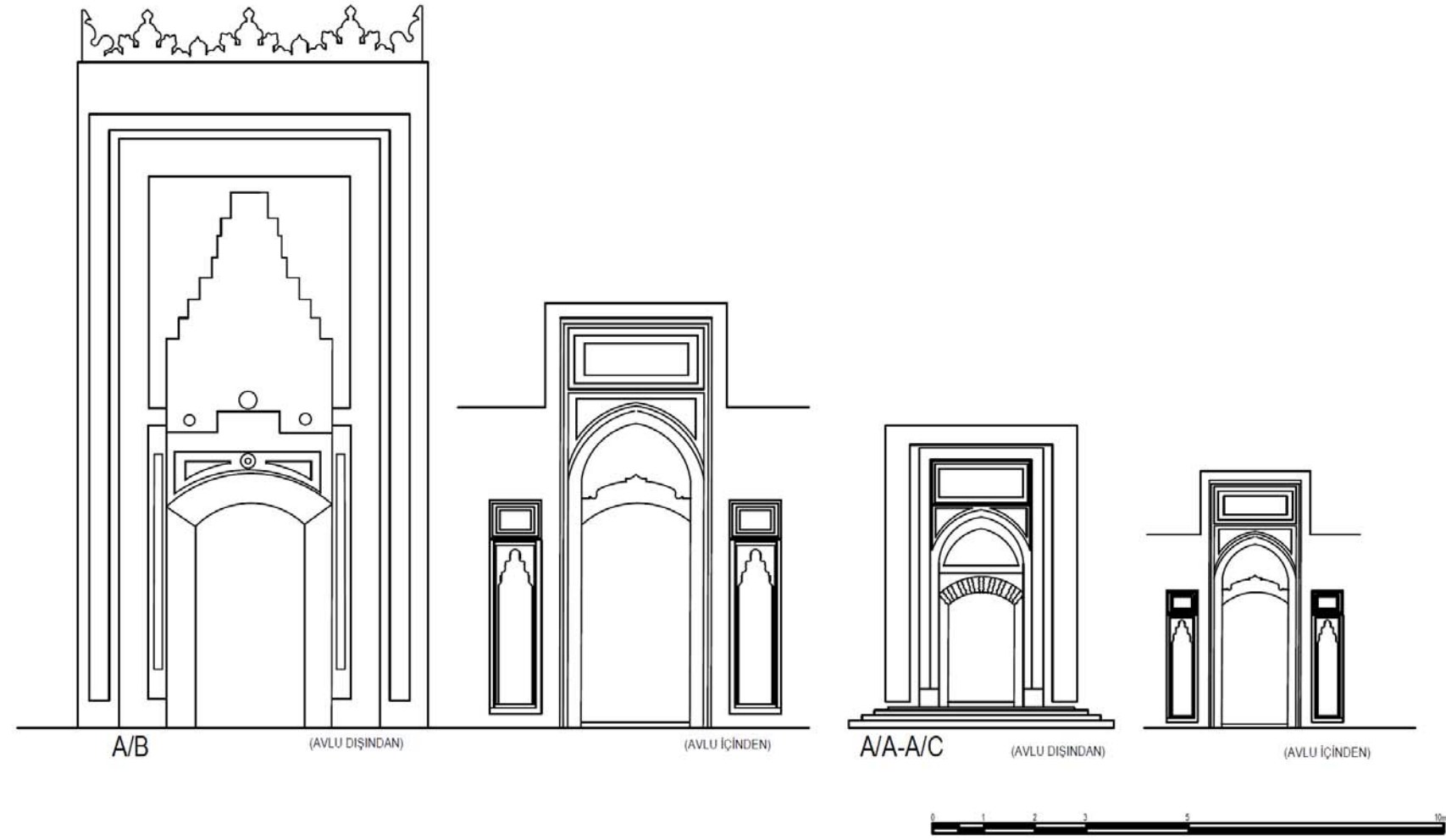
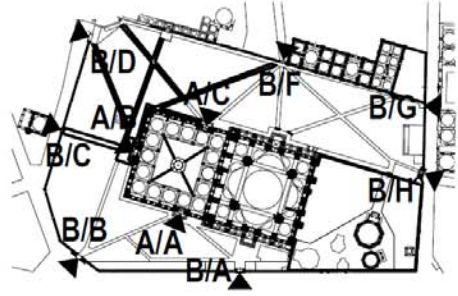
Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi

	
HASEKİ CAMİ	
	
ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN CAMİ	
	
HADİM İBRAHİM PAŞA CAMİ	
	
ŞEMSİ PAŞA CAMİ	
	

Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi (devam)

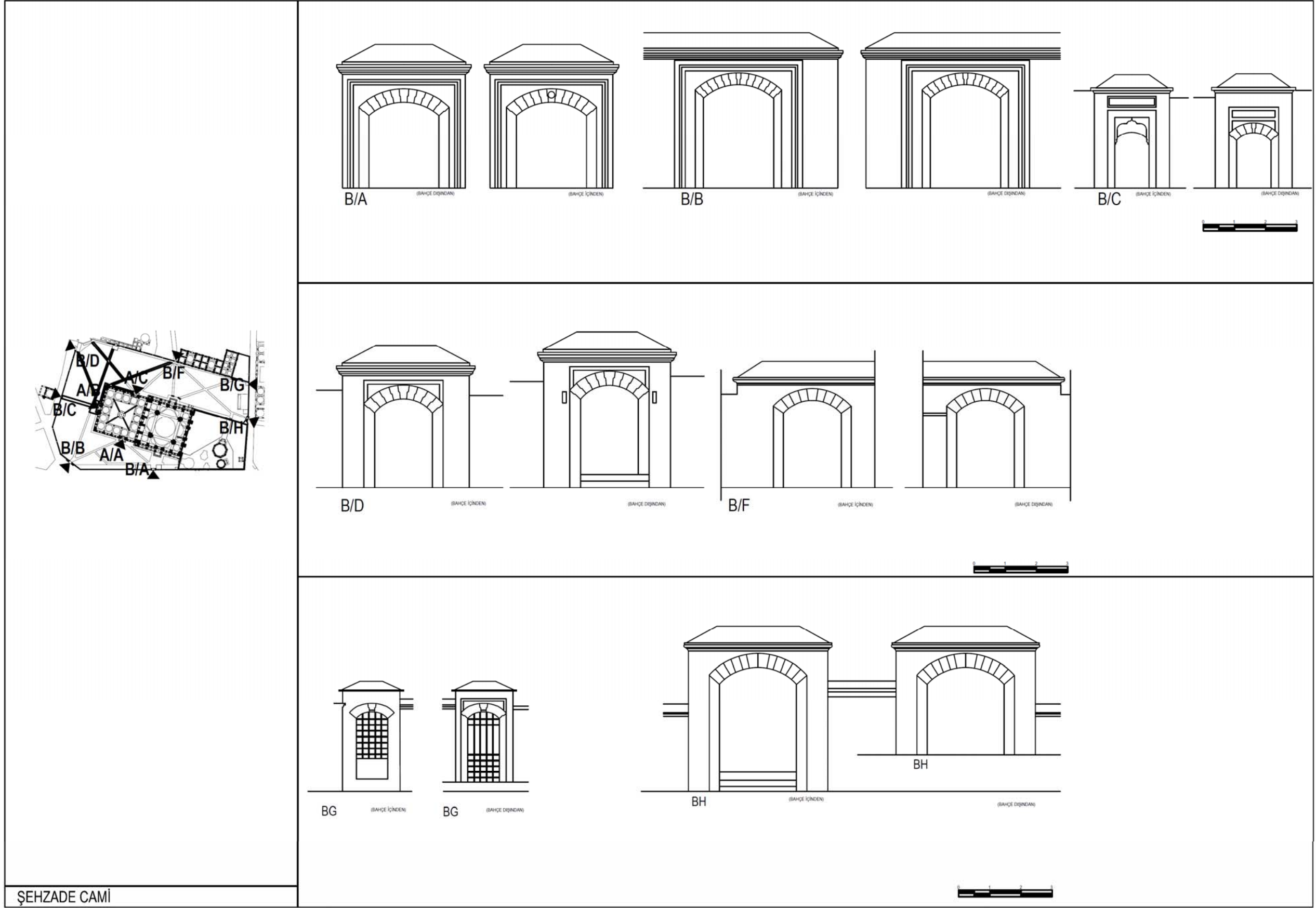
	
SİNAN PAŞA CAMİ	
	
MOLLA ÇELEBİ CAMİ	
	
AZAPKAPI SOKOLLU CAMİ	
	
MESİH MEDMED PAŞA CAMİ	
	
NİŞANCI MEDMED PAŞA CAMİ	

Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi (devam)

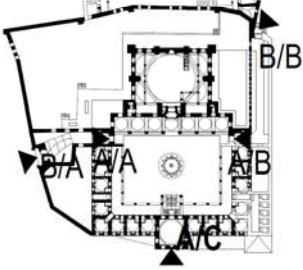
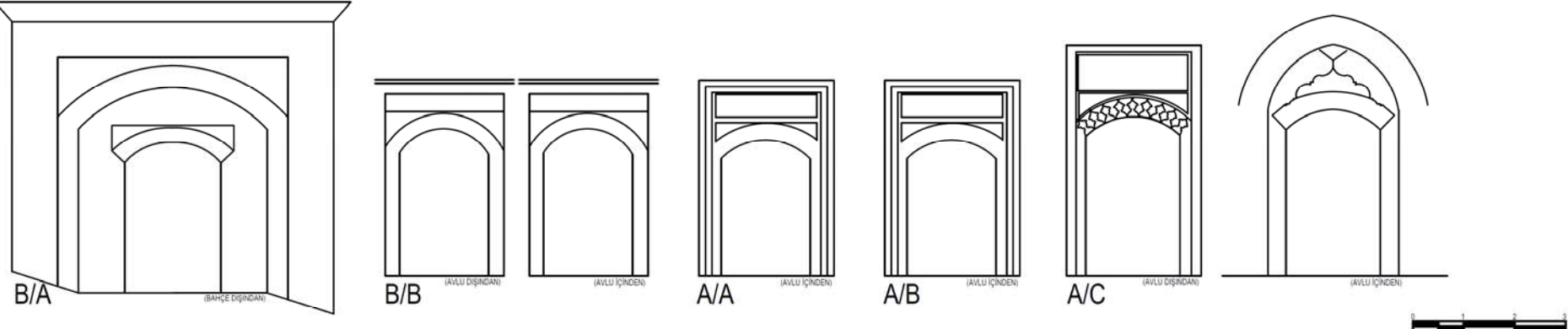
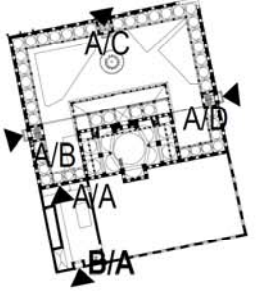
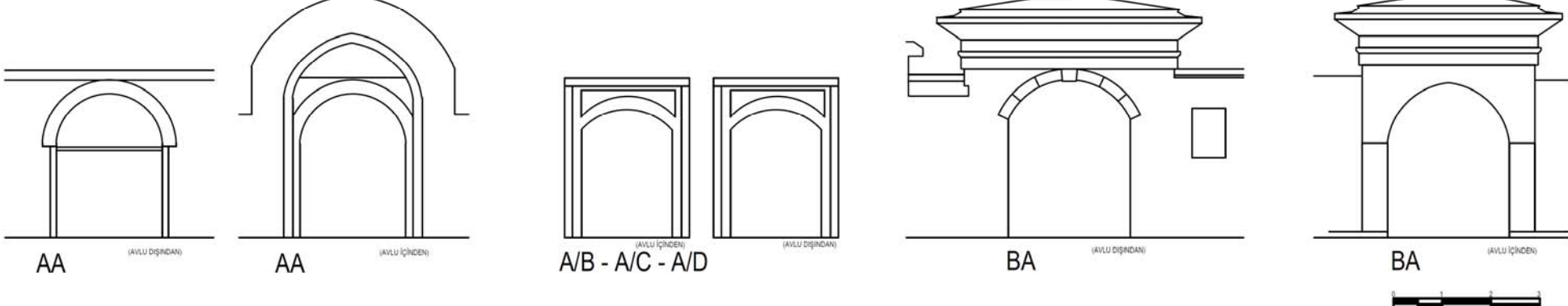
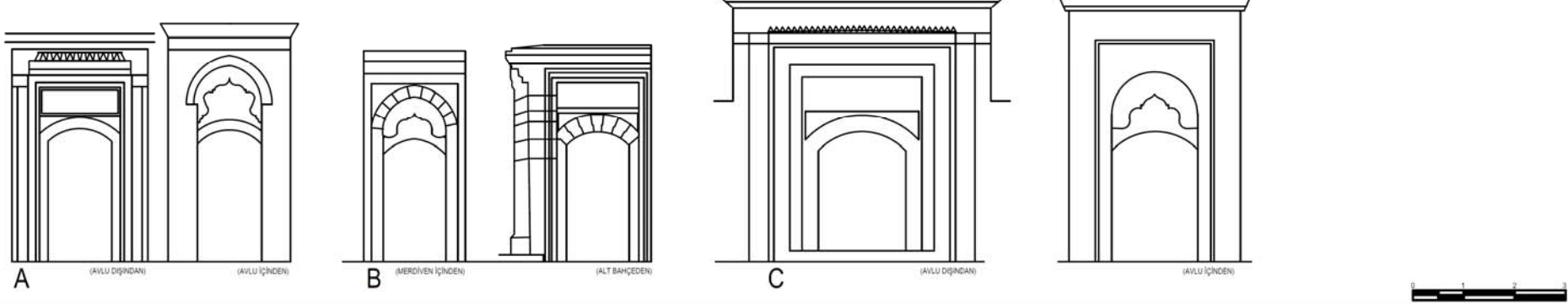
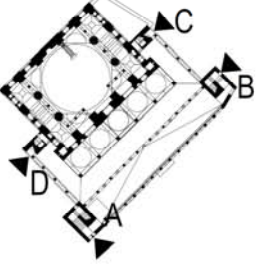
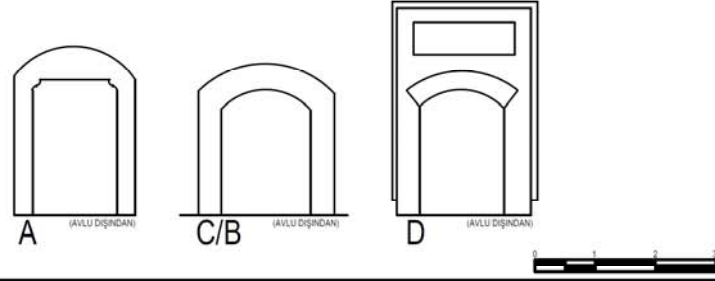

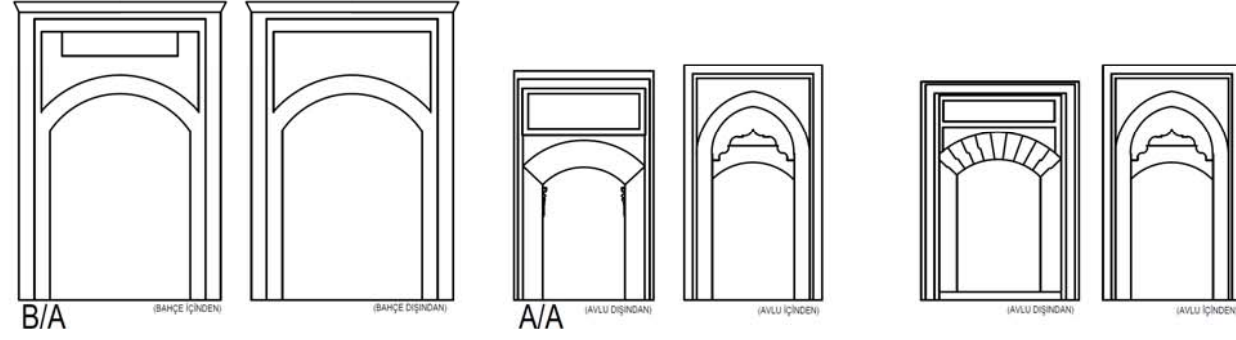
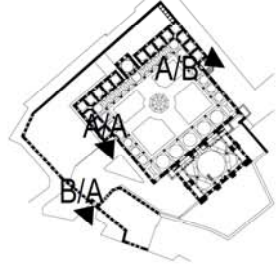
ŞEHZADE CAMİ

Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi (devam)

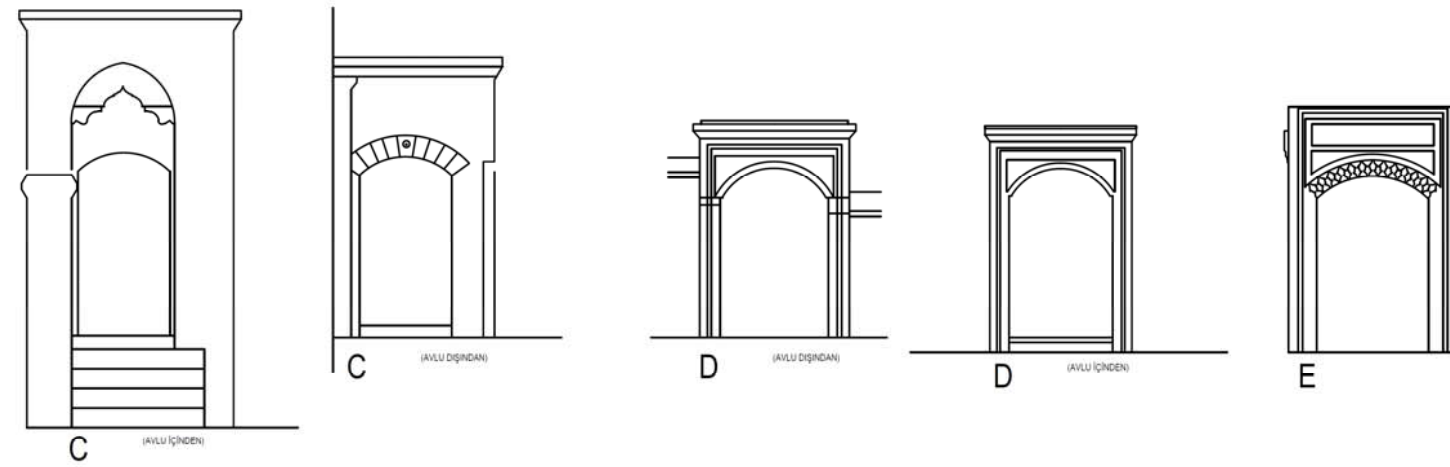
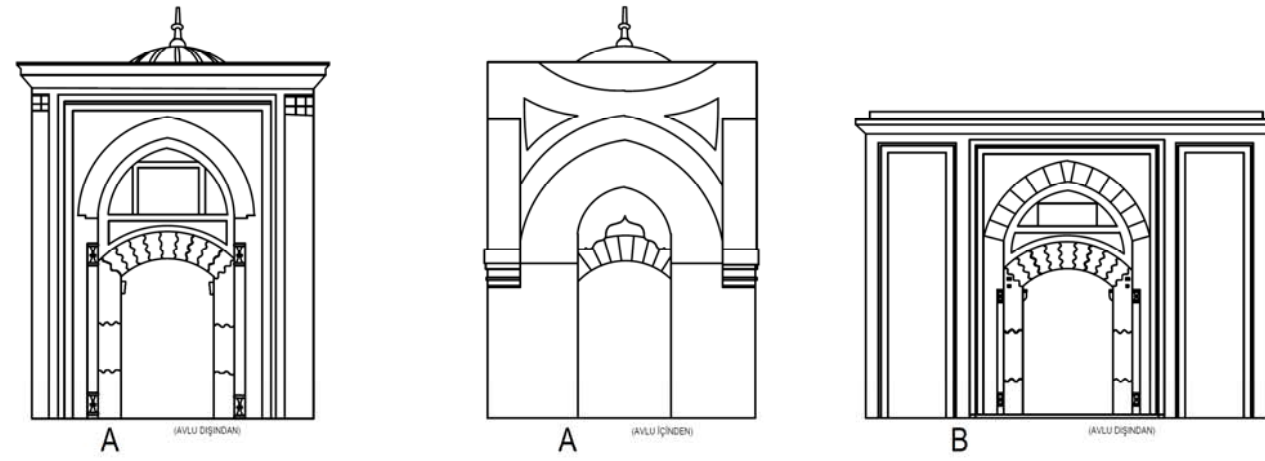
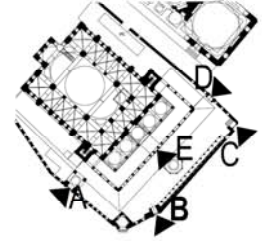

Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi (devam)

	
KADIRGA SOKOLLU CAMİ	
	
ATİK VALİDE CAMİ	
	
ZAL MAHMUD PAŞA CAMİ	
	
RÜSTEM PAŞA CAMİ	

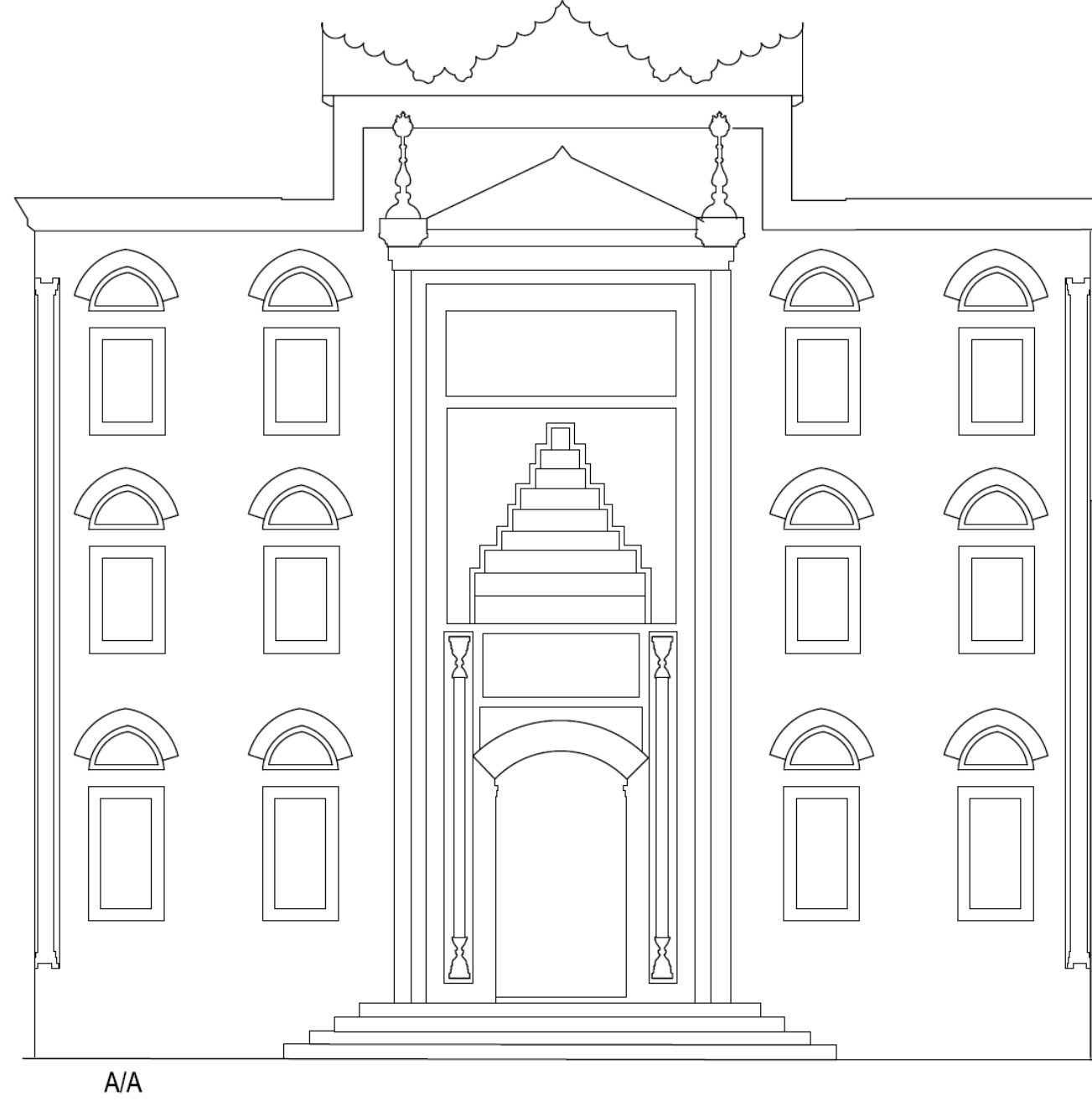
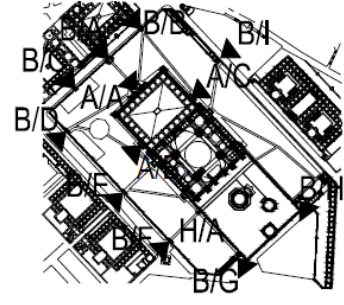

KARA AHMED PAŞA CAMİ

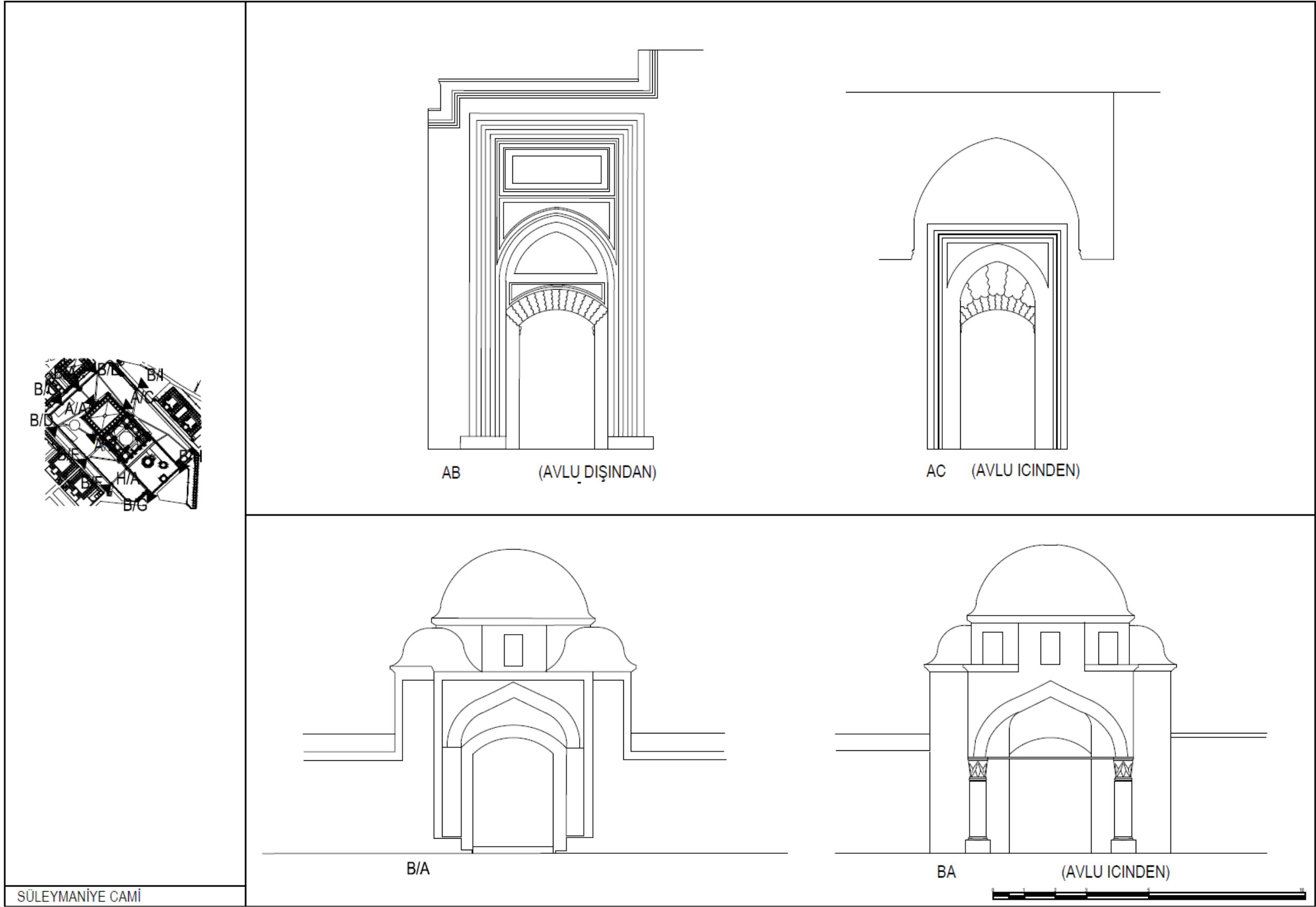
KILIÇ ALİ PAŞA CAMİ

Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi (devam)

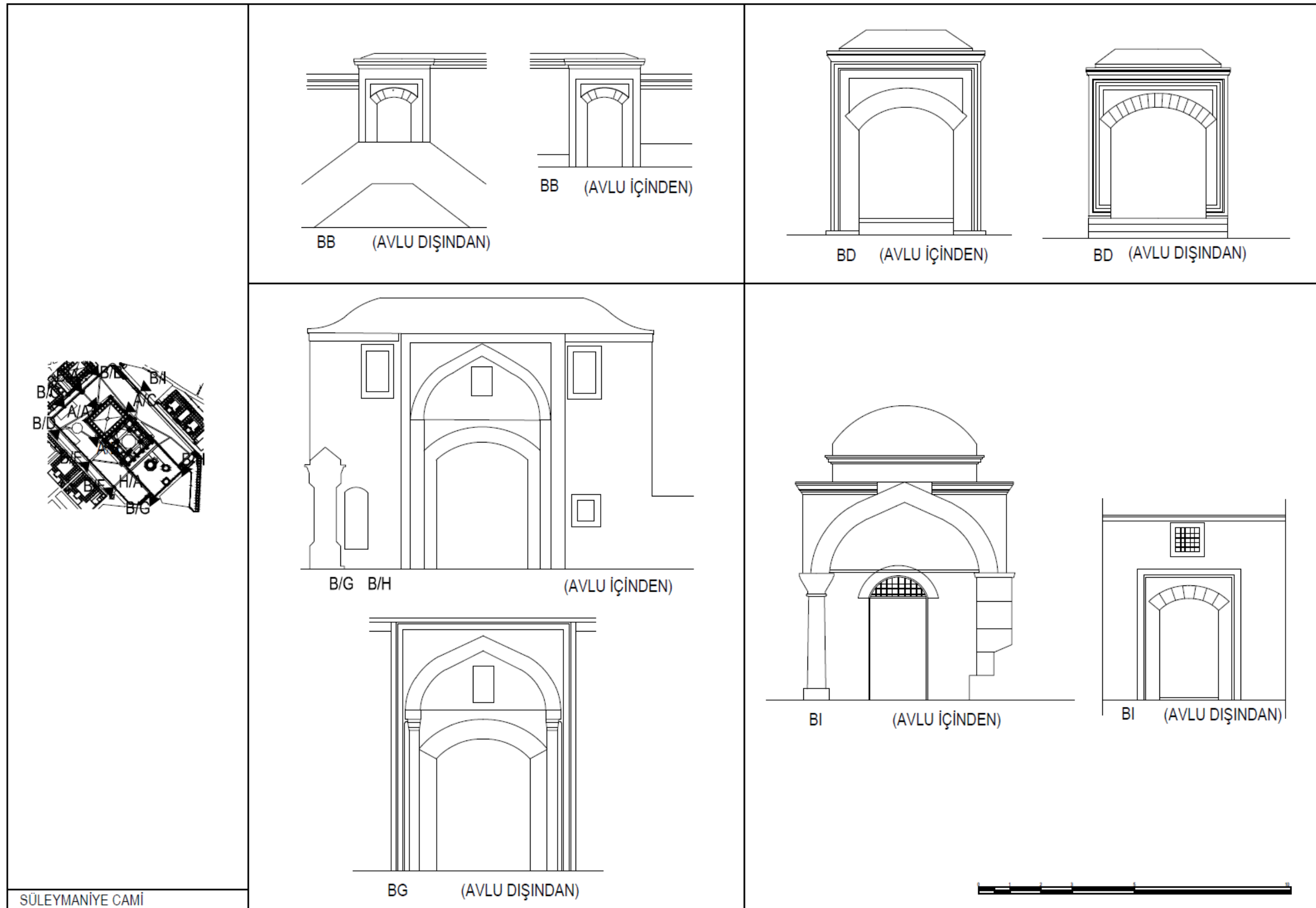

SÜLEYMANİYE CAMİ

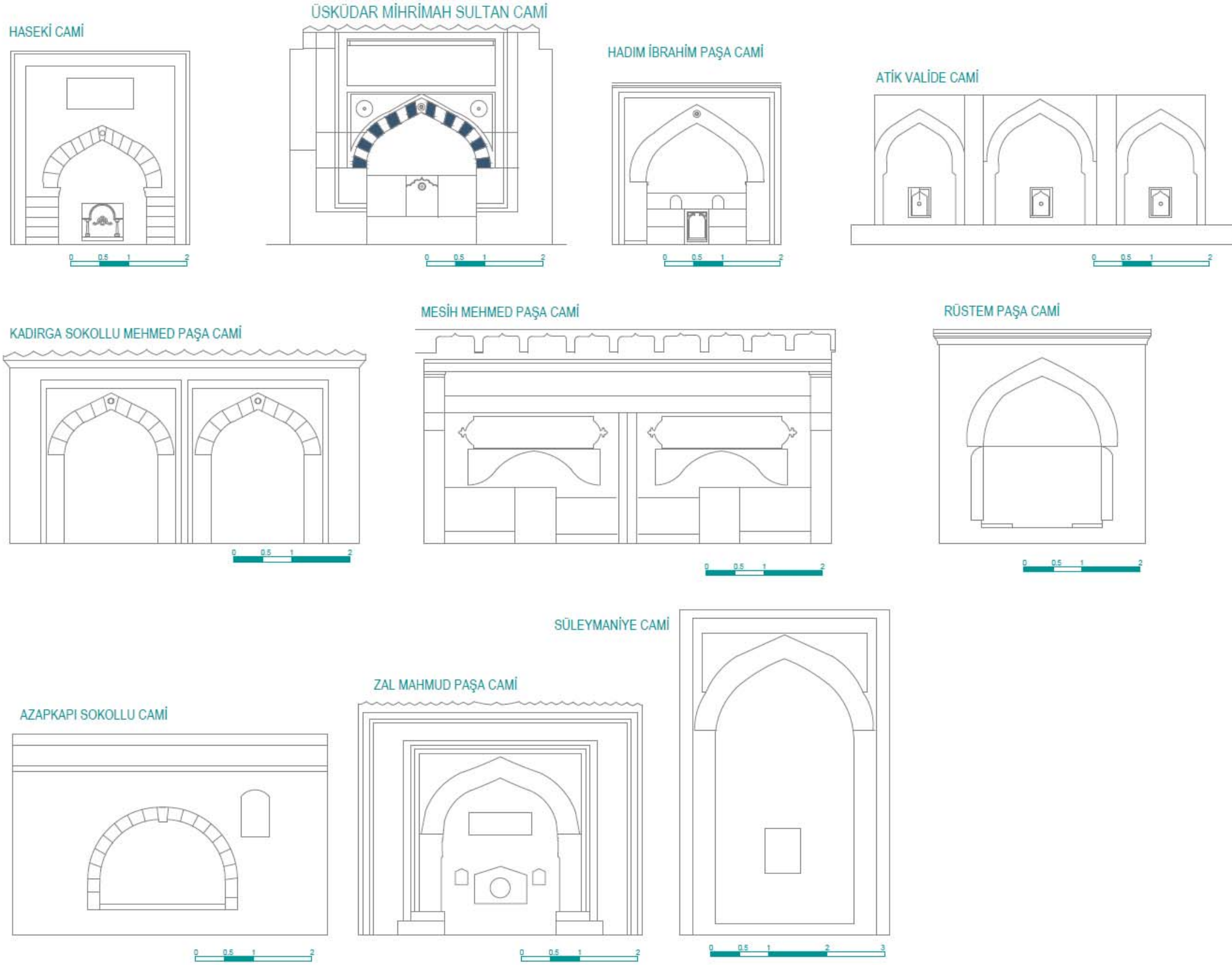
Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi (devam)

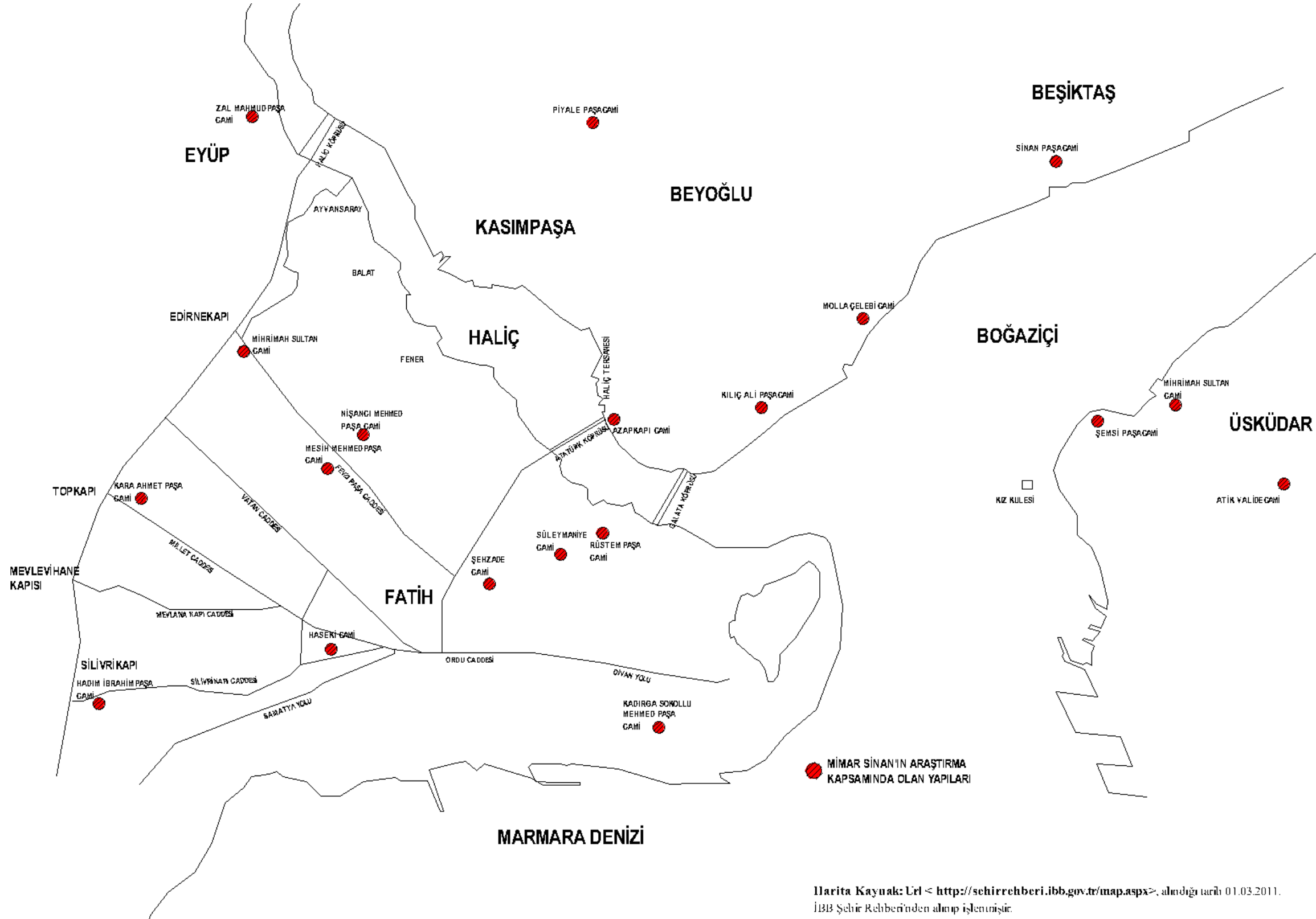
Çizelge B.5: Camilere ait kapıların çizelgesi (devam)

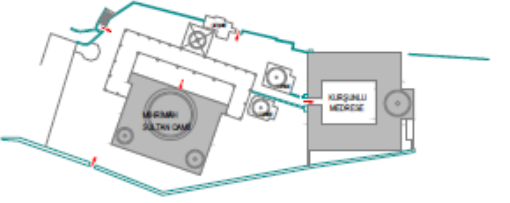
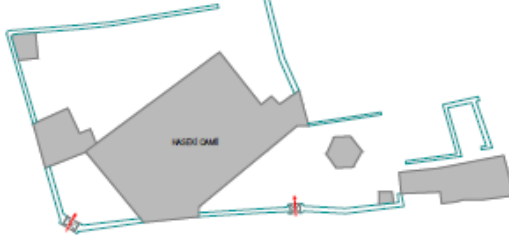
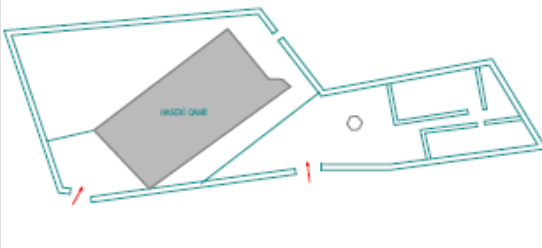
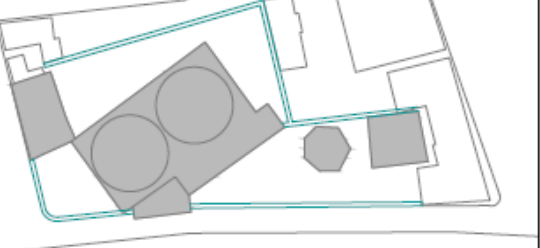
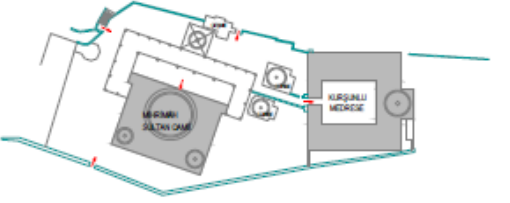
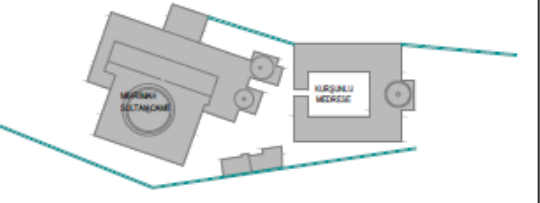
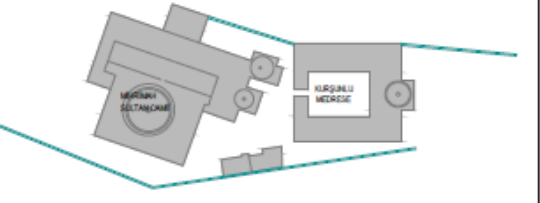
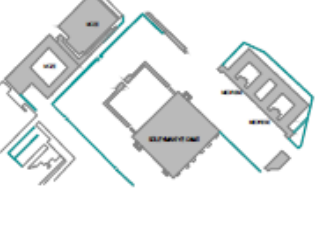
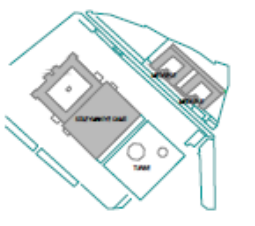
Çizelge B.6: Camilere ait çeşmelerin çizelgesi

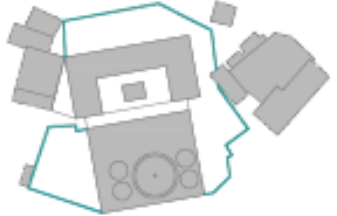
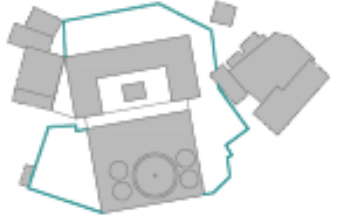
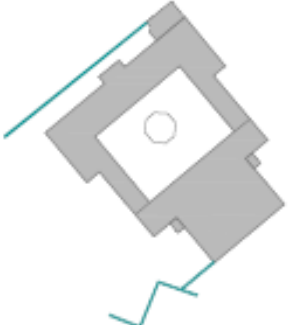
Şekil C.1: Mimar Sinan yapılarının harita üzerinde konumları

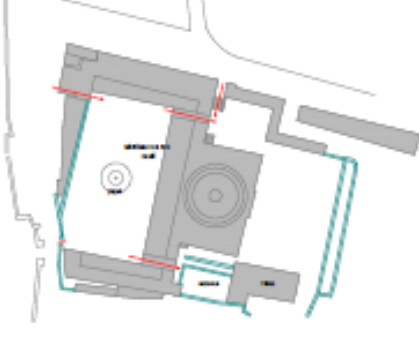
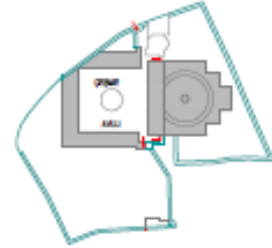
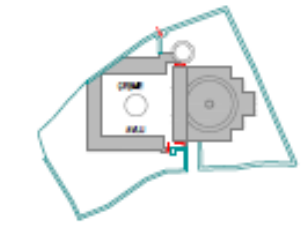
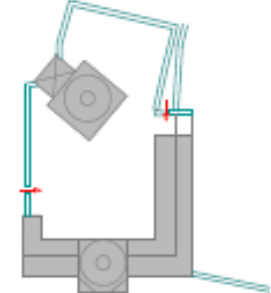
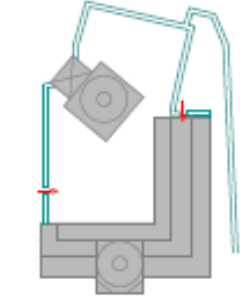
Şekil C.2: Camilere ait Pervititch, Alman Mavileri, Goad, Ayverdi ve günümüz haritaları

HASEKİ HÜRREM CAMİİ	 (PERVITITCH)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (L 6/2 / cilt3)	 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)
ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN CAMİİ	 PERVITICH (1922-1945) (p/a : 8/143)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (P 10/4 / cilt1)	 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)
ŞEHZADE CAMİİ	 PERVITICH (1922-1945) (p/a : 38/68)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (J 7/1 / cilt2)	 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)
SÜLEYMANİYE CAMİİ	 GOAD (1904-1906)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (J 8 / cilt2)	 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)

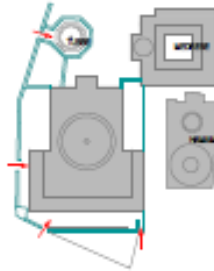
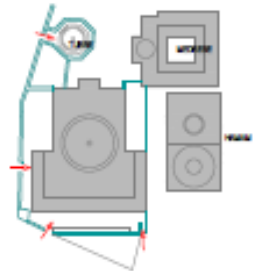
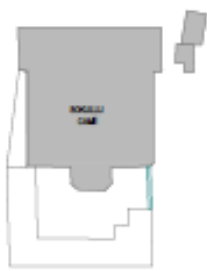
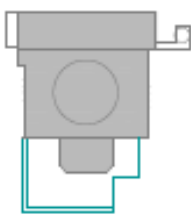
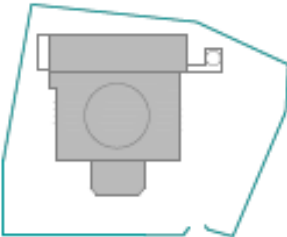
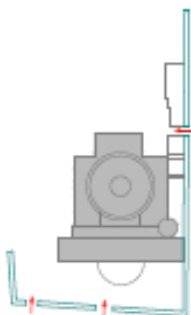
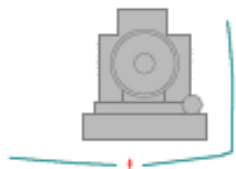
Şekil C.2: Camilere ait Pervititch, Alman Mavileri, Goad, Ayverdi ve günümüz haritaları (devam)

HADİM İBRAHİM PAŞA CAMİİ		 (PERVITITCH)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (N 6/4 / c183)	 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)
SİNAN PAŞA CAMİİ	 PERVITICH (1922-1945) (p1e : 4/27)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (j12 / c182)		 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)
KARA AHMET PAŞA CAMİİ		 (PERVITITCH)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (M 9/3 / c183)	 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)
RÜSTEM PAŞA CAMİİ	 PERVITICH (1922-1945) (p1e : 76B/271)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (H 8/3 / c182)	 GOAD (1904-1906)		 GÜNCEL (2011-2012)

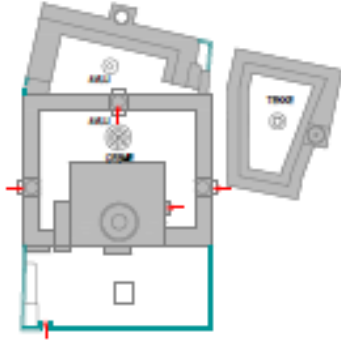
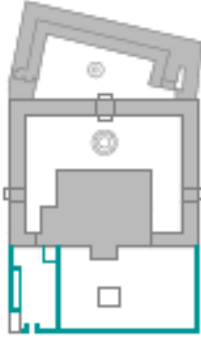
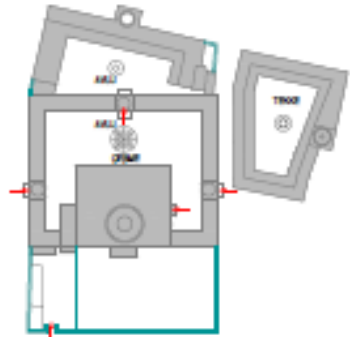
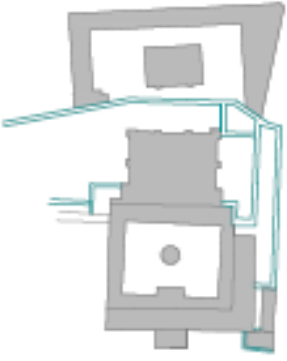
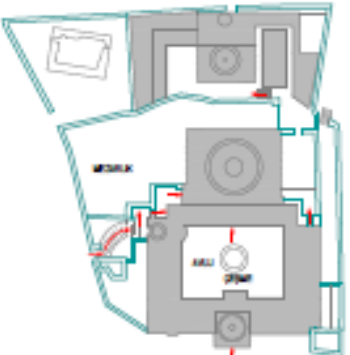
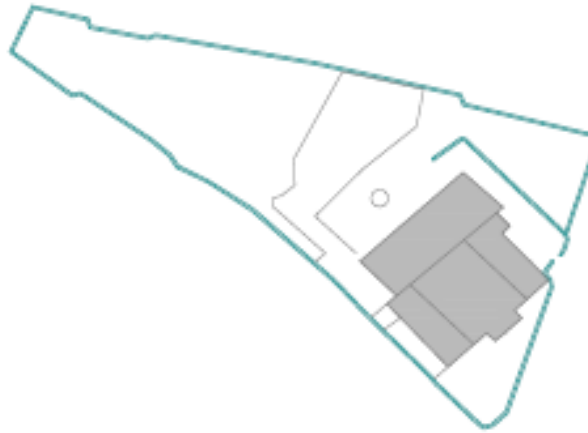
Şekil C.2: Camilere ait Pervititch, Alman Mavileri, Goad, Ayverdi ve günümüz haritaları (devam)

EDİRNEKAPİ MİHRİMAH SULTAN CAMİİ	 PERVITCH (1922-1945) (p/le : 31/524A)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (L 10 / c83)		 GÜNCEL (2011-2012)
BÜYÜK PİYALE PAŞA CAMİİ	 PERVITCH (1922-1945) (p/le : 17/791)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (i 13 , i 134 / c82)		 GÜNCEL (2011-2012)
NISANCA MEHMET PAŞA CAMİİ	 PERVITCH (1922-1945) (p/le : 34/626A)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (L 9/2 / c83)		 GÜNCEL (2011-2012)
SEMSİ PAŞA CAMİİ	 PERVITCH (1922-1945) (p/le : 61/600)			 GÜNCEL (2011-2012)

Şekil C.2: Camilere ait Pervititch, Alman Mavileri, Goad, Ayverdi ve günümüz haritaları (devam)

KILIC ALI PASA CAMII	 PERVITCH (1922-1945) (pl: 34/1061)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (O 9/1 / c12)	 GOAD (1904-1906)	 GÜNCEL (2011-2012)
ZAL MAHMUT PASA CAMII		 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913)		 GÜNCEL (2011-2012)
AZAPKAPI SOKULLU MEHMET PASA CAMII		 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (H 9/1 / c12)	 GOAD (1904-1906)	 GÜNCEL (2011-2012)
MOLLA CELEBI CAMII	 PERVITCH (1922-1945) (pl: 31/42)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (F 11/3 / c12)		 GÜNCEL (2011-2012)

Şekil C.2: Camilere ait Pervititch, Alman Mavileri, Goad, Ayverdi ve günümüz haritaları (devam)

ATIK VALİDE SULTAN CAMİ	 PERVITCH (1922-1945) (p/le : 56/493)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (C 8 / cilt1)		 GÜNCEL (2011-2012)
KADIRGA SOKULLU MEHMET PAŞA CAMİ	 PERVITCH (1922-1945) (p/le : 11/178)	 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (H 5 / cilt2)	 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)
MESİH MEHMET PAŞA CAMİ		 ALMAN MAVİLERİ (1911-1913) (L 9 / cilt3)	 (AYVERDİ)	 GÜNCEL (2011-2012)

EK D

Taş Sözlüğü:

Afrodisyas mermeri: Aydın ili Karacasu ilçesine bağlı Geyre Köyü yakınında yer alan antik Roma kenti olan Afrodisias yapılarında bulunan mavimsi gri mermerden tek parça sütunlardır. (İTÜ Maden Mühendisliği Jeoloji Bölümü, Araş Gör. Serkan Angı'dan bilgi alınmıştır.)

Afyon Menekşe breş mermeri: 'Marmor Phrygium-Docimeium' adıyla bilinen breşik bir mermer türüdür. Afyon İncehisar-Bacakale'de bulunan antik ocaklardan çıkarılmaktadır (Angı, 2010, s.33).

Armutlu graniti: Armutlu yarımadasının güneyinde Kapaklı-Fıstıklı, kuzeyinde Karlı dağı granitleri olmak üzere iki granit kütlesi şeklinde bulunmaktadır. Ocaklar Armutlu iskelesi-Kapaklı- Selimiye- Mecidiye köyleri arasında bulunmaktadır. İnce kristalli olan taş kesitinde, ortoz, kuvars, hornblent ve manyetit görülmektedir (Erguvanlı, Sayar, 1955, s. 72).

Bandırma breşi: Bandırmanın 3 km güneydoğusunda Kayacık köyü dolaylarındaki ocaklardan çıkarılır. Antik çağdan bu yana etkinliğini sürdürmektedir. Taş, açık – koyu kırmızı renkli, bazen beyaz damarlı mermerimsi kalkerdir (Sayar, Erguvanlı, 1955, s.10).

Bilecik Gülümbe mermeri: Turuncu-kırmızı renkli bir tür kireçtaşı olan Bilecik Gülümbe mermeri Bilecik, Gülümbe ocaklarından çıkartılmaktadır (Angı, 2010, s.33).

Bilecik Vezirhan Taşkesen breşi: Ocaklar Bilecik'in 18 km kuzeyinde, Karasu kenarında Vezirhan istasyonu ile Taşkesen mevki arasında bulunmaktadır. Burada işletilmiş 4-5 tane ocak bulunmaktadır. Taşkesen ile Taşköprü arasında bulunan sırtta da bir çok küçük ocak vardır. Beyaz renkli, yoğun, gevrek ve yer yer oolitlik yapıları tektonik breşlerdir. Bunlar rijit olan üst jura kalkerlerinin tektonik hareketlerle kırılıp

parçalanmasından meydana gelmiştir. Taşların çatlaklarını kırmızı renkli kalkerli bir çimento doldurmuştur.

Denizli Akköy traverteni: Sarımsı pas renkli ve boşluklu olan bu taşların ocakları Denizli'nin 25 km kuzeybatısında, Karahayıt ile Akköy arasında bulunmaktadır. Pamukkale (Hierapolis) şehrinde batıya doğru 5-6 km uzunluğunda ve 1.5-2 km genişliğinde bir traverten şeridi uzanmaktadır (Sayar, Erguvanlı, 1955, s.38).

Eski kırmızı porfir:Yukarı mısırdaki syene yakınlarında roma dönemi mons claudianus ve mons porphyreticus antik ocaklarından elde edilen porfir yapılı bir diyorittir (Çelik 2009, s.109).

Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı: Gebze – İzmit arasında Tavşanlı yerleşiminin 500 km batısında, Dil İskeleyi kuzeyinde ve Kemer köprü yakınında Mehmet Kahya çiftliğindedir. Dış etkilere dayanımı düşüktür (Sayar, Erguvanlı, 1955, s.31).

Gebze rüdist fosili kalker: (Süleymaniyede yok ama hadım olabilir) Ocaklar Gebze-İzmit arasında Tavşanlı köyünün 500 m batısındadır. Roma döneminden bu yana değerlendirilmektedir. Kırmızı zemin üzerinde beyaz rüdist fosilleri izlenmektedir (Sayar, Erguvanlı, 1955, s.21-22).

Hereke pudingi: Bu taşlar açık griye koyu griye kadar değişen muhtelif renkli çakılların kalkerli bir çimento ile birleşmesinden meydana gelmiş bir konglomera veya özel tabiriyle puding'dir. Taşın çimentosunda demir oksit bulunması, taşın kırmızımsı bir renk vermektedir. Bu taşlar Hereke'den doğuda Mağara burnuna kadar boydan boya uzanan ocaklardan çıkarılmaktadır (Sayar, Erguvan, 1955, s.60).

İasos mermeri: 'Marmor Carium-lassense' adıyla bilinen mermer ya da tektonik breş türüdür. Muğla, Milas Kuyukışlacık'ta bulunan ocaklardan çıkarılmaktadır (Angı, 2010, s.33).

Kestanbol graniti: 'Marmor Troadense' adıyla bilinen, kuvars monzonit bir granit türüdür. Çanakkale Ezine'de bulunan antik ocaklardan çıkarılmaktadır (Angı, 2010, s.33).

Küfeki taşı: Bakırköy kalker, maktrali kalker ve lümaşel kalker diğer isimleridir. Küfeki taşı yatakları İstanbul'un batısında Davutpaşa, Bakırköy, Safraköy arasındaki

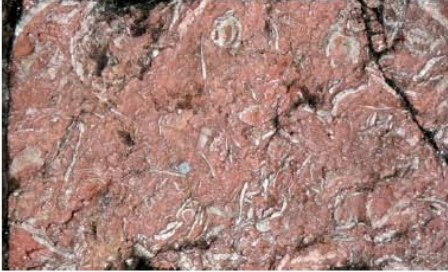
sahada, İstanbul'dan Küçükçekmeceye doğru uzanan neojen oluşuklar arasında yer almaktadır (Sayar, Erguvanlı, 1955, s.2).

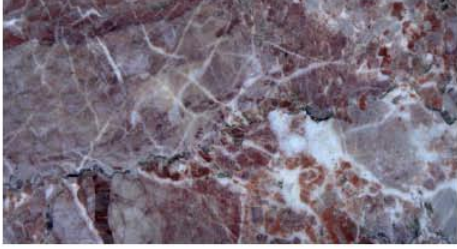
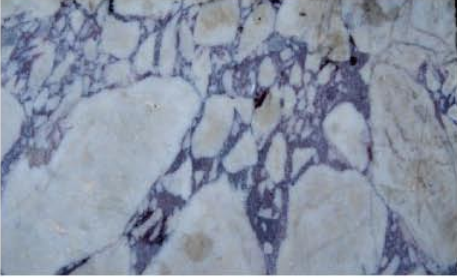
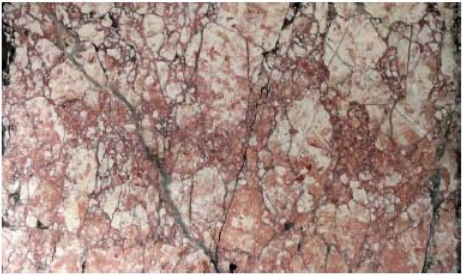
Marmara mermeri: Marmara Adası mermeridir. Marmara denizinin (Propontis) bir adalar topluluğunun en büyüğü olan Marmara Adası'ndan (Antik Proconnesos) çıkartılmaktadır. Yabancı literatürde adanın antik adıyla *Proconnesos* mermeri olarak anılmaktadır (Asgari, 1978, s.468).

Mısır graniti: “*Lapis Syenites*” ve “*Asuan*” graniti adı ile bilinen kırmızı renkli granit türü Mısır , Asuan Syene Dağı'ndan çıkarılmaktadır (Angı, 2010, s.33). Kuartz ve feldspat esaslı genellikle 7.5-10 cm çapında iri ortoklas kristalli hornblend ve mika mineral grupları içeren volkanik bir kayadır (Çelik 2009, s.109).

Serpantin breşi: Çağdaş literatürde Teselya mermeri olarak adlandırılan (Marcidy, 1964, s.259), arkeoloji terminolojisinde yaygın adıyla “*Verde Antico*”dur. İçinde beyaz, siyah ve koyu yeşil, serpantin katkı bulunan, yeşil renkli, yoğun bir breş türüdür. Kuzey Yunanistan'da Teselya'daki ocaklardan, özellikle İ.S. II. yüzyıl ile İ.S. VI. Yüzyıl arasında çıkartılmış, daha çok sütun gövdeleri ve kaplama levhaları yapımında kullanılmıştır (Ward, Perkins, 1992, s.157).

Taş İsmi	Fotoğraf
İri çakıllı Hereke pudingi	
Küçük çakıllı Hereke pudingi	
Armutlu Graniti	
Kırmızı Porfir	
Serpentin Breşi	
Bilecik Taşkesen Breşi	

Bilecik Gülümbe Kalkeri	
Yaz Kalsit Damarlı Gebze Kalkeri	
Gebze Rudist Fosilli Kalkeri	
Kurtbaşı Mermeri	
Kestanbol Graniti	
Bursa İznik Mermeri	

Gebze Kırmızı Killi Bej Dalgalı Kireç Taşı	
Afyon Menekşe Mermeri	
Mısır Graniti	
İasos Mermeri	
Afrodisyas Mermeri	
Bilecik-Vezirhan Tektonik Bress	

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Ravdağ Aslı Artam

Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara/ 04.01.1984

Adres: Ayazağa Oyak Sitesi Şişli - İstanbul

E-Posta: asliartam@gmail.com

Lisans: Yeditepe Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

